R. BIBL. NAZ.
Vitt. Emanuele III.
RACCOLTA
VILLAROSA
B
38
NAPOLI

B 44. c 8

Digitized by Google

Racc. Villarosa B. 38.

Digitized by Google

Digitized by Google

IO. GOTTLIEB HEINECCII,

IC. ET ANTECESSORIS,

PRAELECTIONES ACADEMICAE IN SAM. PVFENDORFFII DE OFFICIO HOMINIS ET CIVIS

LIBROS II.

EDITIO SECVNDA AVCTIOR.

GENEVAE,

Impensis FRATRVM CRAMER, ET CL. PHILIBERT.

CIↃIↃCCXXXXVIIII.

Digitized by Google

Digitized by Google

PROLEGOMENA.

Rolegomenorum loco paucis dispiciendum erit:

I. an detur ius naturae?

II. quid sit?

III. quam vtilitatem in vita christiana et ciuili praestet?

IIII. quae eius ab antiquissimis temporibus fata fuerint? quique prae ceteris hanc disciplinam libris suis illustrarint?

I. Dari ius naturae, haud pauci negarunt, veluti EPICVRVS apud DIOG. LAERT. *Lib. VIIII. Segm.* 150. cuius sententiam ita expressit HORAT. *Satir. I*, 3.

Nec natura potest iusto secernere iniquum:
Atque ipsa vtilitas iusti prope mater et aequi.

E. g. furari ex eorum sententia non natura et moraliter turpe

pe eſt; prohiberi tamen illud ſuaſit vtilitas generis humani.

Eiuſdem ſententiae fuit ARISTIPPVS apud DIOG. LAERT. *libr. II.* 97. qui, vti omne virtutis ſtudium euertit, voluptatemque pro ſummo hominis bono habuit: ita et ſtatuit, *nihil ſua natura iuſtum, iniuſtum, honeſtum, inhoneſtum eſſe; ſed ſola lege et conſuetudine; furto quoque et ſacrilegio, quum tempeſtiuum fuerit, operam daturum eſſe ſapientem, neque enim quidquam horum ſua natura turpe eſſe, ſi auferatur vulgaris opinio, ad continendos in officio ſtultos conflata.*

Nec minus delirauit CARNEADES Platonicus, ſed in ſceпſin quam maxime procliuis, qui Romae legationis cauſſa commoratus aliquando pro iuſtitia, poſtridie contra eamdem, iuriſque naturalis exſiſtentiam diſſeruit, vrbe ideo pulſus auctore Catone. Vid. PLVTARCH. in *Caton. maior. pag.* 349. Argumenta, quibus iuſtitiam impugnauit, ſeruauit LACTANT. *Inſtit. diuin.* V, 16. Ea huc redeunt. *

1. *Omnia animalia ſuae vtilitati ſtudere, e. g. propulſare iniurias, verbera, mortem, nec tamen ideo iuſtitiam illis tribui, aut iniuſtitiam?* Reſp. brutis animantibus, quae facultate rationali voluntatem diuinam cognoſcendi deſtituuntur, ad hominem ratione et conſcientia praeditum non valet conſequentia. Potius argumentum inuertimus: quaecumque creaturae facultate voluntatem Dei cognoſcendi, adeoque ſana ratione praeditae ſunt, eae quoque actiones ſecundum Dei voluntatem, non vero proprium commodum, dirigere tenentur: iam homines, non vero animalia, cet. ergo, cet.

2. *Omne ius naſcitur ex* vtilitate, *ergo non ſua natura quidquam iuſtum eſt.* Reſp.

a) Va-

* Ex recentioribus et HOBBESIUS de ciue *cap.* 1. §. 10. dixit in ſtatu naturali fuiſſe ius omnium in omnes, adeoque tum menſuram iuris fuiſſe cuiuſque vtilitatem.

a) Vacillat consequentia, siquidem aliquid ex vtilitate nasci, at iustum tamen esse potest; Deus enim ens benignissimum vere nostram vtilitatem intendit, nec quidquam nobis tamquam legem praescripsit, nisi quod nobis vere vtile, sic e. g. pacta esse seruanda, et vtile, et rectae rationi consentaneum est.

b) Inde ius est, vnde obligatio: at obligatio nostra non est ab vtilitate, (nam huic quisque renuntiare potest,) sed a voluntate Dei, quae nobis per rectam rationem innotescit; ergo iùs non est ex vtilitate, sed ex voluntate Dei, quae per rectam rationem innotescit, adeoque aliquid natura iustum est.

3. *At leges inter gentes variant, et hinc nihil est natura iniustum, alioquin enim vnum omnibus ius esset?* Resp. Distinguendum esse inter ius naturae et ciuile; prius apud nos idem, e. g. neminem esse occidendum, pacta esse seruanda, cet. posterius ad rei publicae cuiusque vtilitatem adtemperatum. Vid. XENOPH. *de re publ. Athen.* Ratio diuersitatis in eo posita, quod ius ciuile versetur circa actiones in se indifferentes, e. g. ius retractus, prohibitio alienationum, iura dotium.

Nos itaque existentiam iuris naturae sic probamus: quicumque in natura sua deprehendunt rectam rationem, quae aliquid iustum esse cognoscat, et conscientiam, quae nos obligationi satis fecisse vel non satis fecisse monet, illi habent ius naturae: atqui homines, cet. ergo, cet. Est hoc argumentum, quo vtitur PAVLLVS, *Epist. ad Rom. II*, 14. 15.

II. *Quid vero est ius naturae?* Considerari illud potest vel tamquam ius, vel tamquam disciplina seu scientia; hic priori sensu accipimus. Iam *definitiones* sunt vel *nominales*, vel *reales*: *nominales* nobis tantum modo subministrant no-

tas aliquas, quibus res nobis obuias ab aliis omnibus semper discernere possumus, e. g. circulus est figura, cuius peripheria a centro vbique aequaliter distat; *reales* contra ostendunt modum, quomodo illa res oriatur, vel quomodo possibilis sit, e. g. circulus est figura, quae radio circa punctum circumacto describitur; hic vero tantum quaeritur definitio nominalis.

Igitur *ius naturae* est ius a Deo toti generi humano per rectam rationem promulgatum: Dicimus

1. *Ius*, quia ex parte nostra est obligatio, teste conscientia.

2. *A Deo*, vt distinguatur a iure humano et ciuili, quod ab hominibus est.

3. *Toti generi humano*, ita distinguitur a iure diuino particulari, e. g. lege de circumcisione, de sacrificiis.

4. *Per rectam rationem*, ita distinguitur a iure positiuo vniuersali, e. g. sabbathum non est iuris naturae, quia ex recta ratione non innotescit.

(Vocamus vero *rectam rationem*, quae principia actionum ex finibus ratiocinando colligit; *peruersam*, quae insuper habito fine et scopo Dei de principiis actionum suarum ex praeiudicio suo statuit, WEIDLER. *Ius nat. et gent. cap.* 1. §. 9. *n.* 7.)

5. *Promulgatum*; sine promulgatione enim nulla lex obligat; *lex* est norma, ad quam actiones nostras componere debemus: atqui norma debet esse nota, alias enim non possemus actiones nostras componere; ergo promulganda est. Absurdum facinus Caligulae apud SVETON. in eius *vit. cap.* 41.

At quid est *ius gentium?* Sunt, qui diuersum aliquod ius gentium statuunt a iure naturae.

VLR. HVBER. *de iure ciuit. libr. I. sect. I. cap.* 5. et *Eunom.*

nom. Rom. pag. 12. per illud intelligit ius, quod voluntate omnium, aut ſane cultiorum gentium vim obligandi acceperit.

Contra VITRIAR. *Inſt. iur. nat. cap.* 1. §. 28. illud definit, quod Deus per rectam rationem inter omnes gentes propter communem neceſſitatem et vtilitatem conſtituit.

Sed vtrumque falſum; ſi recipias definitionem HVBERI, cultiores gentes aut per modum legis id introduxerunt, aut per modum pacti: ſi prius, lex illa nullam obligabit gentem, quia gens ratione gentis non eſt ſuperior, adeoque et nulla alteri legem praeſcribere poteſt; ſin poſterius, nullum erit ius, ſed pactum; ius eſt complexus legum, non pactorum. Accedit, quod quaeſtio ſit facti, an vmquam inter gentes ita conuenerit, id vero ex hiſtoria demonſtrari nequit.

Si VITRARII definitionem recipias, inde probari contra ipſum poterit, vnum idemque ius naturae et gentium.

Si enim eadem eſt legiſlatoris voluntas, idemque modus eam promulgandi tum in gentibus, tum in ſingulis hominibus, vtriſque quoque idem erit ius: prius verum ob definitionem VITRIARII; ergo et poſterius.

Dicendum itaque, *vnum eſſe ius naturae et gentium*, quia 1. ab eodem legiſlatore eſt, 2. eiuſdem obligationis, 3. eodem modo promulgatum, iiſdemque legibus et regulis conſtat; e. g. pacta ſunt ſeruanda, nemo laedendus, ius ſuum cuique tribuendum.

Itaque *ius gentium* nobis eſt ipſum ius naturae, negotiis ciuitatum et liberarum gentium adplicatum. Ita PVFENDORFFIVS, THOMASIVS, COCCEIVS, et recentiores tantum non omnes.

III. At *quam vtilitatem praeſtat ius naturae et gentium?* Sane in diſciplinis quoque valet illud Caſſianum, cui bono?

fruſtra

frustra ergo sudaremus in explicando addiscendoque iure naturae et gentium, si nulla esset eius vtilitas.

Oppugnauit hoc indirecte Io. LVDOV. PRASCHIVS tribus *dissertationibus de lege caritatis ad Hugon. Grot. de iur. bell. et pac. Designatio iuris naturalis ex disciplina Christianorum, et de iure gent. maxime Christianorum. Ratisbon.* 1688. et 1689. sed iis satisfactum a CHRIST. THOMASIO in *Cogitat. menstr. Germ.* 1689. *pag.* 79. 206. et 295.

Directe vero id fecit a. 1704. auctor anonymus in *der ersten Entdeckung des Lichts und Rechts*, cap. 2. Rationes eorum sunt:

1. *Quod ius naturae nullius vsus sit in vita Christiana, Christiano enim pro norma esse debere Scripturam sacram?* Resp. a) At multi sunt et inter Christianos, qui Sacram Scripturam parum curant, ii, vt sint inexcusabiles, iure naturae conuincuntur, *Epist. ad Rom. I*, 20. 21. b) Deinde nihil est vtilius ad confirmationem in Christianismo, quam harmonia rationis et Sacrae Scripturae; c) Multa in iure naturae explicantur, quae Sacra Scriptura non exposuit, tamquam ad vitam aeternam non comparata, e. g. de contractibus, vltimis voluntatibus, successionibus ab intestato, aliisque humanis negotiis.

2. *Nullam esse eius vtilitatem in vita ciuili, quia in legibus ciuilibus decidantur controuersiae, non ex iure naturae et gentium?* Resp. a) Falsum est, nullam controuersiam ciuilem decidi ex iure naturae et gentium, ius enim ipsum conflatum est ex legibus naturalibus, praeceptis gentium et ciuilibus, §. *vlt. Inst. de iust. et iur.* b) Ius ciuile valet tantum inter ciues eiusdem rei publicae; quid vero si controuersia intercedit inter diuersas gentes? quid si inter ciues diuersarum rerum publicarum, e. g. inter Hollandum et Indum? hic non alia potest esse norma, quam ius naturae et gentium.

Digitized by Google

3. *Esse ius naturae cordibus hominum inscriptum, ergo non opus esse tanto molimine in illo in scripturam redigendo explicandoue?* Resp. a) Homo natura cantat, numerat, ratiocinatur, et tamen ideo nemo reiicit musicam, arithemeticam, vel logicam; ars enim perficere debet naturam: b) In omni iure dantur principia; conclusiones proximae et remotiores; illa vnusquisque nouit, cui est recta ratio, conclusiones quoque proximas ex illis principiis facile cognoscit etiam vulgus, non autem statim habet omnes conclusiones remotiores; sic e. g. pacta esse seruanda facile quis intelligit; fluit enim hoc immediate et proxime et principio: *quod tibi non vis fieri*, cet. at, num etiam pactum errore initum seruandum sit, non statim vnusquisque intelligit, nisi qui plura iuris naturalis principia connectit.

(Inprimis studioso iuris plane necessaria est iuris naturae et gentium cognitio, 1. propter controuersias illustres, 2. *propter ius publicum, vniuersale enim ex ipso iure naturae est*; 3. propter fontem et originem iuris ciuilis, qui non alius est, quam ius naturae et gentium. Conf. Io. ESSENHAR. Harmonia *Inst. iuris nat. et ciuil.* Helmst. 1699. 8.)

IIII. Iam ad historiam iuris naturae, qualem ex instituto scripserunt Io. FRANC. BVDDEVS, quae habetur inter *Selecta iuris naturae et gentium*, *Hal.* 1704. Io. FRID. LVDOVICI *Delineatio historiae iuris diuini*, edita *Halae* 1701. et 1714. CHRIST. THOMASII *Historia iuris naturae paullo plenior*, *Hal.* 1719.

Tacemus quae IAC. FRID. REIMMANNVS, GOTTL. STOLLIVS, et alii, de historia et scriptis iuris naturae commentati sunt in historia litteraria. Quatuor constituimus periodos:

1. *ab initio mundi ad Christum natum.*
2. *a natiuitate Christi usque ad originem Academiarum et scholarum*,
3. *ab hoc tempore ad Grotium*, et denique
4. *ab hoc ad nostra tempora.*

Periodus prima.

Ius naturae tam antiquum est, ac ipsum genus humanum, sed non ita statim exculta est disciplina iuris naturae.

1. Ante legem Mosaicam multi viri pii vixerunt, Enoch, Noah, Abraham, Isaac; quum ergo hi leges Dei positiuas nondum habuerint, consequens est, vt vixerint secundum ius naturae.

Iudaei quidem tradunt, Noacho Deum dedisse septem praecepta, ex quibus illi ius naturae deriuare solent, ceu docuit Io. SELDENVS, *de iure nat. et gent. secundum disciplinam Hebraeorum*, *cap.* 10. sed parum fidei meretur haec Iudaeorum traditio.

a) quia Iudaei historica cognitione plane destituuntur;

b) quia nullum de re tam antiqua habent testimonium vel Scripturae, vel antiquitatis.

Interim certum, tum nondum in systematis formam redactum fuisse ius naturae, hominesque magis studuisse secundum ius naturae viuere, quam illud in artem redigere.

2. Inter gentiles soli fere Stoici ius naturae excoluerunt, quod vocarunt partem de officiis; de iis enim scripsere ZENO, PANAETIVS, et alii, sed eorum libri omnes perierunt, solius exstant CICERONIS *libri de officiis*, in quibus ius naturae explicat secundum disciplinam Stoicorum. Sed multis tamen naeuis laborat hoc systema.

1. Confudit CICERO ethicam et ius naturae, et hinc multus est in describendis virtutibus cardinalibus.

2. Non

2. Non ſemper doctrinas connectit adcurate, ſed fucum ſaepe facit eloquentia ſua.

Interim multa habet laude digna, vt dici poſſit, CICERONEM ſolum poſt Stoicos hac prima epocha praeclare meritum eſſe de iuris prudentia naturali.

Periodus ſecunda.

Poſt Chriſtum natum neminem decuiſſet magis hanc diſciplinam emendare, quam Patres Eccleſiae.

Et ſane habemus etiam AMBROSII libellum *de officiis*, ſeparatim editum a IO. HENR. BOECLERO; ſed multa hic deſideres:

1. Ambroſius confudit ius naturae et ſcripturae;

2. Magis inſtruxit clericum, quam virum bonum; vnde et DV PIN *Biblioth. eccleſ. Tom. I.* obſeruat, librum hunc in codicibus MSS. inſcribi *de officiis clericorum*;

3. Commune id habuit cum reliquis Patribus, quod fuerit Platonicus, multaſque erroneas doctrinas Platonis immiſcuerit Chriſtianae ethicae, et

4. Magis homiletice vel oratorie ius naturae tractarit, quam philoſophice. Vid. BARBEYRAC. *Praefat. ad Pufendorff.* §. 9. *ſequ.*

Priodus tertia.

Patribus ſucceſſit turba ſcholaſticorum, qui neglectis rectae rationis principiis ſcripſere *caſus conſcientiae*, opera *de iuſtitia et iure*, hiſque libris totum ius naturae et gentium complecti voluerunt. Sed

1. Mirifice probant, aliquid iuris naturae et gentium eſſe, modo ex Scriptura Sacra, modo ex iure ciuili et canonico, modo ex Ariſtotele, Lombardo, cet.

2. Multa miſcuerunt falſa principia probabiliſmi, metho-

 di

di dirigendi intentionem, de peccato philoſophico, de quibus

LVD. MONTALTIVS in *Epiſtolis ad Prouinciales*,

ARNALDVS in *Denuntiatione nouae haereſeos de peccato philoſophico*,

TRIBBECHOVIVS *de doctoribus ſcholaſticis*.

Periodus quarta.

Ius naturae ergo primus emendauit

HVGO GROTIVS qui libros *de iure belli et pacis* edidit *Pariſ.* 1626. Cur illud non vocarit ius naturae et gentium, vid. COLOMES. *Epiſt. clar. viror.* 3. Commentarii in hos libros exſtant multi, ſed plerique parum vtiles: alii enim eius errores contra orthodoxiam admiſſos refellunt, vt Io. ADAM. OSIANDER, et Io. WOLFG. IAEGERVS; alii eum ex philoſophia Ariſtotelica refellere voluerunt, vt VALENT. VELTHEMIVS, Io. A FELDEN, Io. GE. SIMON; alii ex auctoribus claſſicis potius, quam ex recta ratione illuſtrarunt, inprimis Io. HENR. BOECLERVS, et Io. FRID. GRONOVIVS. Soli laudandi CASP. ZIEGLERVS, KVLPISII Collegium Grotianum, HENNINGES, BARBEYRACIVS.

Ceterum obſeruati in Grotio defectus ſunt:

1. Quod ſcholaſticos nimis ſequatur.

2. Quod nimium tribuerit conſenſui gentium, quum tamen

a) gentes conſenſerint ſaepe in rebus turpiſſimis, e. g. πολυθεότητι;

b) hoc principium ſit obſcuriſſimum, et hinc inde conuinci non poſſit indoctus.

Sed haeſit adhuc GROTIVS in errore, quod ius gentium conſenſu vel pactis gentium nitatur.

THOMAS HOBBIVS vel HOBBESIVS, eiuſdem cum Grotio aetatis; eius liber de *ciue* prodiit 1646. poſt 21. annos a libro

bro Grotii, et tamen hanc laudem ſibi tribuit HOBBESIVS in *praefat. philoſoph.* quod ius naturae primus excoluerit.

Occaſio huius libelli ſtatus Angliae turbulentiſſimus, vereque ἀναρχικῶς; hinc ſibi finxit ideam ſtatus naturalis, eumque poſuit in bello omnium in omnes; inde collegit ius omnium in omnes: inde victori tribuit ius in victum, adeoque omnia ex vi et potentia victoris deducit.

Fuit philoſophus profanus, et Machiauelliſmum inculcauit; multis tamen mirifice placuit.

Adſeclas habuit LAMB. VELTHVYSEN, qui edidit *Diſſertat. epiſtolic. de principiis iuſti atque decori*, *Amſtel.* 1651. et BENED. SPINOZAM, cuius hypotheſin examinat PVFENDORFFIVS, *de iur. nat. et gent. libr. II. cap.* 23.

Aduerſarios contra nactus eſt Io. BRAMBALLVM, ROB. FILMERVM, ROB. SCHARROCKIVM, *recuſum a Reihero in* 12. *Goth.* 1667. GISB. COCQVIVM, SAM. STRIMESIVM, et omnium optimum RICH. CVMBERLANDVM.

Io. SELDENVS, de cuius *iure naturae et gentium ſecundum diſciplinam Hebraeorum* iam ſupra diximus.

SAMVEL PVFENDORFFIVS, poſtea Liber Baro, quum videret, Grotium in multis ius priuatum neglexiſſe, aliquando etiam minus diligenter cauiſſe ab erroribus ſcholaſticorum, de emendando iure naturae cogitare coepit: quumque Heidelbergae priuatim doceret, *Hagae Comitum* 1660. edidit *Elementa iuris naturalis* methodo vſus mathematica.

Quum ita placeret Carolo Ludouico, Palatino Electori, et eum primum conſtitueret Profeſſorem iuris naturae et gentium, maius opus molitus eſt. At euocatus interea Londinum Scaniae, vbi Rex Sueciae nouam academiam erexerat, ibi demum illud edidit 1672.

Male id habebat collegas, IOSVAM SCHWARTZIVM, theologum, et NICOLAVM BECMANNVM, ICtum, qui

Digitized by Google

qui e plagellis furtim subtractis excerpserunt indicem nouitatum, eumque publici iuris fecerunt. Et quamuis res male cederet Becmanno, ideo publice relegato: magnam tamen hoc inuidiam etiam conflauit Pufendorffio; vnde nulla erat fere Germaniae academia, in qua id opus Pufendorffianum non exagitaretur. Specimen harum controuersiarum edidit ipse PVFENDORFFIVS in *Eride Scandica*, quae cum Iure Naturae et Gentium saepissime prodiit.

At triumphauit demum Pufendorffius, et hostes eius non sine aegritudine animi viderunt, eius libros vbique praelegi in academiis.

Contraxit ergo ipse hoc opus, indeque edidit libellum *de officio hominis et ciuis*; et haec eius fata.

CHRISTIANVS THOMASIVS primum Pufendorffii partibus accessit, ediditque ad eius principia primum *Iurisprudentiam diuinam*, vbi simul iunxit doctrinam *de legibus positiuis vniuersalibus diuinis.*

Sed a. 1705. ipse haec principia sua destruxit, editis *Fundamentis iuris naturae et gentium*, in quibus eliminauit principium de legibus diuinis positiuis vniuersalibus, et loco principii socialitatis totum ius naturae ex regulis *iusti*, *honesti*, *et decori* deriuauit; qua de re infra erit dicendi locus.

Hi auctores veluti familiam ducunt: postea plures calamum arripuere, et iuris naturae ac gentium compendia quaedam ediderunt, quae partim vix plausum meruerunt, partim ita sunt comparata, vt sua laude non sint defraudanda.

Prioris generis sunt

1. HENR. BODINI *Diss. de iure mundi*, quae primum *Rintelii* prodiit, recusa dein *Halae* 1698. In ea principium ponit voluntatem Dei secundum ordinem creaturarum: sed refellit

Digitized by Google

refellit hoc opusculum CHRIS. THOMASIVS, *de fundamentorum definiendi caussas matrimoniales hactenus receptorum insufficientia*, *Halae* 1698.

2. VAL. ALBERTI, theologi Lipf. *ius naturae orthodoxiae conformatum*, vbi hoc ius deducere vult ex statu paradifiaco.

Posterioris generis plures prodiere libelli, ex quibus omnibus fructum capere potest, qui iam solida huius scientiae cognitione est imbutus. Halae prodiere 1. Io. FRANCISCI BVDDEI, 2. NIC. HIERON. GVNDLINGII, 3. WOLFFII vtriusque, 4. FLEISCHERI varia scripta. Marburgi prodiere HOMBERGKII ZV VACH; Francofurti ad Viadrum HENR. et SAM. *de* COCCEII varia scripta. Vitembergae 1. WEIDLERI liber elegantissimus, 2. GRIBNERI, et 3. WERNHERI scripta.

Taceo alia compendia eius generis fere innumera, quae in omnibus fere Germaniae academiis prodierunt, et iam tantum commendo ill. LEIBNITII *praefationem*, *Codici iuris gentium diplomatico* praemissam, in qua haud pauca egregia occurrunt.

Digitized by Google

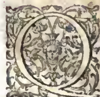
Digitized by Google

IO. GOTTL. HEINECCII PRAELECTIONES IN SAM. PVFENDORFFII DE OFFICIO HOMINIS ET CIVIS LIBROS II.

LIBER PRIMVS.

* * * * * * * * * *

CAPVT I.
DE ACTIONE HVMANA.

Vum traditurus sit Auctor officia hominis et ciuis; officia vero sese exserant per actiones: primo omnium agitur de actionibus humanis; et quidem quaerit hoc capite auctor,

1. *Quid sit officium?* §. 1.
2. *Quid sit actio humana?* §. 2.
3. *Quae actionum humanarum principia* §. 3-16.
4. *Quae actiones homini imputentur, vel non imputentur?* §. 17. seqq.

§. 1.

I. *Officium* Germanice vocamus *eine Pflicht*, eaque notio vocabuli eſt ex philoſophia Stoica; primi omnium enim Stoici de officiis ſcripſerunt, vti in *Prolegomenis* dictum.

Eſt vero *officium* actio, ex obligatione ſiue perfecta, ſiue imperfecta, legibus conformanda. Ergo reuera actio bona vel iuſta et officium ſunt ſynonyma. Praecipue vero obſeruandum, officia ſemper reſpicere ad legem, eaque ceſſante et officium ceſſare, e. g. quamdiu lex vigebat de circumciſione, de ſacrificiis, tamdiu Iſraelitae faciebant officium, dum circumcidebantur, ſacrificiaque offerebant; ceſſante hac lege, nemo hodie faceret officium, qui bouem offerret.

Stoici officia diuidebant in *perfecta*, quae a ſapiente proficiſcuntur; et *media* vel *communia*, quae a quocumque. Rident vulgo hanc diſtinctionem Stoicam, inprimis BVDDEVS, *Diſſert. III. de errorib. Stoicor.* §. 1. verum praeter rem, quum non poenitenda veritas hic lateat. Officia adtemperanda ſunt legi: legi aliquid adtemperatur vel *materialiter* tantum, quando fit, quod ex lege praecipitur; vel *formaliter*, quando id fit eo animo et eo conſilio, quod lex exigit: prius Stoici vocabant officium *commune*; poſterius *perfectum*. Elegans exemplum habemus in muliere, quae duos obolos iniecit aerario eccleſiaſtico, *Marc. XII*, 42.

§. 2.

II. Quum itaque officium ſeſe exſerat per actiones, quaeritur, *quid actio humana ſit?*

Obſeruamus in homine varios motus, qui vel ex principio *interno* oriuntur, vel *externo*: ſi ex interno, vocantur *actiones*; ſi ex externo, *paſſiones*.

Actiones ergo ſunt motus ex principio interno ſubiecti agentis orti: *paſſiones* ſunt motus ex principio externo, quod non eſt in agente, orti. E. g. ſpongia mouetur, dum comprimitur: quum vero non comprimatur ex principio aliquo interno, ſed externo, nempe manu mea, *patitur* aliquid; contra dum ſpongian comprimo, *ago* aliquid.

Iam actiones hominum ſunt duorum generum: quaedam enim directioni voluntatis ſubiectae ſunt, e. g. paciſci, iurare, occidere, beneficium dare; quaedam huic directioni non ſubiacent, e. g. mo-

tus

tus sanguinis, motus peristalticus, ventriculi et intestinorum, digestio et concoctio cibi. Priores vocantur *humanae* vel *morales*; posteriores *naturales*. Hae communes sunt hominibus cum brutis; illae hominibus propriae.

Quaeritur iam, *quaenam actiones sint obiectum iuris naturae?*

Resp. humanae; ius naturae enim praescribit leges, ad leges voluntas debet dirigere actiones. Quum vero voluntas dirigere actiones naturales non possit, (per definit.) sequitur, vt nec obiectum sit iuris naturae.

Quamuis vero has actiones ipsas non dirigat ius naturae: potest tamen praescribere regulas decori omnino non negligendas. Sic e. g. sternutare est actus naturalis; at potest tamen et debet circa eum obseruari decorum.

§. 3.

III. Iam ergo quaeritur, *quaenam sint actionum humanarum principia?*

Id non rectius cognoscemus, quam si inquiramus, quid homo prae brutis habeat proprium; diximus enim, humanas actiones homines proprias habere.

1. Primo omnium in nobis animaduertimus corpus, id est, substantiam in longum, latum, et profundum extensam, certae figurae, quantitatis, et qualitatis: at hoc idem animaduertimus in arboribus. Vid. MALPIGH. et NEHEM. GREW, *Anatom. plantarum.*

2. Prae arboribus id quidem habemus praecipuum, quod loco mouere possimus, et quaedam extra nos visu, auditu, aliisque sensibus percipiamus; sed id in brutis quoque deprehendimus.

3. Prae brutis ne id quidem habemus praecipuum, quod aliquid cogitamus, cognoscimus, volumus, auersamur; nam et brutis eamdem virtutem esse obseruamus. Vid. RORAR. *quod animalia bruta ratione vtantur melius homine.* Falsa quidem eius est hypothesis; sed collegit tamen quamplurima exempla, quae non sine stupore animaduertimus.

4. Itaque hoc praecellimus brutis α), quod haec tantum res singulares et materiales cognoscant; nos inde abstrahere possumus, etiam ad ideas vniuersales et immateriales β); quod bruta ideas aliquot comparent, sed non nouas incognitasque inde veritates eliciant: at homines cognita vna veritate abstracta, mille alias incognitas ratiocinando inde elicere possunt.

Digitized by Google

Itaque praeter corpus nobis eſt mens rationalis; hanc ſpiritualis eſſe naturae certo nouimus, quia cogitationum ſuarum ſibi conſcia eſt, quod numquam a materia praeſtari poteſt; quidquid enim materia agit, id agit ex figura, ſitu, diſpoſitione partium. At ſi materiam ſiue in hanc, ſiue in illam figuram formes, ſiue hoc, ſiue alio modo ſita diſpoſitaque ſit, numquam cogitabit, numquam cogitationum ſuarum ſibi conſcia erit. *Mens* itaque erit ſpiritus de rebus etiam immaterialibus cogitans, ſuarumque cogitationum ſibi conſcius.

Facultates ergo huius mentis ſunt principia actionum humanarum.

Si ergo actio quaedam oritur ex ſpiritu illo cogitante, et ſuarum cogitationum ſibi conſcio, erit *humana*; ſi non, *naturalis*.

§. 4.

Principia actionum humanarum ſunt
Intellectus, de quo §. 4--8.
Voluntas, de qua §. 9--16.
Quod ad primum, agitur
1. de intellectus *natura* §. 4.
2. de praecipua eius operatione, *conſcientia* §. 5. 6.
3. de quibuſdam intellectus vitiis, *errore* et *ignorantia* §. 7. 8.

Iam quaeritur, *quaenam ſint illae facultates mentis, ex quibus actiones humanae proficiſcuntur?*

Reſp. *intellectus*, et *voluntas*.

Exiſtimat equidem Titius, *Obſeru. XIII. §. 3. n. 3.* ſuperſedere nos potuiſſe hac diuiſione; eamdem enim mentem et intelligere, et velle: ſed philoſophi eſt ea diſtinguere, quae diſtinctos habent effectus. Quemadmodum ergo recte diſtinguimus lumen et calorem in ſole, quum tamen idem ſol et calidus ſit, et luceat: ita nec male diſtinguimus intellectum et voluntatem, quamuis eadem mens et intelligat, et velit.

Iam ergo primum de *intellectu*, qui eſt facultas mentis, qua percipimus, iudicamus, ratiocinamur.

In prima operatione mens ſe habet paſſiue, in reliquis actiue. In prima mens occupata eſt circa veram ideam; in ſecunda circa duas; in tertia circa tres ideas.

Iam auctor habet regulam: *Cuilibet homini, matura aetate et mente integra, tantum ſupereſſe naturalis velut luminis, vt adhibita culturae*

cultura, ac debita meditatione, poſſit recte comprehendere, ſaltem generalia illa praecepta et principia, quae ad vitam hancce honeſte et tranquille exigendam faciunt, ſimulque indicare, iſta vtique indoli humanae congruere.

Et recte quidem: nam 1. alias non eſſet ius naturae cordi humano inſcriptum; 2. alias ceſſaret imputatio, poena.

Varias tamen auctor addit limitationes:

1. *maturae aetatis*; ergo non quaerendum in infantibus;

2. *mente integra*; ergo excipiuntur furioſi, morbo inſanientes;

3. *Adhibita cultura*; hinc excipiuntur homines barbari, inter beſtias educati, ſurdi, muti, aliiſque ſenſibus orbi; caſus triſtis in Marchia, de quo Kressivs ſingularem tractatum ſcripſit;

4. id intelligendum eſſe non de actu, ſed *de potentia*; poteſt homo, ſi vult, id cognoſcere; et hinc, ſi non vult, nihilo minus eſt ἀναπολογήτος.

§. 5.

Intellectus tres eſſe operationes diximus, perceptionem, iudicium, atque ratiocinationem. Ratiocinatio quoties circa res morales verſatur, vocatur *conſcientia*; ergo iam hic de ea agitur.

Conſcientiam aliquam exiſtere, negant athei ac deiſtae, in primis Tolandvs in *Adeiſidaem. ſiue Tito Liuio a ſuperſtitione vindicato.* Nam quamuis experientia doceat, eum, qui contra rationem peccauit, angores animi perſentiſcere: negat tamen eas oriri ex ſenſu legis diuinae, ſed putat, illas non niſi ex metu poenae temporalis proficiſci.

At falſum hoc eſſe, patet exemplo Neronis apud Svetón. *in eius vit. cap.* 34. *qui ſceleris conſcientiam, quamuis et militum, et ſenatus, populique gratulatione confirmaretur, nec ſtatim, nec vmquam ferre potuit, ſaepe confeſſus, exagitari ſe materna ſpecie, verberibus furiarum, ac taedis ardentibus.*

Sed ſtolidum eſt negare exiſtentiam conſcientiae contra ipſam conſcientiam: ſane, ſi in nobis deprehendimus aliquid, cui quadrat definitio conſcientiae, ſatis conuicti erimus, dari in nobis et definitum, nempe conſcientiam.

Eſt vero *conſcientia* ratiocinatio de actionibus noſtris, inſtituta eum in finem, vt liqueat, iuſtaene, an iniuſtae ſint.

Eſt ratiocinatio: hinc videmus

1. quando conſcientia dicatur dormire, quando expergiſcere:

 nam

Digitized by Google

nam quamdiu non ratiocinamur, dormire quodammodo videtur conſcientia; expergiſcere autem, ſimul ac data occaſione ratiocinari incipimus.

2. Totidem eſſe propoſitiones in ratiocinatione conſcientiae, quot in ſyllogiſmo; maior vocari poteſt LEX, minor FACTVM, concluſio SENTENTIA, e. g. Dauides, qui homicidium et adulterium committit, eſt morte dignus; ego id feci; ergo morte ſum dignus.

De actionibus noſtris. Alienae ſcandalum quidem praebent, aut triſtitiam vel commiſerationem in nobis excitant, non vero pertinent ad conſcientiam noſtram; e. g. ſi legimus, tyrannum multa hominum innocentum millia obtruncaſſe.

Obiici poſſet, *ſaepe etiam nos ob aliena facta conſcientiae angores perſentiſcere, quoties nos iuſſimus, vel alio modo in culpa fuimus?* Reſp. tunc ſumus cauſſa moralis, adeoque actiones hae non ſunt alienae, ſed actiones noſtrae. Ita Ahabus et Ieſabel factum eorum, qui Nabodum innocentem damnarant, occiderantque, ſuum reputare debebant. Huc et illa pertinent *Ioann.* XVIIII. II. *qui me tibi tradidit, in maiore culpa eſt.*

Iuſtae, an iniuſtae ſint. Hinc patet, quo modo conſcientia differat 1. a pudore; hic enim oritur, quoties de decoro actionis ratiocinamur; 2. a poenitentia, quae ſequitur, quoties perſuaſi ſumus, nos contra vtilitatem noſtram feciſſe.

Quotuplex vero conſcientia? Auctor tradit vnicam, quae tamen re ipſa quidem haud accurata eſt: nam opponit ſibi inuicem *rectam* ac *probabilem* conſcientiam, quum tamen probabilis et recta eſſe poſſit; ſupplenda ergo hic erunt multa.

Conſcientia eſt vel *antecedens*, quando ratiocinamur de facto futuro; e. g. Naëman; vel *conſequens*, quoties ratiocinamur de facto praeterito. Illa nobilior, quia virtute praeditis propria; haec etiam in ſceleratis deprehenditur. Illa, nempe antecedens, eſt *certa*, ſi liquido ratiocinando comperimus, iuſtane, an iniuſta ſit actio: vel *dubia*, quoties in vtramque partem ratiocinamur, e. g. an ſanguine veſci liceat; vel *probabilis*, quando non ſuppetit principium certum, ſed ex hypotheſi tantum ratiocinor; e. g. quia hoc ex miniſtro eccleſiae audiui.

Porro conſcientia eſt vel RECTA, quando nec in materia, nec in forma, vllum eſt vitium, adeoque vtraque praemiſſarum vera eſt, ex eaque fluit concluſio; vel ERRONEA, quoties alterutra praemiſſarum falſa, vel forma vitioſa eſt. Sic e. g. in Caini ſyllogiſmo.

Qui fratrem occidit, eius peccatum eſt maius, quam vt ferri poſ-

ſit,

Digitized by Google

ſit, cet. maior eſt falſa, ſi verſionem hanc admittamus. Poteſt vero et minor falſa eſſe, ſi e. g. in turba homo occiſus ſit, et vnuſquiſque putet, ſe auctorem eſſe homicidii.

Denique conſcientia vel BONA eſt, vbi concluſio abſolutoria; vel MALA, vbi condemnatoria.

Quaeritur iam, *num conſcientia ſit norma actionum?* quod negatur, quia et poteſt eſſe erronea; at dicitur norma actionum ob propoſitionem maiorem, quatenus eſt lex.

§. 6.

Quid ſi conſcientia dubia? Tunc actio eſt intermittenda; contra conſcientiam dubiam enim nihil agendum.

Negat hanc regulam TITIVS, *Obſeru.* 18. ea ratione, quod aeque bonam, ac malam actionem omittere tunc poſſit dubitans.

Sed 1. ſi etiam bonam actionem edit quis contra dubitationem, tamen non habet intentionem bene agendi. BARBEYRAC. *ad Puſendorf. I, 3, 8.*

2. Qui contra conſcientiam dubiam agit, non poteſt aliter ratiocinari, quam hoc modo: neſcio quidem, iuſtane ſit actio, an iniuſta, ſed, ſiue iuſta ſit, ſiue iniuſta, eam tamen perpetrabo. Quid vero eſt contemtus Dei, diuinaeque legis, ſi hoc non eſt.

Id tamen certum, hominem obligatum eſſe, vt de euellenda animo hac dubitatione quam maxime laboret, ne actionem forte bonam diutius intermittat. Poteſt ergo aliquis et intermittendo peccare, quia media non adhibet, quibus dubio liberari poſſet, modo vellet.

§. 7.

Hactenus de intellectus operationibus; proxima ſunt eius vitia; *error*, de quo §. 7. et *ignorantia*, de qua §. 8.

Differunt error et ignorantia, quod haec ſit priuatiuum quid, puta priuatio cognitionis; illa poſitiuum, falſitas idearum.

Itaque *errorem* definimus, quod ſit diſconuenientia idearum noſtrarum cum obiecto. Is vero multipliciter committitur: modo in ipſa *perceptione*, quoties nobis falſam ideam formamus, turrim putantes rotundam, quum ſit quadrata; modo in *iudicio*, affirmantes aliquid, quod negandum, et vice verſa; vel vniuerſale formantes iudicium, quum ſit particulare, et vice verſa; modo in *ratiocinatione*, ſiue in materia, ſiue in forma perperam ratiocinemur. Sed ita logice conſideramus errorem.

In

Digitized by Google

In moralibus diuidimus errorem in *vincibilem*, et *inuincibilem*; quae diuiſio et in ignorantia locum habet. *Vincibilis* eſt, qui debita adhibita diligentia poterat euitari; *inuincibilis*, ad quem euitandum nulla ſufficiebat diligentia atque attentio. E. g. ſi quis aurum putat, quod inauratum tantum, errat, ſed error eſt uincibilis; ſi quis vero hominem inter beſtias educatum obtruncaſſet, erraſſet invincibiliter.

Deinde error eſt vel *facti*, ſi quis in facto; vel *iuris*, ſi in iure quis errat. E. g. ſi quis putat, ſe vxorem poſſe ducere amitam, errat, et quidem in iure; ſi quis exiſtimaret, virginem ex captiuitate liberatam eſſe extraneam, eamque vxorem ducat, quae poſtea appareat amita, errauit, et quidem in facto. Iam obſeruandae regulae:

I. Error iuris ſemper eſt vincibilis; α) quia ius naturae cordi inſcriptum; ius poſitiuum promulgatum; β) quia ciuis eſt obligatus ad inquirendum in iura ciuitatis, adque conſulendos peritiores.

II. Error facti poteſt vel vincibilis eſſe, vel inuincibilis: factum enim non diſcimus ex recta ratione, ſed ex circumſtantiis, quarum multae tam occultae eſſe poſſunt, vt et ſapientiſſimum fallant.

Vſum haec doctrina habet, quoties de imputatione actionum humanarum quaeritur, eamque oſtendemus infra §. 20. 21.

§. 8.

Ignorantia eſt ſimplex ſcientiae priuatio; vel defectus cognitionis. Sic e. g. olim ignorabat apoſtolus, cupiditatem eſſe peccatum; ignorabant patres, exiſtere quartam partem orbis, Americam; quia omni idea earum rerum deſtituebantur.

Ea, quoad actiones, eſt vel *efficax*, vel *concomitans*; *Efficax*, ſi quid ex ignorantia egi, quod acturus non fuiſſem, ſi vere habuiſſem perſpectum; exemplum Abimelechi, *Geneſ. XX.* 4. 5.

Concomitans, ſi quid ex ignorantia facio, quod facturus fuiſſem, etiamſi melius rem ſciuiſſem. Sic puer apud PLVTARCHVM lapide petens coruum, oculum nouercae excutit, eoque comperto, ait: *ne ſic quidem male; fors melius conſilium cepit, quam nos.* Signum ergo eſt poenitentia vel gaudium ſuper eius modi actione.

Deinde quod ad cauſſam et originem, ignorantia eſt vel *voluntaria*, vel *inuoluntaria*.

Voluntaria, vbi culpa mea fit, vt rem ignorem, e. g. ſi quis non adhibet debitam diligentiam et attentionem, eaque non eſt excuſabilis.

Inuolun-

Inuoluntaria, vbi reuera ignorantiam in praesenti euitare non potui; eaque duplex est.

1. *Vel in se et in sua caussa simul*, si in eo statu sum, vt rem scire non possim, nec in culpa tamen sim, quod in eum statum inciderim; talis est ignorantia inuoluntaria furiosi, morbo insanientis, infantis.

2. *Vel in se, et non in sua caussa*, vbi quis in eo statu est, vt ignorantiam euitare nequeat, sed sua tamen culpa in eius modi statum incidit. In tali ignorantia inuoluntaria versatur ebrius; et haec non est excusabilis, poterat enim quis cauere eius modi ignorantiam.

Zaleucus legislator crimen ab ebrio commissum duplici poena dignum iudicauit; primo quod crimen commisisset; deinde quod inebriatus esset. Simile fere edictum pater regis nostri prodidit.

At in foro humano tamen, quia res publica consistere non potest ex mere piis, plerumque summa ebrietas pertinet ad caussas poenam ordinariam mitigantes.

Vsus etiam huius doctrinae sese exserit in quaestione, *an actio homini imputanda sit, nec ne?*

§. 9.

Progredimur ad alterum principium actionum humanarum, *voluntatem*, de qua quaeritur

1. *quid sit?* §. 9.
2. *an libertatem habeat?* §. 10.
3. *cur tam variae sint eius inclinationes?* §. 11-15.
4. *quaenam actiones sint voluntariae et inuoluntariae?* §. 16.

Voluntatem existere plane negauit BENED. SPINOZA, *Epist. II. ad Oldenburger. pag.* 399. hominem enim habet pro parte magnae istius machinae, quae mundus vocatur. Inde concludit: in machina nihil se mouet voluntarie, sed ex necessitate; ergo et homo.

Enim vero repugnat conscientia: nos non mouemur, ita vt nobis actionum et motuum nostrorum non conscii simus, quemadmodum machina; sed scimus, quod nos mouere velimus, nouimus etiam rationem, cur moueri velimus, quia scilicet rem vel pro bona, vel mala agnoscimus; quae omnia in machinam minime cadunt.

Ceterum quemadmodum intellectum versari circa verum dixi-

mus: ita *voluntas* verſatur circa bonum, adeoque definitur, quod ſit facultas mentis, qua bonum adpetimus, malum auerſamur.

Operationes intellectus erant perceptio, iudicium, ratiocinatio: operationes voluntatis, adpetere et auerſari.

Hae tamen operationes ſeſe exſerunt diuerſis actibus, quorum alii vocantur

Imperati, quia voluntas imperium exercet in alias facultates: ita voluntas excitare poteſt intellectum, vt rem accuratius contempletur, voluntas mouere poteſt membra corporis: ſaltem experientia docet, praeuia voluntate membra moueri, nec opus eſt, vt iam de cauſſa ſimus ſolliciti. Hi omnes actus ſunt imperati.

Eliciti contra ſunt, qui immanent voluntati, in qua oriuntur; et hi ideo ordine diſponuntur.

Volitio eſt primus motus voluntatis.

Intentio eſt decretum voluntatis de actione ſuſcipienda.

Conſenſus eſt conſilium de mediis eligendis.

Electio eſt electio mediorum.

Vſus eſt ipſe vſus mediorum.

Fruitio eſt, quando quis per media finem ſuum obtinet.

Exemplum furis furtum committentis hos ſex actus optime illuſtrat.

§. 10.

Iam quaeritur, *an voluntas libertate aliqua gaudeat?* LOCKIVS equidem *de intellectu humano, libr. II. cap.* 21. abſurdam putat hanc quaeſtionem, perinde ac ſi quis quaereret, an virtus ſit quadrata? libertatem enim eſſe ſingularem et ſeparatam mentis facultatem: ſed magna inter has quaeſtiones eſt differentia, quum priorem quaeſtionem ne concipere quidem poſſimus, poſterioris bonus ſenſus ſit.

Ita potius de ſtatu quaeſtionis nos decet eſſe ſollicitos. Primo ergo non quaerimus de ſpontaneitate, ſed de libertate. Spontaneitas opponitur neceſſitati internae, qualis eſt in machina; libertas opponitur coactioni; ſpontaneitatem voluntatis ſupra contra SPINOZAM vindicauimus.

Deinde libertas in duplici ſenſu accipitur: aut enim opponitur *coactioni phyſicae*, et tunc conſiſtit in indifferentia ad oppoſita, vt homo poſſit agere, vel non agere, hoc vel illo modo agere; vel *morali*

morali, et tunc quaeritur, an non intra hominem ſint quaedam impedimenta, quae efficiunt, vt non ſemper agat, quae velit.

Primo ſenſu accepta libertas omnino competit hominis voluntati; experientia enim docet, eum phyſice poſſe pro lubitu ſtare, ſedere, ſurgere, tardius vel citius moueri, furari et non furari, ſi morbo non impediatur.

At poſteriori ſenſu ſi accipiatur libertas, diſtinguendum inter virtute praeditos, et vitiis adhuc obrutos.

Priores liberrimam voluntatem habent, liberat illos virtus, vt cum voluntate legi diuinae pareant, et, quoties obnititur natura, pugnant contra prauas cupiditates, nec prius quieſcunt, donec eas vicerint.

Contra vitioſi homines impedimenta in ſe habent vitia ſua, quibus ad nefanda ſcelera impelluntur, vt ea ne poſſint quidem data occaſione intermittere; e. g. homo auarus et alieni cupidus non poteſt non furari, vbi occaſionem ſibi fauere videt, quin ſi vel maxime furtum malum eſſe ſcit, tamen ipſi ob cupiditatis illecebras eueniat; quod ait poeta:

Video meliora proboque,
Deteriora ſequor.

At ſunt tamen et hic media, quibus, ſi vti velit ſceleratus, haec impedimenta ſuperare poſſit; puta repraeſentatio maioris boni vel mali ſiſtit et impedit cupiditatem boni vel mali minoris, e. g. ſi fur ſibi repraeſentet patibulum, virgas, laqueum.

Et ſic ſceleratiſſimi etiam homines in libertatem ſe vindicare poſſunt, partim ſi animum emendare velint; partim ſi ſibi repraeſentent maius vel minus malum.

Et hanc libertatem ſtatuere neceſſe eſt; quia
1. alias fruſtra eſſent leges;
2. iniquae poenae legibus ſancitae.

§. 11.

Sequitur tertia quaeſtio, *cur tam diuerſae ſint hominum inclinationes*; quum tamen omnes natura appetant bonum, malumque auerſentur? vt inde colligi poſſe videatur, omnes homines ſibi ſimiles fore, quum tamen repugnet experientia.

Cauſſas ergo recenſet auctor, 1. *varios reſpectus boni*, §. 11. 2.

varia hominum temperamenta, §. 12. 3. *consuetudinem*, §. 13. 4. *affectus*, §. 14. 5. *ebrietatem*, §. 15.

Quod ad respectus varios BONI attinet, sciendum est, in vero bono diuersos respectus non esse separatos. Bonum enim consideratur tamquam *iucundum*, *honestum*, et *vtile*; at hi respectus *in vero bono* semper coniuncti sunt; idem enim bonum verum et honestum, et vtile est, e. g. virtus; quam doctrinam et CICERO in *libris de officiis* tuetur.

At *in bono apparente* haec seiuncta sunt, et talia bona apparentia vel se repraesentant vt *honesta*, quum non sint vtilia et iucunda; vel vt *iucunda*, quum non sint honesta et vtilia; vel vt *vtilia*, quum nec honesta, nec iucunda sint.

Quum ergo homines plerique, immo natura omnes, in apparentia magis bona, quam in vera ferantur: inde nascuntur diuersa vitia, diuersae inclinationes.

Si enim voluntas fertur in bona apparentia tamquam honesta, nascitur ambitio; si in iucunda, oritur voluptas; si denique in vtilia, auaritia.

AMBITIO est **inclinatio in bona apparentia**, quae se repraesentant tamquam honesta, adeoque homini praerogatiuam tantam dare videntur. Quum vero alii alia in re quaerant praerogatiuam; varia quoque est ambitio. Alia enim est

RIDICVLA vel STOLIDA, quae praerogatiuam quaerit in re nihili; e. g. in eo, quod versiculos emendicat; quod nomen in nouellis publicis legatur; hic magna mixtura stultitiae, vt iam veteres dixerint:

Stolidus und Stolz
Wachsen auf einem Holtz.

THRASONICA vel BRVTA, quae praerogatiuam quaerit in rebus turpibus, e. g. in frequentibus digladiationibus, facultate bibendi, astutia furandi.

SPECIOSA, quae praerogatiuam quaerit in aliqua perfectione; et haec est vel

1. *aulica*. Huic qui dediti sunt, honeste viuunt, grauitatem adfectantur, simulare et dissimulare commode sciunt, magnam religionis speciem ostendunt tam diu, quam ipsis expedit; alias neque haec, neque conscientia ipsis curae cordique esse solent, inprimis decoro student; vel

2. mi-

2. *militaris.* Huius characteres fere iidem sunt, nisi quod plerumque accedat inhumanitas, iurgia quaerant, exsecrationes euomant, minoremque decori curam habeant; vel

3. *erudita*, cuius characteres, diligentia, nouitatis studium, controuertendi libido, inuidia, aliquando et pedantismus, et decori neglectus; vel

4. *pharisaica*, cuius characteres, adfectata humilitas, decori neglectus, peruicacia, contemtus aliorum; tale quid in Cynicis deprehendimus.

Volvptas est inclinatio in bona adparentia, quae sese repraesentant tamquam iucunda; *iucundum* autem vocamus, quidquid oblectat sensus siue internos, siue externos. Quum vero aliud alium oblectet, voluptas est

1. *bacchica*, cuius characteres consistunt in ingluuie, varietate deliciarum, otio, conuersatione cum hominibus similibus, contemtu religionis, decori neglectu;

2. *venerea*, cuius characteres, fabularum Romanensium lectio, lusus, ornatus, frequens ad hominum conuentum accessus, nimia comitas atque decori cura;

3. *amica*, cuius characteres, conuentus, lusus, hilariores sermones, curiosorum studiorum sectatio, nouitatis studium; officiosi tamen sunt et benefici.

Avaritia est inclinatio in bona adparentia, quae se repraesentant tamquam vtilia. Ea est vel

1. *splendida*, quae de adquirenda pretiosa suppellectili laborat;

2. *rustica*, quae de fundis et agris sollicita;

3. *mercatoria*, quae possessionem pecuniae paratae anhelat.

4. *Sordities* est extremus auaritiae gradus, vbi quis ipse genium defraudat.

Ceterum omnes auari sunt superstitiosi, inuidi, nemini boni; decori negligentissimi.

Quaeritur *quem effectum habeant* 1. *cholerici?* Resp. iudicio et ambitione noti;

2. *melancholici?* memoria et auaritia;

3. *sanguinei?* ingenio et voluptate;

4. *phlegmatici?* ad vitia et virtutes tardiores et somnolenti.

Solent tamen haec temperamenta mixta esse. Solent aetate variare.

Digitized by Google

An excusent? Negatur,

α) cultura virtutis omnia superare potest, et ad eam quisque obligatus est.

β) Vitari debent occasiones, quibus temperamenta incitantur.

γ) Pugnandum, corpusque ad obsequium reducendum.

§. 12.

Caussa tot diuersarum inclinationum altera est *temperamentum*; vbi quaeritur

Vnde illa temperamentorum diuersitas? Resp.

α) Sanguis noster per venam cauam transit in dextrum cordis ventriculum, inde per arteriam pulmonarem in pulmones, ex his per venam pulmonarem in sinistrum ventriculum cordis, et ex hoc denique per aortam in reliquas corporis partes.

β) Particulae sanguinis non apud omnes eadem proportione mixtae.

γ) Vasa quaedam et pulsus variant.

δ) Ergo nec motus sanguinis idem.

Cholerici ergo sunt, quorum in sanguine plus particularum sulphurearum.

Sanguinei, quorum in sanguine plus particularum salinarum,

Melancholici, quorum in sanguine plus particularum terrestrium,

Phlegmatici denique, quorum in sanguine plurimum seri.

§. 13.

Tertia caussa diuersarum inclinationum est *consuetudo*, quae est habitus frequente repetitione vnius eiusdemque generis adquisitus, e. g. consuetudine fidibus canere discimus.

Ea vero non modo in corpore sese exserit, e. g. in saltando, luctando, aliisque exercitiis; sed et in animo, in specie,

In intellectu, consuetudo bene ratiocinandi.

In voluntate vtramque paginam facit: hoc docet educatio, conuersatio, immo hoc in ipsis brutis adparet.

Praecipua quaestio est, *an actio ex consuetudine orta possit imputari?* e. g. exsecrationes.

Ratio dubitandi est, quia non est voluntaria. Ratio decidendi,

α) Il-

Digitized by Google

α) Illud eſt procul dubio voluntarium, quod nobis actibus toties repetitis adquirimus.

β) Actio ex conſuetudine etiam praeter voluntatem ſuſcepta vitioſa eſt, propter antecedentem culpam; GROT. *de iur. bell. et pac. II,* 10, 29, 2.

γ) Nulla eſt conſuetudo, quae non poſſit contraria deſuetudine minui, ſi homo eamdem diligentiam adhibere vellet. Eleganter ARISTOPH. in *Veſp.*

Vſus, quo fueris diu
Mutare ingenium graue, eſt
Multos inuenias tamen,
Qui mores, moniti, ſuos
Mutarunt melioribus.

§. 14.

Quarta cauſſa ſunt *adfectus*; his enim ſi quis indulgeat, facile degenerant in mores.

AFECTVS ſunt motus voluntatis ex repraeſentatione boni vel mali orti, et cum extraordinaria commotione ſanguinis et fluoris neruoſi coniuncti. Dicimus eſſe

Motus, quia quamdiu adfectus mentem non perturbat, is dicitur quieſcere.

Voluntatis; Omnis enim adfectus vel adpetitus eſt, vel auerſatio, atque hae ſunt operationes voluntatis.

Ex repraeſentatione; ſiue ſenſu fiat, ſiue imaginatione, quamuis haec ſit debilior, quam illa. Vnde regula: *aus den Augen, aus dem Sinn.*

Boni vel mali. Hic varii reſpectus, et innumerae adfectuum ſpecies, e. g. ſi bonum ſe repraeſentat tamquam praeſens, naſcitur laetitia; ſi tamquam futurum, *ſpes*; ſi tamquam certum, *fiducia*; ſi in amico, *congratulatio*; ſi in inimico, *inuidia.*

Extraordinaria commotione ſanguinis. Quod adparet ex rubore et pallore, quin et ſentitur iſte motus in ira et triſtitia, et in hac quidem maxime per anxietatem cordis.

Et fluoris neruoſi. Inde varii geſtus, firmitas eorum membrorum, quae exſerendo adfectui inſeruiunt.

Notandum 1. non omnia in adfectu eſſe inuoluntaria; eius varii

Digitized by Google

rii gradus, commotio animi, adprobatio, et impetus; primum impedire non possumus, reliquos possumus.

2. Suspendendam esse actionem.

3. Pugnandum; affectus enim sunt momentanei quid: Plato iubebat recitare alphabetum Graecum.

§. 15.

Vltima caussa est *ebrietas*: haec quid sit, quomodo contrahatur, quantum mentem perturbet, quotidiana experientia docet. Iam obseruandum:

1. Eam varios habere effectus pro diuersitate temperamentorum;

2. Eam aliquando esse inuoluntariam; e. g. si quis potui non adsuetus sit, si alterius dolo inebrietur;

3. Eam vel *modicam* esse, vel *summam*; hancque in eo consistere, quod ea inebriatus homo suarum actionum sibi plane conscius non sit.

Quoties ergo quaeritur, an actio in ebrietate suscepta excusabilis sit, vel imputari possit: tunc semper distinguendum inter ebrietatem modicam et summam. Modica numquam excusat, quia homo tunc scit, quid agat; e. g. si quis ideo contractum reuocare velit, quod contrahentes modice biberint.

In summa ebrietate distinguendum porro, sitne *voluntaria*, an *inuoluntaria*: quae posterior excusat. Denique in voluntaria distinguendum, sitne actus indifferens, i. e. legibus nec praeceptus, nec prohibitus, tunc actus est nullus; e. g. si ebrius domum vendiderit; si vero criminosus, tunc non excusat ebrietas. Conf. BVDDEI *Differt. II. de septem sapient. Graec. dict.* §. 6. et 9.

§. 16.

Vltima quaestio de voluntate humana est de actionibus voluntariis et inuoluntariis, vbi

1. Doctrina auctoris explicanda. Distinguit ille actiones in

α) *Voluntarias*, quae a voluntate proficiscuntur et diriguntur, e. g. pacisci, iurare, circumstantiis omnibus perspectis;

β) *Inuitas*, quas duplici sensu dici existimat, vel late, vel stricte; *stricte*, quae reluctante voluntate suscipiuntur, e. g. iactus mercium ad euitandum naufragium; *late*, quae per ignorantiam patrantur, e. g. Hercules in furore occidit liberos.

Ad-

Addit auctor, inuitum se accipere pro coacto.

II. Sed haec omnia nihili sunt: nam

α) Inuitum dici non potest, vbi ignorantia est, quia ignorantia est in intellectu; inuitum vero respectum habet ad voluntatem;

β) Falsum, inuitum et coactum esse synonyma; in inuitis enim actionibus voluntas plane abest, in coactis adest, sed vi et metu extorta, e. g. si quis ex scala truditur et aliquem laedit, actio est inuita; si pater cogit filium, vt alterum laedat, actio est coacta.

III. Hinc ita procedendum: actio omnis est vel *spontanea*, vbi voluntas concurrit, e. g. furari; vel *inuita*, vbi voluntas non concurrit, e. g. si ceruum petens pater filium occidit.

Spontaneae actiones itidem sunt vel

1. *Liberae* quando voluntas nulla vi extorta est, e. g. si quis sponte furatur; vel

2. *Coactae*, quando voluntas quidem concurrit, sed vi alterius extorta, e. g. si quis latroni promittit centum aureos.

Statuit auctor etiam actiones *mixtas*, quas et volumus, et, si nostri res arbitrii esset, magis nollemus; sed reuera hae eaedem sunt cum coactis, e. g. iactus mercium.

Iam quaeritur, *an actiones inuoluntariae ratae sint*? Resp.

α) Inuitae plane non imputantur, quia homo non earum auctor est;

β) coactae imputantur, si alteri ius cogendi est: non imputantur, si alteri tale ius non est.

Demonstratio haec est. Vbi alteri non est ius, ibi nec ex mea parte obligatio, ius enim et obligatio sunt correlata; sed de hoc infra suo loco, e. g. promisit quis iudici ob minas carceris et exsequutionis, se soluturum; obligatur sane, quamuis coactus, quia iudici ius cogendi est: contra si quis promiserit latroni centum aureos, non obligatur. Elegans epigramma MARTIALIS: *XI.* 59. 5. *seqq.*

Quid si me tonsor, dum curua nouacula supra est,
Tunc libertatem diuitiasque roget?
Promittam, nec enim rogat illo tempore tonsor,
Latro rogat: res est imperiosa timor.
Sed fuerit curua quum tuta nouacula theca:
Frangam tonsori crura, manusque simul.

§. 17.

Supereſt poſtrema pars capitis. Vidimus, quid officium, quae actio humana, quaenam eius principia? Supereſt, vt videamus, quid *imputatio actionum*, et *quaenam actiones imputentur vel non imputentur?*

Imputare proprie eſt aliquid in alterius rationes, vel expenſi tabulas referre. Quemadmodum ergo in ratiociniis quaeritur, quid quis debeat, vel quid ei debeatur: ita in moralibus quaeritur, quid quis ob actiones ſuas debeat, quidue ei debeatur? ac proinde vocatur imputatio.

Ergo *imputare* nihil aliud eſt, quam declarare effectum, quem lex actioni adſignat, huic actioni competere: e. g. furem debere poenam furti ſuſtinere, huic victori deberi praemium.

Iam quum effectus ponat cauſſam, conſequens eſt, vt effectum actionis nemo ferre poſſit, niſi qui eiuſdem cauſſa vel auctor ſit: ac inde fluunt axiomata:

1. *Qui eſt auctor actionis, illi poteſt imputari;*

2. *Qui auctor non eſt, ei nec imputari poteſt.*

Obiici poſſet, aliquando etiam imputari ſolere caſus fortuitos; e. g. conductori. Reſp. 1. id fieri ex pacto, 2. regulariter caſum nemini imputari, niſi culpa concurrat.

§. 18.

Ex generalibus illis axiomatibus fluunt regulae et canones ſpeciales, quorum *primus:*

Actiones ab alio patratae, vt et operationes quarumuis aliarum rerum, nec non quiuis euentus, non poſſunt alteri imputari, niſi quatenus ille poteſt et tenetur iſtas moderari.

Ratio 1. quia, quod alius patrat, eius non ſum auctor, niſi quatenus directionem habere potui et debui;

2. Quia euentuum, qui a prouidentia diuina pendent, non magis auctores ſunt. Sic

Patri non imputantur actiones filii, nec filio patris, niſi quatenus hoc iuſſit, vel alio modo cauſſa moralis fuit. Idem dicendum de ſeruis. Obiiciuntur *actiones de peculio noxales.* Reſp. hic non iniuſte imputatur actio domino vel patri, ſed ideo tenetur, quia, dum peculium dedit, conſenſit in contractum, et dum omnes res per ſeruum adquirit, etiam damna ferre debet.

Quod fit ex neceſſitate phyſica, nemini imputatur. Sic abſurde

de obligabant Mexicani reges ſuos, vt iurarent, effecturos ſe, vt ſol curſum ſplendoremque ſuum teneret, nubes pluerent, riui currerent, et terra produceret omne genus frugum. Sic nemo *adeo iniquus, vt ſceleri adſignet, quod venti et fluctus deliquerunt*, vti ait TACIT. *Annal. XIIII.* 3.

Si tamen factum alicuius concurrat, ob hoc et eius modi euentus imputari poſſunt. Sic Eliae imputatur pluuia, nauarchae imputatur aliquando naufragium, hominibus imputantur bellum, peſtis, fames publica, quia haec iudicia diuina peccatis ſuis prouocarunt.

§. 19.

Sequitur *alter* canon ſpecialis:

Quaecumque in quolibet homine ſunt, vel non ſunt, quae penes ipſum non fuit; vt adeſſent vel non adeſſent, non poſſunt ipſi imputari, niſi quatenus per induſtriam naturalem defectum non ſuppleuit, aut natiuas vires non adiuuit.

Si enim penes ipſum non fuit, vt adeſſent, vel non adeſſent; non eſt cauſſa vel auctor illius rei; ergo non imputatur, (*per axioma* 2.) Sin vero induſtriam debitam omiſit, cauſſa et auctor eſt defectus, adeoque recte illi imputatur, (*per axioma* 1.) Itaque nemini imputantur vitia corporis et animi, e. g. caecitas, ſurdities, deformitas. Inde PHAEDR. *Fabul. III,* 11, 6. 7.

Sed quid fortunae, ſtulte, delictum arguis?
Id demum eſt homini turpe, quod meruit pati.

Ita et ſimplicitas, ignorantia. Imputantur tamen et huius modi defectus, ſi culpa hominis contracti ſunt, e. g. ſi quis per delictum aures, naſum amiſerit, ſi deformitas a ſtigmate ſit ſcelere merito, ſi quis occaſionem culturae habuit, eamque neglexit.

§. 20.

Tertius canon:

Quae per ignorantiam inuincibilem patrantur, imputari non poſſunt.

Quae enim per ignorantiam inuincibilem patrantur, ea non progrediuntur ex principio actionum humanarum; ergo non ſunt actiones humanae, adeoque nec homo earum auctor eſt.

Sed iam ſupra obſeruatum,

1. Hic non intelligendam ignorantiam iuris, sed facti; iam vero addendum.

2. Ignorantiam etiam facti, licet inuincibilem, etiam imputari, si quis

α) versetur in re illicita, e. g. si philtrum detur adolescenti. Areopagitae apud ARISTOT. *Moral. magn.* I. 17. feminam, quae philtrum dederat, absoluerunt; sed male; melior ratio in *L.* 38. §. 5. *D. de poen. Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etsi dolo non faciant, tamen quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam amissa parte bonorum, relegantur: quodsi eo mulier aut homo perierit, summo supplicio adficiuntur;*

β) si quis non versatur in loco licito, tempore licito, modo consueto et licito, e. g. si quis iaculatur in vrbe interdiu, feriens hominem punitur; etsi ignorauit, hominem alicubi latitare; sin in publica palaestra iusto tempore, excusatur.

§. 21.

Quartus canon:

Ignorantia, vt et error circa leges et officium cuique iniunctum, ab imputatione non liberat.

Ratio eius rei est, eius modi error et ignorantia sunt vincibiles, ergo poterant caueri; qui ergo non cauit, est in culpa, adeoque auctor huius status, ergo possunt imputari, e. g. si quis iudici offerat libellum chartae non signatae inscriptum.

Sed tamen leges benignius agunt, et, si non nimis supina est negligentia, aliquid indulgent feminis, militibus, minoribus, rusticis; sed non aliter, quam si de damno vitando certent, et peritiores consulere non potuerint.

§. 22.

Quintus canon:

Cui occasio agendi citra suam culpam deest, illi non imputatur, quod non egerit.

Demonstrari hoc potest, si sciamus, quid sit *occasio*; per quam intelligimus praesentiam circumstantiarum, sine quibus actio suscipi non potest. Tales circumstantiae sunt: 1. obiectum actionis; e. g. praecepto de honorandis parentibus satisfacere non possunt, vbi desunt parentes; Medicus non culpandus, si neminem curet, quum nemo aegrotet; 2. tempus opportunum, e. g. salutare amicos non possum, dum officio fungor; 3. impedimentum nullum obstans; quod

Digitized by Google

quod insuperabile sit, e. g. Iudaei non erant obstricti ad sabbathum celebrandum, quando Pompeius erat ante portas. Vid. CARTES. *de pass. art.* 144. 145. 146.

Si ergo occasio est praesentia circumstantiarum, sine quibus actio suscipi non potest: sequitur, actionem sine occasione esse impossibilem, impossibilia vero nemo possibilia facere potest; ergo qui haec non facit, non est auctor huius impossibilitatis, adeoque nec imputari potest.

§. 23.

Sextus canon agit de impossibilibus:

Non potest alicui imputari, quod non praestiterit ea, quae vires ipsius excedunt, neque per eas prohiberi, aut effici possunt.

Demonstratio. Omissio non imputatur, vbi nulla est agendi occasio. (*per can.* 5.); vbi quid impossibile, ibi nulla est agendi occasio; omissio ergo impossibilium nemini potest imputari.

Est vero *impossibile* aliquid vel

ABSOLVTE, quod à nemine mortalium fieri potest, e. g. factum facere infectum, caelum attingere digito; vel

RESPECTIVE, quod ab alio per vires eius fieri non potest, quamuis ab aliis facilius praestetur, e. g. problema algebraicum soluere.

Iam loquimur in canone de prioris generis factis; quod enim ad posteriora attinet, etiam impossibilia ita possunt imputari,

1. Si promiserit quis, se praestiturum, nec praestiterit, e. g. alchymista, vel si quis metallifodinas reperturum promiserit;

2. Si vires habuerit, easque detriuerit; si e. g. ab obaerato exigitur debitum, quamuis non sit soluendo; hinc et Deus ab hominibus perfectum legis obsequium exigit, quamuis eam implere nequeant;

3. Si occasio fuerit vires adquirendi, eamque neglexerit homo; e. g. dedit quis operam mathesi, vel dare debuit, nec vmquam vllum problema soluere didicit.

§. 24.

Septimus canon agit de obligatione vi et metu extorta:

Imputari non possunt, quae quis coacte patitur, aut agit.

Sed hanc regulam falsam esse, iam supra vidimus; dedimus enim instantias: coactus a iudice soluere obligatur; coacti a principe subditi

diti rebelles obligantur; coactus iusto bello ad pacis conditiones admittendas obligatur. Hinc regula limitanda erit sic:

Imputari non possunt, quae quis coacte agit, aut patitur, si alteri nullum ius cogendi sit.

Iam demonstratio erit facilis: vbi cogentis nullum est ius, ibi coacti nulla obligatio.

Fraudi auctori fuit, quod inuitum confuderit cum coacto; de illo enim absolute vera est regula:

Imputari non possunt, quae quis inuitus agit aut patitur.

Itaque hic animaduertimus, quam necessarium sit, si solidam eruditionem anhelemus, veras atque accuratas definitiones perspectas habere.

§. 25.

Octauus canon facillimus est:

Eorum, qui rationis vsu destituuntur, actiones non imputantur.

Demonstratio. Non imputatur, cuius non sum auctor. Non sum auctor vbi intellectus vel voluntas non concurrit; nec intellectus vel voluntas concurrit, vbi ratione destituimur; ergo, quae hi agunt, non imputantur.

Sed intelligendus est casus, vbi sine culpa et facto suo quis rationis vsum amisit, vel numquam habuit, e. g. furiosus, infans.

Aliud, si quis culpa sua ratione priuatus est, e. g. propter ebrietatem; et tunc aliter formanda regula:

Ebrio actiones imputantur, nisi vel ebrietas inuoluntaria sit, vel actio indifferens suscepta sit a summe ebrio.

§. 26.

Nonus canon agit de actionibus in somno susceptis:

Imputari non possunt, quae quis in somniis agere sibi videtur.

Duplicis sunt generis actiones, quae in somno patrantur:

1. Per somnium, vbi imaginatio dormienti fingit aliquid fieri, quod non fit, e. g. si Titius in somnio sibi videtur fratrem occidere;

2. Per somnum, vbi noctambulus vel lunaticus aliquid agit, quod in se alias vetitum est, e. g. Titius noctu surgens vere hominem occidit; qualis casus est in *Clement. vn. de homicid.*

De vtroque verus est canon ab auctore propositus.

Demonstratio. Quae quis somnians vel dormiens agit, eorum directio

ctio non est penes intellectum; quae actiones ex intellectu non proueniunt, eae non sunt humanae; ergo non sumus earum auctores; ergo non imputantur, (*per axiom.* 2.) Elegans casus de piscatore per somnium iurante, se numquam pedem allaturum in cymbam apud THEOCRIT. *Idyll.* 22.

At id quidem de imputatione in foro humano verum est: quod ad forum diuinum attinet, somnia quoque praua peccata sunt,

1. Quia sunt effectus peccati originalis;

2. Quia homo malis cogitationibus et actionibus indulgendo talia somnia ipse excitat. Itaque PLVTARCH. in libello *de profectibus virtutis sentientis* eleganter obseruat, virtutis incrementum etiam ex somniis animaduerti posse;

3. Quia saepe homo eius modi somniis oblectatur, quin iis excitatur ad male agendum, e. g. eques Romanus in somnio sibi videbatur Imperator; somnium hoc cum voluptate vbique narrabat, quin non obscure prae se ferebat; se huic somnio aliquid tribuere, ac proinde a Tiberio capitis damnabatur.

§. 27.

Sub finem subiunxit Auctor tractationem de caussa physica et morali, et quatenus vtrique actio imputetur.

CAVSSA est, quae effectum producit; effectum producimus vel *actu physico*, et motu corporis nostri, e. g. quando fur furtum committit; vel *actu morali*, quando ipse motus corporis non concurrit, sed tamen actus mentis vel voluntatis; e. g. si pater filium furari iubet: prior vocatur *caussa physica*, posterior *moralis*.

Iam quum moraliter quis magis minusue concurrere possit ad actionem; obseruandae regulae:

I. Quoties alter alterum cogit, cui in obsequio gloria relicta est, vel permittit alteri quid, quod impedire poterat, et debebat, toties caussa moralis pro principali, physica pro minus principali habetur; adeoque in illum maior, quam in hunc, poena statuitur, e. g. pater filium iubet occidere; paedagogus praesens permittit tironi, vt furetur.

II. Quoties alter conducit, alter locat operam male agendi, vel alter alteri opem fert, toties par vtriusque reatus est, e. g. sicarius, congrassator.

III. Quoties alter alterum tantum consilio vel prauo exemplo ad male agendum instigauit, toties ipse pro caussa minus principali, instigatus

gatus pro principali habetur, e. g. ſi quis pauperi ſuaſit furari, et hic furatus eſt; ſi quis exſecrationibus vſus alii exemplo fuit, vt eodem ſe ſcelere pollueret.

At hoc quoque de foro humano intelligendum; Deus enim grauiter imputat poſtremi generis ſcelus propter ſcandalum. *Matth. XVIII. 7. vae mundo, ob peſſima, quae dat, exempla.*

CAPVT II.

DE NORMA ACTIONVM HVMANARVM, SEV DE LEGE IN GENERE.

§. 1.

HActenus de ACTIONIBVS HVMANIS: iam de NORMA, ad quam actiones componendae, quae eſt LEX; ex complexu enim legum naturalium ius oritur. Itaque auctor noſter agit primum de LEGE IN GENERE *hoc capite*, deinde de lege naturae, *cap.* 3. De lege in genere oſtendit,

1. Non conuenire homini, vt viuat exlex. §. 1.
2. Quid ſit lex? §. 2--8.
3. Varia legis adiuncta. §. 9. 10.
4. Actiones ad legem conſideratae quotuplices ſint? §. 11-15.
5. Ipſa lex quotuplex? §. 16.

Non conuenire homini, vt exlex viuat, variis demonſtrari poteſt argumentis.

Primarium hoc eſt: *qui iis facultatibus inſtructus eſt, vt actiones aeque bonas, ac malas edere poſſit, ei opus eſt norma, ad quam actiones componat; iam homo inſtructus eſt iis facultatibus, ergo homini opus eſt norma.*

Minor eſt clara, vbi enim periculum eſt in extremum aberrandi, ibi opus eſt norma, e. g. quia manus aeque rectam, ac curuam, lineam ducere poteſt, opus ei eſt regula; quia fallere poteſt in longitudine, capacitate, ideo opus eſt vlna, menſura, ac pondere.

2. A voluntatum humanarum diuerſitate. *Si innumerae hominum ſunt inclinationes, eaeque rectae omnes ac bonae eſſe non poſſunt, opus*

eſt

Digitized by Google

est norma, ad quam iudicentur; atqui prius est verum, ergo est posterius. Consequentia clara est, vbi confusa sunt bona et mala, ibi opus est illa distinguendi, e. g. boni vel falsi adamantes.

3. Ab insigni hominis prauitate; homo peior omnibus animalibus, homo vitia multa habet, quorum ne vestigium quidem in animali est; quaeque cum animalibus communia habet, ea multo maiori gradu possidet; praeterea maiore facultate pollet aliis nocendi. CHARRON. *de la Sagesse, libr. I. cap.* 34. §. 12. et *cap.* 39. §. 11. Itaque argumentamur: *cuius indomita est prauitas, ei opus est fraeno et coërcitione; hominis indomita est prauitas, opus ergo ei est fraeno, seu coërcitione,* quae alia esse non potest, quam lex.

4. A praestantia facultatum humanarum; RICH. CVMBERLANDVS *de legibus natur. Sine quo praestantissimae illae hominis facultates homini parum vtiles, immo noxiae essent futurae, illud est necessarium; atqui sine norma et lege* cet. *ergo* cet. Maior probatur ab intentione benignissimi creatoris, qui, quum nos velit esse felices, procul dubio etiam voluit facultates, quas dedit, nobilissimas nobis non esse noxias, adeoque id dedit, sine quo essent noxiae. Minorem probat experientia; nobilissimae hominis facultates sunt intellectus et voluntas, eiusque libertas. Iis quam maxime abutuntur, e. g. fures intellectu, vt tanto ingeniosius furentur; voluntatis libertate, vt per omne scelus ruant.

Opponi posset, supra nos demonstrasse, Deum homini dedisse libertatem voluntatis, immo natura omnes sumus liberi, ergo locum habere non potest lex. Resp. definienda est libertas. *Libertas* est facultas agendi omnia in meam vtilitatem; quemadmodum *seruitus* est status, in quo omnia agere cogor in alterius vtilitatem. Non itaque liberum dico hominem, quod possit deuorare venenum, quod se praecipitare possit in puteum, sed quod omnia agere possit, quae vtilia sibi sunt, nec alius inde capit vtilitatem, quam agens, et qui ipse vtilitatem vult capere.

Si ergo libertas est facultas omnia agendi in vtilitatem nostram; lex non obstat libertati; nam et ipsa iubet, quae nobis vtilia sunt; prius verum, ergo et posterius; legi ergo parere, haec demum summa libertas.

§. 2.

Quid ergo est *lex*? Auctor definit: *decretum superioris, quo sibi subiectum obligat, vt ad istius praescriptum actiones suas componat.*

Ego malim: praeceptum superioris, quo subditi poena vel praemio obligantur, vt ad eius praescriptum actiones suas componant.

Est praeceptum.) Decretum enim proprie in mente latet, et subditos non obligat, nisi promulgatum; decretum autem promulgatum vocatur *praeceptum.*

Superioris.) Fuere qui legem definierunt per communem sponsionem, *L.* 1. *§.* 2. *D. de leg.* sed sponsio non est lex, sed pactum; qui conceptus maxime differunt. Ob oculos quidem habuerunt quidam ICti statum democraticum, sed in eo quoque lex fertur non in modum pacti, sed praecepti. Per pactum lex decernitur, per modum praecepti promulgatur: totus populus est superior; singuli ciues subditi.

Poena vel praemio.) Sunt enim pars essentialis legis, vt infra dicemus, ergo debent ingredi definitionem; lex sine poena est imperfecta.

Subditi.) Siue perpetui, siue temporarii; ergo leges non praescribuntur superiori vel pari; ergo capitulationes aliaeque leges fundamentales imperii sunt pacta.

Vt ad eius normam actiones.) GROT. *de iur. bell. et pac. lib. I. cap.* 9. dicit, legem obligare ad id, quod rectum est; falso: non ideo lex obligat, quia actio iam tum recta est, sed ideo actio recta est, quia lex ad eam me obligat. Praeterea parere teneor legi, etiamsi quid praescribat, quod in se nec rectum, nec prauum sit; e. g. si princeps iubeat, vt peregrino calendario non vtar, vt contractus inscribam chartae typario principis notatae.

Hac obseruata definitione distinguere possum legem

α) *a consilio*; lex enim 1. a superiore; consilium a quouis mihi bene cupiente; 2. lex est praeceptum, quod a voluntate legislatoris pendet; consilium valet propter rationes; 3. lex obligat; consilium non est obligatorium; 4. lex habet coniunctam poenam et praemium, tale non coniunctum est cum consilio;

β) *a pacto*; lex enim 1. est actus, qui intercedit inter superiorem et inferiorem; pactum inter pares; 2. lex exigit voluntatem vnius imperantis; pactum vtriusque consensum; 3. in lege obligatio antecedit; in pacto obligatio sequitur.

γ) *a iure*, quatenus est facultas personae competens; lex enim necessitatem imponit subditis; ius libertatem indulget. Vnde legi renuntiare non possum, iuri quisque suo renun-

tiare

Digitized by Google

tiare poteſt. THOMAS. *Fundam. iur. nat. et gent. lib. I. cap. 5.* Lex eſt vel praeceptiua, quae aliquid fieri iubet vel prohibet; vel permiſſiua, quae quid fieri permittit; e. g. ne occidito; cuique patrifamilias ius condendi teſtamentum eſto.

Hanc diuiſionem quidam non admittunt, quia lex permiſſoria non obliget, adeoque legis definitio ei non quadret. Sed obligat omnino lex etiam permiſſiua, non quidem eum, cui quid permittitur, quippe qui iuri ſuo poteſt renuntiare, ſed reliquos ſubditos, ne eum turbent in vſu et exercitio iſtius iuris.

§. 3.

Quum legis praecipua virtus ſit obligatio; hinc de natura legis auctor acturus praecipue etiam quaerit, quid ſit *obligatio.*

Nota eſt vulgaris definitio in *pr. Inſt. de obligat. Obligatio eſt vinculum iuris, quo neceſſitate adſtringimur alicuius rei faciendae, vel praeſtandae.* Quae definitio tolerabilis eſt, quamuis a multis vapulet: Nam

1. Obligationem diſtinguit ab omnibus aliis rebus ſimilibus; quod ſufficit in definitione nominali;

2. Genus, *vinculum iuris*, eſt quidem metaphoricum, ſed non ideo ineptum, quia res morales plerumque metaphorice eloquimur, ob defectum vocabulorum propriorum, quippe ad corpora fere pertinentium, e. g. obligatio, contractus.

Accuratior tamen ſi cui placeat definitio, dicimus, *obligationem* eſſe neceſſitatem moralem, qua homines ad dandum, faciendum, patiendumque adſtringuntur.

Eius correlatum eſt IVS, per quod intelligimus facultatem moralem aliquid agendi habendique ſine iuſta cuiuſquam contradictione; e. g. ſi mihi ius eſt eundi, ambulandi per alterius fundum, alteri eſt obligatio ſeu neceſſitas moralis id patiendi.

Iam duplex nobis imponitur neceſſitas, vel ex conſideratione naturalis commodi, vel incommodi, quod ex violatione legis oritur, et tunc *obligatio* vocatur INTERNA; vel ex metu poenae, vel ex ſpe praemii a legiſlatore propoſiti, et tunc vocatur *obligatio* EXTERNA, e. g. alius paret edicto de aduenis ſine teſtimonio tempore peſtis non admittendis ex conſideratione proprii periculi, cui ſe ſuoſque expoſiturus eſſet, ſi hoſpites eo tempore promiſcue acciperet; alius paret quidem edicto, ſed ex metu poenae, quam minatus eſt princeps.

Digitized by Google

Obligatio interna oritur, quoties id, quod a nobis exigitur, tamquam dictamen rectae rationis, vel consilium aliquod est nobis saluberrimum; *externa* vero, quoties idem consideramus tamquam legem propriam, et sanctione poenali munitam. Sic princeps paret praecepto archiatri ob obligationem internam; medicus praecepto principis ob obligationem externam. THOMAS. *Fundam. iur. nat. et gent. lib. I. cap.* 4. *§. 61.*

Vsus huius doctrinae est in diiudicanda quaestione, *an ius naturae futurum esset*, etiamsi *non esset Deus?* Scholastici id affirmarunt, itemque GROTIVS in *Proleg. de iur. bell. et pac.* Contra PVFENDORFFIVS hanc thesin acriter impugnauit: 1. quia nullum ius sit sine lege, nulla lex sine legislatore; 2. quia peccatum sit *ἀνομία*, adeoque sine lege proprie sic dicta nullum possit esse peccatum, nulla obligatio.

At dici posset, si homo atheus esset, eum quidem se obligatum putare posse obligatione interna, quia praecepta iuris naturalis sunt rationi consentanea, non obligatione externa: ergo ipsi haec praecepta non erunt ius naturae, sed praecepta salubria a se ipso reperta, quibus parebit tamquam praeceptis et consiliis medicorum.

§. 4.

Quis vero proprie obligari potest? hoc ex definitione patet. Quum enim obligatio sit necessitas moralis, qua adstringimur ad aliquid faciendum, dandum, vel patiendum; necesse est 1. vt intelligat, quid sibi dandum, faciendum, vel patiendum sit; 2. vt in eius arbitrio sit, hoc dare, facere, pati; impossibilia enim neminem obligant, (per *§. 23. cap.* 1.) 3. vt quis de iure a me exigere possit; ius enim et obligatio sunt correlata, hinc e. g. par parem praecepto non potest obligare, quia ipsi nullum ius est alteri imponendi necessitatem.

Ex hoc sequuntur requisita tria, si quis obligari debeat:

1. vt ipsi sana sit ratio, qua legem intelligat;

2. vt habeat voluntatem, qua se ad legem possit determinare;

3. vt aliquem agnoscamus pro superiore, cui ius sit imponendi nobis obligationem.

Obiici posset, *etiam exteros tamen obligari legibus principis, si veniant in ciuitates* alias. Resp. tunc sunt ciues temporarii, et per accessum illum sponte se legibus subiiciunt.

Hinc

Digitized by Google

Hinc solui potest quaestio, *an princeps sit solutus legibus?* HOBBESII dura est philosophia, quidquid princeps agit, rectum esse. Si solutus dicitur, qui antea vinculo adstrictus, negamus quaestionem; numquam enim princeps legibus fuit adstrictus: si vero sensus quaestionis est, sitne princeps immunis a legibus? tunc distinguimus inter

1. pacta, quales sunt leges fundamentales, capitulationes, pacta conuenta, quibus omnino obligatur princeps, in eaque plerumque iurare debet;

2. inter *leges proprie sic dictas*; eae sunt vel

α) *diuinae*; quibus obligari principem patet ex tribus requisitis;

β) vel *humanae*, quibus non obligatur ob defectum requisiti tertii. Vid. BVDDEI *Diss. de principe legibus humanis, non diuinis, soluto.*

Obiicitur 1. *legislatorem aliquando se sponte obstringere, se legem non mutaturum.* Resp. id fit vel per modum pacti, vel per modum propositi: prius seruare tenetur, non posterius. THVCIDIDES *Hist. libr. II.* refert, Athenienses 2000. talenta reposuisse in arce, non prius promenda, nisi si contingeret vrbem obsideri; quaerebatur, an id mutare possent bello Peloponesiaco? Resp. quod sic.

2. *L.* 1. et 2. *C. si ex rescript. nupt. pet. rescriptis propriis parere vetat Imperator.* Resp. α) leges istas Imperator pro diuinis habuit; β) parere vetat ob praesumtionem sub- et obreptionis.

§. 5.

Quaeritur, *quis obligare possit alterum?* Hic HOBBESIVS *de ciue, cap.* 15. et in *Leuiath. cap.* 22. *pag.* 167. delirat, dum solam praecipientis potentiam pro iusta obligandi caussa habet, aitque, *iis, quorum potentiae resisti nequit, ius dominandi, leges ferendi, obligandi, ab ipsa potentia deriuari.* Sed ita et latrones ius haberent nos obligandi, nobis dominandi, et leges ferendi.

Alii solam praestantiam pro iusta caussa habent nos obligandi, vti MOSES AMYRALDVS, in *Diss. de iure Dei in res creatas*; sed praestantia quidem illa dat facultatem seu ius imperfectum ad imperandum, non ideo actu quis est imperans. Hinc vtrumque coniunxit PVFENDORFFIVS, et pro requisitis exigit,

Digitized by Google

1. Vt quis habeat iustam caussam a me obsequium exigendi ;

2. Vt ipsi etiam potentia sit, malum repraesentandi illis, qui obsequium denegant, cui assentit BVDDEVS, dict. *Dissert. axiom.* 2.

Vnum est, quod obicii posset : *principem nempe iure obligare rebelles, quamuis vere hi sint potentiores.* Resp. distingue inter obligationem internam, quae omnino adest, et externam, quae tum apud rebelles cessat, si ipsi victores sint; quia princeps ipsis non potest repraesentare malum, quod contumacia sua merentur.

Sed *quaenam sunt illae iustae caussae, ob quas quis obsequium exigere possit ?* Auctor eo refert

1. Extraordinaria beneficia ; sed ea obligant ad gratitudinem, non ad obsequium; e. g. Cyrus Harpagum non ideo tenebatur pro imperante agnoscere, quia Cyrum sustulerat expositum ;

2. prudentia eminens ; sed haec tantum ius imperfectum, vel praetensionem tribuit, non ius perfectum, vt ipse quis sit imperans.

Hinc non nisi tres sunt caussae verae ac proprie sic dictae :

1. *Dependentia* ratione essentiae vel consecrationis;

2. *Spontanea subiectio* ;

3. *Pactum inter imperantes et subditos.*

§. 6.

Ex his principiis de obligatione fluunt iam aliquot consectaria :

1. *Legislatorem debere esse notum*, non quoad personam, sed quoad potestatem legislatoriam, i. e. certos esse debere subditos, hunc esse legislatorem, alias deesset requisitum (§. 4.).

2. *Legem debere esse promulgatam* ; quum enim intelligi debeat (per requisitum 1. §. 4.) intelligi autem non possit, quod in mente latet legislatoris; sane debet promulgari. Deberent ergo subditi informari in legibus, exemplo Hebraeorum, Lacedaemoniorum, Germanorum, Romanorum, qui leges ediscere iubebant ciues: hinc apud quasdam gentes in versus redigebantur, vt eo facilius ediscerentur; apud nos eadem de caussa dicuntur *Gesetze*; eodem pertinent paroemiae iuris.

3. *Legem non obligare in praeteritum, sed in futurum*; quum enim lex obliget ciues ad actiones normae legum adtemperandas, sequitur, vt lex prior sit actionibus: si prior est actionibus, non potest adplicari actionibus praeteritis. At aliquando tamen leges proferuntur ad casus praeteritos etiam, *L. 7. C. de pact. pign. Nouell. XVIIII.* Resp. tunc vel lex antiquior reuocatur in vsum, vel aliquid

Digitized by Google

liquid disponitur, quod iam tum iure naturali notum est.

4. *Legem debere esse perspicuam*; obscuritas nascitur vel ex stilo: vti legg. XII. tabb. vel ex ambiguitate, vel ex re ipsa, veluti ex collisione, de qua suo loco; hinc *interpretatio authentica*, *vsualis*, (de qua ZIEGL. in *Dicastic. concl.* 36. et *Art. rabulist.*) et *doctrinalis*, de qua infra.

Quaeritur, *an et consensus requiratur populi?* Affirmant aliqui, vti PETR. DE MARCA, *de concord. sacerd. et imper. cap.* 16. *§.* 2. *seqq.* alii negant, et recte; lex enim non est pactum, sed iussus. Confundunt consensum tacitum generalem et antecedentem in imperium, cum expresso speciali et consequente in legem; ille adesse debet, non autem hic requiritur.

§. 7.

Quaeritur porro *de partibus legis?* de his patet ex fine.

Quum enim pro norma esse debeat (§. 2.) subditis, requiritur *praeceptum*, vt scire possint subditi, quid facere, vel omittere debeant.

Quumque etiam obligationem **externam producere** debeat, ea vero ex metu poenae nascatur praecipue (§. 3.): opus quoque est SANCTIONE POENALI.

Illa sanctio poenalis duplex est; 1. *generalis*, vt actus contra leges susceptus nullus sit, *L.* 5. *de legib.* 2. *specialis*, vt et poena maneat positiua illum, qui legem violet, e. g. si quis sine consensu parentum nuptias fecerit, nuptiae erunt nullae, et coniuges carceris poena plectentur.

Si his partibus lex constat, vocatur *perfecta*; si sanctio poenalis deest, *imperfecta*; si et haec addita, sed actus non declaratur nullus, *minus quam perfecta* vocatur. Vid. VLPIAN. *Fragm. tit.* 1. *§.* 1. 2. CVMBERLAND. *Proleg. §.* 14. et *cap.* 5. *§.* 40. Praemiorum potius promissionem facit partem legum: sed distinguendum inter leges

1. *Negatiuas* seu *prohibitiuas*, quae semper cum poena coniunctae;
2. *Affirmatiuas*; hae vero aliquid praecipiunt, vel
 α) quod ius naturale praecipit;
 β) quod iure naturali non praeceptum; tunc vel *generalis* est, et poena requiritur, vel *specialis*, et opus est praemio.

§. 8.

Materia legum ex fine iudicanda; finis est tranquillitas rei publicae; ergo princeps non alias ferre debet leges, quam quae ad finem hunc comparatae. Hinc leges

1. De-

Digitized by Google

1. Debent esse possibiles; frustra ergo feruntur leges, vt aurum fiat; absurda quoque erat lex Nebucadnezaris Chaldaeis scripta, vt somnium, sibi non relatum, interpretarentur;

2. Debent respicere vtilitatem et tranquillitatem rei publicae; alias frustra restringeretur libertas naturalis. Absurda ergo lex regis Babylon. vt nemo aliquid petat intra certos dies vel a Deo, vel ab homine.

At quod ad posterius attinet, id caute accipiendum: Nam

1. Vtilitas legis non semper in oculos incurrit; ipsae leges Dei caerimoniales sunt eius generis;

2. Imprudens quidem legislator est, qui leges inutiles fert, sed subditi ideo non obligatione liberantur.

§. 9.

Tertia pars agit de legis adiunctis, quorum duo sunt: *dispensatio*, §. 9. *aequitas*, §. 10. Dispensare vocabulum minus Latinum; veteres dixere, gratiam legis facere, indulgere, et hinc Grotius scripsit de aequitate, facilitate, et indulgentia.

Dispensatio est declaratio Legislatoris, legem aliquo casu non obligaturam, quamuis iste casus vere lege comprehendatur.

Hinc differt

1. *ab aggratiatione*; nam tum peccauit aliquis, sed poena remittitur, quum, qui impetrata dispensatione agit, non peccet;

2. *ab aequitate*; tunc enim declaratur, casum ad legem non pertinere.

Sic dum Agesilaus obtenta victoria desertoribus ciuibus veniam daret, acclamaretque: Dormiant hodie leges, erat aggratiatio; dum Christus in interpretatione praecepti de sabbatho eximit operam necessitatis et charitatis, est aequitas; dum princeps alicui veniam aetatis indulget, vel matrimonium in gradu quodam prohibito permittit, est *dispensatio*.

Dispensare vero potest princeps;

1. *quia leges tulit*; nam earum dominus est;

2. *quia eas plane tollere potest.*

Sed obseruandum,

α) *dispensationem non fieri debere circa leges diuinas*, tum naturales, tum positiuas. Quaeritur, *an Deus dispensare possit contra ius naturae?* Resp. absurda quaestio: Deus potest, quidquid vult, contra ius naturale dispensare non vult, ergo non potest. Ad obiectionem,

nem; quod Deus *Exod. XI.* 2. 3. dispensauerit contra septimum praeceptum, respondetur negando, non enim furtum permisit Israelitis, sed eos immisit in bona Aegyptiorum, qui operas debebant.

β) Dispensationem fieri non debere sine iusta et praegnanti caussa; sic Scipioni ante iustam aetatem venia aetatis concessa, teste APPIANO.

§. 10.

Alterum legis adiunctum est *aequitas*, quam multi in ore habent, quum rei ipsius satis ignari sint. Nimirum

1. Aequitas *generaliter* accipitur pro iustitia, et tum aequum est, quidquid legi consentaneum; hoc sensu etiam datur aequitas scripta.

2. *Specialiter* vero aequitas est interpretatio legum restrictiua, qua opus est, quoties lex aliquid paullo durius inculcare videtur. Ne enim summum ius fiat summa iniuria, ex aequitate subueniendum iest, e. g. lex est, praedium vsucaptum vindicari non potest; casus occurrit, vbi praedium minoris vel absentis rei publicae caussa vsucapitur: hic sane aequitas adhuc vindicationem admittit. Ceterum facile patet, aequitatem debere habere aliquod fundamentum; quare aliud esse non potest, quam regula interpretandi. Si ergo hoc fundamentum adest, aequitas est vera; sin absque fundamento hoc aequitatem crepat, est cerebrina, de qua *L.* 91. §. 4. *D. de verbor. obligat.* Plerumque sub auctoritate iuris scientiae perniciose erratur.

Ex hoc iam discimus, *quomodo aequitas differat a dispensatione.* Differunt 1. *caussa efficiente*; dispensatio ab imperante est, aequitas a quolibet iudice exigitur.

2. *forma*; illa est arbitraria, haec necessaria, ac proinde illa precibus impetranda, haec vltro concedenda.

3. *effectu*; dispensatio legem suspendit, aequitas interpretatur; ibi permittitur aliquid contra legem, hic declaratur, actum non repugnare legi. Vid. Diss. GROT. *de aequitat. indulgent. et fac ilt.*

§. 11.

Iam sequitur quarta pars capitis; Quotuplices sint actiones ad legem consideratae?

Digitized by Google

1. *vel necessariae*, *vel permissae*, *vel licitae*, §. 11. 2. *vel bonae*, *vel malae*, §. *ead.* 3. *vel iustae*, *vel iniustae*, §. 12--15.

Primae diuisionis auctor bina membra facit, adeoque actiones ipsae sunt vel necessariae, vel licitae seu permissae; sed postremae differunt.

1. *Necessariae*, quae in lege vel prohibentur, vel praecipiuntur, immo et quae honestati, aequitati, decoro repugnant. Vnde recte PAPINIANVS *L.* 15. *D. de condit. instit. quae facta laedunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram, et vt generaliter dixerim, quae contra bonos mores fiunt, ea nec facere nos posse credendum est*, e. g. honorare parentes, verum dicere, a mendaciis abstinere, erranti monstrare viam, sunt actiones necessariae.

2. *Licitae*, de quibus leges nihil disponunt, adeoque eas nec praecipiunt, nec prohibent, e. g. quo colore vestium vtendum sit? Haec *vel*

α) *perfecte licitae*, quae moraliter indifferentes, e. g. fusco, an flauo colore vti malim in vestibus.

β) *vel imperfecte licitae*; hae quidem legibus, nec praecipiuntur, nec prohibentur, tamen vel honestati, vel decoro repugnant, e. g. nudis incedere pedibus. Vid. STRYKII *Diss. de iure liciti, sed non honesti.* Eleganter PAVLLVS 1. *Cor. VI.* 12. *quiduis mihi licet, tametsi non quiduis conducit*; et CLAVDIANVS:

Non tibi quid liceat, sed quid fecisse decebt
Occurrat.

3. *Permissae*, quas lex expresse permittit, e. g. vt quis vsuras semisses accipiat; hinc iuri quisque potest renuntiare, e. g. pater condit testamentum in forma illegitima, possem illud impugnare, sed nolo, quia pater est.

Altera diuisio.

ACTIONES BONAE, quae legi ex instituto conformantur secundum omnes circumstantias.

MALAE, quae legi disconueniunt.

Dico: actiones bonas conformari debere legibus ex institutio; inde sequitur

a) Actionam non esse bonam, quae casu legibus consentanea est, e. g. vult quis verberare inimicum, et per errorem verberat seruum vagabundum;

b) Nec statim bonam esse actionem, cuius effectus bonus, id enim casu vel potius dirigente diuina prouidentia fieri potest; e. g. pars Lace-

Digitized by Google

Lacedaemoniorum exercitum deseruerat, montemque occuparat, vt se cum hostibus coniungeret, Agesilaus persuaserat ciuibus, illud suo iussu factum esse: hostes rerum ignari metuebant insidias, ac facta ab Agesilao impressione fugiebant; an ideo bene egerunt illi transfugae?

c) Nec actionem bonam esse, quae non secundum omnes circumstantias legi sit consentanea; e. g. eleemosynas dare, cultui diuino interesse ostentationis gratia.

§. 12. 13.

Tertia diuisio est, quod actiones sint vel IVSTAE, vel INIVSTAE, vbi quaeritur, 1. *quid iustitia*? §. 12. 13. 14. 2. *quid iniustitia*? §. 15.

Iustitia attribuitur vel

1. *Personae*, et tunc est virtus, qua suum cuique tribuimus; vel

2. *Actionibus*, et tunc est conformitas actionis cum lege. Conformitas illa est vel

a) *In omnibus circumstantiis*, et tunc actio bona et iusta sunt synonyma;

b) *In facto externo*, et tunc actio ciuiliter iusta esse potest, quae in se bona non est, e. g. si rusticus tributa soluit, sed reluctante voluntate.

§. 14.

Iustitia est vel *expletrix*, quae tribuit suum cuique, quod iure perfecto debetur; vel *attributrix*, quae tribuit, quod iure imperfecto debetur.

Nobilior procul dubio attributrix; magis necessaria est expletrix.

§. 15.

Iniustitia est vitium, quo suum alicui denegamus; vel si iniustitiam tribuam actionibus, est discrepantia actionis a lege.

Eius varii gradus:

1. *Culpa*, eaque vel latior, vel leuior.

2. *Dolus*, qui in proposito consistit.

Hinc inculcari solent regulae:

α) *Qui iure suo vtitur, nemini facit iniuriam*; modo inde

1. propositum absit;
2. res in se non sit insolita; e. g. veneno inficere flores;
β) *Volenti non fit iniuria*; modo
1. res licita;
2. alter ius volendi habuerit;
3. iustae aetatis fuerit.

§. 16.

Vltima pars capitis explicat varias species vel diuisiones legis:
1. Lex est vel a Deo, vel ab homine; ergo vel *diuina*, vel *humana*.

2. Lex diuina vel innotescit per rectam rationem, vel per reuelationem tantum; ergo est vel *naturalis*, e. g. neminem occide; vel *positiua*, e. g. sabbathum sanctifica.

3. Lex positiua vel omne humanum genus obligat, vel aliquam tantum gentem; illa est *vniuersalis*, haec vero *particularis*. Earum ratio praecipue typica, quod contra Io. MARSHAM. *Canon. chronic.* et SPENCER. *de legib. ritualib. Hebraeor.* tenendum.

De vniuersalibus positiuis legibus quaeritur, *an dentur*? Affirmarunt initio post Theologos, et GROTIVM *de iur. bell. et pac. II.* 5. 8. THOMASIVS, *Iuris prud. diuin. I.* 2. 63. et BVDDEVS in *Elem. philos. pract. part. II. cap.* 2. *et* 13. Probarunt id exemplis legum de vetita arbore in paradiso, legum matrimonialium, *Leuit. XVIII. et XX.* de poena homicidii, *Genes. VIIII. 6.* sabbathi.

Addunt characteres: 1. repetitionem eiusmodi legis in Nouo Testamento; 2. comminationem poenae et gentilibus irrogandae.

Sed easdem leges iterum negauit THOMASIVS in *Fundam. iur. nat. et gent.* quem sequuti BVDDEVS, in *Instit. theol. moral. part. II. cap.* 1. *§.* 9. WEIDLERVS, et alii. Rationes dubitandi praecipuae;

1. Quod excogitari non possit ratio promulgandi has leges; non promulgatae sunt illae leges per rationem, quia haec illas ignorat; nec per reuelationem, quia Sacra Scriptura tum soli populo Dei tradita, *Psalm. CXXXXVII.* 19. 20. *Deus sua dicta Iacobaeis, sua placita et sententias Israelitis indicauit: id quod non fecit vlli caeterarum gentium.* Septuaginta viralis versio vero multo post captiuitatem Babylonicam curata est.

Posset quidem promulgatio statim per traditionem, perque Adamum, Noachum, atque Christum esse facta: sed Adamo istae leges nondum notae fuerunt omnes, e. g. non matrimoniales, quia

fratres

Digitized by Google

fratres et sorores, nempe Adami liberi, inierunt matrimonium; nec de poena homicidii, quia Cainus hanc poenam non luit. *An eae Noacho reuelatae omnes, itidem non constat.* Statuunt id Iudaei, idque probabile visum *Buddeo* in *Introd. ad Hist. Philos. Hebraeorum pag.* 14. *et* 15. sed certis argumentis non constat. Si per Christum demum innotuissent, toto tempore Veteris Testamenti gentiles fuissent excusabiles, et tamen eos ideo punitos praesupponunt.

2. Quod characteres isti non sunt vniuersales, e. g. lex de vetita arbore non est repetita in Nouo Testamento, sed fuit tantum temporaria. *Leuit. XVIII.* dicitur quidem, Cananeos ob violationem legum eiectos terris suis; sed immediate praecedunt eiusmodi leges, quae et ex recta ratione innotescunt. Lex de sabbatho adeo non repetita in Nouo Testamento, vt potius ex libertate Christiana mutata, et loco sabbathi ipsa Apostolorum aetate sit substitutus dies solis.

3. Nec necessarium quidem est, has leges statuere; α) quaedam enim harum legum sunt temporariae; β) quaedam ex naturalibus rationibus innotescunt, e. g. lex de poena homicidii; γ) quaedam ex regulis decori et honesti possunt deduci, veluti leges matrimoniales, et de sabbatho, vt adeo his legibus vniuersalibus positiuis facile careamus.

CAPVT III.

DE LEGE NATVRALI.

HActenus de lege in genere; iam in specie de lege naturali, vbi quaeritur, 1. *quodnam sit principium iuris naturae?* §. 1–9. 2. *quis eius auctor?* §. 10. 11. 3. *quis modus promulgandi?* §. 12. 4. *quaenam eius obiecta?* §. 13.

De principio iuris naturae agitur.

Non ergo hic intelligimus principium essendi; quod vocant; sed cognoscendi. Per PRINCIPIVM intelligimus propositionem vniuersalem, ex qua omnes iuris naturalis conclusiones deriuari possunt. Quod est in vita communi cynosura, lapis lydius, statera, id in moralibus est principium.

Digitized by Google

Iam mirus eſt in re tam neceſſaria diſſenſus ; ergo opus eſt ; vt ſciamus, quae ſint principii boni requiſita.

1. Debet eſſe *principium cognoſcendi*, id eſt, vt ſimul concluſionum inde reddi poſſit ratio ; ergo non ſufficit illud ſcholaſticum: *quod eſt in ſe iuſtum, illud eſt iuris naturalis* ; perinde eſt, ac ſi dicerent : quod in ſe iuſtum, eſt iuſtum.

2. *Debet eſſe verum* ; quia ex vno falſo ſequuntur plura ; itaque et fictiones excluduntur, qualia ſunt Iudaeorum praecepta Noachica, HOBBESII bellum omnium in omnes.

3. *Debet eſſe euidens* ; omnes enim homines inde colligere debent, quod quid iuris naturalis ſit, tam indocti, quam docti.

4. *Adaequatum* denique ; quia qui legem vnicam violat, omnes violaſſe videtur ; debet ergo homo habere principium, ex quo omnes leges cognoſcat : ſi tale habet, vocatur adaequatum ; ergo et

5. *Vnicum* ; nam ſi plura ; aut nexum inter ſe habent, aut non : ſi poſterius, ſunt ſibi contraria ; ſin prius, reduci poſſunt ad vnam communem propoſitionem. Iam hunc ordinem tenebimus, vt

1. Diſpiciamus qua methodo inueſtigandum ſit hoc principium, §. 1-6.

2. Oſtendamus, quodnam ſit principium auctoris, et quid de eo ſentiendum, §. 7-9.

3. Conſideremus aliorum auctorum principia ; ac demum

4. Quodnam veriſſimum ſit, diſpiciamus.

§. 1.

Quod ad methodum attinet, commendat auctor conſiderationem ſtatus naturalis : eo cognito perſpectum eſſe debere putat iuris naturalis principium.

Supponit, prudentem Legiſlatorem leges ſuas adtemperare ſtatui rei publicae, adeoque non eaſdem leges quadrare ſtatui rei publicae monarchico, democratico, ariſtocratico, rebus publicis militaribus et commerciorum cauſſa inſtitutis. Ex inſtituto hoc oſtenderunt ARISTOTELES, *Ethic. ad Nicom. I. 7.* et CONRING. in *Diſſ. de legib. §. 27.*

Demonſtratio. Quoties diuerſae ſunt rei publicae formae, toties diuerſi ſunt fines ſpeciales ; diuerſi fines ſpeciales requirunt diuerſa media ; talia diuerſa media ſunt leges ; ergo in diuerſis rebus publicis ſunt diuerſae leges.

Iam Deus eſt Legiſlator prudentiſſimus, qui nihil ſine ratione et

Digitized by Google

et ſufficiente fundamento ſancire poteſt; ergo Deus adtemperauit ius naturale ſtatui naturali hominum.

Itaque ſi quis cognoſcere velit legem naturae primariam, vel iuris naturalis principium, debet conſiderare ſtatum naturalem.

Enim vero 1. Status naturalis hominis, ceu ipſe auctor agnoſcit, eſt corruptiſſimus: at procul dubio aliquid iuſtum fuit et ante naturae corruptionem.

2. Prudens legiſlator non modo ad ſtatum rei publicae et ſubditorum reſpicit, ſed ad finem ſuum, quem paene neglexit PVFENDORFFIVS. Ita quum Deus populum Iudaicum vellet ad regnum Chriſti praeparare, omnes leges huic fini adtemperauit, non ſoli genio populi Iudaici, vt viſum eſt SPENCERO et MARSHAMO.

§. 2.

Sed ſemel poſita hac methodo iam inquirit in ſtatum hominis naturalem: per hunc itaque intelligimus

1. Statum conditioni brutorum oppoſitum;

2. Statum hominum extra ſocietatem viuentium;

3. Statum oppoſitum ſtatui ciuili.

Quoad primam acceptationem obſeruat homini ineſſe naturalem φιλαυτίαν, vel ſui amorem. Docet experientia

α) Hominem facere omnia ad ſui conſeruationem;

β) Hominem ſuae felicitatis cupidiſſimum eſſe; eius cauſſa omnia facit, et quamuis tum in conceptu felicitatis erret, tum in mediis, finem tamen hunc ſemper habet. Hoc omne Dei intentioni non aduerſatur; qui enim nobis dedit exiſtentiam, is et vult, vt ſimus, adeoque in eſſe noſtro conſeruemur; atqui Deus dedit nobis exiſtentiam; ergo voluit vt in eſſe noſtro conſeruemur. Qui vult vt conſeruemur, vult etiam, vt mediis vtamur ad conſeruationem noſtram neceſſariis. Itaque philautia illa in ſe non eſt praua, ſed fit talis, ſi ordo amoris turbetur, e. g. ſi homo ſui conſeruationem maioris facit, quam ipſum Deum.

§. 3.

In ſenſu ſecundo homo in ſtatu naturali eſt ad ſui conſeruationem ineptiſſimus. Hoc probatur

1. Ex natiuitate; homo in hoc mundi theatrum prodit nudus, rerum omnium indigus, ſine rationis vſu, nec edere, nec

bibe-

Digitized by Google

bibere, nec frigus, nec aestum repellere potest, quod pleraque bruta possunt.

2. Ex educatione; homo degenerat in brutum, si deest educatio; docent hoc exempla barbararum gentium, inprimis Hottentottorum. 3. Ex vitae vsibus; nemo sibi ipsi sufficit; quam misera sit hominis conditio in statu naturali, consideret tantum hominem in deserto viuentem, vel in insulam incultam proiectum. Commendari meretur GRACIANI *Criticon animorum.*

§. 4. 5.

In tertio significatu, status naturalis hominis coniunctus est cum insigni hominis prauitate, qua omnia bruta superat. Nam

α) Homo habet plus malitiae, quam bestiae, e. g. ex voluptate, et alios laedit. Exemplum Luctatii Neratii apud GELLIVM, *Noct. Attic. XX.* 1. Hoc non faciunt bestiae. Praeterea multas in homine deprehendimus passiones, quibus vel carent bestiae, vel non tam prauis et validis vtuntur, e. g. auaritiam, dominandi libidinem, cet.

β) Habet plus potentiae male faciendi, ingenium promtum, arma nocentissima, quum bruta tantum naturalibus vtantur.

γ) Nullum in hoc statu naturali fraenum est, quemadmodum cohiberi possit; tale enim fraenum est poena et praemium, at his caremus in statu naturali. Obseruari quidem ab homine potest iustitia Dei vindicatiua, sed quia 1. Deus non semper statim punit; nec 2. certam poenam determinauit; 3 saepe etiam poenitentibus eam remittit; hinc homines hoc parum curant. δ) Homines ne in statu quidem ciuili ab insigni prauitate possunt cohiberi, quum grauissima immineant supplicia; quid ergo de statu naturali sperandum?

§. 6.

Denique in statu naturali auctor deprehendit insignem ingeniorum varietatem, dum supra ex diuersis respectibus boni et mali, ex varietate temperamentorum, et eorum mixtura, consuetudine, affectibus eam deriuauimus, hinc quot capita, tot sensus.

Ea ingeniorum diuersitas non potest non innumeras lites progignere: aut enim duo vel plures idem volunt, aut diuersa; si idem, liti-

litigabunt, quia omnes idem concupiscunt; si diuersa litigabunt, quia nec in fine, nec in mediis conuenient, ergo semper in statu naturali hominibus male conueniet.

§. 7.

Iam inde auctor colligit; hominem natum esse ad societatem. Eius argumentum, quod hac paragrapho profert, resolui potest in sequentes ratiocinationes:

1. *Quicumque est animal sui conseruandi studiosissimum, illud viuere debet socialiter; homo est animal sui conseruandi studiosissimum (per §. 2.) ergo homo debet viuere socialiter.* Maior certa, quia se conseruare homo non posset, si extra societatem viueret.

2. *Quicumque est animal extra societatem miserrimum, illud viuere tenetur socialiter; homo est extra societatem animal miserrimum (per §. 3. ergo homo viuere tenetur socialiter.*

3. *Si homo est animal pessimum extra societatem, et nocentissimum, sequitur, vt socialiter viuere debeat ex intentione Dei; atqui verum est prius; ergo et posterius.*

4. *Si homines diuersissima habent ingenia, adeoque extra societatem se inuicem necessario destruerent, necessarium est, vt socialiter viuant; atqui prius verum est, ergo et posterius.*

§. 8. 9.

Hinc ergo colligit auctor, principium iuris naturae esse *socialitatem*, eaque in re conuenit ille cum veteribus. CIC. *de legib. I. 5. de offi. I. 16. sequ. de finib. III.* SENEC. *de benef. IIII.* 18. IAMBLICH. *in Protrept. cap.* 20.

Quin et HOBBESIVS atque GROTIVS idem principium substrauerunt iuri naturae, quamuis dissentiant in medio termino, vel fundamento socialitatis: Nam

1. GROTIVS socialiter putat viuendum, quia id per se iustum sit etiam ante leges

2. HOBBESIVS, quia alias nasceretur bellum omnium in omnes.

3. PVFENDORFFIVS, quia naturalis hominis status, Deique intentio id exigat.

Iam quum PVFENDORFFIVS demonstrauerit, socialiter esse viuendum, idque existimet esse principium iuris naturalis, inde colligit axiomata.

Digitized by Google

1. *Quidquid socialitatem inter homines conseruat, eique consentaneum est, id esse iuris naturalis.*

2. *Quidquid eamdem destruit, aut ei aduersatur, id contra ius naturae esse.*

Quaeritur ergo, *an illud principium* PVFENDORFFII *recte se habeat?* Hoc ostendunt characteres sub initium capitis explicati. Primo itaque fatemur

1. Principium hoc PVFENDORFFII *esse principium cognoscendi*; nam facile subsumere possum, hoc vel illud esse societati consentaneum vel contrarium. At quamuis hodie in statu sociali inde conclusiones petere possimus, id tamen non potuisset Adamus, qui solus in mundo viuebat.

2. Est etiam verum, hominem debere viuere socialiter; nam obligatos nos esse ex intentione Dei ad socialem vitam, auctor satis liquide demonstrauit; ergo hoc ipsum esse principium iuris naturae. Sane potest aliquod praeceptum iuris naturae esse verissimum, quamuis ideo id non statim sit principium vnicum.

3. Non est euidens; euidens quidem est, hominem viuere debere socialiter, sed non statim expeditum est, qualem esse oporteat socialitatem; nam et latrones viuunt socialiter: societas ergo est terminus aequiuocus; quod aequiuocum est, non potest euidens esse.

4. Est quidem hoc principium vnicum, sed tamen

5. Non adaequatum, quia non omnia officia iuris naturae, quae tamen conscientia dictitat, inde possunt deriuari, e. g. officia erga Deum et se ipsum. Auctor quidem ea inde deriuat, Deum colendum, quia religio sit vinculum societatis; hominem obligatum esse ad sui conseruationem, quia alias socialiter viuere non posset: sed vtrumque officiorum genus locum habiturum esset, etiamsi soli viueremus inter homines, ceu iam demonstratum est.

Sed age: examinemus aliorum principia, et, an firmiore talo subnitantur, dispiciamus.

I. ICti quidem supposuerunt: *quidquid natura omnia animantia docuit, est iuris naturae*, e. g. procreare sobolem, eamdem educare, se aduersus aliorum iniurias defendere. Sed hoc 1. *non* est *verum* (*per §. 4. cap. 2.*) quia obligari nemo potest, nisi qui et ratione instructus, et libertate voluntatis; 2. *non euidens*, quia natura omnium animalium nobis non satis nota est; 3. *non adaequatum*, quia impos-

impoſſibile eſt, vt inde deducantur officia erga Deum, et officia imperantium et ſubditorum; vnde et ICti *§. vlt. Inſt. de iuſtit. et iur.* dicunt, ius tantum priuatum tripertitum eſſe, compoſitum quippe ex naturalibus praeceptis, gentium, et ciuilibus, quia ſtatum ciuitatis natura omnia animantia non docuit.

II. Scholaſtici quidam: *quod ſua natura eſt iuſtum, eſt faciendum; et quidquid turpe, fugiendum*; ſed hoc principium *non* eſt 1. *cognoſcendi* principium; explicat enim idem per idem, nec ſcire inde poſſum, quid ſua natura iuſtum vel turpe; 2. *nec* eſt *verum*; nititur enim hypotheſi, ius naturae fore, etiamſi ponatur, non eſſe Deum, ſed tum non futurum eſſe ius proprie dictum ſupra demonſtrauimus.

III. Alii ſcholaſticorum adſumunt principium: *quod ſanctitati Dei conuenit, id eſt iuris naturae*; quod poſtea et ZENTGRAVIVS Argentoratenſis recoxit; ſed et hoc principium *non* eſt *euidens*; quis enim adcurate nouit, quid ſit ſanctitati Dei conſentaneum; 2. *non adaequatum*; multi actus iuſtitiae ſunt, quorum nullum archetypum in Deo reperimus, e. g. debita ſoluere, emere, vendere, Vid. PVFEND. *Specim. controuerſ. cap.* 4. §. 4.

IIII. VAL. ALBERTI, theologus et philoſophus Lipſienſis, in *Compendio iuris naturae, orthodoxae theologiae conformato*, quum animaduerteret, PVFENDORFFIVM ius naturae ex natura corrupta deducere, vt emendaret id, ponebat principium: *quidquid conuenit ſtatui integritatis, illud eſt iuris naturae.* Enim vero 1. *non* eſt *principium cognoſcendi*; nam Ethnici illud ignorant; 2. *non eſt euidens*; nam ipſi quidem generatim nouimus, hominem creatum eſſe ad imaginem Dei, nouimus etiam imaginem conſtitiſſe in iuſtitia et ſanctitate, ſed ſpecialia ignoramus; 3. *non adaequatum*, quia hodie de multis officiis quaeritur, quibus ne locus quidem futurus in ſtatu integritatis; e. g. de officiis erga pauperes, belligerantium, magiſtratuum, ſubditorum, cet.

V. SELDENVS, vel Hebraei, quorum hypotheſes proponit, pro principio adſumunt *ſeptem praecepta Noachica*; ſed 1. haec non ſunt *principium cognoſcendi*; Ethnici enim Noachum et praecepta illa data ignorant; 2. *non* eſt *verum*; deſunt enim teſtimonia hiſtoricorum; 3. *non adaequatum*, non enim ſine coactione omnes concluſiones iuris naturae inde deriuari poſſunt.

VI. GROTIVS duplex habet principium, *ſocialitatem*, de qua quid ſentiendum, iam ſupra ſub Puſendorffiano vidimus, et *conſenſum omnium gentium*; ſed hoc 1. *non* eſt *verum*; nam gentes etiam in

actibus turpibus consenserunt, nec consensus gentium est lex; e. g. in idololatria *πολυθεότης*; 2. *non euidens*; est enim ille consensus gentium ex innumeris auctoribus petendus, quod quis ab Indis, Iaponensibus, Americanis, aliisque barbaris desideret? 3. *non adaequatum*; nam non in omnibus conclusionibus iuris naturae gentes consensere; e. g. Lacedaemonii furtum pro licito habuere; Germani latrocinia, duella; aliae gentes scortationem negarunt esse peccatum.

VII. HOBBESIVS quidem etiam statuit, *socialiter esse viuendum*; sed eius principium resoluitur in *bellum omnium in omnes*; id vero 1. *non* est *verum*; est hypothesis ex historia non demonstrabilis; 2. *non* principium *cognoscendi*; nam sic ante ciuitates et res publicas nullum plane fuisset ius naturae; 3. *non adaequatum*; inde enim non fluunt officia erga Deum et me ipsum.

VIII. LAMB. VELTHVYSEN *pudorem naturalem*; sed 1. *non* est *euidens*; multarum enim rerum pudet hominem, quae sunt iusta; multorum non pudet, quae sunt turpia; 2. *non adaequatum*; inde quidem deriuari possunt officia honesti et decori, sed non iusti; 3. *nec absolute verum* est; pudor quidem est naturalis, sed non omnium turpium naturam pudet.

VIIII. BODINVS, *ordo naturae*; sed id 1. *nec euidens* est, 2. *nec* principium *cognoscendi*.

X. THOMASIVS; *homo a Deo accepit esse, ergo et Deus vult, vt conseruemur*; inde regula: *omnia agenda, quae durationem et conseruationem nostram promouent*; *omnia* contra *fugienda*, *quae conseruationem nostram destruunt*. Ad hominis conseruationem pertinent 1. existimatio bona; 2. indolentia; 3. sufficientia. Primum adsequimur honeste viuendo; alterum, iuste; tertium, decore.

Principium iusti: *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.*

Principium honesti: *fac tibi, quae vis vt alii tibi faciant.*

Principium decori: *quae tibi fieri vis, aliis fac.*

Iam quidem principalis propositio est principium cognoscendi; est vera, euidens, sed sunt tamen quae desideres: 1. si ad solam nostram conseruationem respicimus, nulla est ratio, cur ius naturae violare non possimus, si aliter conseruari non possemus; e. g. tyrannus mihi minatur supplicium, nisi Deum abnegem; 2. decorum non recte videtur definitum, nam vere et regula iusti est: *quod tibi vis fieri, alteri feceris*; 3. inde non fluunt officia erga Deum. THOMASIVS quidem putat, ex principio honesti illa fluere; sed non colendus est Deus ob solam conseruationem nostram.

XI. Itaque facilius principium inuestigabimus ita, si ad finem Dei in

in condendis hominibus respiciamus; scilicet supponimus,

a) Nos existentiae nostrae caussam non esse; antequam eramus, eramus nihil, nihil aliquid producere non potest.

b) Si nos existentiae nostrae caussae non sumus, oportet sane nos conditos ab ente alio, et perfectissimo quidem; quin omnipotentiae est, ex nihilo substantiam viuam, suique consciam producere; sapientiae, eam ita condere, vt nihil in nobis sine summa ratione factum sit, id est, a Deo.

c) Qui a Deo conditus est, ab eo pendet in esse suo, ergo ei obligatus est, id est, eius voluntati vel fini, quem in creatione nostra habuit, satisfacere debet; itaque propositio primaria:

Fac ea omnia, quae fini Dei in creatione hominis conueniunt, et contraria omitte.

d) Iam si finem Dei inuestigare velimus, respiciendum erit ad media, quae nobis dedit, vel facultates; quum ergo dederit nobis α) corpus mobile; vult, vt illo varias actiones agamus; β) voluntatem, quae bonum adpetit, et malum auersatur; vult, vt bona tantum sectemur, mala fugiamus; γ) intellectum, vult vt bona vera, non apparentia sectemur. Ergo vult, vt actiones edamus, quae ex veri boni adpetentia proficiscuntur. Veri boni adpetentia est *amor*; vult ergo, vt *amemus*, omnesque actiones nostrae ex vero amore proficiscantur.

e) Amor tendit vel in Deum, vel in nos, vel in proximum, vel in alias creaturas; quae obiecta quum non sint eiusdem dignitatis perfectionisque, amorem quoque non eiusdem generis esse oportet.

f) Amor, si tendit in obiectum perfectius, vocatur *reuerentia*; si in tale, a quo pendemus, *obsequium*; quod est amor, quo obiectum aliquod ob perfectionem maximi facimus, eique libentissime obsequimur; ergo prima propositio specialis:

Deus tamquam ens perfectissimum submissa veneratione colendus, eique per omnia parendum est.

g) Si tendit in nos ipsos, *philautia*, eaque est amor, quo quis veram sui perfectionem conseruationemque intendit. Ne tamen illa philautia sit praua, ordo seruandus, ne nostram conseruationem Dei voluntati praeferamus; hinc altera propositio specialis:

Homo ad suam perfectionem et conseruationem promouendam tenetur, quatenus illa sine violatione maiestatis diuinae obtineri potest.

h) Si tendit in obiectum extra nos, illud nobis vel aequale

Digitized by Google

est, vt proximus, vel inferius ac imperfectius, vt reliquae creaturae; si prius, amorem quoque oportet esse aequalem amori, quo nos ipsos prosequimur; ergo regula specialis tertia:

Homo hominem tenetur eodem prosequi amore, quo se ipsum prosequitur.

Sin posterius, amor est *beneuolentiae*, eaque est amor, quo substantia nobis imperfectiore non abutimur; ergo regula quarta:

Non abutendum est creaturis nobis imperfectioribus.

Ex his totum ius naturae prono alueo fluit; consentit etiam Scriptura pulcherrime. *Matth. XXII.* 37. *Dominum Deum tuum toto corde, toto animo, tota mente amato: hoc est primum et maximum praeceptum. Alterum autem est huic simile: alterum, vt te ipsum amato. Luc. X.* 27. *Epist. ad Roman. XIII.* 9. 1. *Tim. I.* 5. *Matth. VII.* 12. *quidquid vultis, vt vobis faciant alii, idem vos etiam eis facite.* Est hoc principium 1. *verum*; fluit enim ex veris definitionibus, 2. *adaequatum*; quia omnia officia erga Deum, nos, et proximum, quin et erga creaturas inde fluunt; 3. *euidens*; omnia enim prius definiuimus; 4. *cognoscendi*; hoc enim et Ethnicus quilibet cognoscit.

§. 10.

Quaeritur iam, *quis sit iuris naturae auctor*? Resp. Deus.

Auctor *a*) ostendit, supponendam esse Dei existentiam §. 10. *b*) demonstrat, Deum esse auctorem iuris naturae. Prius monet contra scholasticos, quos statuisse diximus, ius naturae fore, etiamsi ponamus, non esse Deum; sed hoc falsum: nam 1. ius est complexus legum; lex ponit legislatorem, legislatore non existente, non existit lex; 2. obligatio externa et ius sunt correlata; obligatio externa oritur ex poenis et praemiis, talia non sunt, vbi non est legislator, ergo et ius naturae non erit. Ad obiectionem, atheos etiam, quae iuris naturae sunt, facere posse, iam supra respondimus, atheos tum his legibus non parere tamquam iuri, sed tamquam dictatis rationi consentaneis, quemadmodum princeps paret medico.

Itaque facile intelligendum est, quid respondendum sit ad quaestionem, *an atheismus hominem necessario impellat ad impietatem?* Negat Baelivs, quem postea alii sequuti, his vsi argumentis: 1. quod homines viuant secundum passiones voluntatis, non secundum principia intellectus; e. g. ideo homo non statim est pius, quia accuratiore Dei rerumque diuinarum cognitione imbutus est; ergo non ideo quis impius, quia ea cognitione destituitur; 2. quod homo ad suam vtilitatem respiciat, ideoque et atheus ius na-

turae

Digitized by Google

turae obferuaturus fit, quia id fibi vtile fore animaduertat. Sed refp. α) homo quidem viuit fecundum paffiones voluntatis; at hae femper malae; deinde paffiones voluntatis non excitantur ad bonum, nifi boni ideam intellectu comprehenderint; β) negatur, hominem femper agere, quae vtilia funt; aliud videmus in voluptuofis. Nos diftinguimus atheos practicos, et theoreticos; illi femper improbi, quia vel ideo notitiam Dei in fe exftinguunt; vt tanto minus a peccatis abhorreant; hi, fi rationem fequuntur, abftinebunt a fceleribus, fed quamdiu fua intereffe putant; alias enim nihil eft, quod eos a peccato coërcere poffit; non metus numinis, cuius quippe exiftentiam negant; non poenae et praemia, quae negant cet. CICERO *de nat. Deor. I. 2. atque haud fcio, an pietate aduerfus Deos fublata, fides etiam, et focietas humani generis et vna excellentiffima virtutum iuftitia tollatur.* Conf. BARBEYRAC. *ad* PVFENDORF. *II.* 4. 2.

§. 11.

Iam ergo auctor demonftrat, ius naturae auctorem habere Deum: fupponit nimirum, 1. Deum hominem creaffe; 2. Deum non cura fua creaturas deftituere, fed prouidentia fua omnia complecti; 3. qui creauerit hominem, et omnia prouideat, eum intendere eius conferuationem; 4. qui hominis conferuationem intendat, eum et media conferuationis velle; 5. atqui fupra probatum effe, hominem conferuari non poffe fine lege naturae; 6. Deum ergo legem naturae dediffe.

Sed non opus eft tot ambagibus; Nos paucis rem demonftramus ita:

Qui auctor eft iuris naturae, is debet potentia pollere, talia principia cordi infcribendi;
Atqui tali potentia principia iuris naturae cordi infcribendi pollet Deus;
Ergo folus Deus eft auctor iuris naturae.

Maior clara eft ex definitione iuris naturae; minor vero ita probatur: qui cordi quid infcribit, debet auctor fuiffe mentis humanae; auctor mentis humanae folus eft Deus; ergo Deus folus principia iuris naturae cordi infcribere poteft.

§. 12.

§. 12.

Sequitur tertia pars capitis, *de modo promulgandi ius naturae.* Ad id facile respondetur: 1. ius naturae est ius vniuersale totius humani generis; ergo talis debet esse modus promulgandi, vt omnibus hominibus innotescat; 2. ius naturae est immutabile, ergo modus promulgandi debet esse talis, qui sit immutabilis, et apud omnes homines semper idem: atqui nullum est principium commune toti generi humano, et semper idem, quam RATIO; itaque ius naturae promulgatum esse debet per rationem. Et hoc ipsum sibi vult phrasis: *ius naturae inscriptum est cordibus*, qua non modo vtitur Apostolus *Rom. II*, 14. 15. sed et CICERO *pro Milon. cap.* 4.

Quaeritur tantum; *an actu nobis insit, an vero potentia?* Resp. potentia; nam quid iustum sit, ratiocinando demum adsequimur; illud non iam actu inest cordibus hominum. Demonstratur id etiam 1. exemplo infantum, qui nesciunt, quid iustum iniustumue sit, *Ion. IIII*, 11. 2. experientia, hominem obbrutescere posse, si non diligenter ratiocinetur, e. g. barbaros, inter feras educatos. Demonstrant hoc ex instituto LOCKIVS, *de intellect. human. I*, 2. et 3. BVDDEVS *Instit. theol. moral. pag.* 544. CVMBERLAND. *de legib. natur. prolegom.* §. 5.

§. 13.

Vltima pars capitis agit de obiecto iuris naturae, vel quotuplicia sint officia? Consideranda sunt entia, quae nos circumstant; supra nos est DEVS, proximi sumus NOS IPSI, et aequalis nobis PROXIMVS. Hinc et nemo vmquam dubitauit, officia alia deberi Deo, alia nobis ipsis, alia proximo. Atque ita etiam auctor distribuit libellum; agit enim 1. *de officiis erga Deum*, *cap.* 4. 2. *de officiis erga nos ipsos*, *cap.* 5. 3. *de officiis erga proximum*, *cap.* 6. *seqq.*

Sed praeter haec tria obiecta et alia nobis obseruantur in hoc mundi theatro: 1. Angeli; 2. Bruta, et creaturae inanimatae. Quaer. *an non his quoque certa officia debeamus?* (*) Resp. *a*) agimus de iure naturae, quod per rationem innotescit; Angelorum autem existentia nobis per rectam rationem non innotescit. Habuerunt quidem Chaldaei, Pythagoraei, et Platonici, quamuis gentiles, notitiam Angelorum, Archangelorum, Daemonum, cet. Vid. *oracula* ZO-

ROASTRIS;

(*) PORPHYRIVS περὶ ἀποχῆς de abstinentia ab animalibus.

Digitized by Google

ROASTRIS: ſed id hi per traditiones acceperunt ab Hebraeis. Itaque officia erga Angelos ceſſant iure naturae. β) Bruta et creaturae inanimatae ratione deſtituuntur, adeoque nobis nulla officia praeſtare poſſunt, ergo nec ipſis vlla debemus. Bruta nobis neque ſuperiora ſunt, neque aequalia, ſed inferiora, haec autem maiora nobis debent, quam nos ipſis, nec vlla tamen praeſtare poſſunt. Deus in ſumma legis poſitiuae omittit bruta.

Sed obiiciunt, 1. brutis etiam fieri poſſe iniuriam, e. g. torquendo ſine ratione; hinc *Prouerb. XII*, 10. *habet rationem iuſtus vel iumenti ſui.* 2. *Rom. VIII*, 21. dicitur *omnem rerum naturam congemiſcere ac condolere*? Reſp. poſterior locus dubiae eſt interpretationis; quocumque vero modo intelligatur, gemitus iſte improprie talis; itaque inde officia erga bruta non inferuntur. Prius negamus; iniuriam fieri brutis et creaturis inanimatis; qui enim nullum ius habent certa officia a nobis exigendi, illis nulla fit iniuria.

At non tamen recte agunt, qui bruta excruciantur ſine ratione, fateor, ſed tunc iniuriam non faciunt brutis et creaturis inanimatis, verum Deo, eorum conditori. Res declaratur exemplo eius, qui artificis officinam inuadens, eius horologia deſtruit; is ſane horologiis non facit iniuriam, ſed artifici. Hinc nos ſupra, vbi principium iuris naturae inueſtigauimus, meditatione inuenimus regulam ſpecialem: *non abutendum eſt creaturis*; cuius concluſiones ſuo loco videbimus.

CAPVT IIII.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA DEVM, SEV DE RELIGIONE NATVRALI.

§. I.

IAm de primo OBIECTO iuris naturae; puta DEO. Quum per *Deum* nihil aliud intelligere poſſimus, quam ens perfectiſſimum; de eo ſupra inuenimus regulam ſpecialem.

Deus tamquam ens perfectiſſimum ſubmiſſa veneratione colendus, eique per omnia parendum eſt.

Cultus ille et obſequium, quod Deo debetur, dicitur RELIGIO;

Digitized by Google

ergo de hac agendum, et quidem quatenus ex recta ratione potest cognosci.

Haec officia non possunt deduci ex principio socialitatis; nam cultum Deo debemus et extra societatem; nec ex solis principiis THOMASII, quia sic Deum colemus propter nos, non propter se. Sed ex nostro fluunt aperte: Si enim *Deus tamquam ens perfectissimum submissa veneratione colendus, recte de eo sentire debemus; si ei obsequium praestare velimus, actiones nostras ad eius praescriptum adtemperare debemus.*

Eam auctor duabus partibus constare ait: 1. in eo, vt de Deo recte sentiamus; 2. vt actiones nostras ad eius voluntatem componamus. Prius vocatur RELIGIO stricte; posterius PIETAS. Prius consistit in intellectu, posterius in voluntate: prius est theoreticum, posterius practicum. EPICTET. *Enchir. cap.* 38. *religionis erga Deum immortalem praecipuum illud esse scito, rectas de eo habere opiniones, et parendum ei esse vltro.*

Sunt, qui prius putant superuacuum, et sufficere existimant; si quis pie viuat, et Dei praeceptis pareat; sed hunc indifferentissimum falsum esse demonstrabimus duplici argumento.

1. Si in me exigitur obsequium erga Deum, debeo ens istud reuereri, id est, metuere, amare; atqui reuereri, metuere, amare nihil possum, nisi cuius perfectionem et praestantiam perspectam habeo; ergo debeo Dei perfectionem et praestantiam perspectam habere. Ignotum hominem reuereri non possum: si quis vero mihi eius perfectiones et praestantiam ostendit, statim in me orietur reuerentia.

2. A fine. Deus nobis dedit intellectum, vt cognoscamus eius perfectiones; hoc sane non fecit frustra. Itaque ostendit auctor, 1. quid de Deo sentiendum §. 2-5. 2. quomodo ille colendus, §. 6. *ad finem.* In qua posteriore parte omnia ex principiis nostris demonstrabimus.

§. 2.

Prima propositio theoretica est:

DEVM EXSISTERE.

Frustra enim a nobis exigeretur pietas, nisi certi essemus de existentia Dei. Iam multae demonstrationes huius theseos necessariae, sed quaedam nimis subtiles sunt, aliae non satisfaciunt atheis; hinc ita procedimus:

A) Omne

A) Omne ens vel neceſſarium eſt, vel contingens.
Neceſſarium eſt, quod a ſe ipſo eſt; et hinc non poteſt non eſſe.
Contingens, quod cauſſam exiſtentiae extra ſe habet, adeoque poteſt eſſe et non eſſe; tertium non datur.

B) Quum neceſſarium ſit a ſe ipſo, et non poſſit non eſſe: conſequens eſt, vt ſit

1. aeternum, et nec principium, nec finem habet:
2. immutabile; ſi enim mutaretur, non eſſet neceſſarium:
3. ſimplex; quia mutabilia ſunt compoſita:
4. incorporeum.

C) Quumque ens contingens poſſit eſſe et non eſſe: ſequitur,

a) vt principium et finem habeat,
b) vt variis mutationibus ſit obnoxium,
c) compoſitum, ac proinde diſſolubile, et
d) corporeum.

D) Iam non modo nos, ſed totus mundus eſt contingens; videmus enim varias eius mutationes; videmus eſſe ens compoſitum; videmus denique, nihil aeternum: ergo nos et mundus non ſumus a nobis ipſis, ſed ab alia cauſſa extra nos.

E) Quum progreſſus cauſſarum in infinitum ſit impoſſibilis, ſubſiſtere debemus in cauſſa prima, quae ſit ens neceſſarium a ſe ſubſiſtens, aeternum, immutabile, ſimplex.

F) Atqui ens a ſe ſubſiſtens, aeternum, immutabile, ſimplex, incorporeum vocamus Deum; Deus ergo exiſtit.

Itaque ſtultum eſt dogma Spinozae, mundum confundentis cum Deo; ſic enim mundus eſſet ens neceſſarium; ergo incorporeum: ſimplex, immutabile, quae omnia experientiae repugnant.

Stultum quoque dogma Epicureorum, qui mundum ſine cauſſa ab aeterno exiſtere ſtatuerunt; ita enim nihil in mundo corporeum, nihil mutabile eſſet, quod abſurdum.

Stultum eſt, ſtatuere progreſſum cauſſarum in infinitum, quia hic rationi repugnat; vbi enim omnes cauſſae ponuntur, neceſſario etiam ponitur prima.

Stultum denique eſt obiicere progreſſum numerorum in infinitum: nam hic eſt imaginarius quantitatum; nos loquimur de progreſſu vero cauſſarum.

Ex eo colligit auctor, atheos eſſe deteſtandos, et grauiſſimis

Digitized by Google

poenis coërcendos. Prius concedo, detestandus est atheismus, 1. quia est doctrina pestilentissima, quae omnem tollit fidem et iustitiam; 2. quia est indemonstrabilis, quippe propositio negatiua; 3. quia mentem turbat. PLVTARCHVS librum scripsit, quod non suauiter viui posset secundum Epicurum. Sed non ideo concedendum posterius: nam 1. atheus potest aliquis esse inuitus ob varias tentationes; hic commiseratione potius dignus, et hinc iuuandus potius; 2. atheismus est defectus intellectus, ac hinc ignorantia vel error, non delictum; distinguendum ergo inter atheum, qui ciuiliter quiete viuit, et qui turbat rem publicam, alios corrumpendo, secundum atheismum suum viuendo, fidem et iustitiam violando; hic puniendus, non vero ille. Conf. PETR. FRID. ARPE *Apologia pro Iul. Caesar. Vanino.* HOBBESIVS, *de ciu. XIIII, 19. et XV*, 2. stulte admodum statuebat, atheum comparandum cum eo, qui quadraturam circuli reperire nequeat.

§. 3.

Secunda propositio theoretica haec est:

DEVM ESSE MVNDI CREATOREM.

Demonstratio. Mundus est ens contingens, quia corporeus, mutabilis, compositus, ceu demonstratum §. 2. Omne contingens existentiae suae caussam habet extra se; ergo et mundus.

Caussa illa non potest alia esse, quam ens perfectissimum; nempe Deus; ergo Deus est caussa huius vniuersi.

Obiiciunt, 1. *Naturam omnia fecisse*; at per hanc intelligunt vel aliquid extra mundum, vel ipsius mundi ordinem ac dispositionem. Si posterius: mundus esset caussa mundi, quod absurdum; sin prius, natura est Deus;

2. *Sidera esse mundi caussam*; ARISTOTELES: *sol et rana creant ranam.* Resp. mundus est totum, sidera sunt pars; absurdum, partem esse caussam totius;

3. *Animam mundi esse caussam mundi*; sed per eam quoque intelligunt vel aliquid extra mundum, tunc erit Deus; vel mundi partem, tunc pars condit totum, quod absurdum.

4. *Mundum esse aeternum.* Resp. quidquid est aeternum, illud est immutabile; mundus est mutabilis; ergo non aeternus. Docet hoc ipsum quoque mundi natura, vrbium historiae; elegans argumentum LEIBNITII a montibus desumtum.

Cete-

Digitized by Google

Ceterum et haec thesis est magni momenti, scituque maxime necessaria; inde enim sequitur dependentia nostra a Deo, quam esse fundamentum omnis obligationis, iam supra vidimus *cap. II.* §. 5.

§. 4.

Tertia propositio theoretica est:

DEI PROVIDENTIAM AD OMNIA SESE EXTENDERE.

Per *prouidentiam* intelligimus actum Dei, quo omnia creata conseruat, ac dirigit. Hanc ita demonstramus:

1. *Quidquid durationis suae caussam in se non habet, id non a se; sed ab alio conseruatur; creaturae durationis suae caussam non habent in se, sed extra se*; nam concludere non possum: sum modo, ergo et sequenti momento ero; *ergo conseruantur ab alio.*

A quonam vero? Qui nos conseruat, is existentiam futuram dat; ergo conseruatio est continuata creatio: qui nos creauit, et conseruat; Deus creauit nos (per §. 3.) ergo et nos conseruat. Sic demonstratur conseruatio nostri. Elegans obseruatio ERH. WEIGELII, nos singulis momentis de nouo creari; ipsa namque nostra materia per transpirationem mutatur.

2. Directio omnium ita probatur: *Omnia, quae fiunt, habent suas caussas, cur fiant; earum caussarum is est nexus, vt vna deficiente res non fieret; nexus iste caussarum requirit ens omniscium, omnipotens, sapientissimum; ergo est a Deo; directio ergo omnium rerum est a Deo.*

Ceterum magni momenti est haec propositio; quisquis enim Dei prouidentiam negat, veluti EPICVRVS, vel eamdem in fatum mutat, vti Stoici, is non minus tollit omnem moralitatem, ac si Deum plane negaret. Quomodo enim timere, amare, confidere possem ens, quod nullam mei curam gerit? ex instituto huius doctrinae necessitatem demonstrat ARRIANVS, *Diss. Epict. I.* 12.

§. 5.

Quarta propositio theoretica est:

NIHIL IN DEVM CADERE IMPERFECTIONIS:

Est enim ens perfectissimum, adeoque non esset Deus, si quidquam imperfectionis inesset; cui enim non competit definitio, ei nec competit definitum.

Est ergo Deus

1. INFINITVS; cui enim addi detrahique potest, ille est ens imper-

fectum; si ergo finitus esset Deus, ei aliquid addi detrahique posset; esset ergo tunc ens imperfectum, adeoque non esset Deus.

2. INCOMPREHENSIBILIS; nullum enim finitum comprehendit infinitum; intellectus noster est finitus, (alias essemus omniscii); ergo non comprehendit infinitum; ergo Deus nobis est incomprehensibilis.

3. AETERNVS; est enim caussa prima omnium rerum; si vero principium habuisset, non esset caussa prima, sed ipse aliam caussam haberet; est ergo aeternus, adeoque et

4. A SE IPSO, nec non

5. SIMPLEX; si enim esset compositum, haberet partes, adeoque esset dissolubile in partes, ergo non aeternum: at aeternum esse ante probauimus;

6. OMNIPRAESENS; qui enim fines non habet substantiae suae, ille vbique est; Deus non habet fines substantiae suae, (est enim ens infinitum, vt paullo ante demonstratum); itaque vbique est, et sic omnipraesens;

7. OMNISCIVS; qui enim est omnipraesens, is omnia intuetur ac videt; Deus est omnipraesens, (vt paulo ante vidimus); ergo est omniscius;

8. OMNIPOTENS; qui enim omnia produxit, quae possibilia sunt, is potest omnia producere; Deus omnia produxit (§. 3.); ergo et potest omnia producere. Facultatem omnia producendi vocamus *omnipotentiam*; ergo Deus est omnipotens;

9. IVSTISSIMVS, CLEMENTISSIMVS, SAPIENTISSIMVS; hae similesque adfectiones sunt perfectiones; nulla vero perfectio deesse potest enti perfectissimo;

10. VNVS; quia est infinitus; duo vero infinita concipi non possunt.

Haec omnia fluunt ex naturali lumine, rectaque ratione, ac proinde non mirum, pleraque et gentiles agnouisse, in primis Pythagoraeos et Platonicos.

§. 6.

Iam progredimur ad alteram partem, DE CVLTV DEI, vel PIETATE, quae constat propositionibus practicis.

Deum esse colendum, patet ex principiis nostris; quod est bonum, id est adpetendum, adeoque amandum; ergo Deus est amandus; quod bonum

Digitized by Google

bonum eſt nobis perfectius, id amandum amore reuerentiae et obedientiae; ergo Deus amandus amore reuerentiae et obedientiae. Amorem reuerentiae et obedientiae vocamus CVLTVM; ergo Deus eſt colendus.

Cultus ergo eſt complexus omnium officiorum, quae ex amore reuerentiae et obedientiae erga Deum proficiſcuntur.

Eſtque vel INTERNVS, qui in mente eſt, vel EXTERNVS, qui actibus externis ſe exſerit; e. g. amare Deum, timere, ei confidere, ſunt actus cultus interni; orare, eum laudare, praeceptis eius parere, cultus externus; de interno agitur §. 6. de externo §. 7.

In quo vero conſiſtat *cultus internus*, facile poteſt oſtendi ex conſideratione attributorum paullo ante demonſtratorum: 1. vidimus Deum eſſe bonum, ergo amandus, et quidem in gradu eminentiſſimo; ſcriptura ait: *toto corde*; 2. vidimus eſſe ens perfectiſſimum, ergo honorandus; 3. vidimus eſſe iuſtiſſimum, ſimulque omnipotentem, ergo eſt timendus; 4. vidimus eſſe omniſcium, clementem, potentem, ergo in eo ſperandum et fiducia collocanda; 5. vidimus eſſe vnum, ergo abſtinendum a cultu plurium deorum, et idololatria; 6. vidimus eſſe clementem et ſapientem, ergo adquieſcendum in eius voluntate; 7. vidimus eſſe omniſcium, ergo integra mente colendus, deteſtanda hypocriſis.

§. 7.

Quod ad cultum *externum* attinet, primum nonnulli quaeſiuerunt, *an ſit neceſſarius?* Statum controuerſiae ſatis adcurate firmarunt, non quaeri de caſu, quando Deus talem cultum exigit, vt exegit a Iudaeis; ſecundo, nec an Deus eius modi cultu dignus ſit? nec tertio, an non laudabilis ſit? ſed quarto, an ita neceſſarius, vt omitti ſine crimine nequeat? Negarunt hoc nonnulli, 1. quia Deus eius modi cultu non indiget. Sic Demonax apud LVCIANVM in *Demonact. tom. I. Opp. pag.* 861. excuſauit omiſſum Mineruae cultum eo argumento, quod non putarit, Mineruam ſuo ſacrificio indigere. Deus eſt mens, ergo mente colendus: cogitationes noſtras perſpicit, ergo non indiget precibus, hymnis, gratiarum actione, cet. 2. quia DEVS ipſe saepiſſime eius modi cultum in ipſa Sacra Scriptura reiiciat, v. gr. *Pſalm. LI.* 17. *non delectaris ſacrificio, vt id exhibeam: non tibi acceptae ſunt victimae. Diuina ſacrificia ſunt fractus ſpiritus; fractam adflictamque mentem tu, Deus, non deſpicis*; 3. quia omiſſio tranquillitatem non turbet; eam enim niti adquieſcentia mentis in Dei voluntate, non in externis ritibus ac caerimoniis.

Sed

Sed resp. 1. distinguendum inter necessitatem cultus ex parte Dei, et ex parte hominum; priorem omnino negamus, at posteriorem defendimus. Notum est, Deum etiam non indigere cultu interno, et eius tamen necessitatem ab ipsis dissentientibus admitti; 2. Deus ipse instituit cultum externum, ergo eum non reiicit, sed abusum; non placet Deo cultus externus sine interno; non placent sacrificia sine fide, amore, obsequio; inde vero non sequitur, vt non placeant sacrificia cum eo cultu coniuncta; exemplum Abelis, Eliae, Salomonis, contrarium euincunt; 3. tranquillitas consistit in conscientia, quae semper adest, quoties conscii nobis sumus, quod officiis nostris satisfecerimus. Non satisfecimus autem, si cultum Dei externum omittamus.

Obstrictos enim nos esse ad illum, demonstramus sequentibus rationibus: 1. omnes interni adfectus erumpunt in actum externum: 2. cultus internus est internus adfectus; erumpit ergo cultus internus in actum; 3. cultus externus consistit in obsequio, (per propositionem nostram specialem primam,) obsequium se exserit actionibus externis; ergo cultus Dei se exserit actionibus externis.

In quonam vero consistit? Fluit hoc ex cultu interno: diximus §. 6.

a) Deum esse amandum; quod amamus, de eo libenter et cum testificatione adfectus loquimur, et aliorum quoque adfectum excitare studemus; ergo *de Deo honorifice loquendum, ad eiusque amorem alii excitandi.*

b) Diximus, Deum esse honorandum; ergo *Dei nomen honorandum; is hymnis celebrandus, non peierandum*; commendatur locus insignis ARRIANI *Diss. Epict. I*, 16.

c) Vidimus Deum timendum, ergo *eius praeceptis obediendum*, SOCRATES apud XENOPH. *non sanctius et castius coles Deum, quam ea, quae iusserit, faciendo.* MARC. ANTONIN. *ad se ipsum, X*, 7. *quomodo seruus colis Deum.*

d) Vidimus, in Deo collocandam fiduciam; ergo *calamitates patienter et sine obmurmuratione ferendae, ergo precibus et supplicationibus insistendum.*

e) Vidimus, esse vnum; ergo *cauenda omnis idololatria, atque plurium deorum cultus.*

f) Vidimus, esse adquiescendum in eius voluntate; ergo *cultum non ad nostram, sed Dei voluntatem componere debemus.*

g) Vidimus, cauendam esse hypocrisin; ergo *cauendus est cultus externus sine pietate.*

§. 8.

Digitized by Google

§. 8.

Sub finem quaerit auctor, *quem vsum haec naturalis religio habeat?* idque ostendit, 1. tum *negatiue*, §. 8. 2. tum *positiue* §. 9. *Negatiue:* demonstrat enim, religionem hanc naturalem non sufficere ad salutem aeternam consequendam; quod obseruandum contra HERB. CHERBVRY, aliosque, qui Naturalistae vocantur, de quibus TRIBBECHOVIVS singulari schediasmate agit.

Argumenta sunt: 1. religio naturalis nobis non ostendit medium propitiandi Deum; ratio enim satis nos conuincit, nec sacrificia, nec preces, nec ieiunia ad id sufficere, vt iustitiae Dei infinitae satisfiat; 2. ea quidem praecipit, quid agendum sit, sed non suppeditat vires ad agendum necessarias; perinde est, ac si aegroto diceres, ambulandum esse, cum appetitu coenam capiendam, modice laborandum; 3. ipsam salutem aeternam non potest promittere; an Deus velit probos aeternum beatos reddere, ignoramus sine promissione Dei; ratio enim nos non conuincit, Deum pro breuis temporis obsequio nobis dare velle felicitatem sempiternam.

Hinc sequitur, 1. necessariam esse aliquam reuelationem, quod omnes religiones agnouerunt. Habuerunt enim Ethnici sua oracula; Iudaei suum Talmudem; Mahomedani suum Alcoranum; Christiani sua Biblia; 2. eam diligenter indagandam esse, et ex characteribus suis iudicandam; 3. characteres eius non alios esse, quam vt suppleant, quod rationi deest, modo Deo digno, adeoque ostendat medium proportionatum Deum placandi, vires ad sanctificationem necessarias, et certitudinem salutis aeternae. Hinc apud PLATONEM in *Phoedon. tom. II. pag.* 604. SOCRATES: *alterutrum horum fieri debet ab homine sapiente; aut enim discere debebant inuenire, quemadmodum ita se habeant, aut, si hoc fieri nequeat, optimum ac tutissimum humanam rationem eligere.* Et haec posterior via omnino eligenda, nisi liceat forte istas procellas firmiore quodam vehiculo ἢ λόγῳ θείῳ τινὸς verbo quodam diuino tutius ac minore cum periculo tranare.

§. 9.

Positiue huius naturalis religionis vtilitatem ostendere conatur auctor, aitque, vinculum esse societatis humanae; alias enim non potuisset religionem ex principio socialitatis deriuare. Id quidem

verum, quia cessaret fides, reuerentia subditorum erga principes et summas potestates impotentiores, si cessaret religio: vt iam non dicam, iusiurandum, cuius religione inprimis societas humana continetur, vanum et sine effectu futurum, nisi esset religio.

Sed 1. nec solus est huius religionis hic naturalis vsus, et 2. ille religioni reuelatae cum naturali, verae cum falsa communis est; sane Graeci, Romani, et pleraeque gentes, quamuis a recta ratione quam maxime discederent, tamen religione sua continuerunt societates ciuiles.

Itaque potior vsus consistit 1. in confirmatione reuelatae religionis: Deus non potest reuelare, quod rectae rationi repugnat; est enim vtriusque luminis auctor; ergo insignis certitudo accedit reuelationi, si eam nihil aduersum rationi continere, ostendere possimus. Commendari merentur PETR. DAN. HVETII *Quaestion. Alnet.* 2. In conuictione hominum improborum; hi abhorrent ab omni religione sed eam Deus iam inscripsit cordi, vt fiunt inexcusabiles. Hinc Apostolus *Rom. I.* inexcusabiles esse demonstrat Romanos, quod cognouerint, Deum existere, sed eum non coluerint, vt Deum, sed eius maiestatem commutarint in idola, et speciem hominum, animalium, quadrupedum cet. item quod eius praeceptis non paruerint, sed se polluerint nefandis peccatis.

CAPVT V.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA SE IPSVM.

§. 1.

HAec officia PVFENDORFFIVS denuo ex principio SOCIALITATIS deducit; ponit enim, nos non nostri tantum, sed et aliorum hominum caussa esse creatos, adeoque societati humanae seruire et prodesse debere; ei autem seruire et prodesse nos non posse, nisi nos ipsos conseruemus; ergo nos iure naturae teneri ad conseruationem nostri.

Sed nos contra argumentamur: quaecumque officia et ante societatem, et extra eamdem, nobis incumbunt; illa non deducenda ex socialitate: officia erga nos ipsos; cet. Nos ex principio nostre

Digitized by Google

ſtro facilius haec officia deriuamus : finis Dei in creando homine fuit, vt verum bonum, adpeteret, malum auerſaretur ; obligatus ergo hic eſt ad adpetitionem boni, adeoque ad AMOREM ; amor erga nos ipſos vel philautia non poteſt in alia re conſiſtere, quam in perfectione et conſeruatione noſtri ; obligati ergo ſumus ad nos perficiendos et conſeruandos : quumque amorem noſtri oporteat eſſe ordinatum, ac proinde nos non magis debeamus amare, quam Deum, ens praeſtantius et perfectius ; hinc addidimus reſtrictionem, homo tenetur ad ſe perficiendum conſeruandumque ; quatenus id ſine violatione diuinae maieſtatis fieri poteſt. Vid. *cap.* 3. §. 9.

Ex eo ſequitur : α) *vt homo ſe perficiat*, quod quum fiat *per culturam ſui*, de ea §. 1--3. β) *vt homo ſe conſeruet* §. 4. γ) *vt ſe defendat aduerſus omnem vim iniuſtam* §. 5--17. δ) denique *vt in caſibus neceſſitatis nec ſui conſeruationem, nec Dei voluntatem violet* §. 18. *ad finem.*

a) Homo tenetur ad SVI CVLTVRAM ; id probamus 1. *ex inſtinctu naturali* ; volumus feliees et perfectiores eſſe ; ergo tenemur ad culturam ; 2. *ex facultatum noſtrarum natura* ; Deus dedit nobis facultates praeſtantiſſimas, corpus ad varia aptum, intellectum perſpicacem, voluntatem ad bonum flexibilem : ſed ea omnia parum vtilia ; obbruteſceremus enim ſine cultura ; ergo eas facultates excolere, et ad maiorem perfectionem perducere tenemur ; 3. *ex breuitate vitae* ; ars longa, vita breuis, etiam longiſſima vita breuis, quia ſi ad 80. annos peruenerimus, primum detrahendum decennium pueritiae, et poſtremum decrepitae ſenectutis, quia tunc vſu rationis paene deſtituimur ; ſic remanebunt anni 60. hos pro parte dimidia vigilando, pro parte dimidia dormiendo exigimus, ſic remanebunt 30. Iam ſi ab his annis deducimus tempus, quo nihil egimus, quo edimus, bibimus ; nugas egimus, quo impediti ſumus amicorum congreſſibus et ſalutationibus, vix decem anni ſupererunt. Properandum itaque erit, vt nos perficiamus. Similius, praefectus praetorio Hadriani, abdicato magiſtratu rus ſeceſſit, ibique meditationibus vacauit per quinquennium, moriens ſibi poni iuſſit monumentum :

HIC SITVS EST SIMILIVS,
QVI QVINQVE ANNOS VIXIT, ✝

teste DIONE CASSIO. ELEGANTER EVRIP. in *Supplic.*

Heu mihi, quare non licet hoc hominibus
Bis fieri iuuenes, et rursus senes?
Nam in aedibus quidem, si quid non recte se habet
Id posterioribus sententiis emendamus,
Vitam vero non licet. Si autem essemus iuuenes
Bis, et bis senes si quid peccatum, id nos
Duplicis vitae compotes facti corrigeremus.

BVDD. *Diss. de cultura ingenii*, quae exstat in eius *Select. iur. nat. et gentium*, *pag.* 293. *sequ.*

§. 2.

Quotuplex vero illa cultura? Id ex consideratione facultatum nostrarum patebit; intuitu earum *a)* omnes homines aliquatenus sibi aequales deprehendimus, omnes enim habemus corpus, omnes animum, intellectu et voluntate instructum; *b)* sed ratione gradus tamen permagnam deprehendimus differentiam; alius enim corpore robustiore, alius infirmiore vtitur; alii est intellectus perspicacior, alii obtusior; alii voluntas ad vitia proclivior, quam alteri.

Itaque et duplex est sui cultura: ad aliam enim omnes obligati sunt homines, hanc vocabimus *generalem*, e. g. vt homo cognoscat Deum, mentem, immortalitatem; ad aliam quisque pro modulo virium corporis et animi tenetur; hanc vocabimus *specialem*, e. g. vt quis studiis operam nauet, opificium addiscat, ad id non omnes peraeque obligati.

Cultura generalis et *specialis* partim ad mentem, partim ad corpus pertinet: *de illa* hic §. 2. *de hac* §. 3. agitur.

Ratione mentis cultura nostra consistit *α) in perspicacia intellectus*; inde veterum exercitatio per aenigmata; corrigendi sunt pueri, quoties male ratiocinantur; *β) in principiis necessariis menti infigendis*, veluti de cognitione Dei, de immortalitate mentis, de virtute et vitiis, officiis cet. sine his enim homo non potest non obbrutescere; *γ) in emendatione voluntatis*; stricta ergo opus est puerorum educatione, ne ad ignauiam, voluptatem, aliaque vitia adsuefiant, adeo a teneris adsuescere multum est. Elegans demonstratio LVGVRGI per duos canes eiusdem originis diuersimode educatos. Quibus educatio defuit, eos crescente iam intellectu se ipsos

Digitized by Google

ipſos emendare decet; δ) *in decoro*; homines libertatem in eo quaerunt, vt ſint ruſticae indolis; ſed ii per omnem vitam infelices, quia nemini placent; decorum nobis aliorum hominum conciliat amorem, quia nec ſapientia ſine decori obſeruatione cuiquam prodeſt; exemplo ſunt Cynici; ε) *cuiuis incumbit honeſtae arti ſtudere, qua ſe ſuſtentet*: aut enim mendicandum, aut furandum, aut ex honeſto labore viuendum; primum et ſecundum eſt iniuſtum, ergo eligendum eſt poſtremum; honeſtum autem dico vitae genus eligendum eſſe, nam alioquin a furto parum differt; hinc officio iuris naturae non ſatisfaciunt praeſtigiatores, ludiones, ſcenici, aſtrologi.

Specialis nititur regula: α) *quiſque in tantum tenetur, vt ad perfectionem adſpiret: in quantum ipſius indoles patitur*; β) *ergo indaganda indoles*; i. e. *vires animi et corporis*, quod dum facimus, diuinae vocationi paremus. Quid diuina vocatio? Eleganter PERS. *Sat. III.* 71. 72. 73.

quem te Deus eſſe
Iuſſit, et humana qua parte locatus es in re
Diſce.

VID. IANI HVARTI *Scrutin. ingeniorum*, TVLDEN. *de cognitione ſui*, BARCLAII *Icon animorum.* Sed hoc plerique nimium negligunt, et hinc tot homines, quibus infeliciter omnia, electo ſemel vitae genere, procedunt.

§. 3.

Corpus deſtinatum eſt *actionibus externis*, eaeque quoque duorum ſunt generum: 1. *generales*, ad quas omnes homines adſtricti, e. g. eundum, ſedendum, laborandum, 2. *ſpeciales*, ad quas tantum quidam obligati, e. g. concionandum, docendum, pugnandum.

Generalia officia ratione culturae corporis ſunt, α) ne debilitemus corpus voluptatibus, otio, vigiliis, labore; β) vt agile reddamus illud; hinc non plane reiicienda exercitia corporis, ſaltare, pugilandi artem addiſcere, equitare.

Specialia, vt in eum habitum componere ſtudeamus corpus, quo opus eſt ad profeſſionem ſuam adquirendam, e. g. miles aeſtum et frigus ferre diſcat; docens, vt linguam obtemperantem habeat, vocemque ad amoenitatem componat, vt geſtus deformes vitet; opifex, vt corpus robuſtius exercitatione et cultu duriore reddat.

Digitized by Google

§. 4.

Alterum officium erga nos ipſos eſt *noſtra conſeruatio*; conſeruatio quidem dependet a Deo, vt ſupra demonſtratum, ſed vſus mediorum nobis incumbit; itaque omnia media, quibus vita conſeruatur, adhibenda; ergo

1. Corpori noſtro debemus nutritionem.

2. Abſtinendum eſt a luxu, quo nos ante tempus deſtruimus.

3. Abſtinendum a rebus inſalubribus.

4. Quiete et labore moderate vtendum.

5. Cauendi affectus vehementiores, qui nos quam facillime deſtruunt.

6. Quum vero ſui conſeruationi quam maxime repugnet propricidium, quaeſtio eſt,

a) *Cur veteres etiam Philoſophi laude dignum putarint hoc facinus*; exemplo Arriae apud PLIN. *Epiſt. III.* 16. quia 1. exiſtimabant, corpus non eſſe partem eſſentialem hominis, ſed ergaſtulum; 2. quia illud credebant originem omnis mali; 3. quia non erat ſaepe in poteſtate, perturbationes fugere, tunc putabant portam patere. VALER. MAXIMVS, *VIII.* 9. Praeter Philoſophos et Hebraei permittebant hoc propricidium, ſed eo tantum caſu, ſi vita vergeret in Dei ignominiam, exemplo Samſonis. GROT. *de iur. bell. et pac. II.* 19. 5. Ex recentioribus exſtat *Anonymi Biothanatos*, quo libro autochiria defenditur, quod fit etiam in THOMAE MORI *Vtopia*, *libr. II.* Hodie non ita philoſophantur, qui violentas ſibi manus inferunt, ſed ex mera deſperatione id faciunt, tantoque deteriores omnino ſunt, vel ſtupidiores potius.

b) Qu. *an id iure naturae permiſſum?* Negatur: α) tenetur homo ex fine Dei ad conſeruationem ſui, non ergo ad deſtructionem, Deus non poteſt velle contraria; β) non poteſt eiuſmodi facinus committi ſine diffidentia in Deum; at ſuperiore capite demonſtrauimus, ſperandum in Deo, in eiuſque voluntate adquieſcendum eſſe, quod contra Hebraeorum doctrinam obſeruandum; γ) amare tenemur proximum, vti nos ipſos, ergo nos vt proximum; atqui proximum occidere non licet; ergo nec nos ipſos; δ) abſurdum eſt pro remedio quaerere id, quod fugimus, et perire, ne pereamus; inde MARTIALIS *Epigr. II.* 80.

Hoſtem dum fugit ſe Fannius ipſe peremit,
Nonne haec ſtultitia eſt, ne moriare, mori?

Obiiciunt: 1. *volenti non fit iniuria?* Reſp. ſupra vidimus; hanc

hanc regulam fallere, si quis *a)* in re licita non versetur, nec *b)* facultatem volendi habeat. 2. Obiiciunt *exemplum Samsonis, qui virtute diuina firmatus manus sibi intulerit ?* Resp. Samsonis exemplum est typicum, adeoque ad exemplum non trahendum. Non Deus ipsi concessit virtutem ad se occidendum, sed ad hostes Dei prosternendos; quod simul ipse periit, non magis propricidium est, quam si quis in acie pereat. 3. Obiiciunt, *socialitati id non repugnare, si quis e. g. ad horrendum damnatus supplicium morte voluntaria istud anteuertat, societatem enim ei iam renunciatam esse a reliquis ?* Resp. inde hoc tantum patet, principium iuris naturae non esse socialitatem, non autem licitam esse autochiriam.

§. 5. 6.

Sequitur officium tertium erga se ipsum, sui defensio, de qua quaeritur

1. *an sit iure naturae licita ?* §. 5. 6.
2. *quibus conditionibus sit licita ?* §. 7–13.
3. *pro quibus rebus licita sit ?* §. 14–17.

1. Negarunt alii primam quaestionem absolute, ob dicta *Matth. V. 39. ego vero vobis dico, non esse resistendum iniuriae: quin si quis tibi colaphum in dextram malam impegerit, obuerte ei et alteram. Rom. V.* 18. 19. *si fieri potest, (quantum in vobis est,) pacem cum omnibus exercete, non vos ipsos vlciscentes, o mihi carissimi, sed supplicio locum dantes. Exstat enim scriptum: mea est vltio, ego remunerabor.*

2. Alii distinguunt inter defensionem cum laesione, et sine laesione; hanc concedunt, non illam; Sociniani et Arminiani hanc sententiam defendunt.

3. Lacedaemonii eam non modo permissam, sed et praeceptam putabant, ac proinde puniebant eos, qui vel non propulsarunt iniuriam, vel ignauiores ea in re fuerant. Vid. PLVTARCH. in *Laconicis*, LAMB. VELTHVYSEN in *Principio iusti et decori*, *pag.* 33.

Sed 4. licitam saltem esse defensionem, siue sine laesione, siue cum ea fiat, recte statuunt GROTIVS, PVFENDORFFIVS, THOMASIVS, eaque sententia facile demonstratur *α)* ex principio nostro, quia tenemur ad nostri conseruationem, tenemur etiam ad illa amolienda, quae nos destruunt; id vero fit per defensionem sui; ergo ad eam tenemur; *β.)* amare nos iubemur tamquam proximum; at proximum tenemur defendere; ergo et nos ipsos; *γ)* ab absurdo, quod cum contraria sententia coniunctum; si enim me defendere non liceret,

ceret, obligatio mihi esset mortem iniustissimam subeundi; magistratus sane nobis vbique et semper auxilio esse non potest.

Huic sententiae non obstant dicta paullo ante allegata, *Matth. V.* 39. hic enim procul dubio agitur de patientia in persequutione, alias enim et iudicia sustulisset Christus, quod absurdum. *Rom. XII.* 19. PAVLLVS loquitur de vindicta periculo iam propulsato, non de sui defensione.

§. 7.

Altera de hac materia quaestio est, *quibus conditionibus haec sui defensio sit licita?*

1. *describitur casus* §. 7.
2. *subiectum se defendens* §. 8. 9.
3. *subiectum, contra quod se defendere liceat* §. 10.
4. *duratio iuris se defendendi* §. 11. 12.
5. *modus defensionis* §. 13.

Primus casus in statu naturali est, quoties alter nobis vel quamcumque facit iniuriam, vel intentat, nam tunc iudice destituimur: in statu ciuili vero casus licitae defensionis, quando alterius scelere nos in periculo versamur extremo, idque aliter effugere non possumus, quam eo modo. Hinc patet,

a) Periculum debere alicuius momenti esse, nec ferendos scholasticos, qui ob leuem quoque iniuriam hanc defensionem violentam concedunt; vnde mirum iis adsentiri GROTIVM, *de iur. bell. et pac. II.* 1. 10. Sane 1. reparatio tunc fieri potest ope iudicis; 2. non imminet destructio; sed de hoc infra §. 14. *sequ.*

b) Periculum deberet esse praesentissimum, e. g. si quis me aggrediatur armis mortiferis.

c) Vt ab alterius scelere proficiscatur; nam si ipse me illi sponte obieci, nullum ius defendendi esse potest.

d) Vt illud aliter, quam alterius destructione, euitare non possim.

Quaeritur, *an quis obligatus sit ad fugam?* Resp. distinguendum esse inter perfugium et fugam: in thesi nullum dubium est, quia, si tuto me aliquo recipere possim, ad id obstrictus sim; non enim praesentissimum est periculum, quod euitare possum. At ad fugam nemo obligatus est, ob anceps periculum, quia tergum praebet hosti, et se ipsum facultate defendendi priuat. At in hypothesi

pothesi non omnia tam ad viuum resecanda, quia in tanta consternatione non omnia accurate circumspicere licet.

§. 8. 9.

Quod ad subiectum se defendens attinet, denuo distinguendum inter statum naturalem. et ciuilem.

1. *In statu naturali* laesus vel iniuria adfectus, etiam si ea satis leuis videatur, modo satisfactio denegetur, ius habet se in infinitum defendendi; nam qui nos laedit in statu naturali, et satisfactionem denegat, is hostili in nos animo est; hosti in hostem in statu naturali in infinitum omnia licent; ergo et defendere se in infinitum licet. Aliud *in statu ciuili*, ibi non quilibet laesus habet ius se violenter defendendi, sed in periculo constitutus.

2. *In statu naturali* recte se defendere pergit quis etiam extra periculum constitutus quamdiu alter satisfactionem denegat, quia adhuc durat hostilis animus. Id itidem non licet *in statu ciuili*, quin potius statim cessat ius sese defendendi, ac cessat periculum, GROT. *de iur. bell. et pac. III. 4. seqq.*

Ratio discriminis denuo est, quia in statu naturali non est iudex, quem implorare possem, quum in statu ciuili eius auxilio vti possim.

§. 10.

Iam tertia quaestio oritur, *contra quem me eo modo possim defendere?* Potest quis me laedere vel *dolo*, vel *culpa*, vel plane *casu*. Quod contra primum, e. g. adgressorem, iusta sit defensio, nullum est dubium; at magis ambigi posse videtur, an idem dicendum sit de posterioribus. Inprimis disputant de casibus, *a*) si quis alium adgressurus per errorem me adgrediatur; *b*) si furiosus me adgrediatur; *c*) si miles me hostem putet, et me adgrediatur.

Sed omnibus casibus licita est defensio: ego teneor me conseruare; ergo et impedire, quo minus quis me destruat; hoc quum sine defensione fieri non possit, defendere me teneor. Obiiciunt *a*) *adgressorem non in me irruere dolo malo, quia vel errat, vel rationis vsu destituitur?* Resp. non hic quaestio est de poena, sed de defensione; non quaeritur an alter peccet, sed an non ego ius habeam me defendendi. Eleganter GROT. *de iur. bell. et pac. II. 1. 3. ius defensionis non nascitur ex delicto alterius, sed ex obligatione*

se defendendi; β) Obiiciunt, *durum esse, hominem occidere, qui vel erret, vel furiosus sit?* Resp. at multo durius, occidi se pati ab homine errante et furioso; quemadmodum ergo mihi ius est me defendendi contra bruta et belluas, quamuis his dolus imputari non possit; ita et contra errantes, furiosos, et similes.

§. 11. 12.

Duratio iuris defendendi se consideranda secundum *terminum a quo* incipit, et terminum, *ad quem* porrigitur, et quidem iterum *secundum statum naturalem* §. 11. *et ciuilem* §. 12.

Terminus a quo a) *in statu naturali* est momentum, quo laesit quis et denegauit satisfactionem; nam ab eo momento ostendit hostilem animum; ergo mihi ab eo tempore ius est illum vt hostem tractandi. b) *In statu ciuili* contra non a laesione, sed ab initio periculi praesentissimi ius defensionis oritur; nam antea iudicis auxilio vti licet.

Terminus ad quem a) *in statu naturali* durat tam diu, donec mihi satisfactio data, et de futura securitate cautum est; b) *in statu ciuili*, donec ex periculo isto me expediui; nam tunc de satisfactione et securitate futura iudicis est statuere.

Quaeri hac occasione solet: *an sola suspicio in statu naturali sufficiat ad defensionem violentam, seu bellum?* e. g. si vicinus arma paret, milites conscribat? HOBBESIVS, *de ciue V.* 1. hoc adfirmat ex ea ratione: qui et vult, et potest me adgredi, eius adgressionem praeoccupare possum: in statu naturali viuentes et volunt, et possunt me adgredi; volunt, quia natura mali sunt; possunt, quia arma parant; ergo possum adgressionem praeoccupare. Sed hic semper ius erit bellum inchoandi sine caussa; quis enim princeps non armatus? ergo vult et potest me adgredi.

Sed distinguendum inter suspicionem *iustam*, et *iniustam*; illa est, quando certa argumentandi ratione concludere possum, illum me petere; e. g. 1. si omnia comparat ad futurum bellum necessaria, et neminem tamen habeat vicinum, quem petere possit, quam me: v. c. si Rex Lusitaniae, non mari sed terra arma paret; 2. si non modo arma paret, sed etiam hostilem animum declaret.

Obiicitur α) *sic non fore defensionem, sed offensionem?* Resp. negando, quia in statu naturali tempus defensionis non incipit a praesen-

ſenti periculo, ſed quam primum alter hoſtilem animum declarat; ergo nemo tenetur primum ictum exſpectare; β) *ita minus cautos eſſe, ſi non niſi ob iuſtam ſuſpicionem velimus ad defenſionem procedere?* Reſp. negando; nam quis prohibet, ſe quoque praeparare ad defenſionem.

Eadem facilitate deciditur quaeſtio, *an nimia potentia vicini iuſta cauſſa ſit defenſionis?* Ita philoſophantur HOBBESIVS *l. c.* et ALB. GENTILIS, in libro *de iniuſtitia armorum Romanorum*; ſed cauſſa defenſionis in ſtatu naturali eſt laeſio: adquiſitio potentiae non ſemper me laedit; nam qui iure ſuo vtitur, nemini facit iniuriam. At ſi quis iniuſte ſeſe reddit potentiorem, tunc id pro laeſione habendum, adeoque diſtinguendum inter potentiam *iuſte*, et *iniuſte* adquiſitam. Priore caſu ſola haec ratio non ſufficit, quia alter iure ſuo vtitur; poſteriore ſufficit, quia facile colligere poſſum, qui alios oppreſſit, me quoque oppreſſurum, ſi faueat occaſio; e. g. ſuperiore bello Hiſpanico ſucceſſionis cauſſa geſto, Hollandi breui manifeſto cauſſam dicebant, cur arma prehenderent, quia Galliae rex ad nimiam potentiam adſpirauit: recte; nam Galli monarchiam Hiſpanicam cum iniuria domus Auſtriacae occuparant. At male hac ratione iam vtitur rex Sardiniae, quia Imperator prouincias ſuas non iniuſte occupauit, ſed fauente iure, et ipſa iuuante domo Sabaudica.

§. 13.

Sequitur quinto *modus defenſionis*; hic iudicatur ex fine; *ea omnia pro defenſione ſui facienda, ſine quibus periculum euadere non licet.* Hinc in theſi certum eſt, 1. ſi vulneratione adgreſſoris depellere periculum poſſim, eum occidere nefas eſſe; 2. ne vulnerare quidem licere, ſi pateat perfugium; 3. ſi neutrum ſufficiat, nos ad ipſam quoque mortem procedere poſſe.

Sed abſurdum eſt, in hypotheſi haec praeſcribere, quia perbreue eſt ſpatium defenſionis, tantaque animorum perturbatio, vt vix haec omnia ad libellam expendi poſſint.

Potius itaque diſquiremus, *an et duella ſint iuſtus defenſionis modus?* Notum eſt, omnes paene gentes veteres haec ignoraſſe; itaque 1. quaeritur, *vnde illorum origo repetenda ſit?* reperimus quidem apud veteres ſingularia certamina Dauidis et Goliathi, Horatiorum et Curiatiorum, Aeneae et Turni apud VIRGILIVM, aliaque. Sed ea fuere bella repraeſentatiua, quando duo exercitus hoſtiles, vt

ſanguini hominum parcerent, eligebant vtrimque viros fortiſſimos, qui vtrumque populum repraeſentarent, quorum victoria patriae prodeſſet, ignauia noceret. Hoc procul dubio iuſtum; populi enim viuunt in ſtatu naturali, poſſunt ergo bellum iuſtum gerere: quum ergo multa millia inter ſe pugnare poſſunt, quidni etiam pauci poſſint, ſi ita compromiſerint. Sed duella haec, de quibus loquimur, ab illis plane diuerſa ſunt, ad vindicandam quippe priuatam iniuriam comparata. Origo itaque duellorum vera eſt a Germanis; hi duellis vtebantur probationis cauſſa, quemadmodum aliis mediis, quae *ortelia* vocabant, e. g. ferro candente, aqua tum feruida, tum frigida. Vid. DV FRESNE *Gloſſar. med. et infim. Latinit.* voce *Ortel.* Quoties itaque reus ita quid negabat, deficiente alia probatione cum accuſatore manus conſerere iubebatur, et vincens abſoluebatur, victus damnabatur; dicebatur *Kampf-Recht*, *Kolben-Recht.* Hoc more iam Romanorum tempore Germani vſi ſunt. Hinc VELLEI. PATERC. II. 118. obſeruat, miratos Germanos ſolita armis diſcerni, iure terminari.

Iam quidem demum legibus publicis hoc prohibebatur, ſed manebant tamen ſemper reliquiae inter nobiles et milites, quos et alii imitati ſunt.

Quid vero 2. de duellis ſentiendum? Reſp. in ſtatu naturali nihil habent iniuſti; nam deſunt iudices, adeoque ipſi ſibi ius dicere debent. Obiicitur, improbari in ſacra ſcriptura duellum Caini et Abelis? Sed reſp. α) hi non vixere in ſtatu plane naturali, quia quiſque paterfamilias, adeoque et Adam, procul dubio fuit ſimul princeps familiae ſuae; β) cauſſa huius certaminis erat iniuſta, quia nimirum Deus benigne receperat ſacrificium Abelis. In ſtatu ciuili nullo modo defendi poſſunt, 1. quia non pro defenſione ſuſcipiuntur; defenſio enim incipit a periculo, quale hic non eſt; 2. quia vi numquam iuſte vtimur, quamdiu in magiſtratu nobis eſt praeſidium; 3. quia cum maximo magiſtratus contemtu coniuncta duella; 4. quia medium admodum lubricum decidendi controuerſias; nec enim certi eſſe poſſunt ii, quibus iuſta cauſſa eſt, ſe victoria potituros, alioſque ſuccubituros.

Sed quid *ſi iubeant Imperatores, vel nec per indirectum eum negent ſe inter ſuos miniſtros ferre poſſe, qui iniuriam hoc modo non vindicet?* Reſp. tunc quidem homo veluti ad ſtatum naturalem redit, adeoque duellum in ſe non iniuſtum eſt: at in cauſſa ſua plerumque iniuſtiſſimum. Accedit, Deo placere non poſſe affectus

irae;

Digitized by Google

irae, vindictae, cupiditatis, odii, fine quibus vix duellum intelligi poteſt.

§. 14.

Vltima quaeſtio eſt, *pro quibus rebus licita ſit defenſio eius modi violenta?* Reſp. non modo pro vita, ſed et pro integritate membrorum; nam a) nemo praeuidere poteſt, an non et hoc coniunctum cum vitae periculo; b) aliquando membra quaedam pari paſſu ambulant cum vita, e. g. oculi; c) aliquando per omnem vitam infelix eſt, qui membrum amiſit, e. g. manum, qua ſibi victum et amictum parat; d) omnis vulneratio et mutilatio coniuncta eſt cum dolore tali, a quo natura ipſa abhorret. VAL. quidem ALBERTI in *Comp. iur. nat. part. II. cap.* 3. §. 15. diſtinguit, an periculum vitae ſubſit, nec ne? ſed haec dictinctio mere ſpeculatiua; quis enim hoc praeuideat?

§. 15.

An et pro pudicitia? Adfirmat auctor, et exaggerat iniuriam; negant AVGVSTINVS, THOMASIVS, BVDDEVS. Diſtinguendum inter 1. pudicitiam moralem, quae in animo conſiſtit; haec eripi non poteſt, adeoque nullo modo defendi; 2. et inter pudicitiam phyſicam; haec eripi poteſt; ergo etiam defendi; ſed non, vt videtur, violenter, a) quia non ſubeſt vitae periculum; b) quia nec infamia ſequitur ſtuprum; c) magiſtratus ſatisfactionem poteſt procurare. Interim ſi virgo tale admiſerit facinus, procul dubio impune feret, quia eam excuſabit iuſtus dolor, ſtupratoris vis et malitia, metus infamiae, incertitudo ſatisfactionis.

Alia quaeſtio, *an femina ſtupri vel declinandi, vel vindicandi cauſſa ſe ipſam interimere poſſit?* quo nomine laudant Lucretiam; id vero negandum, 1. quia autochiriam illicitam probauimus; 2. quia punitur ita innocens pro nocente: 3. quia nullum effectum habere poteſt hoc facinus.

§. 16.

An pro rebus quoque noſtris licita defenſio violenta? Diſtinguit auctor inter ſtatum naturalem et ciuilem; 1. in ſtatu naturali licita; qui enim res meas mihi eripit, animum hoſtilem declarat; 2. in ſtatu ciuili non niſi imminente vitae periculo; alias enim ſi fuſrem aliter amoliri, vel a iudice defendi poſſum, mihi vim adhibe-

re non licet. Hinc leges diuinae, Solonis, XII. tabb. furem nocturnum occidi patiuntur, diurnum vero non, nisi si se telo defendat.

§. 17.

Aliquando is, qui iuste se defendit, iniustam caussam habet; aggressor iustam. Hoc fit potissimum in statu naturali inter liberos populos; quoties se, qui laesit, ad satisfactionem offert, laesus vero illam acceptare recusat; e. g. populus bellum iniustissimum infert, et alter victoriis variis potitur, belli priorem poenitet, offert satisfactionem, petit pacem, victor denegat; tunc sane iustitiae caussa transit ad adgressorem; ratio, quia in statu naturali non alia est iusta defensionis caussa, quam laesio, et satisfactionis denegatio; hac cessante, cessat ius defensionis.

§. 18.

Progredimur ad vltimam capitis partem *de fauore necessitatis*, de quo auctor noster ad finem vsque ita agit, vt 1. *fundamentum huius doctrinae explicet §. 18. 2. ex eo casus varios soluat §. 19. ad fin.*

Quaestio est: *si casus incidat, vt me conseruare non possim, nisi violem alium, vtrum hunc salua religione violare possim, an mihi potius pereundum sit.*

Fundamentum auctor ponit admodum generale, quod nempe *necessitas non habeat legem*; idque probat, 1. quia legislatores salutem hominum intendere videantur, adeoque iis casibus lege nos intelligantur soluisse, quibus eam sine periculo seruare non possumus, e. g. Christus ipse ait: *homo non est propter sabbathum creatus, verum sabbatum propter hominem*; ergo si sabbatho Hannibal sit ante portas, procul dubio Deus dispensat, vt sepositis sabbathi officiis me aduersus hostem defendam; 2. quia nemo obligatur ad impossibilia, impossibile autem videtur, quod agendum cum mea pernicie. At haec auctoris philosophia est nimis generalis; nam sane si haec regula vera esset, imprudenter egissent martyres, qui mori, quam sacrificari maluerint; imprudenter Iosephus praetulisset captiuitatem amoribus vxoris.

Hinc alii distinctius procedere solent, et TITIVS quidem distinguit inter leges diuinas et humanas; de illis habet regulam: *quoties violatio legis tendit in contumeliam vel abnegationem Dei, toties necessitas non parit exceptionem*; reliquis casibus, vt et in legibus humanis hanc exceptionem admittit.

Iam

Iam quidem haec egregie congruunt cum principio noſtro, vbi ſupra praeſtruximus, teneri nos ad conſeruationem perfectionemque noſtram promouendam, quatenus ea re maieſtas diuina non laeditur; ſed tamen adhuc incertum manet ex regulis TITII, quando actio vergat in contemtum et abnegationem Dei? Ait TITIVS, ſi lex ſit diuina naturalis, eam non ſine contemtu Dei violari; ſin poſitiua, aliter ſe rem habere; ſed procul dubio, *neminem occide*, Dei lex eſt naturalis, et tamen eam in caſu neceſſitatis aliquando violari poſſe adhuc vidimus exemplo moderaminis inculpatae tutelae.

Itaque rem magis perſpicue tradidit THOMASIVS, *Iuris prud. diuin. II.* 2. 123. *ſeqq.* aut lex eſt vel diuina, vel humana; diuina vel praeſcribit

a) Officia erga Deum, vel erga proximum; illa denuo ſunt vel *α*) affirmatiua; haec ſemper habent exceptionem neceſſitatis, quia leges adfirmatiuae tantum obligant data occaſione; non autem occaſio eſt, vbi mihi pereundum eſt; hinc ipſe Chriſtus in lege de ſabbatho excipit neceſſitatem; *β*) vel negatiua; haec non admittunt exceptionem neceſſitatis, quia dum prohibuit Deus, maieſtatem ſuam exercuit, ea vero violatur, quoties contra eius prohibitionem agimus, e. g. martyres recte egerunt, dum mori maluerunt, quam idolis ſupplicare;

b) Officia erga hominem itidem vel *affirmatiua*, vel negatiua; illa itidem admittunt exceptionem neceſſitatis 1. ob eamdem regulam, quia leges affirmatiuae obligant data occaſione; 2. et ſic ob neceſſitatem licet violare officia affirmatiua erga Deum, multo magis erga proximum; *negatiua*; in his diſtinguendum, an neceſſitas ſit *α*) a Deo; tunc quaelibet honeſta ratio expediendi ſalutem; e. g. in naufragio ſuae quiſque ſaluti conſulere poteſt, quamuis alii pereundum ſit; nam ex duobus malis phyſicis minus eſt eligendum; *β*) a malitia hominum; tunc, ſi homines intendant, idque agant, 1. vt peccem, neceſſitas non excuſat, e. g. ſi quis carcere adigatur ad Peccatum, veluti Ioſeph; nam ita laederetur maieſtas diuina; 2. vt peream; tunc quaelibet honeſta ratio eſt expediendi ſalutem. Ita Iudaei obſeſſi ab hoſte merito comedere potuiſſent carnem ſuillam.

§. 19.

Iam varii caſus ſoluuntur, 1. *an enſe reſecari poſſit membrum, ne pars ſincera trahatur?* a) Affirmat auctor recte; lex eſt: *conſerua mem-*

membra tua; ea est adfirmatiua; ergo admittit exceptionem necessitatis; sin negatiue legem concipias: *ne corrumpas membra tua*; iam necessitas est a Deo; ergo quaelibet honesta ratio expediendi salutem; b) ex duobus malis physicis minus est eligendum.

§. 20.

Alter casus: *in casu naufragii si plures insideant cymbae, quam ferre possit, an aliqui repelli queant?* Affirmat auctor; secundum principia nostra haec lex, *ne occide*, est officium erga proximum; necessitas est a Deo; ergo quaelibet honesta ratio expediendi salutem; amare praeterea non magis teneor proximum, quam me ipsum, sed tamquam me ipsum.

Illud modo dubium, *quinam cedere debeant?* Resp. in eius modi casibus quidem non locum fore diuturnae deliberationi; in thesi tamen, si dominus cymbae in cymba est, ad eius arbitrium rem redire volunt. Sed in casu necessitatis cessare dominium, ipse auctor paullo post adfirmabit; hinc siue dominus adsit, siue non, iis, qui vltimi insilierunt, cedendum erit, quia prioribus iam ius quaesitum fuit per occupationem.

Dubitat TITIVS, *Obseru.* 144. *n.* 2. an talis casus existere possit, putat homines potius vna perituros, quam alios perdituros; sed quam necessitas omnem misericordiam excludat, stupendo exemplo septem Anglorum ostendit GROT. *de iur. bell. et pac. II.* 13. quod defendit PVFENDORF. in *opere maiore II. 6. 3.*

§. 21.

Casus tertius: *an, si duo in praesenti periculo sint, vni liceat sibi consulere alterius interitu?* Contingere hoc potest 1. in naufragio, si alter nantem complectatur, vel si alter mecum tabulam adprehendat, quae duos ferre non possit; 2. in fuga, si quosdam excludamus, ne hostis simul in vrbem penetret? Resp. in vtroque casu quaelibet honesta ratio est expediendi salutem; priori enim casu necessitas est a Deo; posteriori a malitia hominum, iique me occidere intendunt. Sed posteriore casu probe considerandum, an non et hostes quidam admitti sine periculo possent. Apud CVRT. *IIII.* 16. Darius fugiens consilio ministrorum pontes dissoluere noluit, dicens: se malle insequentibus iter dare, quam auferre fugientibus.

§. 22.

Digitized by Google

§. 22.

An in fuga proterere possim obstantem? Resp. quaestionem non esse de fuga turpi, e. g. malefici, quem lictores persequuntur, sed de fuga necessaria; e. g. si armatus inermem adgrediatur; tunc qui obstat, 1. aut id facit ex malitia; tunc intendit mortem meam, ergo necessitas excusat; 2. aut obstat mihi ex impotentia, e. g. infans, claudus; tunc necessitas est a Deo, ergo et hoc casu locus est exceptioni necessitatis.

Exceptio est, si talis obstet, pro quo ipse vitam ponere teneor; limitatio quoque addenda, vt, si damnum dederim, illud pro virili resarciam.

§. 23.

An in casu necessitatis liceat alterius bonis inuito domino vti? Negat ALBERTI in *Compend iur. nat. part. II. cap.* 2. §. 20-24. quia sit furtum; sed haec petitio principii; furtum est contrectatio fraudulosa rei alienae, hic non est fraus; furtum fit lucrifaciendi caussa, hic famis caussa et ex necessitate.

Casus est, si 1. sine culpa quis 2. in eum statum deuenerit, 3. vt pereundum sit, 4. nec aliud supersit medium expellendi famem, nec vllus misereatur famelici, an 5. tantum sumere possit, quantum necessitas praesens adsit, 6. sub proposito restituendi, si ita ferat occasio? e. g. si naufragi in terram peruenerint nudi et famelici, et nemo velit frustum panis dare.

Hoc casu quaestio affirmanda; 1. necessitas est a malitia hominum, ii volunt meum interitum; 2. si in casu necessitatis ne vitae quidem alterius parcere possum, multo minus ergo bonis.

Non ergo hac doctrina se excusare possunt fures, qui 1. sua culpa, 2. etiam sine necessitate, 3. aliis reiectis remediis, quibus famem expellere possent, 4. lucri faciendi caussa, 5. sine proposito restituendi aliorum bona contrectant. GROT. *II.* 11. 6. SELDENVS, *VI.* 7. THOMAS. *II.* 2.

§. 24.

Vltimus casus: *an ad me conseruandum aliorum res corrumpere possim?* e. g. proiicio aliorum merces ex naui, vt leuetur nauis; diruo alterius aedes ob incendium, vt mea intacta seruentur? Resp. necessitas vtrobique a Deo est, adeoque illa non habet legem; sed 1. periculum aliter effugi non posse, supponendum; 2. obstri-

Digitized by Google

ctus sum ad damnum resarciendum aequissima lege Rhodia de iactu. Ea in incendiis semper seruari nequit, quia incertum est, an illa domo non diruta, et illa fuisset incendio haud liberata.

CAPVT VI.

DE OFFICIO QVORVMLIBET ERGA QVOSLIBET, ET DE NON LAEDENDIS ALIIS.

§. I.

PRoxima sunt *officia erga alios*, seu proximum, *de quibus ab hoc sexto capite ad finem* huius libelli agitur.

Vt vero de ordine constet, obseruandum, alia *officia* esse ABSOLVTA, quae cuilibet a quolibet debentur, sine respectu ad certum statum, vel institutum humanum; e. g. neminem occide; alia *hypothetica*, ad quae non obstringitur homo, nisi supponatur certus status, vel certum institutum humanum; e. g. Ne furare; haec enim lex non obligaret, nisi homines instituissent dominium; eo vero semel introducto, ius naturae vult, nos a furtis abstinere. Obseruandum hoc contra SALMASIVM, qui negat, furtum esse contra ius naturae, *de vsur. libr. II. cap. 9.* et hinc ridet doctrinam ICtorum §. I. *Inst. de oblig. quae ex delict. nasc. L. 1. §. 3. D. de furt.*

Eius modi instituta humana potissimum sunt quatuor:

SERMO; verba enim non significant naturaliter, vt sibi persuaserat PLATO, sed ex impositione hominum; si enim naturaliter significarent, non posset vnum vocabulum in diuersis linguis res diuersas notare, quod tamen saepissime contingit: e. g. *Gibbel* Arab. significat *montem*, Germanice *culmen. Geber* Hebraice significat *fortis*, Germanice *donatorem.*

DOMINIVM; nam antea omnia erant communia, et dominium introductum est per occupationem tum demum quum res humano generi vniuerso non amplius sufficere viderentur.

RERVM PRETIVM; initio homines ignorabant nummi vsum; sed omnia permutatione sibi adquirebant, quod apud antiquissimas gentes diu valuit. Sic Esauus primogeniturae ius Iacobo pro pulte turpiter vendidit, *Genes. XXV, 29. sequ.* Apud HOMER. *Iliad.* η.

Inde

Digitized by Google

Inde capillati sibi vina parare Pelasgi
Aere micante alii, nitido pars altera ferro,
Pars bubulis tergis, ipsis plerique iuuencis,
Pars quoque mancipiis.

Similia de veteribus Germanis refert TACITVS, *de moribus German.* et obseruatio sane elegans est MVRETI, *Lect. var. X.* 3. omnia vocabula, quae Graece significant emere vendere, esse ab animalibus deriuata, e. g. ἀργυνῶσθαι ἀπὸ τῦ ἄρνυ; ὠνεῖσθαι ἀπὸ τῦ ὄνυ; πωλεῖν ἀπὸ τῦ πώλυ.

CIVITAS vel RES PVBLICA: omnes enim homines natura aequales et liberi; hinc inualuit imperium domesticum; denique integrae institutae sunt res publicae.

Omnia ergo officia, quae ex quatuor his institutis humanis fluunt, vocantur HYPOTHETICA; hinc agitur 1. *de officiis absolutis, cap.* 7. et 8. 2. *de officiis hypotheticis, cap.* 9. *seqq.* et quidem *de iis, quae fluunt α) ex sermone, cap.* 9-11. *β) dominio, cap.* 12-13. *γ) rerum pretio, cap.* 14. *ad finem libri I. δ) ex statu tum familiae, tum ciuitatis, toto libro II.*

Primo ergo *de* ABSOLVTIS, quae denuo duorum generum sunt; alia vocamus PERFECTA, quae admittunt *coactionem, in statu naturali* per bellum, *in statu ciuili* per iudicem, e. g. pacta seruare, debita soluere; IMPERFECTA, quae talem coactionem non admittunt, quamuis et ipsa omnino iure debeantur, e. g. eleemosynas dare, erranti viam monstrare.

Ratio, cur haec coactionem non admittant, illa admittant, haec est, 1. quia haec ex virtute proficiscuntur, illa ex lege; lex gaudet facultate cogendi, virtus si coacta praestatur, virtus esse desinit; 2. quia illa ab vno tantum subiecto debentur, quo non praestante iure meo excido; haec ab omnibus promiscue recte petantur.

Iam agitur ergo primum 1. *de officiis* ABSOLVTIS, *a) de non laedendis aliis, cap.* 6. *b) de agnoscenda hominum aequalitate, cap.* 7. *c) de promiscuis officiis humanitatis exercendis, cap.* 8. 2. *de officiis* HYPOTHETICIS, *cap.* 9. *seqq.*

§. 2.

Absolutorum officiorum ergo *primum* omnium auctor statuit illud *de* NON LAEDENDIS ALIIS, quod denuo resoluitur in duo alia:

Digitized by Google

Neminem laede, §. 2. 3.
Si laesisti, damnum resarci, §. 4-13.

Neminem esse laedendum, Auctor 1. ex suo principio socialitatis probat: quod eam destruit, est contra ius naturae: atqui societas non potest non destrui, si impune alter alterum laeserit; ergo est contra ius naturae; 2. ex facilitate huius officii; pleraque alia officia praestantur cum aliquo detrimento, hoc sine detrimento; 3. a communi hominum affectione; pauci a nobis quid praetendunt; at ne laedantur, a nobis omnes exigunt.

Sed debentur haec officia illis quoque, quibuscum non viuimus in societate. Itaque ex nostro principio ratiocinamur: homo hominem eodem prosequi tenetur amore, quo se ipsum prosequitur; inde fluit illud CHRISTI: *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*; laedi ergo quum nolis, neminem laede.

§. 3.

Sed iam porro hoc officium explicandum: *Homo non est laedendus.* Laeditur homo vel

1. In substantia, et quidem α) corpore, per occisionem, vulnerationem; ergo inde fluunt leges: *Neminem occidito, mutilato, vulnerato.* Apud veteres extorres habebantur, qui homicidium admiserant, tamquam indigni societate humana. Cain *vnstaetig, flüchtig*: idem apud Graecos; β) quoad animum; hinc leges: *Neminem corrumpito, nemini scandalum praebeto.*

2. In pudicitia; hinc leges: *Ne adulterium, ne stuprum, ne aliud huius modi probrum committito.*

3. In honore; hinc leges: *Nemini honorem, quo dignus est, denegato, neminem iniuriis proscindito.*

4. In rebus et iuribus; hinc regulae: *Furtum ne admittito, neminis iura intercipito, suum cuique tribuito, falso testimonio neminem opprimito*; at ita tota tabula posterior decalogi est iuris naturae. Hinc Alexander Seuerus imp. apud LAMPRIDIUM supplicia infligebat cum elogio: *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.*

§. 4.

Iam alterum officium: *si laeseris, damnum resarci*; hoc auctor probat §. 4. explicat §. 5. *seqq.* Probatio facilis est. 1. Eo amore prose-

Digitized by Google

prosequi tenemur proximum, quo nos ipsos; nos volumus nobis damnum ab alio datum resarciri; ergo et aliis resarcire debemus. 2. Sine quo aliud officium iam demonstratum esset frustraneum, illud omnino est necessarium: atqui sine restitutione damni officium, *neminem laede*, est frustraneum; necessaria ergo est restitutio.

§. 5.

Quam ergo regulam de resarciendo damno antea probauimus, ea iam quoque explicanda erit, quod fit, dum auctor ostendit, *quid sit damnum*, §. 5-7. *quo modo illud resarciendum*, §. 8. *seqq.*

DAMNVM in iure Romano accipitur pro deminutione patrimonii; hinc quidquid non recipit certam aestimationem, non vindicatur lege Aquilia. Possum quidem agere serui vel ancillae occisae nomine, itemque ob pecudem, quadrupedem, omniaque quae in patrimonio sunt corrupta, sed agere non possum ex ea lege ob damnum inaestimabile; ergo *damnum* ex iure Romano est quaelibet deminutio patrimonii nostri ab altero iniuria facta.

At in iure naturae latius accipitur vocabulum, comprehenditque omnem rei perfecto iure ad nos pertinentis corruptionem, deminutionemque nullo iure factam. Dicimus,

Rei perfecto iure ad nos pertinentis.) Nam si quis intercipit, vel interuertit, quod nobis iure perfecto non debetur, non videtur damnum fecisse; e. g. si quis nobiscum ambit officium idem publicum, et illud accipit, nos vero repulsam ferimus:

Nullo iure facta.) Nam qui suo iure vtitur, nemini facit iniuriam; hinc damnum nobis datum vindicare non possumus, si quis hortum suum in horreum conuertit, atque ita indirecte subtrahit flores apibus vicini; iure enim suo vsus est.

Ceterum hoc damnum *varii generis* est, tum *ratione* NOCENTIS; dum enim vel datur *dolo malo*, i. e. ex proposito nocendi, e. g. si quis lapidem in praetereuntem proiecerit; *culpa*, id est, ex negligentia et supina inaduertentia, e. g. si propositum quidem non habet, lapide aliquem feriendi, at lapidem tamen e fenestra mittit interdiu in locum, vbi vulgo iter fit, et aliquem percutit; *casu*, si nec propositum, nec culpa concurrit, sed sola prouidentia diuina, cui resisti non potest, e. g. si tegula ex tecto nostro defluit.

Deinde damnum consistit *ratione obiecti* 1. partim in negatione eius, quod nobis iure perfecto debetur, e. g. si quis cui dene-

Digitized by Google

gat alimenta debita, fructus rerum suarum, vsuras, sortem; 2. partim in illatione detrimenti positiua, de qua §. *sequ.*

§. 6.

Damnum nobis *positiue* datur, quoties quidquam, quod iure perfecto nostrum est, laeditur, siue aestimabile sit, siue inaestimabile, v. c. si laeditur *animus*; e. g. scandalum; ita diabolus maximum damnum intulit protoplastis, dum iis persuasit esum fructus vetiti; *corpus*, e. g. vulnerando, mutilando; *libertas*, e. g. dum Iosephus a fratribus venditus; *res nostrae*, e. g. dum incenduntur aedes, fruges, arbores furtim caeduntur, siue fructus iam percepti, siue percipiendi sint, e. g. si quis fructus immaturos desecet, vel arboribus excutiat; *fama*, per calumnias, iniuriam; et quidem hic non modo ad factum respicitur, sed ad effectum seu consequentiam, e. g. Ariarathes a Romanis 30. talentis multatus, quod obstructo Euphrate occasionem dederat, vt Cappadocia inundaretur. STRABO, *libr. XII.*

§. 7.

Denique *damnum* quis dat vel

1. *Per se*, si ipse actu physico ad id facinus concurrit; e. g. si quis ipse fruges nostras desecet;

2. *Per alios*, quoties actu physico quidem non concurrit, sed tamen simul caussa moralis est a) *per iussum*, *consensum*, *patientiam*, e. g. si paterfamilias filium quid iubet facere, vel id facturo permittit, vel praesens id fieri patitur; b) *per participationem*, si partem lucri sibi capit, e. g. aliquis occasionem alteri furandi ostendit, sibique dimidium furti stipulatur.

Quaeritur, *an et iste ad resarciendum damnum obligatus sit, qui ex post facto demum consentit*; e. g. laudando facinus, vel illud ratum habendo? Resp. negando; obligatio enim resarciendi damnum ex duplici fundamento est, 1. quia aliquis est caussa damni, 2. quia particeps est lucri; nemo enim debet cum alterius damno locupletior fieri. Ast qui ex post facto demum consentit, is nec caussa est, nec lucri factus particeps; ergo nec obligatus est ad resarciendum damnum.

Alia quaestio est, *an non hoc peccatum sit, et poena dignum?* id vero nemo negauerit; nemo enim sine peccato approbabit alterius peccatum; et nouimus, quam grauiter Deus animaduerterit in Eli,

pon-

Digitized by Google

pontificem maximum Iudaeorum, qui fine nec auctor fuerat filiis, vt ſpoliarent ſacrificantes, nec eius lucri factus fuerat particeps, ſed tamen eos non caſtigarat, quum fama eorum ſcelera annunciaret.

Et ita facile intelligimus locum CICERON's ex *Philipp. II. quid intereſt inter ſuaſorem facti, et probatorem? aut quid refert, vti voluerim fieri, an gaudeam factum?* id enim verum eſt, ſi de peccato quaeritur, non ſi de damni reſtitutione.

§. 8.

Hactenus de damno, quod reſarciendum, iam regulae ipſae de damno reſarciendo:

I. Qui eſt cauſſa principalis, primo loco tenetur.

Ad poenam omnes tenentur, etiam, qui cauſſa minus principalis fuit; ſed ad reſtitutionem damni cauſſa principalis, altera non niſi in ſubſidium; e. g. ſi pater iuſſit arbores caedere, filius paruit.

II. Plures vna damnum dantes tenentur in ſolidum, vno vero ſoluente reliqui liberantur.

Ratio, quia laeſo nihil debetur, quam quod amiſit, hoc ſi ſemel recepit, plura fruſtra petit. Quod aliter ſe habet in poena, quam ſinguli debent, qui peccarunt, adeoque vno ſoluente, reliqui non liberantur. Diſtinguit auctor, an plures per conſpirationem, an citra conſpirationem vnum idemque facinus perpetrarent, additque, priore caſu omnes ſoluere debere pro ſingulis, et ſingulos pro omnibus. Sed ad id et illi obſtricti ſunt, qui citra conſpirationem damnum dederunt, adeoque hactenus nihil eſt differentiae; alia vero obſeruanda regula:

III. Si plures citra conſpirationem damnum dederunt, tunc aut diuiduum eſt factum, aut indiuiduum.

Si prius, quiſque damnum a ſe datum penſat, e. g. Titius fores perfregit, Maeuius feneſtras. Sempronius fornacem, ſpeculum, menſas, cet. ſin poſterius, ſinguli tenentur in ſolidum, ita tamen, vt vno ſoluente, reliqui liberentur, e. g. ſi quatuor fregerint noctu feneſtras, adcurate diſtingui non poteſt, quot orbes vel rhombos quiſque perfregerit, adeoque actus eſt indiuiduus. Idem obſeruandum, ſi plures citra conſpirationem hominem vulnerauerint, vnus gladio, alter fuſte, tertius ſclopeto vſus; tunc vulnera facile diſtinguuntur; ſecus, ſi ſinguli iiſdem armis vſi ſint.

§. 9. 10.

Digitized by Google

§. 9. 10.

Sed quum fupra oftenderimus, non folum dolo, fed et culpa, et cafu damnum dari poffe, de his quoque obferuandae regulae:

IIII. Qui culpa fua, fiue lata, fiue leui, fiue leuiffima damnum dedit, ad reftitutionem tenetur.

Eft enim et is cauffa damni.

Quaeritur, *an haec diftinctio culpae folida fit?* reiecerunt eam aliqui, tamquam fomnium ICtorum, et quidem vel ideo maxime, quod culpa menfuram non capiat. Sed refp. vel ideo tres fiunt gradus, quia menfuram non recipit. Vid. TITII *Obferu.* 164. Omnes res morales habent duo extrema, et medium inter extrema; e. g. vnum extremum eft primo negligentia nimis fupina, qualis diffolutorum hominum; alterum eft nimia et mifera diligentia, qualis eft Euclionum; tertium media inter haec extrema eft diligentia, qualis eft patrumfamilias frugalium; ergo eft triplex culpa.

Ceterum & culpa fua datum damnum refarcire debet, 1. fi lex prohibet eiufmodi damnum; 2. fi obftrictus fit ad diligentiam; ergo non tenetur, qui in vicinia audiens ftrepitum lecto non furrexit, adeoque furtum non prohibuit; 3. fi laefus vel directe, vel indirecte non confenferit; indirecte confentit, qui ipfe tale quid agit, ex quo damnum confequi neceffe eft, e. g. pugnam moues, et plagam accipis. Huc pertinet cafus Henrici II. Galliae regis, qui ad pugnam equeftrem prouocans Comitem de Montgomery periit in illo haftiludio. THVANVS, *libr. XXII. ad annum* 1559. 4. Si damnum culpa datur in magna animi perturbatione, quae omnem diligentiam excludit, reftitutio peti non poteft, nifi culpa praecefferit; e. g. iniufte quis alterum adgreditur in alieno cubiculo, hic fe defendit, et inter pugnandum frangit fpeculum aliquod pretiofum; hic nulla praecedente culpa ad refarciendum damnum non tenetur; fin ipfe, qui fpeculum confregit, pugnam mouerit, ob culpam antecedentem tenetur; fupra enim diximus, obligationem ad refarciendum damnum oriri vel ex eo, quod quis cauffa fuerit, vel particeps factus fit lucri; neutrum adeft priore cafu. Elegans exemplum apud AELIANVM, *Hiftor. var. III.* 44. adolefcentis, qui focium defenfurus in ipfum focium enfem impulit; confultum ea de re oraculum refpondit:

Defendens focium, verfo mucrone, necafti:
Adiutans focium perimis; nil polluit ifta

Purior,

Digitized by Google

Purior es, manibus nunc, quam prius esse solebas.
Te caedes, manibus mage purum, ac ante solebas.

V. Damnum casu datum nemo reparat, quia caussa non est. Addunt quidem nonnulli limitationem, *nisi culpa accedat*; sed haec ridicula; culpa enim accedente non amplius est casus.

§. 11.

Paragraphis insequentibus auctor agit tum *de noxali actione* §. 11. tum *de actione, si quadrupes pauperiem fecisse dicatur* §. 12. Quum enim supra monuisset, damnum dare quem posse vel per se, vel per alium; ad hunc pertinet quaestio: *quid iuris sit, si seruus animalue nostrum alterum laeserit.*

Hoc casu iure Romano agere possumus aduersus dominum, vt damnum resarciat, aut seruum noxae det, quod etiam eo casu obtinebat, si filius familias nocuisset, §. *vlt. Inst. de noxal. act.*

Iam quaerit auctor, *an hoc iuris naturae sit?* idque affirmat, quia seruus naturaliter debeat damnum resarcire, et tamen nihil habeat proprii; hinc dominum aut pro eo soluere debere, aut corpus noxae dare.

Titivs, *Obs.* 169. aliter rem explicat; seruus, inquit, si dominum non haberet, a me posset occupari pro damno, quod resarcire non potest; at dominus non potuit constitui in praeiudicium nostrum; ergo etiam occupari potest; aut, si dominus id nolit: pro eo soluat oportet.

Sed frustraneae sunt illae ratiocinationes; si enim quaeritur, *an noxales actiones sint iuris naturae praeceptiui?* id quisque negauerit; hinc et apud multas gentes non in vsu fuerunt actiones noxales: sin de iure naturae permissiuo dicitur, et quaeritur, concedimus id permittere, vt serui delinquentes noxae dentur, sed non ob rationes adhuc allatas; verum ideo, quia dominus omnem vtilitatem ex seruo capit, adeoque merito et incommodum fert, ac proinde aut pro eo soluat, aut eum noxae det.

Ceterum distinguendi casus, 1. si dominus instigauit, ipse directe tenetur; 2. si tertius instigauit, hic itidem directe tenetur; 3. si ipse laesus seruum incitauit, satisfactio plane cessat; ideoque vnus superest casus, 4. si seruus proprio motu alicui nocuerit.

Digitized by Google

§. 12.

Iam ergo facillime etiam deciditur quaestio *de animalium pauperie*; totam hanc quaestionem ex iure Romano esse, argumento est, 1. quod distinguatur iure illo, sitne quadrupes pecus, nec ne? 2. quod quaeratur, an contra naturam sui generis nocuerit? 3. quod non omnes gentes id ius receperint. Hebraei eius modi animal lapidibus obruebant; Saxones expelli iubent a domino, aut noxam sarciri, GROT. *de iur. bell. et pac. II.* 17. 21. Interim facile largimur, non repugnare hanc dispositionem iuri naturae, ob eamdem rationem, quam paragrapho superiore ostendimus, adeoque esse iuris naturae permissiui.

Ceterum iidem casus distinguendi, quos superiore paragrapho recensuimus; nec hoc ius pertinet ad casus, si 1. vel dominus, 2. tertius, vel 3. ipse laesus animal irritarit, sed 4. eo tantum casu datur actio de pauperie, si animal motu proprio damnum dederit, e. g. si bos cornu petierit, equus calce quem percusserit, cet.

§. 13.

Denique disquirit auctor, *quousque quis ad damnum resarciendum teneatur?* Resp. 1. si damnum est aestimabile, tantum praestandum, quantum nocitum; e. g. si quis abstulit centum, centum restituit: 2. si damnum est inaestimabile, tantum restituit, quantum potest; e. g. si quis vulnerauit hominem, vel manu mutilauit, non potest quidem manum reddere, sed tamen soluet sostrum, operas cessantes. In Germania etiam pro dolore aliquid adiudicatur. 3. Damnum non resarciendum cum proposito nocendi; e. g. Nicephorus Imperator abduxerat Zoen, alienam vxorem, pro eaque offerebat marito praedia pinguissima; id absurdum; ita enim continuatur damnum; ergo omni momento noua debetur satisfactio; 4. laedentem ergo debet poenitere, et facti veniam petere, si ex malitia damnum datum; contra 5. laesum ad id promtum esse ac paratum; alias enim damnum resarciretur cum proposito peccandi contra regulam tertiam. TITIUS quidem putat, hoc generositatis tantum esse, sed non iuris praeceptiui, ac proinde in foro humano non obseruari: sed erroris is fons est, quod putat, ius naturae tantum dirigere actiones externas, ad interiora non pertinere; quod et PVFENDORFFIVS statuit in *praefat.*

Sed id falsissimum sequentes ob rationes. 1. Auctor iuris naturae

turae eſt Deus, qui non reſpicit ad externa tantum, ſed ad animum praecipue; 2. principium eſt amor, qui in corde reſidet, non ſolum verbis, ſed et actionibus ſeſe exſerit; 3. quia ipſi gentiles agnouerunt, per ſolas actiones externas iuri naturae non ſatisfieri, ſed Deo eſſe offerendum:

Compoſitum ius, faſque animi, ſanctoſque receſſus
Mentis, et incoctum generoſo pectus honeſto.

Hoc nomine libellum Pufendorffianum reprehendit inprimis LEIBNITIVS in *Epiſt. ad virum* quemdam *doctum*, edita a BOEHMER. in *Programmat. III. diſputat. Pufendorff. praemiſſ. pag.* 44.

CAPVT VII.

DE AGNOSCENDA NATVRALI HOMINVM AEQVALITATE.

§. 1.

QVemadmodum infimus gradus amoris erga proximum eſt, *neminem laedere*: ita proximus eſt, ſi alios homines nobis aequales agnoſcamus.

Eſſe hoc praeceptum iuris naturae, facile probatur; eius principium ſi ſtatuamus 1. ſocietatem humanam; inter ſocios ſane eſt aequalitas, habent enim communem finem; 2. ſin amorem pro fundamento ponimus, is aut venerationis eſt, aut beneuolentiae, aut amicitiae: non venerationis, quia homo ab homine non pendet; nec beneuolentiae, ob eamdem rationem; ergo amicitiae; is vero ſemper ponit aequalitatem; 3. hoc etiam ita cordi inſcriptum obſeruat auctor, vt ſtatim homo laeſus conqueratur: vtique non canis ſum, ſed aeque homo, ac tu.

Iam diſpiciendum, 1. *qua in re conſiſtat ea aequalitas*? §. 2. 2. *quae officia inde conſequantur* §. 3. ad fin.

§. 2.

Sed iam explicanda vlterius haec aequalitas: videmus, *ſtatum hominis* duplicem eſſe; alterum 1. *naturalem*, in quo natura viuimus,

Digitized by Google

mus, quemque non primum elegimus; 2. *aduentitium*, quem ipſi adoptauimus, vel qui per legem, aut per pactum nobis eſt impoſitus; e. g. coniugalem, herilem, ciuilem. In poſteriore maxima eſt inaequalitas; maritus e. g. ſuperior eſt vxore, herus ſeruo, imperans ciue: quin inter ciues magna differentia et inaequalitas, e. g. alii nobiles, alii plebeii.

Iam facile patet, nos de poſteriore non loqui, ſed de priore; vnde et in rubrica additum: *de naturali hominum aequalitate agnoſcenda.* Probandum ergo, talem aequalitatem inter homines eſſe; auctor ſubleſta habet argumenta, 1. *ob aequalitatem virium*; ſed hoc non eſt aequalitatis fundamentum; alias et bruta quaedam pro aequalibus agnoſcere tenerer, quae eſt philoſophia HOBBESII, *de ciue, I.* 3. 2. *ab inaequalitate dotium naturae et fortunae*; ſed non ſequitur, homines intuitu harum ſunt inaequales, ergo quoad reliqua aequales; 3. *ab obligationis aequalitate*; ego volo viuere ſocialiter, alii id etiam volunt*; ergo ſumus aequales; nam a) eſt circulus; obligationis enim illius et fundamentum, et effectum ſtatuit aequalitatem; b) probat hoc quidem aequalitatem voluntatis, non vero naturae.

Hinc praecipua argumenta ſunt; 1. quia eaedem omnium hominum partes eſſentiales; 2. eadem omnium origo; 3. eaedem infirmitates; 4. eadem fata; omnes orimur, morimur; 5. ſi iungimus hiſtoriam, etiam ex eadem nos omnes maſſa eſſe cognoſcimus, adeoque cognatos, quod et Stoici, et ICti pagani agnouerunt. *L.* 4. *D. de iuſtit. et iur.*

§. 3.

Iam 2. de officiis, quae ex hac naturali aequalitate fluunt:

I. Qui alios ſibi vtiles fieri cupiunt, et iis viciſſim vtiles eſſe ſtudeant.

Aequalium enim aequalis obligatio eſt, agimus enim hic de officiis perfectis; eorum haec natura eſt, vt retributionem exigant, quum imperfecta non perfecte obligent ad retributionem, ſed ad gratitudinem; e. g. non ideo ab altero exigo eleemoſynam, quia ipſe dedi, ſed gratitudinem tantum: attamen et retributio non ſemper exigit identitatem, ſed aequalitatem; e. g. ſi faber aedificat aedes meas, non ideo teneor aedificare aedes fabri.

II. Nemo in pari cauſſa ſibi debet praecipuum vindicare.

Aequalium enim aequalis eſt dignitas, aequale ius; hinc e. g. ex

ex duobus fratribus neuter poteſt plus ex hereditate paterna petere. Interim hoc mutari poteſt per leges ciuiles, quae ſaepe rei publicae cauſſa inaequalitatem inter homines introducunt, qui alias natura aequales ſunt; aliquando et ipſi homines pacto aequalitatem tollunt; e. g. legibus Danicis cautum, vt fratres prae ſororibus accipiant duplicem portionem hereditatis; in familiis Principum introductum ius primogeniturae.

§. 4.

Maxime in rebus indiuiduis alicui quaedam praerogatiua concedi ſolet; quamuis enim certiſſima ſit regula:

III. Inter aequales res aequaliter diſtribuenda eſt, propter regulam 2.

Haec tamen regula patitur exceptionem in rebus indiuiduis, quae vel α) communes ſunt et manent; ſic inter Duces Brunſuicenſes communes ſunt aliquot metallifodinae, ſyluae, academia Iulia; in domo Saxonica, archiuum; in linea Erneſtina, academia Ienenſis; β) alternatiue conceduntur, apud Heluetios *die Bevoigtigung der Italieniſchen vnd anderer conquetirten Lænder*; γ) res ſorte diuidendae.

§. 5.

Haec officiorum praeſtatio conſtituit certam virtutem, *generoſitatem*; eorumque omiſſio incidit in vitium, quod *ſuperbia* vocatur. Auctor prius agit de vitio, tum de virtute, contra naturam bonae methodi; virtutem enim prius cognoſcere debemus, quam cognoſcamus vitium, quippe quod in declinatione a virtute conſiſtit. Sequor tamen ordinem auctoris; quia Deus vult, vt vera bona ſectemur ac amemus, omnes res iuſto pretio aeſtimandae ſunt; quumque et nos amare teneamur, ſequitur, vt et nos iuſto pretio aeſtimemus, id ſi facimus, generoſi vocamur; eſt ergo *generoſitas* iuſta ſui aeſtimatio; huic opponitur *ſuperbia*, quae eſt iniuſta et immodica ſui aeſtimatio; haec ſeſe exſerit, α) in arrogantia, ſi quis ſe ſine ratione aliis praefert, et de facultatibus ſuis amplius, quam in iis eſt, ſperat; β) ſi imperium in aequales affectat; γ) ſi ex hac imperandi cupiditate ſeſe immiſcet rebus alienis. Caeſareo-papatus; δ) ſi omnes alios contemnit, eorum dotes ac merita deprimit, ſolum ſe ſapere putans, ceteros volitare velut vmbras. Characteres ſuperborum ſunt, 1. quod omnium odium in-

Digitized by Google

currant; 2. quod femper ftultitiam prodant; omnis enim fuperbus eft ftultus, et omnis ftultus eft fuperbus; 3. quod litigiofi et iniurii in alios.

§. 6.

Hinc facile intelligitur, qualem fe gerat; quales characteres prae fe ferat *generofus*; 1. nullam enim praerogatiuam iniufte prae aliis affectat; 2. veram praerogatiuam in virtute ponit, et hac fola prae aequalibus excellere ftudet. Hinc notanda Athenienfium infania, qui ne eos quidem in ciuitate ferebant, qui virtute excellebant, eofque oftracifmo vrbe expellebant; 3. fortuna ac forte fua contentus, fpartam, quam nactus eft, ornare laborat. Hinc elegans Epaminondae dictum, qui quum Demarchus fieret, idque officium parum aeftimaretur, fefe operam daturum dixit, vt hoc in pofterum honorabilius habeatur; 4. vt nihil agat, ftatu fuo indignum, neminem contemnat, neminem iniuria adficiat, nemini aduletur: at omnes beneficiis fibi deuincire ftudeat; 5. vt aliorum iniquitatem generofo contemtu vindicet. Exemplum generofi principis oftendere voluit XENOPHON in *Cyropaedia*, cuius auctoris finis et fcopus oftenditur.

CAPVT VIII.

DE PROMISCVIS OFFICIIS HVMANITATIS.

§. 1.

DIximus adhuc de officiis abfolutis perfectis; fequuntur IMPERFECTA, quae quidem etiam, vt fupra diximus, debentur, fed coactionem tamen minime admittunt.

Ea differunt a perfectis multifariam: nam 1. perfecta poffunt effe vel affirmatiua, vel negatiua; e. g. neminem laede, alios aequales agnofce. Imperfecta omnia adfirmatiua funt; 2. perfecta funt ex lege proprie fic dicta; imperfecta ex virtute; 3. ad illa quis poteft cogi, ad haec non poteft; 4. qui illa non praeftat, eft iniuftus, qui haec denegat, inhumanus vocatur; 5. illa femper funt mutua et reciproca; haec non funt femper; fic princeps dat beneficia, fed talia non exfpectat.

Fluere

Digitized by Google

Fluere haec officia ex principio iuris naturae, ita demonstramus; ex fine Dei tenemur ad amorem proximi; quem amamus, eius commoda pro virili promouere studemus; in commodis alienis promouendis consistunt officia humanitatis; sumus ergo ad ea ex fine Dei obligati.

Vnum addimus: ex officiis imperfectis aliquando fieri posse perfecta; 1. si casus necessitatis incidat; 2. si in statu ciuili Imperantes talia officia legibus praecipiant.

Ceterum ea vel a) INDEFINITA sunt, quae respectu ad certam personam promiscue omnibus praestantur, aut offeruntur saltim, §. 2. 3. b) DEFINITA, quae tantum certis personis, earumque intuitu praestamus, eaque 1. vel *sine detrimento*, quae vocantur officia innoxiae vtilitatis, §. 4. 2. vel *cum detrimento* quodam exhibentur, §. 5. *ad fin.*

§. 2.

Officia humanitatis in eo consistunt, quod *quilibet teneatur operam dare, vt publico prosit.* Quum enim 1. alios amare debeamus, tamquam nos ipsos, nos vero nobis modis omnibus prodesse studeamus, nostrum quoque est, aliis prodesse. 2. In philosophia morali demonstratur, bonum communionis praeferendum esse bono proprio: bonum communionis est, quod toti humano generi, vel multis prodest; ergo id bono proprio praeferendum, ad illudque sumus obligati.

Peccant ergo contra hoc officium 1. qui data opera obbrutescunt, et nec corpus, nec animam excolunt, qua de re supra *cap.* 4. diximus; 2. qui nullum vitae genus eligunt, aut 3. si elegerunt, otio torpent, genioque indulgent. Hos recte SALLVST. *Bell. Catilin. cap.* 1. *vitam transigere*, ait, *veluti pecora.* Obiiciunt, *se opibus satis instructos esse, vt non necesse sit aliquo officio vel opificio victum parare?* Resp. non nobis solis nati sumus, sed et proximo; non solos nos amare tenemur, sed et proximum tamquam nos ipsos; 4. qui vitae genus quidem eligunt, sed turpe, et humano generi noxium, veluti fures, raptores, ludiones, cet. Hinc recte Aegyptii quotannis explorabant, vnde quisque viueret, eumque mulctabant, qui hoc indicare non posset. DIOD. SICVL. I. 77.

§. 3.

§. 3.

Iam ad officia *indefinita*: haec auctor ex superioribus elicit; si enim publico prodesse teneamur, alii quoque tenentur nos profuturos non impedire, hinc regula:

Nemo alios humano generi profuturos impediat.

At obseruandum tamen, vere vtile esse debere institutum, ad quod pertinet regula hactenus explicata, adeoque praetendere neminem posse, 1. vt promoueamus instituta manifesto noxia, e. g. furta, seditiones; 2. vt instituta dubii vsus promoueamus; e. g. alchymiam. Vid. BVDDEI *Diss. an alchymistae in re publica sint tolerandi.*

Peccant homines contra hanc regulam saepius: α) *ex superstitione*; si multi alios vtilissimas doctrinas proposituros impediunt, quia eas putant religioni contrarias; id priusquam liquido demonstrari possit, neminem mouere decet. Exemplum PVFENDORFFII; eadem obiecta sunt ipsi Seruatori; β) *ex ignorantia*; damnant doctrinam, quia non intelligunt, ac proinde anguem in herba latitare putant; sic Professor quidam refutare volebat Galilaeum a Galilaeis, cuius ipse librum numquam viderat; 3. *ex inuidia*; nihil enim ferre possunt, quo alii prae se excellant; ita inuidia sophistarum Socratem oppressit; 4. *ex auaritia*, quae cum inuidia coniuncta; elegans exemplum Demetrii.

§. 4.

Haec officia indefinita; sequuntur DEFINITA, et primo ea quidem, quae sine detrimento praestantur, vocanturque ideo officia innoxiae vtilitatis; de his auctor tradit regulam:

Ille summe inhumanus est, qui alteri denegat officia, quae sine vllo detrimento praestantur.

Quum enim aliis prodesse teneamur, etiam cum detrimento ex lege amoris, quanto magis sine detrimento? Vnde etiam Doctores inculcare solent axioma: *Quod tibi non nocet, et alteri prodest, ad id es obligatus*; e. g. lumen a tuo lumine accendere pati; erranti monstrare viam; salutantem comiter resalutare.

Ex eo sequitur, 1. inutilia rei publicae membra esse, qui haec denegant officia; quid enim sperare possum ab iis, qui mihi ne quidem sine detrimento prodesse volunt? 2. non esse perdenda, quibus ipsi non indigemus; e. g. si quis proiiceret in flumen, quod

Digitized by Google

quod prodesse adhuc pauperibus possit; 3. non esse occultanda, quae nobis non prosunt, et aliis prodesse possint; absurditas heredum Aristotelis, qui defodiebant eius bibliothecam, ne Attalus eam peteret; tales sunt similes cani incumbenti paleae, et alios eius vsu prohibenti.

Sed addendum, hanc regulam tantum valere 1. in statu ordinario, et in pace; nam hostis ab hoste eius modi officia poscere non potest, quia ita nobis non forent innoxia, e. g. hostis potius flammis absumet commeatum, et tormenta perdet, quam vt ea relinquat hosti; 2. si ipse eius modi rebus non indigeam; e. g. alios aquam patior ex puteo meo haurire; at si ea esset aquae penuria, vt ipse indigeam, merito alios putei vsu excluderem; teneor enim alios amare tamquam me ipsum, non magis quam me ipsum.

Hinc facile iudicari potest de officiis humanitatis inter gentes, quae nimis extendit GROTIVS.

Sic *libr. I. cap. 2. §. 13.* quaerit, *an gens genti teneatur transitum per territorium suum concedere?* idque affirmat, si iusta caussa adsit, quarum tres recenset: a) si populus expulsus regione sedes nouas quaerit; b) si gens cum gente extera commercia velit instituere; c) si iustam bellandi caussam habeat, et aliter ad hostem peruenire non possit, quam terras nostras transeundo. Sed raro eius modi transitus est innoxius, non modo ob periculum a transeuntibus imminens, sed et ob tertium, qui hoc ipso laeditur. Hinc primo et secundo casu distinguendum, vtrum imbelles transire vellent, 1. an armati, e. g. olim Cimbri; 2. an ius quaesitum habeamus, nec ne. Tertio casu vero numquam fere innoxius est transitus, quia eumdem etiam hosti denegare non possumus, et prostratis transeuntibus hostis vltionem capiet; quid Holsatiae contigerit, adhuc in recenti memoria est.

Tales etiam sunt reliquae quaestiones a GROTIO motae, *an merces extraneas per territorium nostrum duci pati debeamus? an teneamur suscipere aduenas? an mercibus transituris vectigalia imponere possimus?* semper enim dispiciendum, an eius modi officia vere sint innoxia.

§. 5.

Haec de officiis, quae sine nostro detrimento praestantur: proxima sunt, quae sine detrimento aliquo praestari nequeunt; talia sunt *Beneficentia* §. 5. *Gratitudo* §. 6-8.

Digitized by Google

Beneficentia eſt virtus, qua opis noſtrae indigis beneficia cum ratione adhibemus.

Per *beneficia* autem intelligimus quaeuis commoda, quae alteri ſine ſpe reſtitutionis praeſtantur. Itaque

1. Beneficia debent ex virtute proficiſci; ergo beneficia ex prodigalitate, ambitione, aliiſque eius modi cauſſis exhibita, id nomen non merentur.

2. Beneficia debent praeſtari indigis; ergo hamata ſunt, quae opulentis exhibentur. Alexandro Corinthii ius ciuitatis donabant; ridebat Alexander beneficium; tunc legati: atqui hoc nemini dedimus, praeterquam Herculi, et tibi. SENEC. *de benef. I.* 13.

3. Non ergo ſunt beneficia, quae cum alterius indigentia non conueniunt; ita beneficium non foret, ſi quis ad furcam damnato nobilitatem, famelico gemmam, ſiti exareſcenti veſtem pretioſam offerret. Hinc ex hoc quoque capite abſurdum erat, Corinthios offerre Regi ius ciuitatis; beneficia praeſtanda cum ratione. Itaque

4. Inter pariter indigos parentes cognatis, hi extraneis, inter hos amici aliis praeferendi. Ita Aeneas patrem ex Troia exportabat humeris, quamuis plures procul dubio ea ope indiguiſſent.

5. Si indigni petant beneficium, ii quidem non praeferendi dignioribus: at nec ſic plane deſerendi, modo noſtris beneficiis eos non reddamus deteriores. Abſurdum eſſet, homini bibaci donare cupam vini. Eleganter philoſophus apud DIOG. LAERTIVM, *libr. V.* reprehenſus, quod homini improbo ſtipem dederit; *non mores*, inquit, *ſed hominem miſeratus ſum.*

6. Beneficia debent alteri commodum praebere; quidam ſeruatus a Caeſaris amico inter proſcriptos, at deinde perpetuo circumductus oſtentationis cauſſa: *nihil tibi*, inquit, *debeo*, *ſi ſeruaſti, vt haberes, quem oſtenderes.* SENEC. *de benefic. II.* 3.

7. Non debent beneficia, quae proximo praeſtantur, facultates noſtras ſuperare. PLIN. *Panegyr. cap.* 38. *profuſio*, *et quidquid potius*, *quam liberalitas eſt*, *cui ratio non conſtat.*

8. Quum beneficia ſine ſpe reſtitutionis praeſtanda ſint; pro beneficiis non habentur hamata, captationes. THOMAS. *de iniuſto iure heredipedarum.*

9. Beneficia praeſtanda animo hilari, beneuolo, celeri; bis dat, qui cito dat, nec beneficium reputabitur aureus in oculum proiectus.

§. 6.

Digitized by Google

§. 6.

Alterum officium, quod cum detrimento aliquo coniunctum, eſt ex mente auctoris GRATITVDO. Sed id non ſemper verum.

Gratitudo eſt virtus, qua is, qui beneficia accepit, benefactori fauet, eique quauis occaſione paria reddere ſtudet. Ergo 1. praeſtatur *animo*; quando benefactorem amamus, eique paria reddere ſtudemus, quamuis non ſemper ſit occaſio; et hoc fit ſine detrimento noſtro; 2. *verbis*; quando benefactorem laudamus, eius beneficia celebramus, gratias agimus; id quoque ſine detrimento praeſtamus; 3. *re ipſa*; quando gratias referimus, quin cum foenore; et de hoc dici poteſt, quod ſine detrimento aliquo praeſtari non poſſit. Sic gratus erat Ariſtoteles, quando Nicomachi, a quo educatus erat, filium iterum inſtituit.

Ex definitione vero patet, 1. gratitudinem praeſupponere beneficia, adeoque illum fruſtra praetendere gratitudinem, qui quid facit, vt aegre alicui faceret; e. g. fratres Ioſephi non poterant poſtulare, vt Ioſephus ſibi gratiam referret, quia cauſſa fuerint, cur factus ſit pro-rex Aegypti. PHAEDR. *Fabul. I.* 23. 2. gratitudinem non requirere identitatem beneficiorum, ſed qualiacumque praeſtari poſſunt, alias non eſſet beneficium, ſed creditum; non gratitudo, ſed retributio.

§. 7.

Iam facile demonſtratur, obſtrictum eſſe vnumquemque ad hoc officium: nam 1. amantem debemus redamare; ille eſt hominum inhumaniſſimus, qui ne beneficiis quidem conciliari poteſt; 2. is, qui nobis bene facit, intentionem habet, ſibi nos conciliandi; ego dum accipio, conſentio in hanc intentionem benefactoris; teneor ergo re ipſa oſtendere, me illi conciliatum eſſe; 3. ab abſurdo; ſi nulla ad gratitudinem obligatio eſt, ius naturae me iuberet proiicere et temere iactare meum, quod abſurdum; 4. quin et effectus admodum triſtis futurus eſſet, ſi nulla eſſet ad gratitudinem obligatio; quis enim tam ſtolidus eſſet, vt alicui benefaceret? ceſſaret itaque beneficentia inter homines.

§. 8.

Gratitudo opponitur INGRATITVDINI, quae eſt vitium, quo quis beneficia male rependit; id fit dupliciter: *negatiue*, quando bene-

Digitized by Google

factori non benefacimus; ea vocatur SIMPLEX; 2. *positiue*, quando ei quasuis iniurias exhibemus, et haec dicitur ATROX, vel PRAEGNANS: Ciceronem occidebat miles, quem in caussa criminali defenderat. Prior ingratitudo repugnat virtuti, posterior ipsis legibus. Quum enim nemini sit aegre faciendum, nemo laedendus: dupliciter procul dubio peccat, qui benefactorem laedit.

Hinc facile soluuntur quaestiones: 1. *An ingratitudo sit iniustitia*? Respondet auctor, in animo ingrato in se nulla est iniuria; ratio eius est, quia ad eam nemo perfecte obligatur; praestantur enim beneficia sine spe retributionis; sed tamen distingue inter simplicem et atrocem vel praegnantem; haec omnino iustitiae repugnat, quia repugnaret, si etiam alii, qui nobis nihil boni praestitit, aegre faceremus. Accedit, quod erga quasdam personas etiam leges gratitudinem praecipiant, e. g. erga parentes, patronos; iniustus vero est, qui legibus non paret.

2. *An detur actio ingrati*? Multis hanc quaestionem tractant SENEC. *de benef. VII.* BOECLER. *de actione ingrati.*? Idque plerique negant; ergo distingue denuo ingratitudinem simplicem, et atrocem: illa non dabit actionem, quia est officium imperfectum, gratum esse; haec dabit, maxime si legibus praecepta. Sic e. g. leges ciuiles dant actionem aduersus liberos alimenta denegantes; ea est ex ingratitudine; eaedem dant actionem aduersus libertum ingratum, vt reuocetur in seruitutem. Quin et simplex, si legibus praecepta, dat actionem, e. g. si quis patrem senem et indigum domum suam recipere nolit. Conf. THOMAS. *Iuris prudent. diuin. II. 6. 23.*

CAPVT VIIII.

DE OFFICIO PACISCENTIVM.

§. I.

VT de connexione constet, sciendum est, pertractatis adhuc officiis absolutis, tam perfectis, quam imperfectis, sequi debere officia HYPOTHETICA. Sed intermiscuit auctor doctrinam *de pactis*, quia

quia officia hypothetica ſupponunt inſtituta humana, ſermonem, dominium, rerum pretium, et rem publicam. Haec auctor omnia pactis introducta cenſet. Negat equidem TITIVS, verum id eſſe, quia numquam homines conuenerint, vt ſermonem, dominium, cet. introducerent, ſed haec omnia ex conſuetudine eſſe contendit. Verum haec non repugnant; primi, qui haec inuexerant, mortales non aliter id facere potuerunt, quam per pacta, e. g. conuenire debuit inter protoplaſtas, quod velint hoc animal bouem, illud felem, iſtud camelum appellare; conuenire debuit inter familiam, quod quiſque occupaturus ſit, id in eius dominio fore, cet. id vero poſtea alii probarunt et imitati ſunt, itaque ita res abiit in conſuetudinem.

Quidquid ſit de connexione, vtiliſſimum ſane eſt hoc caput, quia pactis fere totum humanum genus conſeruatur, quibus ſublatis et fides, et iuſtitia collabaſceret; de iis itaque diſpiciendum. 1. *quam obligationem producant?* §. 2-4. 2. *quotuplicia ſint?* §. 5-7. 3. *quodnam requiſitum eorum primarium?* §. 8-19. 4. *quomodo paciſci poſſimus?* §. 20-22.

§. 2.

Quaeritur, *quam obligationem pacta producant?* ad id vero reſpondere non licet, niſi pactorum praemittamus definitionem.

Pactum igitur eſt duorum pluriumue in idem placitum conſenſus, obligationis vel introducendae, vel ſoluendae, vel vtriuſque cauſſa initus.

Eſt conſenſus.) Quidquid agimus, agimus vel imperio legis, vel ſponte, ſeu libere; ſponte quod agimus, agimus volentes; ergo ſi vult alter, vt agamus aliquid, ad id non tenemur, niſi et nos velimus; quod duo volunt, eſt conſenſus; ergo pactum eſt conſenſus.

Duorum vel plurium.) Poſſunt enim innumeri paciſci; e. g. tota res publica pacto continetur.

Obligationis vel introducendae.) Omne enim pactum aut eſt *obligatorium*, e. g. ſi quis alteri promittit certum; aut *liberatorium*, ſi debitum remittit; aut *mixtum*, ſi tranſigit; adeoque pro vetere obligatione nouam introducit.

Iam facile intelligitur, 1. *cur pacta inter homines neceſſaria ſint*; 2. *quam obligationem producant.*

1. Neceſſaria fuerunt; quia a) officia humanitatis nullam admittunt coactionem, adeoque certus eſſe non poſſum, alterum mihi ea

praestiturum; opus ergo est pactis, quibus alter ad ea mihi praestanda deuincitur, e. g. indiget aliquis pecunia, eam pauci praestituri essent ex sola humanitate, itaque eam mihi stipulari cogor; b) saepe indigeo rebus alienis; eas nec lex, nec princeps domino eripere potest; si ergo mihi praestandae sunt, opus mihi est domini consensu, adeoque pacto; c) saepe amicitia et pax inter homines interrumpitur; in bello nihil hostis hosti humanitatis exhibet; opus ergo est pactis, quibus pax et amicitia reparetur.

Eleganter ISOCRATES aduersus Callimachum: *in foederibus et pactis tanta vis est, vt pleraeque res tum Graecorum, tum barbarorum ex pactis et conuentis transigantur. His enim freti conuenimus, et commercia agitamus, per haec inter nos contrahimus, per haec cum priuatas inimicitas, tum communia bella deponimus, hoc vno tamquam communi bono homines vti non desistimus.*

§. 3. 4.

Nec difficile iam erit demonstrare,

II. Pacta obligationem perfectam producere, vel necessario seruanda esse.

1. Exigit id socialitas, quam auctor pro principio adsumit, nam illa pactis coalescit, et tam diu durat, quamdiu pacta seruantur; dissoluitur vero, simulac a pactis discedítur: hinc CICERO ostendit, etiam latronum societatem consistere non posse, nisi pacta seruentur; 2. sin principium amoris supponamus, illud exigit, vt alios amemus tamquam nos ipsos; ergo, quod nobis fieri volumus, et alteri facere debemus: iam nihil magis dolemus, quam vbi pacta nobis non seruantur; ergo nec nos ea violare debemus.

Notum est, Romanos pactis non tribuere obligationem ciuilem, indeque prouenientem actionem: vnde quaeri potest, *an idem ius naturae statuat?* CONNANUS *Commentar. iur. ciuil. libr. V. cap.* 1. id demonstrare conatur, sequentibus vsus argumentis, a) culpam esse, credere promittenti sine caussa; promittere cum caussa, esse contrahere; culpam ergo esse, non contrahere, sed solo pacto confidere; b) pacta saepe ex ostentatione proficisci:

Regia, crede mihi, res est, promittere multa;

Fortunis ergo hominum imminere periculum, si pactis obligatio perfecta tribuatur; c) nihil relinqui liberalitati, si pacta omnia necessario seruanda.

Sed

Digitized by Google

Sed respondetur, 1. CONNANVM vlterius progredi, quam ICtos Romanos; hi enim pactis tantum obligationem ciuilem negabant, et concedebant, pacta obligare naturaliter; at hic ne naturalem quidem obligationem relinquit; 2. omnia CONNANI argumenta esse friuola: a) culpa est, fidere homini sine caussa pollicenti, sed multo maior culpa, immo dolus, promittere, quae praestare nolis; illa est imprudentia, haec perfidia. An ius naturae dolo adsistat? hoc contradictionem in adiecto inuolueret; b) ostentationis caussa promittere, quae praestare nolis, est dolus, adeoque et hic respondendum, quod ad argumentum primum. Nec obstat, periculum inde imminere fortunis; hoc enim non est ab eo, cui promissum, sed ab ipso promittente; damnum, quod quis sua culpa sentit, sentire non videtur; c) liberalitati tantumdem relinquitur, quantum relinquendum est ex mente CONNANI, si pacta non obligarent. Nam 1. etiamsi valida sunt pacta, tamen et sine pacto possum donare, beneficia praestare, et alteri quaeuis officia humanitatis exhibere, 2. potius dicendum, liberalitati nihil relictum iri, si pacta non obligarent; nam qui ne ea quidem praestanda praestat, quae promisit, quomodo praestiturus est, ad quae ex promisso non tenetur; 3. hanc doctrinam vere tollere omnem fidem humanam; nam *fides est*, inquit CICERO, *quum fit id, quod dicitur*. Iam illa fides nititur aut pacto, aut contractu, quia discrimen inter pacta et contractus ius naturae ignorat, illudque ex mente CONNANI iure naturae non obligat; nec contractus, quia discrimen inter pactum et contractus ius naturae ignorat, illudque ex solo iure ciuili est, ergo iure naturae plane nulla erit fides.

§. 5.

Quotuplicia sint pacta, ostenditur paragraphis sequentibus. Supra vidimus diuisionem in pacta obligatoria, liberatoria, et mixta; sed eam auctor omisit.

Hinc prima diuisio est, quod pacta sint vel VNILATERALIA, quae non sunt, quando fidem damus per actum solitarium; (id enim numquam potest fieri) sed quando vnus tantum obligatur; alter nullam obligationem in se suscipit, e. g. donatio, promissio, mutuum; vel BILATERALIA, quando duo pluresue se sibi inuicem reciproce obligant, e. g. sponsalia, permutatio, transactio. Simile quid contingit in foederibus: nam ea iniri solent cum oppresso, ita vt potentior promittat subsidia, oppressus nulla promittat; e. g. Impe-

Digitized by Google

Imperator cum Republica Ragusensi seu Epidaurica. Aliquando foederati sibi reciproce mutua auxilia promittunt; veluti hodie Galli, Sabaudi, Hispani.

§. 6. 7.

Deinde auctor pacta vel promissiones diuidit in *perfectas*, quibus non solum obligari volumus, sed et alteri ius damus, illud, quod promisimus, a nobis exigendi, e. g. debitor promittit se soluturum; et *imperfectas*, quibus quidem obligari volumus, sed alteri tamen non ideo statim ius est, id, quod promissum, exigendi; e. g. sincerationes amicorum, promissa potentum, patronorum. Sed haec doctrina minus est adcurata; nam imperfecta vocantur, aut quia eius modi promissiones non obligant ciuiliter, aut quia exsecutio difficilis est, e. g. in promissis potentum; si posterius, obligatio tamen est perfecta. Quamuis enim inter homines desit exsequutio, quia iudicem non habent: Deus tamen, tamquam auctor iuris naturae, poenas exiget a legem violantibus.

Priore sensu omnes promissiones producunt ius perfectum; est enim officii absoluti perfecti: *pacta sunt seruanda*, iubet hoc lex, iubet regula iusti, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.

Itaque dicendum potius: *Omnia pacta pure, serio, ex deliberato animo inita, perfectam producunt obligationem, quamuis per accidens fieri possit, vt exitum non habeant.* Dicimus:

Pacta pure inita.) Nam si tacitam in se continent conditionem, non exsistente conditione non obligare possent; tales sunt promissiones amicorum et patronorum, ego te promotum ibo, ego te ex his turbis expediam, scilicet, si Princeps potest persuaderi, si aptus eris officio publico, si potero.

Serio inita.) Alias enim deest consensus: hinc facile patet, si ioco quis polliceatur nuptias, diuitias, cet. nullam inde nasci obligationem.

Deliberato animo.) Ergo supra ostendimus, non obligare promissa ebriorum, quia consensus deest; imputantur quidem ebriis actiones necessariae, non voluntariae; crimina, non pacta et promissiones, *cap.* 1. §. 15.

Per accidens.) E. g. si conueniri promittens non possit, quia non habet superiorem, e. g. si Rex quid promisit; si prudentia eum conuenire dissuadeat, e. g. si potentes, ministri aulici promiserint, si quis ante praestitum promissum non habeat heredem vel succes-

Digitized by Google

fucceſſorem, a quo peti poſſit. Si rem ita concipimus, plane non opus eſt diuiſione illa in promiſſa, et pacta perfecta et imperfecta.

§. 8.

Tertia pars capitis agit *de primariis pacti requiſitis*, quae ſunt 1. *conſenſus*, §. 8—16. 2. *rei poſſibilitas*, §. 17. 18. 3. *libera de re diſpoſitio*, §. 19.

Requiritur *Conſenſus*; ob definitionem, quia eſt duorum vel plurium in idem placitum conſenſus.

Rei poſſibilitas; quia obligationem de dando vel faciendo vel introduco, vel tollo, vel vtrumque facio; dare vero vel facere non poſſum, quod mihi poſſibile non eſt; immo et de quo libere diſponere non poſſum, vnde et tertium requiſitum eſt euidens.

Per *conſenſum* intelligimus duorum vel plurium voluntatum conuenientiam in re, de qua agitur: e. g. rem volo emere, alter vult mihi emendam dare, ego pretium conſtituo 10. aureorum, ille mihi dare vult pro 10. aureis.

Ex ea definitione patet, *conſenſum debere eſſe* 1. *declaratum*, §. 9. 2. *verum*, §. 10—15. 3. *mutuum*, §. 16.

§. 9.

Conſenſum oportet eſſe *declaratum*; quum enim conſiſtat in conuenientia voluntatum, alter autem alterius voluntatem perſpicere non poſſit, conſequens eſt, vt ſignis quibuſdam alteri innoteſcere, adeoque declarari debeat: iam quum declaratio illa fiat ſignis, ea vel in verbis, ſiue ſcriptis, ſiue ore prolatis, ſiue in factis conſiſtunt. Si prius, conſenſus vocatur *expreſſus*, e. g. ſi quis ore interrogat, dabis, alter reſpondeat, dabo; vel ſi mercator ad alterum Lipſienſem ſcribit, rogatque, vt ſibi tot pondo optimi cinamomi pro tanto pretio mittere velit, et alter reſcribit, ſe miſſurum; ſin poſterius, conſenſus erit *tacitus*, ergo hic ſemper praeſupponit factum, ex quibus immediate et apodictice colligi poſſit, alterum conſentire.

Talia ſunt 1. ex more et conſuetudine nutus, quemadmodum conuerſio capitis pro declaratione diſſenſus habetur; itemque conſenſum indicare dicitur dextra, fidei pignus, nec non ſilentium; plerumque enim qui tacet, conſentit, quia non contradicit; plerumque, inquam; nam ſaepe quis ex indignatione et contemtu tacet.

Digitized by Google

tacet. In aulis Principes tacent, vbi nec concedere, nec indulgere volunt: vnde frequens in aula prouerbium: nulla responsio responsionis loco est; 2. ex conuentione contrahentium, e. g. qui hoc sentitis in hanc, qui alia omnia in illam partem discedite, qua sentitis; talis Athenis et inter Christianos veteres recepta χειροτονία, apud Cosacos proiectio pileorum; 3. ex praesumtione, e. g. ex redditione chirographi colligitur remissio debiti; *L. 2. D. de pact.* ex redditione pignoris remissio pignoris, ex continuata habitatione et vsu rei tacita reconductio.

Adiiciendae tamen quaedam obseruationes; *a*) signa debere esse voluntaria; hinc stolide quis colligeret, senem hunc noluisse accipere solutionem, quia caput quassarit, quum caput senio tremuerit. Ludimagister moribundum interrogabat, an filium heredem instituat? addebat, illum annuisse, quum moriens caput submitteret; *b*) facta non debere habere aliam rationem; nam si constat de alia ratione, frustra inde elicitur consensus tacitus, e. g. si redderem debitori meo chirographum, vt defectus suppleatur, frustra hic diceret, sibi remissum esse debitum; si debitori pignus commodarem, vt eo die nuptiali vtatur, frustra hic inde probaret, sibi a me remissum esse ius pignoris; denique si quis migrare volentis inquilini vtensilia retineret, frustra diceres, inquilinum relocasse aedes; *c*) non confundendum esse consensum tacitum et praesumtum, ille est verus, hic contra fictus; ille supponit subiectum habile; qui enim non potest consentire expresse, is nec tacite potest; at praesumtus potest et locum habere in furioso, infante, absente, ignorante, qui nec expresse, nec tacite consentire potest. Errauit hunc errorem PVFENDORFF. *de iur. nat. et gent. libr. III. cap. 6.* vbi tutelam ex consensu tacito pupilli repetit; illum agnoscit ius naturae, hunc ciuile tantum, et quidem in omnibus quasi contractibus.

§. 10.

Consensum oportet esse VERVM; ex definitione autem supra §. 8. data patet, verum illum esse non posse, nisi quis 1. intelligat, qua de re agatur; eiusque distinctam ideam habeat; hinc non consensit Iacobus et Labanus, quum ille de Rahele, hic de Lea sentiret; 2. liberam voluntatem habeat, vt in idem, quod alteri placet, adpetitus ferri possit, adeoque non consentiebat Carolus V. Imperator, et Franciscus I. Rex Galliae, quum hic petens Mediolanum

Digitized by Google

lanum a Carolo per Galliam iter facienti reſponderet, quod vult frater meus et ego volo.

Ex hoc principio patet, conſenſum verum impedire 1. *furorem*, *amentiam*, *infantiam*, *ebrietatem*, §. 10. 11. 2. *errorem*, §. 12. 3. *dolum*, §. 13. 4. *metum*, §. 14. 15.

De furore, amentia, infantia nullum eſt dubium, quum vſu rationis deſtituantur; *quomodo vero conſentiant in id, quod non intelligunt? at de ebriis res altioris indaginis videri poſſet.* Quamuis enim et hi rem non intelligant, adeoque conſentire non poſſint, tamen haec ignorantia eſt in ſe quidem, ſed non in ſua cauſſa inuoluntaria; culpa plerumque ſua in hunc ſtatum inciderunt. Sed 1. diſtinguendum inter ebrietatem inuoluntariam et voluntariam: in illa non obligatur quiſquam, quia ſine culpa contracta; in hac obligatur. Diſtinguendum denuo 2. an ſit modica, an ſumma: illa non impedit, quo minus quis ſciat, quid agat, adeoque obligatur, ſi pactus eſt, quia conſenſit. Hinc gentium mos de publicis priuatiſque negotiis inter pocula agendi; fuit hic mos Germanis quoque, TACIT. *de morib. Germ.* Perſis, Athenienſibus, CVRT. *VII*, 4. Contra ſi ſumma ſit ebrietas, diſtinguendum, 3. an actio ſit neceſſaria, legibus prohibita, vel praecepta, an arbitraria: priore caſu obligatur conſentiens e. g. delinquens, poſteriore non obligatur. Ratio diſcriminis eſt; *a*) quia poſteriore caſu agere et non agere potui ſalua lege, priore non potui; *b*) priore caſu actus fuit ſolitarius, poſteriore alter mecum contraxit. Id vero dum egit, aut ipſe ſobrius ſciuit me ebrium eſſe, vel ipſe quoque ebrius fuit; ſi prius, ipſe in dolo fuit, adeoque fructum ex ſua malitia capere non debebit; ſin poſterius, neuter conſenſit, adeoque nullum initum eſt pactum. Elegantem Flandrorum conſuetudinem refert NIC. BVRGVNDVS in *praefat. conſuetudinum Flandrorum* de contractibus in taberna vinaria contractis, recedere nempe iis licere ante meridiem inſequentis diei.

§. 11.

Quum oſtenſum ſit, *infantiam* impedire conſenſum §. 10. quaerit auctor. *quo vſque ea duret, et quando pubes fiat homo?* recte reſpondet, hoc definiri in iure naturali non poſſe, hoc enim requirit propoſitiones mere vniuerſales, et quae toti generi humano applicari poſſint. Talis autem propoſitio hic inueniri non poteſt; 1. quia alii citius, alii tardius propter temperamentum corporis adoleſcunt:

Digitized by Google

lescunt: 2. quia in quibusdam ingenium praecocius, in quibusdam tardius; 3. quia et climata hic discrimen aliquod faciunt, ac potissimum 4. educatio efficit, vt quidam reliquis sapiant citius.

Antiqui philosophi et mathematici, inprimis genethliaci, ab Aegyptiis didicerunt, singulis septenis annis corpora, octonis mentes quasdam mutationes subire; hinc pleraeque gentes hos annos climactericos pro principio sumserunt.

Hinc Romani annum pubertatis 14. plenam pubertatem anno 18. infantiam anno 7. finiri statuerunt. Saxones quoque anno 21. finiunt minorennitatem, i. e. anno climacterico tertio.

Sed hoc principium quoque, quod latius deduxit CENSORINVS *de die natali*, et indemonstrabile est, et suas patitur in hominibus exceptiones. Itaque nihil superest, quam 1. vt vel ex animo, vel ex mentis acumine ipsoque corporis habitu iudicetur, an quis ad consentiendum habilis sit; (Haec olim sententia Cassianorum. *Vlp. Fragm. XI.* 28.) vel 2. imperantes in statu ciuili annos definiant, quod et vbique fieri, factumque esse nouimus.

Ceterum et hoc fundamentum est, ex quo 1. *tutelam* esse iuris naturalis colligimus; quum enim pleraque expediantur in vita pactis, iisque carere non possimus (§. 2.), ad pacta requiratur consensus verus (§. 10.), is vero ab impuberibus exspectari non possit, consequens est, vt alii consensum suppleant, ac sic fiant pupillorum tutores; 2. ex eodem fundamento colligimus, aequissimam esse siue tutelam, siue curatelam furiosorum, amentium, similiumque personarum miserabilium ob eamdem rationem; 3. vtroque casu praerogatiuam merito concedendam esse propinquis, amicis, cognatis. Quum enim aliorum consulere commodis supponat amorem, amor autem quam maxime cadat in propinquos, his praerogatiua ceteris paribus merito conceditur; 4. tutores hos merito ea omnia agere, quae ipse pupillus agere nequit, adeoque eorum nomine pacisci, administrare, cet. 5. eosdem administrare tamdiu, quamdiu durat caussa; cessante vero ea, cessare quoque tutelam; 6. finita tutela merito posci rationem; ad eam enim obstrictus est, quicumque res alienas administrat.

§. 12.

Consensui quoque obstat *error*, quem supra definiuimus discrepantiam idearum ab obiecto: si discrepant ideae ab obiecto, de alio obiecto cogito, quam quod reuera adest; ergo non consentio; e. g. Iacobus, dum Leam duxit pro Rahele, non consensisse dici potest.

At

At facile tamen patet, non omnem errorem pactum vitiare: primo enim supra vidimus, errorem esse vel vincibilem, vel inuincibilem; *inuincibilem* errorem omnem impedire consensum, dubio caret, ergo eiusmodi pactum non valet, e. g. si quis morbosum animal pro sano emerit; *vincibilis* vel *difficilius* deprehenditur, adeoque merito consensum impedit, e. g. si quis rei gemmariae imperitus adamantem occidentalem pro orientali emerit, vel *facile* deprehendi aut euitari potuisset, et tunc consensum non impedit. Reuera enim consentit, qui, dum errorem euitare potuisset, rem diligentius explorare noluit, itaque hic regula est:

Error in dubio nocere debet erranti.

Germani eleganter: *wer die Augen nicht aufthut, thue den Beutel auf.*

Sed quum dicimus in dubio, ex natura erroris et consensus iudicandum de exceptionibus; tales auctor tres tradit, quum regulas tradere debuisset: a) quoties aliquid tamquam conditionem supponimus, ea deficiente consensisse non videmur, e. g. promitto matrimonium, si doctor fueris; (fama nunciarat militem in praelio occubuisse. Pater mutarat testamentum. *Valer. Max. VII.* 7. 1.) b) si in errorem fuerim impulsus ad contrahendum, re integra poenitere licet; hoc falsum, quia licet errauerim, mea tamen culpa est; in dubio autem error nocere debet erranti; c) vbi circa ipsam rem, eiusque substantiam erratum, error merito consensum impedire videtur, non, si error circa accidentalia; e. g. si quis aureum putans horologium inauratum emat, non consentit; sin a Titio emerit, quum vellet emere a Caio, consentit, pactumque ratum est. Ita auctor suo more sine fundamento. Nos exceptiones accuratius ita concipere possumus: *Quoties error est efficax, non nocet erranti; quoties concomitans tantum, nocet.*

§. 13.

Impedit porro consensum *dolus*, qui est propositum alterum in errorem inducendi, qui illi detrimentum inferat. Dolus hic vel est a) *a paciscente*, et tunc non obligatur deceptus, 1. quia reuera non consentit, 2. alter versatur in delicto, cui iura non adsistunt; b) *a tertio*, et tunc etiam quidem non consentio, sed delictum non est penes eum, quocum pactus sum, ergo hic me non laesit, adeoque nulla caussa est a pacto vel contractu discedendi:

at possum tertium illum, qui me decepit, conuenire in id, quod interest.

Hinc non difficile est iudicare de regulis auctoris. 1. Prima est verissima, dolus enim a tertio adhibitus nemini potest imputari, nisi doloso; 2. secunda itidem rectissime se habet, nam dolo ius naturae non adsistit, nec quisquam debet ex malitia sua fructum capere: 3. distinctionem inter dolum caussam contractui dantem et incidentem ius Romanum inuenit, adeoque non est iuris naturae, et hinc regula haec superflua est, et ad secundam potest referri; 4. vltima regula plane non pertinet ad dolum, sed ad errorem potius in accidentalibus, interim vera est per ea, quae §. 12. diximus.

§. 14. 15.

Quarta caussa impediens consensum est METVS; de quo tamen auctor eodem fere modo philosophatur, ac de dolo, id est, confuse admodum. *

Primo ait, metum accipi dupliciter, vel 1. pro suspicione probabili, fore, vt ab altero decipiamur, aut 2. pro vehementi animi terrore, orto ex alterius vi et intentato malo; nam e. g. qui non sine insigni suspicione gemmas ab ignoto emit, metuit, et cui vis armis intentatur a latrone, itidem metuit. Deinde de vtroque genere metus dat regulas, de primo agit §. 14.

1. *Qui confidit alterius promissis, cui parum fidei est, pactum impugnare nequit.*
2. *Si pactum iam initum, ob solam suspicionem meam ab eo resilire non possum.*
3. *Si inito pacto emergant indicia, vt mihi, si ex mea parte promissis stetero, illudat, iure exigere possum cautionem.*

Similes regulas dat deinde §. 15. de metu, qui ex alterius vi oritur. Sed multa se hic et in tota hac doctrina male habent; nam 1. suspicio de dolo non est metus, quia suspicio est coniectura vergens in deteriorem partem; coniectura autem ad intellectum, non ad voluntatem pertinet; 2. miscet auctor regulas prudentiae et de iusto; ad solam tamen prudentiam pertinet regula 3. §. 14.

Nos

* HOBBESIVS cap. 11. §. 11. cum stoicis plane negat metum pacta vitiare. 1. quia alias et pactum viciaretur quo res publicae coaluerunt: 2. quia sic non teneretur captiuus ad . . . soluendum. Similem doctrinam defendit GROTIVS *II. 2. 7.* refutatus a PVFENDORFFIO *III. 6. 12.*

Digitized by Google

Nos itaque distinguimus inter metum leuiori et maiori vi extortum. Terror Panicus neminem ab obligatione liberat, quia vanus est, et ratio ei facile resistere potuisset: at si atrocior vis, talisque sit metus, qui et in virum constantem cadit, distinguendum est, sitne alteri ius cogendi, an non? priori casu pactum validum est, posteriore non.

Rationes sunt a) quia obligatio et ius sunt correlata; vbi ergo ex vna parte ius non fuit cogendi, ibi ex altera parte non est obligatio; b) si praestandum esset latroni; quod coactus promisi, nasceretur inde absurdum, eum praemium exigere posse, quod me non occiderit. Eleganter HORATIVS, *Epist. l. 16. 46. sequ.*

Nec furtum feci, nec fugi, si mihi dicat
Seruus: habes pretium, loris non vreris; aio.
Non hominem occidi: non pasces in cruce coruos.

Hinc facile patet, cur metus reuerentialis secundum *reg. 2. §. 15.* non liberet ab obligatione. At contra non minus intellectu facile est, non obligari quemquam ex promisso latroni, qui illud iniustissima vi extorsit.

Inde etiam solui potest quaestio, *an locus exceptioni metus sit aduersus pacem?* bello sane illa extorta est, adeoque vi et metu; quis ignorat, quantum terrarum pace Vltraiectina et Rastadiensi cesserit Imperatori? sed bellum est medium iustum cogendi liberam gentem; adeoque idem, quod actio in re publica, ergo procul dubio valeret pactum vel transactio, ad quam aduersarium actione iudiciali instituta adegerim; ita valebit etiam pax, ad quam quis bello coactus est.

Obiicitur, posse esse bellum iniustissimum? Resp. at alterum id negare, idque pro iusto habere; iam in mundo non est iudex, qui pro vno vel altero possit pronuntiare, ergo praesumitur bellum iustum fuisse, adeoque et pacem initam valide obligare. Conf. GVNDLING. *de efficient. met.* Aliud ergo, si princeps a subditis carcere cogatur ad aliquid promittendum, e. g. Maria, regina Scotiae, in carcere cesserat filio 13. menses nato regnum; id pactum postea Scotiae proceres irritum pronunciarunt. Vid. CAMBDEN. *ad annum* 1564. THVANVS, *Histor. libr. XXXXII. ad eumd. ann.*

§. 16.

Diximus; consensum debere esse declaratum et verum: at debet etiam

etiam eſſe mutuus, quia *pactum* eſt duorum vel plurium in idem placitum conſenſus.

Ex eo patet, in omni pacto eſſe debere PROMISSVM et ACCEPTATIONEM: eorum vtrumque in pactis vnilateralibus eſt ſimplex, e. g. Titius mihi donat librum, ego accepto; in bilateralibus contra vtrimque et promiſſum et acceptatio occurrit; e. g. venditor promittit rei traditionem, emtor acceptat; emtor promittit pretium, venditor acceptat.

Praeterea acceptatio etiam tacita ſufficit, modo quis non contradicat; e. g. ſi quis donanti geſtu teſtatur, ſibi donationem gratam eſſe; aliquando etiam praeſumitur acceptatio ex antecedente rogatione, e. g. rogat quis centum ſibi mutuo dari, ego promitto, nulla hic opus eſt noua acceptatione, quia illa iam in anteceſſum facta eſt.

In iure ciuili et eccleſiaſtico quaedam promiſſa occurrunt, quae ſine ſubſequente acceptatione valere dicuntur, nimirum

POLLICITATIO, ſi quis rei publicae vel ciuitati aliquid ex iuſta cauſſa promittit; ad id enim promittens tenetur, quamuis nemo nomine rei publicae acceptarit; e. g. ſi quis pollicitus ſit, ſe moenia refecturum ſuis ſumtibus. Vid. *tit. D. de pollicit.*

VOTVM, quando Deo quid promiſſum, e. g. ſi quis Deo promiſerit ieiunium, legatum ad pias cauſſas.

Enim vero negatur, alterutrum ſine acceptatione eſſe; pollicitationem enim in anteceſſum pro re publica acceptauit legiſlator, dum lege cauit, pollicitationem eiuſmodi eſſe adimplendam. Et Deus procul dubio quoque acceptat promiſſum ſibi ab homine factum, adeoque perfidus eſt, qui votum violat.

Ex eo vero principio facile patet, *quaenam demum vota id nomen mereantur?* Reſp. quaecumque acceptauit Deus; acceptare autem nec vult, nec poteſt, quae ipſius legi, rectaeque rationi repugnant; acceptat ergo votum poenitentiae, precum, virtutum; non autem acceptauit procul dubio votum Iephtae de filia mactanda, nec magis acceptare videri poteſt vota monaſtica, et alia ad ἐθελοθρησκείαν pertinentia.

§. 17. 18.

Habuimus primum pactorum requiſitum: ſequitur alterum, REI POSSIBILITAS. Quum enim pactum ſit conſenſus de obligatione introducenda vel tollenda; vtroque vero caſu aliquid dandum, faciendum, remittendumue ſit, conſequens eſt, vt naſci poſſit obligatio,

Digitized by Google

gatio, si quid dari, fieri, remittiue nequeat, e. g. si res, de qua pactus sum, quamque promisi, sit impossibilis.

Impossibile est, quidquid fieri non potest: vt aliquid fieri non possit caussa sunt impedimenta: ea vel sunt a natura. vel a lege; si a natura, dicitur esse aliquid impossibile physice, e. g. coelum attingere; sin a lege, impossibile aliquid est moraliter, e. g. hominem occidere.

Impedimenta porro obiiciuntur vel omnibus sine discrimine; tunc aliquid impossibile est absolute; vel quibusdam tantum, et tunc impossibile quid est respectiue, respectu videlicet eius personae, quae quid praestare debebat, e. g. scriptum Sinicum interpretari mihi est impossibile, at non aliis; alterius scire cogitationes et mihi et aliis impossibile est.

Iam facilis quidem regula:

Impossibilium nulla est obligatio.

At quum impossibilitas sit ab impedimento, distinguendum, utrum illud ab ipso promittente sit, an a tertio, an a natura vel lege. 1. Si a promittente ipso, regula erit: *Impossibilitas praestationis a culpa ipsius promittentis orta ab obligatione non liberat*; e. g. non liberat obtenta impossibilitas debitorem; qui bona abalienauit. 2. Sin a tertio, tunc non quidem tenetur promittens, sed tamen is, qui impediuit, e. g. commodatarius equi non tenetur, si a fure subtractus, at fur tenetur. 3. Si denique a natura vel lege, non tenetur promittens, e. g. promittens Salam se ebibiturum, vel hominem occisurum, non tenetur.

Obiici posset, at in culpa esse, qui tale quid promiserit? Resp. in culpa quoque pari esse, qui tale promissum acceptauit. Accedit, quod vere non adest consensus in praestationem, sed in non praestationem; aut insaniuerunt, aut iocati sunt, qui consenserunt in aliquid impossibile.

Ex eo ergo patet, ex promisso quoque impossibili moraliter nullam nasci obligationem, adeoque 1. nec promittentem rem teneri praestare; dupliciter enim peccaret, si fidem seruaret; 2. nec eum posse promissum praemium exigere; 3. nec non praestantem conueniri posse ad praemium repetendum; 4. nec qui promissum praestitit, petere posse indemnitatem, sed 5. Deo obligatos esse ad poenam. Contradictio enim est, leges aliquid prohibere, et aliquem tamen cogere ad factum lege prohibitum.

Digitized by Google

§. 19.

Tertium denique pactorum requisitum est LIBERA DE RE DISPOSITIO. Ex eo patet, 1. pupillum vel in patria, vel in dominica potestate constitutum nihil posse promittere ; 2. circa rem alienam neminem esse posse liberalem ; 3. posse tamen aliquem promittere circa rem alienam, a) *diligentiam*, qua adhibita et probata tunc liberatur; b) *indemnitatem* ; c) *ipsam rem*, si persona suae potestati subiecta est, e. g. promittit quis, filium suum alterius caussam acturum ; 4. non posse me aliquid promittere, in quo alter iam habet ius quaesitum, e. g. non potest noua sponsalia inire, qui iam alii fidem dedit de matrimonio. Conf. HERTII *Diss. de obligatione alium daturum facturumue.* Et hactenus vera est regula, *Qui prior tempore, potior iure est.*

Obiici posset, *saepe tamen posterius pactum valere et derogare priori ?* Resp. distinguendum, vtrum iidem, qui antea pacti sunt, inter se de nouo paciscantur, an de nouo quis paciscatur cum tertio ; priore casu pactum posterius est potius priore ; posteriore casu qui prior est tempore, potior iure. Deinde distinguendum est inter ius naturae et ciuile ; regulas iuris naturae iam vidimus ; iure ciuili distinguitur inter ius in re, et ad rem, et illud praefertur, hinc e. g. si prior emi, alteri prius traditum, huic ius est potius, quia per traditionem consequitur ius in re.

§. 20.

Superest vltima pars capitis, in qua disquiritur, *quotuplici modo pacisci possumus ?* Resp. 1. *vel pure, vel sub conditione*, §. 20. 2. *vel per se, vel per alios*, §. 21. deinde subnectitur *transitio ad caput sequens*, §. 22.

Paciscimur PVRE, quoties nullam circumstantiam futuram adiicimus ; EX DIE, vel IN DIEM, quoties adiicimus circumstantiam temporis ; SVB CONDITIONE, quoties aliam adiicimus circumstantiam.

Est ergo CONDITIO adiectio circumstantiae eum in finem, vt actus imperfectus ab eius euentu suspendatur, perfectus eo resoluatur, e. g. vendam tibi aedes pro 1000. si hac hieme nemo plus obtulerit, est conditio suspensiua ; trado tibi aedes pro 1000. sed reddas eas, si quis hac hieme plus obtulerit, est conditio resolutiua.

Condi-

Digitized by Google

Conditionem vulgo diuidunt in POSSIBILEM et IMPOSSIBILEM, sed reuera conditio impossibilis ne conditio quidem est, quia actum nec suspendit, nec resoluit.

POSSIBILES denuo sunt vel *potestatiuae*, quae in naturali potestate sunt, e. g. dabo 100. si studium iuris elegeris; *casuales*, quae a prouidentia diuina pendent, e. g. dabo 100. si cras nauis redierit; *mixtae*, quae a prouidentia diuina et certo respectu a meo arbitrio pendent, e. g. dabo 100. si Maeuiam vxorem duxeris. Ea vera quidem quodam modo sunt, nisi quod vix vlla est potestatiua conditio, quum multa cadant inter calicem supremaque labra. At in iure naturae non habent vsum, ac ne in iure quidem ciuili habent vsum in doctrina de pactis, sed in vltimis voluntatibus. Regulae potius obseruandae:

I. Promissa pura statim obligant, ac proinde statim peti possunt, leges tamen ciuiles plerumque concedunt pusillum laxamentum.

II. Promissa ex die vel in diem debentur a certo tempore, vel ad certum tempus; ergo ius naturae ignorat subtilitates iuris ciuilis, quo promissa in diem perpetuantur, et exceptione excluduntur.

III. Promissa sub conditione possibili suspensiua non obligant, nisi exsistente conditione.

IIII. Pacta sub conditione possibili resolutiua inita dissoluuntur exsistente conditione.

V. Pactum sub conditione impossibili initum irritum est, siue physice impossibilis sit res, siue moraliter. Agnoscit hanc regulam etiam ius ciuile; at in vltimis voluntatibus aliter se res habet, vbi conditio impossibilis pro non adiecta habetur. Ratio discriminis est, quia in conditionem impossibilem heres vel legatarius non consentit, adeoque vel iocatus est, vel non satis sanus fuit.

VI. non impletur conditio impossibilis per cauillationem. CORN. NEP. *Miltiad. cap.* 2.

§. 21.

Deinde paciscimur vel *per nos ipsos*, vel *per alium*, eumque vel *nullo mandato* instructum, e. g. si amicus mihi stipuletur 100. hoc pactum non valet iure ciuili, §. 4. *Inst. de inutil. stipul.* at iure naturae nulla est ratio, cur valere non debeat, quia alter vtilitatem meam promouit, idque ratum habere possum; vel *mandato instructum*: hoc porro est vel 1. *generale*, vbi omnia relinquo alterius arbitrio, e. g. eme mihi domum; 2. *speciale*, vbi praescribo ipsi

omnes circumstantias, e. g. qualem, in qua platea, quanti emere debeat. Iam regulae faciles:

I. Quod alii promisi in vtilitatem tertii, seruandum est.

II. Quod egit, qui generale mandatum habuit, ratum habendum, modo dolus non accesserit, vel culpa plane enormis.

III. Quod pactus est is, cui speciale mandatum dedi, ratum habere teneor, si fines mandati non excesserit.

Quid si minoris emerit? Resp. si res talis, qualem emtam volui, teneor; si nulli mihi vsui sit, non teneor. *Quid si fines excesserit, an non teneor ad summam saltem concurrentem?* Affirmatur, quia sic nullum patior detrimentum, et alter damnum fert, quod sua culpa accidit.

§. 22.

Vltima paragraphus non nisi transitionem ad caput sequens continet. Egimus hactenus de officiis absolutis, in quibus institutum humanum non supponitur; sequi debebant hypothetica; quae tali instituto nituntur. Quum vero pleraque eius modi instituta per pacta introducta sint, auctori visum est, praemittere doctrinam de pactis.

Hoc absoluto iam ad ipsa officia hypothetica progredimur, quorum quum sint quatuor, auctor agit 1. *de sermone*, *cap.* 10. 11. 2. *de dominio*, *cap.* 12. 13. 3. *de rerum pretio*, *cap.* 14. 15. 16.

CAPVT X.

DE OFFICIO SERMOCINANTIVM.

§. 1.

Primum institutum humanum, ex quo officia hypothetica fluunt, est *sermo*, circa quem auctor duo explicat officia: 1. *circa vim significatiuam*, §. 1. 2. 2. *circa eiusdem vsum*, §. 3. *ad fin.* Sed neutrum satis intelligitur, nisi praemittatur definitio.

Sermo est vox articulata ex impositione hominum significans, quo animi sensa distincte cum altero communicamus.

Vox.) Hinc sermo non est, quando inter nos aliquid significamus

Digitized by Google

mus nutu, gestibus, similibusque signis. Sic MOLLERVS, Professor Altdorfinus, scripsit *de oculiloquio et pediloquio.*

Articulata) i. e. dentibus, palato, lingua et gutture ita temperata et tracta, vt distincta vocabula prodeant, ergo nudus sonus, qualem edunt vaccae, aliaque animalia, non est sermo. Atqui et animalia distincta quaedam vocabula seu voces articulatas proferunt; e. g. cuculus, rana, nec is tamen sermo dici potest; hinc additur.

Ex impositione hominem significans.) Nam ranae voces articulatae nihil significant, nec ex impositione hominum, nec ex impositione ranae: at notum tamen est, psittacum loqui discere, et alias aues discere certas sententias, e. g. salue Auguste, credo in vnum Deum, cet. at nec is sermo est, quamuis ex impositione hominum significet; additur ergo:

Quo sensa animi cum altero communicamus.) Psittacus vocat aliquam, *coquette*, sed fine animo inturiandi, nescit, quid loquatur; homines autem eius modi voces articulatas proferunt, vt alii id intelligant, et tamen nullum est dubium, animalia quoque sensa animi sono indicare. Alium enim sonum edit canis iratus, alium ludibundus, alium dolorem sentiens et timidus, alium frigus sentiens. At rem omnem conficit vnum, quod additur, aduerbium:

Distincte.) Canis quidem indicat, se dolorem sentire, sed non narrat, quid dolorem operetur: homo vero distincte per sermonem omnes cogitationes, reique caussas et circumstantias indicat.

Vnde dicere possumus, plane parallela esse rationem et sermonem: illa est sermo internus, hic ratio externa seu extrinsecus sese exserens.

Quamuis ergo ita recte sese habeat definitio, vocis tamen istius articulatae loco et aliis signis vtimur, quae itidem valent ex impositione hominum, qualia sunt 1. litterae vel scriptura, 2. nutus et quassatio capitis. 3. manus, pedes, oculi.

Quum ergo loco sermonis sint: regulae de sermone et his signis recte applicantur.

Iam facile patet, quis finis sit doni huius diuini plane incomparabilis: sane enim Deus nobis sermonem nec sui, nec nostri, nec animalium aliorum caussa dedit; *non sui caussa*, quia cogitationes nostras scit sine nostro sermone; *non nostri caussa*, quia et nos sine sermone intelligimus; denique *non aliorum animalium caussa*, quia haec nos non intelligunt; ergo *proximi caussa.*

Digitized by Google

Quum ergo proximum teneamur amare tamquam nos ipsos, necesse est, vt sermone quoque non aliter vtamur, quam quemadmodum eo vti volumus erga nos proximum nostrum.

Inde recte auctor colligit regulam: *Neminem sermone aut aliis signis alium decipere debere.*

§. 2.

Iam primum ergo officium CIRCA SIGNIFICATIONEM sermonis facile intelligitur. Verba valent ex impositione hominum: impositio illa facta primum consensu plurium, mox aliorum, qui imitati sunt. Itaque

I. Quisque obligatus est ad eam significationem voci tribuendam, quae consensu hominum vocabulo data est; nam a) ad id tenetur ex pacto; b) exigit et hoc finis sermonis, quippe inutilis futurus, nisi recepta significatione vtar. Eleganter MARCELLVS apud SVETONIVM: *tu, Caesar, ciuitatem potes dare hominibus, verbis non potes.*

II. Quisquis vocabulo vtitur inter homines recepto, ei non fit iniuria, si eo sensu accipiatur, qui receptus est, e. g. si quis principem vocet tyrannum, virum in dignitate constitutum barbarum, frustra se excusaret, quod per barbarum intellexerit extra Graeciam natum, per tyrannum regem.

III. Mutatam significationem etiam in sermone esse obseruandam. Verba valent sicut nummi, et in aliam plerumque significationem degenerant, e. g. fur hodie non significat seruum, sed rapacem hominem, olim significabat seruum:

Quid domini faciant, audent quum talia fures?

IIII. Definitiones quidem nominales esse arbitrarias, sed eum tamen stolide agere, qui vocabulum plane aliter definit, ac alii homines solent. Sic e. g. Plato ideam vocat exemplar rerum omnium animo obuersans; alii philosophi obiectum intellectus proprium. Iam si quis diceret, se intelligere per ideam figuram quatuor lineis inclusam, nemini quidem faceret iniuriam, at parum tamen sapere videretur.

V. Neminem alteri illudere debere vocabulis nihil significantibus. Si quis diceret, se vidisse pulcherrimum blictri, illuderet alteri, blictri enim vox nihili est. At re vera tamen homines saepissime vtuntur eius modi vocabulis nihil significantibus, e. g. fatum, fortuna, sympathia, antipathia, vis attractiua.

Digitized by Google

VI. Si quis inusitata voce vel phrasi vtatur, eum teneri, vt eam alteri explicet, et, si explicare non possit, non aegre ferre debere, si vel ignorantiae, vel fraudis arguatur: v. g. Entelechia Aristotelis.

§. 3. 4.

Quod ad vsum sermonis attinet, ille quoque ex regula supra allata rectissime intelligitur. Quum enim tenear sermone ita vti erga alium, quemadmodum alium eo vti volo aduersus me, ego vero nolim, vt quis mihi veritatem vel bona verba deneget, si habeam vel ius perfectum, vel imperfectum talia exigendi, sane nec ego haec alii denegare debeo.

Ex quo patet,

1. Non ad omnia euulganda quem teneri, quae cogitat; sic nemo tenetur dicere, quam diues sit, cet.

2. Tacere aliquando praestare, quam loqui, e. g. si quis arcana amici non prodit; PIND. *Nem. od.* 5. non omnis veritas aperiens faciem est vtilis: sed scire tacere est saepe sapientissimum inter homines.

3. Iure perfecto nos ad veritatem dicendam adstringi, a) quoties alter ius ex pacto habet, eam a me exigendi; sic in specula positus dissimulare non potest hostis aduentum; contrahens non debet dissimulare rei, de qua contrahitur, qualitates; b) quoties eam exigit officium, e. g. docens veritatem nec dissimulare, nec corrumpere potest; c) quoties tranquillitas publica silentio laederetur, e. g. coniurationem aduersus principem vel rem publicam nemo tacere potest; d) quoties imperium adest legitimum, vi cuius quis veritatem a me exigere potest, e. g. parentes, magistratus.

4. Iure quoque imperfecto a nobis exigi posse veritatem, et verba bona, quoties id mihi non nocet, et alteri prodest; est enim hoc officium humanitatis et innoxiae vtilitatis, ad quod nemo non obligatus est; hinc a) salutans est resalutandus; b) tristis solatio erigendus; c) proximus de imminente damno praemonendus; d) erranti monstranda via; e) ignorans docendus.

§. 5.

Quum ergo appareat ex antecedentibus, non semper nos obstrictos esse ad sensa animi alteri pandenda, quaerit auctor, 1. *An aliquid liceat dissimulare,* §. 5. 2. *An aliquando verbis obscuris, immo*

immo quodam modo ambiguis vti liceat, §. 6. Prius hac paragrapho adfirmare non dubitat auctor, sed ex falsa ratione, quia sermo non solum sit inuentus propter alios, sed et propter nos ipsos. Nam si id ita intelligit, quod sermo mihi datus sit, vt verum loquar, id falsum est; sin sensus est, nobis sermocinandi facultatem dedisse Deum, vt vtilitatem nostram ea promoueamus, vnusquisque mendax excusare posset mendacium.

Nos ita procedimus: cogitationes nostras signis cum altero communicamus; id fit vel per sermonem, tunc loqui dicimur, vel per alia signa, inprimis ficta, tunc dicimus scribere, innuere pro diuersis factis, quibus sensa animi pandimus: si sermonem omittimus, vocatur id *reticentia*; si facto nullo animum prodimus, erit hoc *dissimulatio*.

Iam licet 1. a pari argumentari: reticentia non est illicita, si alter nec ius perfectum nec imperfectum habeat veritatem a me exigendi, (§ 3. 4.) ergo nec dissimulatio illicita, si alter nec ius perfectum, nec imperfectum habeat, vt sensa animi pandam; 2. nullum est dubium, quin dissimulando saepe alterius vtilitas promoueatur, et ita quidem, vt aliter promoueri nequeat. Sic non vteretur medicina infans, nisi Medicus dissimularet eam amaram esse; non resipuissent fratres Iosephi, nisi amorem aduersus eos dissimulasset. Iam quum vtilitas proximi sit promouenda tamquam propria, procul dubio et eam dissimulatione promouere possum.

§. 6.

Paullo maioris momenti altera est quaestio; nam 1. obscuritas et ambiguitas ipsi fini orationis repugnat, a) quia loqui, vt non intelligaris, est actus frustraneus; b) ambiguitas autem peccat contra regulam, quam supra de significatione verborum dedimus. Oraculum Delphicum iubebat muris ligneis muniri; quis vmquam audiuit inter homines, muros ligneos vocari naues; 2. quia eius modi ambiguitas et obscuritas plerumque alterum in errorem inducit, in errorem autem alterum inducere est contra amorem proximi.

Enim vero res paullo altius ordienda. Sermo semper ad alterius vtilitatem veram adtemperandus; id enim exigit amor: quum vero saepe aliter non possim vtilitatem proximi promouere, quam si sermone obscuro vel ambiguo vtar, prono aluco inde fluit;

Reg. I. Licitum est sermone obscuro, ambiguo, figurato, parabolico vti, quoties vere alterius vtilitatem promoueo. Sic pueris narramus

ramus fabulas, sic iisdem vtebatur AESOPVS. PHAEDRVS, *Fab. III. prolog.* 34--37.

Seruitus obnoxia,
Quia, quae volebat, non audebat dicere,
Affectus proprios in fabellas transtulit,
Calumniamque fictis elusit iocis.

Christus ipse vsus est parabolis, quia nudam veritatem ferre nondum poterant. Pythagorae symbola eumdem habent finem. Deinde si ad me respiciam, non sane sum obligatus ad proximum magis, quam me ipsum amandum, itaque prodere me innocentem numquam cogor, si alter nec ius perfectum, nec imperfectum habet, mihi innocenti nocendi; hinc

Reg. II. Quoties in periculo versor innocens, et alter nec perfectum, nec imperfectum ius habet mihi nocendi, ego tamen sine periculo tacere non possum, toties vitio verti non potest, si sermone vel obscuro, vel ambiguo vtar. Athanasium iniuste persequebatur Iulianus apostata, fugit ergo in nauiculam, mutatis vestibus: missi equites, qui eum e fuga retraherent; illi nauiculam stare iusserunt, et ex Athanasio quaesiuerunt, nossetne Athanasium? respondit, se nosse tam bene ac se ipsum. An non hac via fugerit? Resp. fugisse; an procul hinc absit? immo non procul, inquit. Ambigua haec sunt, quis vero vitio vertat viro optimo, quod non candide dixerit, se esse Athanasium.

§. 7.

Iam facile patet, *quid sit veritas? §.* 7. *quid mendacium? §.* 8. *quid falsiloquium? §.* 9. 10.

Veritas accipitur vel in *sensu* 1. *metaphysico*, quando in re est essentia, quae rei illi competit, e. g. hoc est verum aurum, hic est verus homo; haec nec virtus est, nec vitium, sed attributum intrinsecum, quod a nobis plane non pendet; 2. vel in sensu *logico*, et tunc est conuenientia ideae cum obiecto; haec est perfectio intellectus, adeoque nec virtus, nec vitium, quia haec semper in voluntate sita; 3. in sensu *morali*; et tunc est conuenientia sermonis, aliorumque signorum externorum cum animi cogitationibus; haec quoque non semper virtus, immo aliquando vitium est; e. g. si amici secreta prodo, vera loquor, at pecco ta-

men: contra qui tacet, amici cogitationes non communicat, et tamen plerumque recte et sapienter agit.

Itaque distinguenda veritas a *veracitate*: illa est res indifferens et iam definita; haec semper virtus est, ac ita definiri potest, quod sit virtus, qua quis animi cogitationes sine simulatione ac dissimulatione communicat cum illo, qui ius vel perfectum, vel imperfectum habet, veritatem ab illo exigendi.

§. 8.

Ergo facile patet, quid sit MENDACIVM? Hoc non opponitur veritati, sed veracitati, adeoque *est vitium, quo quis animi cogitationes supprimit, vel aliter, ac re ipsa comparatae sunt, enunciat ei, qui ius perfectum, vel imperfectum habet, veritatem ab eo exigendi.*

Ergo 1. mendacium semper est iniustum, quia alterius ius perfectum vel imperfectum laedit, adeoque 2. turpe, et 3. poena dignum. Hinc apud PHILOSTRATVM in *vita Apollonii Thyan.* legimus: Indos philosophos eos, qui semel mentiti, et in mendacio deprehensi fuerint, ab omni honorum aditu exclusisse, quia communem hominum societatem mentiendo fraudarint; 4. in aestimando tamen mendacio respiciendum esse ad animum, ex quo promanarit; alii enim mentiuntur ex sola leuitate animi, vel consuetudine praua; hi se turpiter prostituunt; alii ex dolo malo, vt alios decipiant, damnoque afficiant; hi grauiore animaduersione digni.

§. 9.

Quid ergo est FALSILOQVIVM? Resp. esse *sermonem cum cogitatione animi non conuenientem, quo quis vtitur aduersus illum, cui nec ius perfectum, nec imperfectum est veritatem exigendi*; e. g. si quis curioso sciscitanti, quantum quis pecuniae habeat, respondet, se tam adcurate non scire, vel, se satis diuitem esse; falsum loquitur, nec tamen ideo mendax est, quia alter nec perfectum, nec imperfectum ius habet, id ex illo sciscitandi; contra si quis magistratui censum acturo ita respondeat, mendax erit.

Ergo 1. falsiloquium in se non est iniustum; vbi enim alteri non est ius, ibi nec eius ius laedi potest; 2. illud non in se turpe, sed aliquando laude dignum, e. g. si quis liberos scire nolit diuitias; 3. adeoque nec poenam mereri; 4. illud nec ex dolo malo

pro-

proficifci, nec ex leuitate animi, fed ex prudentia et fagacitate animi, adeoque nec decipiendi, nec nocendi cauffa proferri.

§. 10.

Iam ergo facile oftendi poterit differentia inter mendacium et falfiloquium: 1. omne mendacium eft falfiloquium, non fed omne falfiloquium eft mendacium; 2. mendacium opponitur veracitati, falfiloquium veritati morali; 3. quum ergo veritas fit nec virtus, nec vitium, idem dicendum erit de falfiloquio: contra quum veracitas fit virtus, mendacium vitium effe oportet; 4. mendacium femper eft contra amorem, adeoque iniuftum, falfiloquium aliquando ipfe amor exigit, ergo iuftum; 5. mendax amittit omnem fidem; falfiloquio tanto magis creditur, quando apparet, eum non enunciare, quidquid in buccam venit.

CAPVT XI.

DE OFFICIO IVRANTIVM.

§. 1.

Species fermonis eft *iusiurandum*, vnde de eo quoque agitur, et quidem confideratur 1. *definitio*, §. 1. 2. *quid iuftum fit circa iufiurandum?* §. 2--5. 3. *effectus*, §. 6--9. 4. *variae fpecies et diuifio*, §. 10.

Iufiurandum, quod omnes gentes pro fanctiffimo fidei pignore habuerunt, recte definitur ab auctore, quod fit 1. *affertio*; ergo vbi nihil afferitur, vel nihil faltem tanta affeueratione dignum occurrit, nec iusiurandum hoc dici poteft, fed leuitas, e. g. accepi litteras plenas, me Hercule, amoris et humanitatis; 2. *religiofa*; ergo leuitas denuo eft, non iusiurandum, fi quis iurat per res, quas religiofe non veneratur, e. g. per oculos, per animam, per coelum; 3. *qua diuinae mifericordiae renuntiamus*; id enim fibi volunt verba: *ita me Deus adiuuet*, id eft, Deus mifericors me non adiuuabit, fi fciens peierauero; 4. *et vindictam diuinam in nos depofcimus*; hoc ex antecedente iam fequitur, non poteft enim non fequi vindicta, vbi mifericordiae non eft locus; 5. *nifi verum dica-*

camus, ergo conditionalis eſt haec interpretatio, adeoque in ſe non mala, ſi quis ſalua conſcientia iurat.

Obſeruat TITIVS *ad hanc* §. *obſ.* 257. minus adcuratam hanc eſſe definitionem, quia et periurio quadret; ſed parum ſolida eſt haec obſeruatio: nam periurium etiam eſt iusiurandum, adeoque et illi quadrare debet definitio.

Qu. *an licita ſint iuraiuranda?* ſaepe dubitatum, 1. quia ſint confeſſio perfidiae humanae; ſi homines eſſent virtutis ſtudioſi, ſine iureiurando verum dicerent; iam vix vlli etiam iurato credimus; nonne ita confitemur perfidiam humani generis? 2. Chriſtus manifeſto prohibuit omne iusiurandum. MATTH. V. 34. *omnino non eſt iurandum*, quod et repetit IACOBVS Apoſtolus.

Sed reſp. ad 1. hoc argumentum tantum probat, melius ſeſe habituras res humanas, ſi iureiurando non eſſet opus, ſed inde non ſequitur, illud illicitum. Melius ſeſe haberet genus humanum, ſi non indigeremus iudiciis, poenis, bellis; ſunt haec manifeſta confeſſio iniuſtitiae, ſcelerum, prauae cupiditatis hominum, inde tamen non ſequitur, vt illicita ſint. Ad 2. ex aliis ſcripturae locis patet, iuraiuranda licita eſſe. Dicit Pſalmiſta, *Pſ. XV.* 1. *Domine, quis deget in tabernaculo tuo? quis in tuo ſacro monte habitabit?* et paucis interiectis reſpondet *v.* 4. *qui, quod iurauit alteri, non reuocat.* Videmus etiam, ipſum CHRISTVM iuraſſe: *amen, amen*, quod ſanctiſſimum apud Iudaeos erat iusiurandum. Quin et Apoſtolus dicit in *Epiſt. ad Hebr. VI.* 16. *omnium controuerſiarum finis eſt ius iurandum ad rem confirmandam.* Ergo Chriſtus non abſolute prohibuit ius iurandum, ſed vult, ne temere nullo deferente ſponte iuremus.

Nos argumentamur: quidquid nec reuerentiam erga Deum; nec amorem erga proximum, nec amorem erga nos ipſos violat, illud iure naturae eſt licitum, atqui ius iurandum, cet. ergo, cet. Minorem inde probamus, quia non violat reuerentiam numinis, quin potius illam eo ipſo teſtamur ac profitemur, dum inuocamus vindicem: nec violat amorem proximi, quin illum potius eo ipſo ex incerto certum reddimus, eique ſcrupulum eximimus; denique nec amori noſtri repugnat ius iurandum, quia non prouocamus in nos vindictam pure, ſed conditionate, adeoque ſemper in poteſtate noſtra eſt, diram hanc vindictam euitare.

Eius *finis* §. 2. *forma* §. 3. 4. *modus illud praeſtandi* §. 5.

§. 2.

§. 2.

Iam quaeritur, *quid iustum circa ius iurandum*? id vero iudicandum est ex fine iuris iurandi, qui alius est 1. *respectu eius, cui iuratur*, nempe ad eo magis obstringendum iurantem, vt vel veritatem dicat, vel promissum praestet. Is finis est iudicis, dum ius iurandum defert testi, is finis Abrahami, dum in verba sua adegit Eleasarum. Ratio est, quia vidimus, iurantem debere renuntiare diuinae misericordiae, et in se prouocare vindictam diuinam, si sciens fallat: at quum nemo praesumatur immemor salutis aeternae, merito etiam praesumitur, eum veritatem dictitare, fidemque seruaturum, quia ita iurat; 2. ex parte iurantis finis est, vt vel alterum certiorem reddat, vel suspicionem a se amoliatur, vel liti finem faciat: nam quum iusiurandum vel praestetur de re praeterita, vel futura; illud praestatur, vt alterum certiorem faciam, litemque finiam; hoc, vt suspicionem perfidiae a me amoliar, qua de re plura *§. vlt. huius capitis.*

§. 3.

Deinde quaeritur, *per quid iurandum?* Resp. hoc patet ex definitione: est religiosa adseueratio; ergo non iurandum 1. per res, quas quidem admiramur, sed non religiose colimus; hinc absurda iuraiuranda Iudaeorum per caelum, terram, templum, vrbem Hierosolymae, *Matth. V.* 34. *XXXIII.* 16. *seqq.* 2. exemplo Socratis per caput, anserem, canem, arbores. Excusant aliqui haec iuraiuranda Socratica, existimantque cum PORPHYRIO, *III. de abstinentia ab anim.* Socratem iurasse per creatorem capitis, anseris: at hoc verbis repugnat, caput enim non significat creatorem capitis; 3. absurda ergo etiam sunt iuraiuranda per res nobis carissimas concepta, e. g. per animam, per oculos, cet. OVID. *Amor. III.* 3. 13. *seqq.*

Perque suos illum nuper iurasse recordor,
Perque meos oculos; et doluere mei.

Et VIRGILIVS *Aeneid. VIIII.* 300.

Per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat.

Hinc et Christiani veteres iurare nolebant per genium et salutem principum. Vid. TERTVLLIAN. *in Apologet.*

Defendit quidem quodam modo haec iuraiuranda SANDERSON; *de iuram. oblig. pract. I.* §. 4. sed eodem modo, vt PORPHYRIVS,

Digitized by Google

ſenſum nimirum eſſe, iurari per capitis creatorem, cet. Sed ad hoc iam reſpondimus.

PVFENDORFF. in *iur. nat. et gent. IIII.* 2. 3. alio colore illa diluit, quod nempe homo inuocet Deum, vt, ſi ſciens fallat, Deus ſe puniat in parte illa alias cariſſima, anima, capite, oculis. Sed id quoque admitti nequit; quid enim tunc fiat iuriiurando per ſalutem principis? ſi ſciens fallo, puniri principem, ſenſus erit, Nugae! Eiuſmodi impietatem in Regulo cauſſidico reprehendit PLINIVS, *Epiſt. II.* 20. 21. Quomodo homo Deo praeſcribere poteſt; quam poenam a ſe exigere debeat ſupremum numen? ſuperioris eſt, poenam definire, non delinquentis; 4. per res quoque abſtractas fruſtra iuratur; tale fuit Pythagorae iuſiurandum per numerum quaternarium; iuſiurandum equitum a Carolo Gonzaga duce Mantuano creatorum per nobilitatem maiorum. GRAMMOND. *Hiſt. Gall.* V. Turpe ſane eſt, ludere in re tam ſeria; 5. vnus ergo ſupereſt, DEVS omniſcius et iuſtus, per quem iurandum, eum enim ſolum colimus, eum veneramur; quod et Ethnici non ignorarunt, quippe iurantes per Iouem, quem verum Deum putabant.

§. 4.

Praeterea quaeritur, *quomodo concipiendum ſit iuſiurandum?* Denuo id diſcimus ex definitione; eſt enim religioſa aſſertio, adeoque procul dubio adtemperandum cuiuſque religioni; ſic abſonum eſſet, Iudaeos adigere, vt iurent per Chriſtum: Chriſtianos, vt iurent per Mahomedem.

Ratio eſt, quia iuraiuranda inuenta, vt homines metu numinis adigantur ad veritatem dicendam, ſeruandumque promiſſum; quomodo vero metu numinis, quod vel non exiſtere, vel falſum eſſe putant, adiguntur ad verum dicendum; potius eo audacius mentientur, quo minus ſibi ab eo metuunt.

Sed quaeritur, *an periurii reus ſit, qui per falſos Deos iurauit?* Adfirmatur, 1. quia religioſa fuit adſertio, ſcilicet ſecundum perſuaſionem iurantis; 2. quia, quantem in ſe fuit, Dei maieſtatem violauit, quamuis in perſona Dei errarit. Non ideo excuſandus erat Scaeuola, quod occiſurus Porſennam regem, eius adminiſtrum occidit. SENECA, *de benef. VIII.* 7. *punitur, quia tamquam Deo fecit, opinio illum noſtra ac ſua obligat poenae.*

Similiter quaeri ſolet, *an ſalua conſcientia ferre poſſimus formulam iurisiurandi falſae religioni adtemperatam?* id quoque adfirmatur; non

non enim probamus iurantis religionem, ſed tantum ea vtimur ad veritatem eruendam. Quemadmodum enim a foeneratore improbo mutuam ſumentes pecuniam, non ideo probant improbum foenus, eo tamen vtuntur, vt neceſſitatibus ſuis conſulant: ita idem ſtatuendum de eiuſmodi iuribus iurandis. GROT. *libr. II. cap.* 13. *§.* 12. et ibi ZIEGLERVS.

§. 5.

Proxima eſt quaeſtio, *quomodo iusiurandum praeſtandum?* Reſpondet auctor 1. animo deliberato, id eſt, eo animo, quod velit iurare, eſt enim adſertio religioſa, quae ſine intentione concipi nequit. Hinc facile patet, *a*) non iurare ſecretarium iudicii, qui iusiurandum praelegit, *b*) nec docentem, qui formulam iurisiurandi auditoribus recitat, nec *c*) lectorem, qui iſtam ſcriptam in libro reperit. Hinc quum Acontius inſcripſiſſet iusiurandum pomo, perituam Cydippen, ſi alium amaret, quam Acontium, et Cydippe haec verba legiſſet; primum dubitauerat, an non obſtricta ſit? ſed poſtea rectius ratiocinatur apud OVID. *Epiſt. Heroid. XXI.* 135. *ſeqq.*

Quae iurat mens eſt; nil coniurauimus illa.
Verba, ſuis fruſtra viribus orba tenes.
Illa fidem dictis addere ſola poteſt.

Et paullo poſt.

Conſilium prudenſque animi ſententia iurat;
Et niſi iudicii vincula nulla valent.
Si tibi coniugium volui promittere noſtrum;
Exige polliciti debita iura tori:
Sed ſi nil dedimus, praeter ſine pectore vocem;
Verba ſuis fruſtra viribus orba tenes.
Non ego iuraui: legi iurantia verba. cet.

2. contra non excuſari a periurio, qui iurauit deliberato animo, poſteaque cauſatur, ſe non id intendiſſe, vt obligaretur. *a*) Contradictorium eſt, velle iurare, et nolle tamen iureiurando obligari; *b*) ita fruſtraneum foret omne iusiurandum, nec vmquam illo fretus poſſet credere, alterum ſe non decepturum. Apud RADEVICVM *in vita Friderici I. imp. II.* 25. Mediolanenſes: *iurauimus quidem, ſed iuramentum adtendere non promiſimus.*

§. 6. 7.

Iam ergo de effectu iuriſiurandi ſeu de obligatione iuriſiurandi. Primo certum eſt.

1. Illud

1. Illud obligare ad veritatem dicendam, seruandumque promissum; fluit id α) ex principio nostro, ex quo cultum diuinum deduximus, Deum esse amandum amore reuerentiae. Ex quo colligimus, eumdem esse honorandum timendumque: an dixeris vero, illum honorare ac timere Deum, qui deliberato animo peierat? β) idem fluit ex amore proximi; iubebat ille proximum amare tamquam nos ipsos; ex quo collegimus superiore capite, sermone esse vtendum non ad alterum decipiendum, sed ad vtilitatem eius promouendam. Iam quum sermonis species sit iusiurandum, eo quoque vtendum erit in proximi non detrimentum, sed vtilitatem; id vero non faciunt periuri: periurium ergo repugnat iuri naturae; ergo obligationem producere iusiurandum est certum; illud tantum quaeritur, qualem?

2. Obligatio iurisiurandi est accessoria, adeoque semper praesupponit, nos iam ante ad aliquid obstrictos esse; quomodo enim possem in me vindictam diuinam prouocare, si hoc non praestem, nisi ad praestationem obstrictus essem. Poena sane praesupponit delictum, e. g. ciues praestant homagium; tunc sane non obligari primum incipiunt ex homagio, sed iam antea obligati erant, eamque obligationem tantum maiorem efficiebant praestito illo iureiurando. Ex eo vero patet, a) iusiurandum non tollere obligationem, accessorium enim non tollit principale; sic absurdum esset, debitorem ideo denegare solutionem, quia iurauit, se non soluturum; b) iusiurandum dolo malo elicitum non obligare; errans enim dum iurat, ponit obligationem, quae, dum non adest, nec iusiurandum potest obligare: accessorium sequitur suum principale; exemplum insigne *Iosuae I. c*) idem etiam valere, si iusiurandum vi metuue iniusto extortum sit, nam tunc deficiente obligatione principali, itidem cessabit accessorium, e. g. qui latroni cogenti iurauit, se 1000. daturum. Obiicit GROTIVS, *ius quidem non nasci latroni, sed nasci tamen Deo?* Resp. id falsum esse, quia Deus eius modi iusiurandum non acceptat, quia nihil iniustum acceptare potest; *d*) rem illicitam non confirmari, vel licitam fieri iureiurando; sic non obligabatur Dauides, quum per iracundiam iurasset, se Nabalis vniuersam familiam euersurum ob denegatum beneficium, 1. *Sam.* 25. contradictorium enim est, vindictam diuinam prouocare in eum casum, si ab illicito facto abstineamus. Peccat, qui hoc modo iurat; at non peccat, qui hoc iusiurandum non seruat, sed bis peccaret, si seruaret. Canonistae hoc concedunt de iureiurando

Digitized by Google

do super re iure diuino prohibita praestito ; at quae legibus humanis prohibentur, ea iureiurando praestito praestanda putant. Sed id falsum, Deus enim etiam humanas leges seruari vult; ergo iusiurandum non immutare naturam pacti, cui accessit ; itaque priora sponsalia praeferenda, licet vel maxime posterioribus iusiurandum accesserit.

§. 8.

Haec de obligatione iurisiurandi : proximum est , vt et de eiusdem interpretatione agamus. Primo ergo tenenda regula:

I. In adimplendo iureiurando omnes cauendae sunt cauillationes, α) cauillationes enim in iureiurando sunt ad decipiendum comparatae ; decipere vero iureiurando est peierare ; β) iuranti res est cum Deo omniscio, hunc vel fallere velle absurdum ; γ) cauillans verbis inhaeret, Deus autem mentem intuetur. Hinc turpiter egit captiuus, qui dimissus iurauit, se in castra rediturum, et mox aliquot passus progressus in castra remeauit, ac si aliquid oblitus esset , et sic se defunctum iurisiurandi religione putauit. GELL. *Noct. Attic. VII.* 18. Comes *de Fontaine* quum iurasset , se nec equitem , nec peditem aduersus Gallos pugnaturum , lectica vectatus est. Addit auctor regulam :

II. Quibusdam casibus iusiurandum esse stricte interpretandum, casusque eius modi recenset : α) si iuratum in alicuius odium ex ira alioue animi impetu , quale exemplum est *Iud. XXI.* Ita apud PLVTARCH. Antigonus Mithridatem occidere constituerat , remque crediderat Demetrio, eumque adegerat iureiurando, quod tacere id velit ; hic amici salutem metuens hasta inscripsit arenae : *fuge Mithridates* ; β) quoties quid iureiurando promissum ex necessitate, quod non seruari rei publicae intersit ; e. g. Dauid , 2. *Sam. XVIIII.* 23. Simei sibi maledicenti promiserat impunitatem, et tamen Salomoni filio mandauit 1. *Reg. II.* 8. ne incruento fato iste nequam defungatur ; γ) si tacita iuriiurando insit conditio, aliquem honesti quid petiturum ; hinc stolida religio Herodis occidentis Ioannem Baptistam , quia priuignae saltatriculae optionem iuratus fecerat quiduis petendi. Haec auctor ; sed pleraque, quae affert , exempla ad cauillationem pertinent.

Potius ita tenendum , aut absurdum , quod vel impossibile, siue physice siue moraliter, promissum , tunc peccatum quidem, sed iusiurandum non seruandum est. Ita recte priuignae potuisset Herodes nega-

re caput Ioannis; Ita et Salomo recte matri negauit, quod ipsa petebat, quamuis iurasset, 1. *Reg. II.* 20. Aut iureiurando quid promissum, quod non est impium, absurdum, impossibile, tunc cauillatione non adimpletur, (per *reg. I.*) adeoque peccauit captiuus ille, qui in castra obiter remeauit: nec minus peccauit Timoleon, qui quum Milarcho iuratus promisisset, se eum non accusaturum; prodeunte illo in concionem dixit: *ego illum hominem non accusabo, quia iurato pactus sum, at interfici celerrime iubeo.* POLYAEN. *Stratagem. libr. V.*

§. 9.

Sed praecipue quaeritur, *quodnam sit fundamentum interpretationis iurisiurandi?* recte respondetur, dispiciendum esse ad sententiam et scopum, non iurantis, sed deferentis; nam 1. cuius caussa praestatur iusiurandum, ad illius mentem iurandum est; at praestatur praecipue deferentis, non iurantis caussa, ergo cet. 2. si ex mente iurantis intelligendum esset iusiurandum, vnusquisque posset reseruationibus mentalibus pro lubitu vti, et sic frustraneum foret iusiurandum, e. g. iurauit Vlysses, se pacta, quae cum Antenore iniisset, seruaturum, ac interea cum alio Antenore pactus erat proditionem Troiae; 3. omnis delatio et acceptatio iurisiurandi est pactum; pacto enim vel promisso me obstrinxi ad animi sensa de re, de qua quaerit, reuelanda; ergo contra pactum ago, si de alia re iuro, quam ille interrogauit. Recte hoc intellexere Romani; hinc quum Censores ex aliquo quaererent: *ex animi tui sententia; habesne vxorem?* et hic responderet; *non sane ex animi sententia*; Censores eum seuere notarunt; respondere enim iuratus debebat ex mente Censorum, qui non interrogabant, an vxorem ex animi sententia duxerit? sed an habeat vxorem?

Aliud 1. si quis proprio motu iurato quid promiserit; tunc enim iusiurandum est interpretandum ex mente iurantis, quia nemo detulit; promisit quis iurato, se templo daturum calicem, et prouisores iam exigunt aureum.

Aliud quoque obtinet, 2. si iurans ex mente deferentis errauit, aliudque intellexit, quam alter scire voluit. Sic si ille ciuis Romanus in sensu interrogationis censoriae errasset, non peierasset, dum respondit: *non sane ex animi sententia.*

§. 10.

Supereſt vltima pars huius capitis, in qua quaeritur, *quotuplex ſit iuſiurandum?* Praeſtatur 1. aut de re praeterita, et tunc dicitur *aſſertorium*, e. g. iurat reus, ſe nihil debere: aut de re futura, tunc dicitur *promiſſorium*, e. g. homagium, iuſiurandum Salomonis, Herodis, Ahaſueri; 2. aſſertorium praeſtatur vel de facto alieno, et tunc eſt *teſtimoniale*, *ein Zeugen-Eyd*; vel de proprio, et tunc eſt *litis deciſorium*, de quo PAVLLVS *Epiſt. ad Ebr. VI*, 16. *iuſiurandum terminat omnem litem*; 3. litis deciſorium vel defertur a parte parti, et vocatur neceſſarium, vbi aut iurandum, aut referendum eſt, e. g. actor defert reo iuſiurandum ſuper depoſito; vel a iudice alterutri parti, et tunc dicitur iudiciale, e. g. Caiphas adiurabat Ieſum, an ſit Chriſtus? 4. iudiciale aut defertur ſuper quaeſtione, quantum debeatur? aut ſuper quaeſtione, an aliquid factum? priore caſu vocatur iuſiurandum *in litem*; poſteriore *purgatorium*, ſi quis indicia contra ſe militantia iureiurando elidit; modo *ſuppletorium*, quoties ſemiplenam probationem ſupplere iubetur iureiurando. At poſtremum et iuri Romano, et rationi repugnare, docuimus in *Syllog. opuſc. Exerc. XVI. de lubricitate iuriſiurandi ſuppletorii.* Nam 1. ita quis ſit teſtis in propria cauſa: et 2. occaſio datur innumeris periuriis ob praemium periurii paratiſſimum, nempe victoriam in cauſa.

CAPVT XII.

DE OFFICIO CIRCA ADQVIRENDVM RERVM DOMINIVM.

§. 1.

Alterum inſtitutum humanum, ex quo fluunt officia hypothetica, eſt DOMINIVM. Vnde hoc capite diſquiritur 1. *de dominii origine*, §. 1. 2. 2. *de eiuſdem natura*, §. 3. 4. 3. *de modis illud adquirendi*, §. 5. *ad fin.*

I. Quod ad dominii originem adtinet, de ea ſubtiliter philoſophati ſunt veteres et recentiores, inprimis ALBERTI, *Comp. iur.*

Digitized by Google

nat. part. II. §. 4. dominium deducit ex praecepto diuino *Genes. I.* 28. Sed 1. Deus ibi non distribuit res singulis futuris hominibus, adeoque nec dominium aliquod singulare constituit; 2. locus ille dat facultatem dominium constituendi, non ipsum constituit dominium; 3. versamur hic in iure naturae, cuius origines et conclusiones non ex Sacra Scriptura, sed ex ratione deducendae.

Ceterum recta ratio statim cognoscit, Deum ius dedisse vtendi rebus omnibus, quae ad conseruationem nostram pertinent; nam 1. qui dedit existentiam, voluit vt existeremus, qui vult nos existere, vult vt mediis vtamur, sine quibus conseruari non possemus. Quumque sine rebus naturalibus passim in orbe obuiis conseruari non possemus, sequitur, vt earum vsum nobis ac ius vtendi dederit; 2. idem probat finis Dei; is tamquam ens sapientissimum nihil fecit frustra; quum vero tam multa creauit, quae aliis creaturis vsum non praestant, e. g. aurum, reliqua metalla, materias, ex quibus vestes, cibi sapidiores, aedificia, suppellex cet. confici possunt, procul dubio Deus ea creauit nostro bono, adeoque ius nobis dedit iis vtendi.

Equidem Stoici longius procedunt, omniaque in vniuerso mundo hominis caussa condita existimant, quod principium etiam in iure nostro regnat, §. 37. *Inst. de rer. diuis.* CICERO *de offic. libr. I. cap. 6. de natur. Deor. II. 62. seqq. de finibus III.* 20. Sed multa sane sunt, ad quae nemo mortalium vmquam penetrauit, e. g. in meditullio terrae, in mari, vt taceamus de iis, quae fortassis in corporibus caelestibus occurrunt; hinc satis est, si dicamus, Deum ius nobis dedisse vtendi fruendi omnibus, quae ad conseruationem commoditatemque nostram faciunt. Eleganter SENECA, *de ira, II.* 27. *nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur.*

§. 2.

Posito hoc iure recta ratio facile cognoscet, *quomodo sensim inde natum sit dominium*, nimirum 1. vbi ius nobis datur rebus omnibus vtendi, ibi datum est etiam ius illas res occupandi; occupatio est facti, fuisse ergo oportet statum ante occupationem dominio contrarium; iam antequam res occuparentur, erant nullius, et omnibus tamen ius erat illas occupandi, ceu §. 1. demonstrauimus, ergo ante occupationem erat communio negatiua. Communionem hanc negatiuam definimus eum statum, quo res omnes fuere quod ad proprietatem nullius, quod ad ius vero occupandi, omnibus patebant.

Oc-

2. Occupatio porro fit dupliciter, vt recte obseruauit Grotius, vel per vniuersitatem, vel per fundos seu rectius per singulos: *per vniuersitatem*, quando tota multitudo rem occupat, eamque inter se diuidit, e. g. Israelitae terram Canaan; *per singulos*, quando singuli singula sibi occupant, veluti Tartari, aliique populi Nomades. Itaque multiplicato primum genere humano necesse fuit integras familias, et inde natas gentes totas prouincias communi nomine occupasse, easque communes habuisse: inde nata altera communio, quam positiuam appellamus. Est vero *communio positiua* is status, quo multi simul rem communi nomine occupant, vt sit saltim multitudinis occupantis, et alii ab eius vsu excludantur.

Vnde facile patet differentia communionis negatiuae et positiuae: in illa enim 1. res sunt nullius, in hac ad multitudinem, quae eas occupauit, pertinent; 2. in illa vsus patet promiscue omnibus, in hac tantum illis, qui sunt de ista multitudine; 3. ibi excluditur nemo, hic omnes praeter illam multitudinem. Rebus sic in communione positiua existentibus, commode vti non potuere gentes integrae, vt illae omnibus suffecerint; itaque non potuerunt non inter se conuenire, cuilibet de illa multitudine ius futurum esse, quaedam sibi, quibus opus esset, occupandi; ac proinde singuli sibi occuparunt partem agri, arbores, aliaque necessaria ad sustentationem familiae. Eo facto statim natum est *dominium*; quaecumque enim ex communibus rebus consensu alterius occupo, ea fiunt occupantis, adeoque esse in dominio incipiunt.

Iam facile ostendi potest discrimen inter communionem positiuam et dominium. Nam 1. in illa multi sunt domini, hoc introducto vnicus; 2. in illa excluduntur omnes extra illam multitudinem, hoc introducto etiam ii, qui sunt de multitudine illa; 3. in illa nihil est singulorum, hoc introducto singula habent suum dominum, adeoque sunt singulorum, qui occuparunt. Non sine caussa addimus: *qui occuparunt*; paullo post enim §. 4. ostendemus, ne hodienum quidem omnia occupata esse, adeoque multa nondum facta esse singulorum, sed partim in communione positiua, partim in negatiua permansisse.

Totus ergo ordo, quo introductum dominium, hic est: *a*) omnia fuere in communione negatiua, *b*) multiplicatis hominibus singulae familiae, et natae inde gentes occuparunt totos terrae tractus, et ibi constituerunt communionem positiuam; *c*) denique singuli de ista gente consentientibus reliquis occuparunt res singulas sibi necessarias, et sic natum est dominium.

Digitized by Google

Id quod cum S. S. egregie congruit; dum enim Deus dixit: *crescite et multiplicamini*, cet. constituit *communionem negatiuam*; dum homines tam posteri Adami, quam filii et posteri Noachi sibi nouas sedes quaesiuere, nata est communio *positiua*; dum denique singuli loca quaedam inculta occupare, sibique colere coeperunt, natum est *dominium*: quin eo modo sese res habitura esset, si gens quaedam hodie immigraret in insulam quamdam incultam.

§. 3.

Haec de dominii origine: progredimur II. ad *naturam dominii*, quae commodissime explicabitur per definitionem.

Est *dominium* ius rem corporalem sibi ita habendi, vt ea soli vtamur, nec quisquam ea sine consensu nostro vtatur.

Est ius.) Vbicumque enim ex parte Dei est concessio, ibi ex parte nostra est ius rem concessam vsibus nostris adhibendi; atqui ex parte Dei esse concessionem, probauimus §. 1. est ergo ex parte nostra ius.

Rem corporalem habendi.) Res enim incorporales sunt iura; iura rebus vel personis inhaerent; si rebus inhaerent, sunt consequentia dominii, non ipsa in dominio sunt; sin personae inhaerent, sunt attributa personae, ergo plane non cadunt sub dominium.

Habendi.) Ergo dominii initium est possessio; habere enim dicimur, quae occupauimus, at semel facta occupatione, possessio et animo retinetur, id est, maneo dominus et possessor, quamuis rei non insistam, quia nemini ius est, rem semel occupatam occupandi.

Nec quisquam ea sine consensu nostro vti poterit.) Negat hoc TITIVS, *obseru.* 282. sed male; nam ne intelligi quidem potest dominium sine facultate alios ab eius vsu excludendi; fatetur hoc TITIVS, dum concedit, hanc alios excludendi facultatem dominium consequi, negat tantum, eam ad dominii essentiam pertinere.

Sed argumentamur: Sine quocumque non intelligitur dominium, id pertinet ad eius essentiam; sine facultate alios vsu rei excludendi non intelligitur dominium; ea ergo ad dominii essentiam pertinet. Sed fraudi fuit TITIO, quod negauit communionem negatiuam, putauitque, statuendum Adamum, quamuis adhuc solus in hoc terrarum orbe esset, verum tamen ac actuale dominium habere; quod paradoxum ipse aliter saluare non potuit, quam vt negaret, ad dominii essentiam pertinere ius excludendi alios.

Cete-

☞ Ceterum quamuis hodie dominium varie diuidi soleat, veluti in *plenum* et *minus plenum*, hocque tribuatur domino et vasallo in feudis, domino emphyteuseos et emphyteutae in re emphyteutica, domino superficiei et superficiario in superficie, facile tamen patet, haec omnia legibus pactisque humanis esse introducta, adeoque ex iure naturae deriuari non posse; iure enim naturae per occupationem quisque plenum ius consequitur, adeoque dominium omne est plenum, nullisque circumscriptum limitibus.

§. 4.

Diximus de natura et definitione dominii: proximum est, vt et quaestionem soluamus, *quibusnam in rebus dominio locus sit?* Hoc ex superioribus principiis ita eruimus, 1. quia homines a primaeua illa communione negatiua et positiua discesserunt, quod res communes non sufficerent omnibus; hinc consequitur, vt non opus sit dominio rerum inexhausti vsus, quales sunt aër, aqua profluens: 2. quumque ideo in dominium redactae sint res, quia ad conseruationem nostram facere videbantur, sane in dominio habere nemo cupiet res, quae nulli vsui sunt, e. g. muscas, mures, araneas, nec ideo quisquam furti actione pulsatur, quod nobis aliquot mures ex aedibus clam subtraxit; 3. denique quum possessione opus sit ad dominium adquirendum, eaque sine apprehensione ac custodia non intelligitur, non possunt in dominio esse, quae custodiri nequeunt, id est, a quorum vsu alter excludi non potest, itaque ex hac quoque ratione aër et aqua profluens non sunt in dominio. OVID. *Metam. VI*, 349. *seqq.*

Quid prohibetis aquis? vsus communis aquarum.
Nec solem proprium natura, nec aëra fecit,
Nec tenues vndas. --- --- ---

Itaque requisita rerum, quae dominium recipiunt, sunt tria: 1. vt sint exhausti vsus, nam alias dominio non opus est; 2. vt sint vtiles, nam alias dominium habere nolumus; 3. vt possint custodiri, nam alias domini esse non possumus.

Iam facile decidi potest quaestio *de dominio maris*, de qua adhuc tanto animorum motu disceptatum. Dominium maris ex Anglis defenderunt IO. SELDENVS, in *mari clauso*, *seu de dominio maris*, IONSTON, *rerum Britannic. libr. XIIII.* GVIL. VELVOODVS, de-

de dominio maris, iuribusque ad dominium spectantibus. Ex Italis PETR. BAPTIST. BVRGVS, *de dominio Genuensis rei publicae in mari Ligustico.* In gratiam gentis Danicae et Noruegicae IO. ISAAC. PONTANVS scripsit libros duos *discussionum historicarum de mari libero, aduersus Io. Seldeni mare clausum.* Contra hoc dominium maris scripserunt praecipue Belgae, GROTIVS *de mari libero*, THEOD. GRASWINCKEL in *Vindiciis maris liberi contra Seldenum*, VLR. HVBERVS, *Digress. part. I. libr. IIII. cap.* 14. 15. 16. et nouissime Vir ill. CORN. *van* BYNKERSHOECK in *Dissert. de dominio maris*, qui modestissimus. Harum gentium intererat de ea re disputare propter nauigationes Indicas, itemque propter capturam halecum. Sed Batani vetera principia paullatim deseruerunt, postquam de societate Ostendensi agi coeptum. Nullo partium studio hac de re scripserunt IAC. GOTHOFRED. *de dominio maris*, IO. STRAVCH. *de dominio maris*, IO. HENR. BOECLERVS, in *Min. maris domino*; immo et auctor noster alienus a partium studio hanc quaestionem tractasse videtur in *Iur. nat. et gent. libr. IIII. cap.* 5. §. 5.

Quod ad rem ipsam attinet, 1. formandus est status controuersiae, non esse quaestionem de Oceano, qui nec exhausti vsus esse, nec custodiri posset, adeoque non esse potest in dominio; sed de mari quodam prouinciae proximo; itemque non quaeri de iis rebus, quae in mari inexhausti sint vsus, e. g. de nauigatione sola, de aqua marina, cet. sed de mari, quatenus exhausti vsus est, e. g. quoad commercia, vnionum piscaturam, capturam piscium pretiosorum, cet.

Quaestio ergo est, *an mare particulare quoad res exhausti vsus ita sit in dominio, vel potius imperio, alicuius gentis, vt haec alios eius vsu excludere possit?* Id affirmamus, quia omnia adsunt requisita: 1. est exhausti vsus, 2. illae res summam praestant vtilitatem genti alicui, vel rei publicae, 3. potest classibus et nauibus occupari et custodiri.

Agnoscit hoc quoque ill. BYNKERSHOEK. Id tamen sibi persuadet, sic mare non diu posse esse in dominio, quia classibus domum reuersis statim cessat possessio; sed audiuimus, possessionem semel adquisitam etiam animo retineri.

Haec demonstrant, mare esse posse in dominio, sed idem aequum esse, vt dominium illud vicinis prouinciis permittatur, ita probatur: amor erga proximum exigit, vt quod nobis denegari nolimus

nolimus, id nec aliis denegemus; nos iam iniquum putamus, si quis nobis negaret vtilitatem ex ea re, ex qua alias omne incommodum sentimus, ergo nec nos iniquitatis absolui poterimus, si prouinciae denegamus commodum maris, quae incommoda quotidie sentit.

Obiicitur, 1. mare esse inexhausti vsus; ad id iam respondimus; 2. mare non esse in commercio; est petitio principii, de eo enim quaestio est; 3. esse fluidum, adeoque non posse custodiri; Resp. potest omnino per classes, praeterea aqua marina est fluida, non mare; 4. mare sic esse accessorium, terram principale, mare vero plerumque terra maius esse. Resp. quid tum? America Hispanica accessorium est Hispaniae, et ea tamen Hispania multo maior est.

Ceterum effectus huius dominii sunt, 1. prohibere nauigantes, piscantes, vniones colligentes certis locis; 2. leges maritimas et nauticas dare; 3. piratas persequi, ab iisque supplicium sumere; 4. vectigalia colligere a praeternauigantibus. Signum eius dominii Venetiis est desponsatio cum mari; alibi demissio veli, cuius vestigium in antiquitate quoque prehendit LIPSIVS *Elector. I.* 23. Conf. LOCCENIVS, *de iure maritimo*, *cap.* 4. §. 10.

§. 5.

Progredimur *III.* ad *modos adquirendi dominium*, quos auctor recte diuidit cum GROTIO, *libr. II. cap.* 3. §. 1. in *originarios*, quibus dominium adquirimus rei in nullius dominio constitutae, e. g. si quis adquirit examen apum; 2. *deriuatiuos*, quibus adquirimus dominium rei in alterius dominio iam constitutae, e. g. si quis praeuia emtione vel donatione aluearium a rustico traditum accipit.

Originarios PVFENDORFFIVS subdiuidit in eos, qui tales sunt *a*) *in se*, quando ipsam rei substantiam antea in nullius dominio constitutam adquirimus, e. g. examen apum: *b*) *secundum quid*, quoties adquirimus incrementum, quod ei accedit, e. g. mel.

Obiicit TITIVS, *Obseru.* 290. hanc subdiuisionem etiam ad modos deriuatiuos pertinere? sed nego; fructus enim et accessiones non traditos accipimus tamquam fructus, sed tamquam partem substantiae, nos vero loquimur de fructibus futuris.

Iam agitur 1. *de modis originariis a*) *in se et simpliciter talibus*, §. 6. *b*) *secundum quid talibus*, §. 7. 8. 2. *de modis deriuatiuis*, §. 9. *ad fin.*

§. 6.

Modus *in se* et *simpliciter* talis eſt *occupatio*, quae eſt apprehenſio rerum nullius, animo ſibi habendi facta. Requiritur ergo.

1. *Vt res ſit nullius*. Quae nullius ſunt, cedunt occupanti, quia nemini eſt ius contradicendi, meque rei vſu excludendi: nullius autem poteſt eſſe res, partim quod nullum habuit dominum, e. g. piſcis mari eiectus; partim quod dominus rem pro relicta habuit; e. g. pecten, quem caluus apud PHAEDRVM inuenit; et hoc iure theſauros noſtros facimus, ſi vere tales ſint, id eſt, veteres peniae pro derelictis habitae; vtrumque ergo per occupationem cedit occupanti; contra ex hoc patet, res amiſſas, bona naufragorum, cet. non fieri occupantis, quia neutro ſenſu ſunt nullius.

2. *Animus ſibi habendi*; ſine illo enim adprehenſio eſt actio mere phyſica vel naturalis, non humana et moralis, adeoque effectum moralem producere nequit, e. g. ſi gallina vnionem vel gemmam e ſterquilinio eruat, non ideo fit domina, adeoque nec furioſus, mente captus.

3. *Adprehenſio*, et quidem tali modo facta, quae vſitata eſt circa huius modi res; e. g. feras poſſum adprehendere manu, venabulo, retibus, cet. auiculas telo, laqueo, viſco.

Solus animus ſine adprehenſione non tribuit dominium, e. g. ſi aureum nummum Titius prior e feneſtra viderit, ſibique verbis adſeruerit, Maeuius vero eumdem prior adprehenderit, Maeuius procul dubio dominium conſequetur. Vnde ſoluenda elegans quaeſtio de Acantho inſula et vrbe deſerta, quam Chalcidenſium legatus primus introiit, Andriorum legatus prior iaculo petiit, PLVTARCH. *Quaeſt Graec.* 29.

4. Occupatio quum fiat vel per vniuerſitatem, vel per fundos, conſequens eſt, vt in prouincia per vniuerſitatem adquiſita nihil fit nullius; cuius enim eſt tota prouincia, eius ſunt omnia, quae illa continentur, e. g. ferae, piſces, flumina, metalla, ſiluae; hinc omnia haec pertinent ad populum, vocanturque *res publicae*.

At quia commode diuidi non poſſunt, et facile per communionem plane extinguerentur, e. g. ferae nullae ſuperfuturae eſſent, ſi ſingulis promiſcue venari liceret), hinc populus ea principi relinquere maluit, ac proinde hodie referuntur ad regalia.

§. 7.

Digitized by Google

§. 7.

Hic modus adquirendi originarius in ſe et ſimpliciter talis: ſequitur alter ſecundum quid talis, puta *acceſſio*; Haec nihil aliud eſt, quam adquiſitio incrementi, quod rei noſtrae ſiue natura, ſiue opera noſtra, ſiue vtraque accedit. Ea eſt vel *naturalis*, quam naturae beneficio debemus, e. g. alluuio, foetus animalium; *induſtrialis*, quae induſtria noſtra accedit, e. g. forma annuli ex auro, ſcriptura vel pictura chartae; *mixta*, quam et naturae, et induſtriae debemus, e. g. ſatio, plantatio.

Subtiliter equidem de hac acceſſione philoſophantur ICti Romani; ſed generalis regula eſt iuris naturae: *acceſſorium ſequitur ſuum principale*, ſi vel e re noſtra eſt, vel incertae originis, vel ſeparatio commode fieri non poteſt; ſi certa eſt origo, vel rei fungibili accedit, potius reſtituendum erit priori domino, vel ei, qui induſtriam habuit.

Regulam hanc probamus: 1. quia, qui ſemel dominus eſt, illud dominium ſine conſenſu vel culpa ſua amittere nequit; ſi ergo de domino conſtat, illi res reſtituenda; hinc e. g. vi fluminis abrupta terra merito relinquenda priori domino, non eſt alluuio; 2. ſi res fungibilis eſt, cui aliquid accedit, non poteſt admittere pretium affectionis; tantumdem enim tunc eſt idem, adeoque abſurdum; et amori aduerſum eſſet, ſi retinere vellem acceſſorium, quod tale pretium admittit: hinc ſi alienae chartae inſcripſi, charta merito cedit ſcripturae, quia illa pretium adfectionis non admittit, haec admittit; 3. quod commode ſeparari poteſt, id procul dubio reddendum, quia nulla cauſſa, nulluſque titulus eſt, ob quem ego mihi retinere velim, e. g. ſi quis capulum alienum enſi meo adferruminarit; 4. ſi commode ſeparari non poteſt, tunc res ſeparata domino priori vtilitatem non praeſtat, mihi praeſtat, ergo merito ſoluto pretio retineo; *ſoluto pretio*, inquam, quia nemo debet cum alterius damno locupletior fieri. Ex hac regula iam de omnibus caſibus poteſt iudicari.

Naturales: 1. Partus ſequitur ventrem, eſt enim e re mea.
2. Alluuio eſt mea, quia incertae eſt originis.
3. Vis fluminis non mutat dominium, quia origo certa.
4. Noua inſula eſt acceſſorium fluminis.
5 Alueus eſt pars fluminis, ergo eiuſdem erit, cuius flumen.

Induſtriales 1. Adferruminata plerumque commode ſeparantur, aeque ac incluſa, non vero intexta.

2. Tabula et charta procul dubio cedunt ſcripturae et picturae.

3. Species noua procul dubio pertinet ad ſpecificantem, quia materia pretium adfectionis non admittit.

Mixtae. 1. Satio me reddit dominum, ſi ager eſt meus, ſeparari enim res commode non poteſt, planta plerumque ſeparari poteſt, ergo recte vindicatur.

2. Aedificium e lapidibus conſtans non commode, nec ſine ſumtu ſeparatur, ergo manet eius, cuius eſt ſolum; at ſi e lignis, diſtinguendum, an iam perfectum ſit, an tantum ligna iuncta; priore caſu itidem ſeparari ſine incommodo nequit, poſteriore poteſt.

3. Bonae fidei poſſeſſorem fructus lucrari, vel ideo aequiſſimum, quia eius opera prouenerunt, iſque per iuſtum errorem ſe pro domino habuit.

Ita facile patet, pleraque, quae ſtatuit circa eam rem ius Romanum, ſubtilia magis eſſe, quam aequitati conſentanea.

§. 8.

Interſerit hic auctor quaeſtionem, *qui fiat, vt non ſemper dominus, ſed aliquando tertius acceſſiones vel fructus e re noſtra capiat?* Reſp. id fieri per pacta, qualibus complura iura introduci poſſunt. Nam e. g. ſi cui concedo 1. partem dominii, vt omnibus fructibus vti poſſit, id vocatur *dominium vtile*; ſin concedo creditori 2. poſſeſſionem rei meae in ſecuritatem crediti, dicitur *pignus*; et quidem ſi ſimul concedo 3. ius vtendi fructibus, *antichreſis*; ſi 4. vtilitatem concedo in meo praedio vel perſonae, vel praedio alterius id vocatur *ſeruitus*, ſiue *perſonalis*, vti vſusfructus, vſus, et habitatio; ſiue *realis*, e. g. iter, actus, via.

Sed haec omnia ſunt ex iure ciuili: ius naturae quidem haec non improbat, ſed nec introduxit; non praecipit, ſed permittit.

§. 9.

Iam ſequuntur modi adquirendi deriuatiui. Hic ante omnia obſeruandum, iure ciuili aliud eſſe *titulum*, aliud *modum adquirendi*; illum dare tantum ius ad rem, hunc ius in re. Sed hanc differentiam ius naturae ignorat; iure enim naturae, vt recte obſeruauit GROTIVS, II. 8. 25. ad transferendum dominium ſola ſufficit domini voluntas, et nec traditio, nec quidquam aliud requiritur.

Op-

Digitized by Google

Opponit Hertivs, *ad Pufend. libr. IIII. cap. 9. §. 8.* 1. dominium a naturali poſſeſſione coepiſſe; 2. eſſe ius in ipſam rei ſubſtantiam; 3. ita nullam fore differentiam inter conuentiones, et modos adquirendi; 4. repugnare vſum gentium.

Sed quum 1. ICti concedant dominium in vltimis voluntatibus transferri poſſe ſine traditione; 2. ius in rei ſubſtantia habere poſſim ſine traditione, veluti in pignore; 3. differentia inter conuentiones et modos adquirendi ſit tantum iuris ciuilis; 4. mores gentium non faciant ius naturae: merito ſententiae Grotii ſubſcribimus.

Hinc non mirum, quaedam ab auctore huc referri, quae alios ad titulos potius referri ſolent in iure ciuili.

Ceterum auctor agit de *modis adquirendi deriuatiuis*, qui deſcendunt 1. *ex diſpoſitione legis per ſucceſſionem ab inteſtato*, §. 10. 11. 2. *facto prioris domini.* Tunc vero transfertur vel a) *vniuerſitas bonorum*, §. 12. b) *portio bonorum*, idque α) vel *volente domino*, §. 13. β) vel *eo inuito*, §. 14. 15.

§. 10.

Primus adquirendi modus deriuatiuus eſt ex *diſpoſitione legis*; ex hac autem adquirimus per *ſucceſſionem ab inteſtato.*

Itaque 1. non difficile eſt contra Io. a Felde *ad* Grot. *libr. II. cap. 7. §. 3.* demonſtrare, rectae rationi conſentaneum eſſe, bona defunctorum non fieri *ἀδέσποτα*, ſed in iis aliquem ſuccedere: 1. aut enim ea magiſtratus vindicare deberet, aut cuiuis cederent occupanti.

Si prius fieret, plane futurum eſſet, vt nihil amplius eſſet in priuatorum dominio; ſin poſterius, naſcerentur innumerae turbae, et, ſi cum Hobbesio loqui liceret, bellum omnium in omnes.

2. Vnuſquiſque quando adquirit, eum ſibi proponit finem, vt non modo ſibi, ſed et ſuis bene ſit; quin magis quiſque pro his laborat, quam pro illis; atqui bene non futurum eſſet noſtris, niſi ſucceſſio quaedam in bona defunctorum daretur, debet ergo ſucceſſio quaedam in bona defunctorum dari.

Sed iam quaeritur, *quodnam praeſupponi oporteat ſucceſſionis huius fundamentum?* Veteres duo habuerunt huius modi fundamenta: primum eſt, conſeruatio familiarum; poſterius, praeſumpta voluntas defuncti.

Si prius recipimus fundamentum, tunc regula erit: *Quicumque pertinent ad familiam, illi ſuccedunt, reliqui excluduntur.*

Digitized by Google

Hinc 1. Hebraei filiis plus dabant, quam filiabus; si hae essent heredes ex asse, eas cogebant nubere proximo agnato; 2. Romani veteres ideo tantum admittebant liberos suos, non emancipatos; agnatos, non cognatos; quin ideo inter matrem et liberos nulla erat successio vetere iure; aliquando et feminae excludebantur per legem Voconiam, de qua vid. IAC. PERIZONII *Diss. ad leg. Voconiam*, nostris auspiciis Halae recusam.

Sin posterius fundamentum ponimus, regula erit: *Quoscumque defunctus ordine naturae praesumitur quam maxime dilexisse, illi succedunt.*

Hunc ordinem sequutus est IVSTINIANVS in *Nouella CXVIII*, in qua statuit, vt liberi seu descendentes ante omnes succedant; his non existentibus, ascendentes; ac denique, iis deficientibus, collaterales, sine discrimine suorum ac emancipatorum, agnatorum et cognatorum, masculorum et feminarum.

Vtra ergo ex his sententiis vero similior? procul dubio posterior, quod inde demonstratur: fundamentum omnium officiorum erga proximum est *amor*; eius haec est indoles, vt quo quis mihi est sanguine propior, eo magis optem ei bene esse; ergo proximis sanguine bene esse prae ceteris volo; ergo et lubentissime illis relicta volo bona, quibus ipse amplius vti nequeo.

§. II.

Iam facile patet, *quis succedendi ordo inde sequatur*? nam 1. experientia docet, neminem nobis esse cariorem liberis, quos ipsa nobis commendat natura; hinc Apostolus PAVLLVS, *Epist. ad Rom. VIIII.* 17. *si liberi, ergo et heredes.* Quemadmodum vero iure naturae nulla est inter masculos et feminas, suos et emancipatos differentia, quos boni parentes pari modo complectuntur, maxime quum hoc discrimen demum ius ciuile repererit; ita et procul dubio illegitimos admittit.

Negat id auctor, quia ipsa ratio et decorum vitae legitimis pro illegitimis faueat; sed inde non sequitur, vt hi successione iure naturae excludendi sint; ipsi enim nihil aduersus rectam rationem admiserunt, cur priuandi sint hoc commodo, sed parentum culpa est, ob quam eo magis his liberis successionem deberi putandum est.

Quid si filius, siue legitimus, siue illegimus, male se aduersus parentem gesserit? tunc aut declarauit parens, filium exclusum esse debere; et stan-

Digitized by Google

ſtandum omnino eius voluntati, quia praeſumtio cedit veritati; aut non declarauit, et merito creditur, patrem filio ignouiſſe.

2. Si liberi gradus prioris non ſuperſunt, merito ſequuntur nepotes, pronepotes, et quidem aequiſſimum tunc eſt ius repraeſentationis; qui ſuccedunt in locum, ſuccedunt in ius; nepotes ſuccedunt in locum liberorum, ex quibus nati ſunt, ſuccedunt ergo in eorum ius; hinc et eorum portionem merito capiunt. Dico: aequiſſimum hoc eſſe; id enim ius naturae praecipere abſolute nemo dixerit.

3. Si deſcendentes non ſint, merito ſucceſſio adſcendentibus defertur, idque quia experientia docet, poſt liberos parentes nobis eſſe cariſſimos, exigit etiam id amor et gratus animus, vt, a quibus ab incunabulis alimenta accepimus, iis, deficientibus liberis, bona relinquamus.

4. His quoque non ſuperſtitibus, fratres et ſorores ſuccedunt, nec iniquum eſt, hic germanos vnilateralibus praeferri.

5. Denique his non exſtantibus, quilibet gradu proximi.

Huc vſque ius naturae pertingere poteſt: at quum haec ſola aequitate nitantur, adeoque iuris naturae magis permiſſiui, quam praeceptiui ſint, facile largimur, ea omnia mutari poſſe legibus ciuilibus; hinc animaduertimus,

1. In Dania et Sleſwicenſi Ducatu filios duplam portionem accipere: iure feudali filias ſolis alimentis et dote contentas eſſe iuberi.

2. In Auſtria adſcendentes plane excludi.

3. Inter collaterales alibi ſucceſſionem gradualem, alibi linealem obtinere.

4. In pleriſque legibus rationem etiam vel maxime haberi coniugum, quibus ſaltem portio aliqua ſtatutaria conceditur.

§. 12.

Eſt hic modus adquirendi deriuatiuus ex diſpoſitione legis; ſequitur alter *ex facto prioris domini.* Quumque hoc modo adquiratur vel vniuerſitas bonorum, vel res ſingularis, prius fit *per teſtamentum*, de quo hac paragrapho agendum.

Praecipua et vnica quaeſtio eſt, *an teſtamenta iuri naturae ſint conſentanea?* Adfirmant GROTIVS, PVFENDORFFIVS, et plerique alii: Negant MERILLIVS, *Obſeru. VIII.* 25. THOMASIVS in *Iuris prud. diuin.* aliique, idque

1. Ex ea ratione, quod nemo poſſit velle poſt mortem; argumen-

Digitized by Google

mentantur: omnis translatio dominii fieri debet, quando dominus adhuc velle potest; testamento non transfertur dominium, quando dominus adhuc velle potest; ergo testamento non fit translatio dominii. Minor clara est: non enim ad heredem transit dominium, viuo adhuc testatore, sed demum eo mortuo; nam quoad viuit, voluntatem suam pro lubitu mutare potest.

2. Testamento mutantur leges de successione ab intestato, absurdum autem est, leges priuata alicuius voluntate mutari.

3. Plerumque testamenta conduntur ex odio inuidiaque erga propinquos; his prauis affectibus iura assistere nequeunt. At GROTIVS, *libr. II. cap. 6. §. 14.* vt *testamenta* iuris naturae et gentium esse probaret, testamentum ita definit: esse *alienationem vniuersi patrimonii in mortis eventum, ante eam reuocabilem, retento interim iure possidendi et fruendi.* Iam colligit, domino licere alienare, licere id facere sub conditione, vel in euentum mortis, licere alienare reuocabiliter, denique licere sibi reseruare possessionem et vsumfructum, ergo licitum iure naturae esse testamentum.

Sed male definiuit GROTIVS: 1. falsum enim est, per testamentum fieri alienationem, quia manet testator dominus; 2. falsum, alienationem factam in euentum mortis; nam sic heres haberet ius quaesitum, quod ei auferri non posset, et tamen testatoris voluntas est ambulatoria vsque ad mortem; 3. falsum ergo etiam, testamento factam alienationem reuocabilem, vbi enim plane facta non est alienatio, ibi et reuocabiliter facta esse dici nequit; 4. falsum denique, testatorem sibi reseruare possessionem et vsumfructum; vere enim retinet dominium, et nullum ius in heredem transfert, sed vult, vt illud tum demum transeat, quando nihil amplius velle potest, id est, post mortem. Quum ergo GROTIVS totam decisionem suam superstruat definitioni falsae, tota quoque demonstratio, quae inde petita, falsa sit oportet. *Testamentum* enim potius est *voluntas viuentis de bonis suis post mortem in alios transferendis.*

Manet ergo fixum et firmum, testamenta non esse ex iure naturae, quia transire iubent dominium in id tempus, quando amplius velle non potest.

Agnouit hanc difficultatem LEIBNITIVS, sed putauit, eam difficultatem euanituram, si mens statuatur immortalis, quasi vero mens immortalis adhuc de bonis in terrarum orbe relictis sit sollicita.

Quum ergo testamentum non sit ex iure naturae, frustranea futura

futura esset quaestio, quaenam sollemnitates requirantur in testamento, et quae alia eius sint requisita; omnia enim haec ex iure ciuili singulorum locorum, non ex iure naturae discenda sunt.

§. 13.

Ita facto prioris domini ex mente auctoris transmittitur dominium vniuersorum bonorum per testamentum.

Iam explicaturus et *translationem rerum singularium*, eam fieri obseruat vel *volente domino*, vel *eo inuito*. Si volente domino, id fit vel gratis per donationem, vel titulo oneroso per contractum. Sed de contractibus infra. Iam tantum obseruandum, non omnes contractus rem transferre titulo oneroso, e. g. commodatum, depositum.

Donatio, de qua hac paragrapho, est gratuita dominii in alterum acceptantem translatio, vel est pactum de rei dominio in alterum acceptantem gratis transferendo.

Diuidunt eam ICti in eam, quae est *inter viuos*, et *mortis caussa*; sed donatio mortis caussa iisdem difficultatibus premitur, ac testamentum; nam et hic transfertur dominium ex eo tempore, quo id velle donator non potest, ergo et haec non est ex iure naturae, sed ex solo iure ciuili; iure naturae omnis donatio inter viuos est.

Rectius dicere possimus, donationem esse vel vniuersorum bonorum, vel rei singularis; illa vere erat veterum testamentum. Vide exemplum Cyri apud XENOPHONT. in *Cyropaedia*, *libr. VIII. Genes. XXV.* 5. 1. *Reg. I.* 35. SIRACID. *X.* 25. Conf. PVFENDORFF. *Iur. nat. et gent. libr. IIII. cap.* 10. §. 5.

Sed in donatione quae sint officia obseruanda facile patet: 1. donatio est pactum, et hinc requirit acceptationem; 2. eadem ex eadem ratione transfert in alterum ius, quod auferri non potest, scilicet dominium, ergo 3. donatio sua natura est irreuocabilis, denique 4. eadem est gratuita, adeoque obligat tantum ad gratitudinem.

§. 14.

Quibusdam casibus et inuito domino in alterum transit dominium? 1. Per modum poenae in ciuitatibus, e. g. quando quis condemnatur in mulctam, quando bona rediguntur in fiscum, cet. 2. per occupationem bellicam in statu naturali, e. g. quoties hostis hosti oppida, pecunias, tormenta, commeatum eripit.

Quod ad prius attinet, nullum dubium eſt, eius modi poenam locum habere, nam poena eſt malum paſſionis, quod infligitur ob malum actionis a ſuperiore: iam iactura pecuniae et bonorum eſt malum paſſionis, quin tale malum, quod grauius ſaepe adfligit hominem, quam ipſe corporis dolor, ergo a ſuperiore per modum poenae omnino poteſt infligi.

Obiiciunt quidem, *ita poenam magis ad innocentes coniuges et liberos pertinere, quam ad delinquentem ipſum?* Sed reſp. 1. id fieri indirecte, et in nulla poena prorſus id euitari poſſe, nam et liberi indirecte patiuntur aliquam infamiam et iacturam, ſi pater ob delictum gladio percutitur, laqueo ſuffocatur, cet. 2. culpa haec eſt patris delinquentis non principis vel iudicis punientis; hic iure ſuo vtitur, adeoque nemini facit iniuriam.

Interim laudanda legiſlatorum Romanorum humanitas, qui his caſibus liberis aliquam bonorum partem relinquebant, ne alimentis deſtituerentur, *L.* 1. et 7. *D. de bon. damn.* Immanis contra eſt *L.* 5. *C. ad leg. Iul. maieſt.* quae liberos perduellium ad perpetuam paupertatem damnat.

Quod ad ſecundum ius attinet, leges Romanae id referunt ad occupationem, adeoque ſtatuunt, bona hoſtium eſſe nullius. Quamuis enim hoſtes dominium habeant ratione aliorum hominum, non tamen domini ſunt ratione hoſtium, quippe quos vſu ſuarum rerum excludere non poſſunt; hinc argumentantur: Quemcumque ab vſu rerum noſtrarum excludere non poſſumus, eius contemplatione non ſumus domini; atqui hoſtes ab vſu rerum noſtrarum excludere non poſſumus, ergo contemplatione hoſtium non ſumus domini.

Si ergo non ſumus domini ratione hoſtium, res noſtrae contemplatione eorum ſunt nullius, adeoque cedunt occupanti.

Sed haec ſubtilia magis, quam vera; nam 1. ſi non eſſemus domini contemplatione hoſtium, res noſtras aduerſus illos ne defendere quidem poſſemus; 2. reuera per bellum nulla adhuc eſt adquiſitio: quemadmodum enim hoſti ius fuit aliquid nobis eripiendi, ita nobis ius eſt recuperandi; cuius vero futura ſit, demum pacis conditionibus determinatur?

Itaque rectius dicimus, ius illud hoſti res eripiendi eſſe ex ipſo belli iure; hoſti in hoſtem in infinitum ius eſſe, donec ad pacem ſit procliuis, ergo et ipſi quaeuis eripere licet; eius, autem dominium non ſtatim quis adquirit, ſed tum demum, quando pacis legibus ceditur.

§. 15.

§. 15.

Denique inuitis nobis dominium etiam transfertur per *vſucapionem*, quae eſt adquiſitio dominii per poſſeſſionem temporis lege definiti.

De ea quaeritur 1. *an ſit licita?* idque adfirmandum, *a*) quia, qui res ſuas non vindicat iuſto tempore, ipſe in culpa eſt, adeoque rem veluti pro derelicta habuit; vid. *Iudic. II*, 14. *b*) quia intereſt rei publicae et communis tranquillitatis, dominia eſſe certa.

Sed alia quaeſtio eſt, 2. *an vſucapio ſit iuris naturae?* id quod merito negamus: nam *a*) ius naturae nullum tempus definit, quamdiu quis poſſidere rem debeat, vt dominium conſequatur; illud plane ex iure ciuili eſt; *b*) tempus in ſe non poteſt vel dominium dare, vel eripere, quia eſt idea relatiua, quae nihil operari poteſt; *c*) non praeſumi poteſt pro derelicta habita, quam poſtea vindico, quando vindicandi occaſio eſt.

Ergo ita dici poteſt, non iniquum eſſe, vt admittatur vel adquiratur dominium a poſſidente, 1. ſi quis neſciat, alium dominum eſſe, adeoque bona fide et iuſto titulo poſſideat; 2. ſi dominus ſciat, alium poſſidere, et tamen rem non vindicet; 3. ſi tam diu quieſcat, vt iure inde colligi poſſit, eum pro derelicta rem habuiſſe. Sed tunc proprie non eſt praeſcriptio vel vſucapio, quia tempus certum non eſt lege definitum, ſed erit ſpecies occupationis ſecundum regulam: *Quae nullius ſunt, cedunt occupanti*, res enim pro derelictis habitas nullius eſſe nemo negauerit. Idemque obtinet inter gentes; negabant id Galli apud CAMBDENVM *ad annum* 1567. idemque ſingulari *diſſ.* egit PVTEANVS: ſed ei vindicias pro Grotio oppoſuit WERLHOFIVS.

Digitized by Google

CAPVT XIII.

DE OFFICIIS, QVAE EX DOMINIO RERVM PER SE RESVLTANT.

§. 1.

Egimus hactenus de dominio in se considerato, eiusque tum origine, tum adquisitione. Quum ergo dominium sit ius, sequitur, vt et effectum suum habere debeat; vbi enim ex mea parte ius, ibi ex altera est obligatio.

Quaeritur ergo, *in quonam consistat obligatio nostra erga dominum?* Auctor noster varios casus considerat, quaeritque *ad quid obligati simus* 1. *si res sit penes verum dominum*, §. 1. 2. *si res in alterius potestate sit*, §. 2. *ad fin.*

Si res est penes verum dominum, tenenda est regula: *Quilibet tenetur alterum* (non hostem) *pati rebus suis quiete frui, neque vi aut per fraudem illas corrumpere, interuertere, aut ad se trahere sustineat*; *a*) amandus enim proximus tamquam nos ipsi; itaque quod nobis fieri nolumus, alteri facere non debemus; at nolumus ipsi priuari dominio nostro, ergo nec alios eo priuare debemus; *b*) fluit idem ex natura dominii, dominus enim gaudet iure alios vsu rerum suarum excludendi, ergo obligatus sum, vt res alienas, a quibus iure exclusus sum, non appetam.

Ex eo ergo fluit, 1. contra ius naturae esse furtum, quippe quod est ablatio rei alienae inuito domino facta, adeoque errare Salmasivm, *de vsuris cap.* 9. qui furtum iuri naturae repugnare negat; 2. non minus eidem repugnare rapinam, ob eamdem rationem: differt autem rapina a furto, quia hoc fit fraudulenter, illa vero vi; 3. damnum in rebus alteri illatum, nec non 4. quamlibet defraudationem iuri naturae quam maxime aduersari; 5. crimen termini moti.

§. 2.

Hoc primum officium, cui locus est, quando res penes dominum est. Quid vero *si penes alium?* tunc obtinet regula: *Quando res peruenit ad nos sine nostro crimine, et bona nostra fide, eamque adhuc*

huc in nostra potestate habemus, tenemur efficere, quantum in nobis est, vt illa in potestatem legitimi sui domini redeat, id est, bonae fidei possessor tenetur curare, vt res in potestatem legitimam redeat; 1. hoc iterum exigit amor, nam et ego volo, vt qui rem meam possidet, eam mihi restituat, ergo et ego teneor.

Auctor *lib. IIII. cap.* 13. *§.* 5. id officium deducit ex communi et vniuersali conuentione hominum, quasi pacti sint inter se homines, vt quod in dominium semel redactum domino restituatur, sed eius modi conuentionem vmquam factam esse probari nequit, ideoque illa fingitur; rectius ergo hoc deducimus ex amore, simulque 2. ex natura dominii: quum enim illud sit ius, et supra *cap.* 6. *§.* 3. demonstratum, nullius ius interuertendum esse, consequens est, vt nec dominium proximo interuertere possimus, adeoque operam dare teneamur, vt dominus rem suam recipiat.

Inde sequitur: 1. neminem debere res sibi comparare, quas scit alienas; 2. res inuentas statim reddendas, simulac verum dominum sciamus, *Deuter.* XXII. 1. *seqq.* 3. domino res suas requirenti eas non esse celandas; neque tamen impensis nostris; 4. aeque furem esse, qui res celat, quam qui surripit.

Quaeritur autem, an officium hoc superet alterum, quod ex pacto est; e. g. si fur apud aliquem inscium rem furtiuam deposuerit, et dominus verus superueniat, remque suam esse probet, an furi res reddenda, an domino? illi sane ex conuentione, puta deposito, tenetur; huic ex lege naturali? Resp. vero domino res restituenda; pactum enim contra legem non valet; hic autem est lex naturalis, ergo per pactum tolli non potuit.

§. 3.

De eodem casu, *quando quis bona fide possidet*, est tertia regula: *Si res bona fide adquisita consumta, tantum restituendum, in quantum sumus facti locupletiores*; quamdiu enim in bona fide sum, puto me dominum, dominus potest rem suam consumere, ergo et eam rem mihi bona fide adquisitam consumere potui; at quum tamen locupletior fieri non debeam cum alterius damno, merito restituo id, quo factus sum locupletior; e. g. emi alienum frumentum et consumsi, tantum restituere teneor, quantum interea lucratus sum, dum frumentum emere non debui.

Digitized by Google

§. 4.

Pertinet eodem regula quarta: *Possessor bonae fidei non tenetur ad vllam restitutionem, si res casu periit*; nam 1. casum in re aliena nemo praestat, qui in bona fide est, quia ipsi rei interitus non potest imputari; 2. rem restituere nequit, quia illa non exstat; 3. locupletior re pereunte non factus est, ergo nec fructus restituere potest, ergo plane nihil restituit; aliud si quid ex re, quae periit, superest, e. g. equi demortui supersunt ornamenta, haec restituenda, vel domus incendio deletae superest area, haec restituenda, ne cum alterius damno fiam locupletior.

§. 5.

Regula quinta: *Bonae fidei possessor tenetur ad restituendos fructus exstantes*; *a*) cuius enim est res, eius et fructus; *b*) fieret bonae fidei possessor cum alterius damno locupletior, si hos fructus exstantes sibi retineret. At ob eamdem caussam, quod nemo debeat cum alterius damno locupletior fieri, recte ab auctore obseruatum, fructus restitui non debere, nisi restitutis impensis in illos factis.

§. 6.

Regula sexta: *Bonae fidei possessor tenetur ex fructibus consumtis tantum restituere, quantum factus est locupletior.*

Sed quandonam quis factus censetur locupletior? Resp. si rem alienam consumendo suis pepercit, e. g. si alienum frumentum consumendo suum retinuit vel vendidit. Enim vero hic non est vnicus casus: nam etsi suum consumsit, et alienum vendidit, tantumdem lucri fecit.

Itaque magis dispiciendum, 1. vtrum res alienas minus necessarias in vsus suos adhibuerit, alias iis non vsurus, nisi eas habuisset; e. g. comedit aliquis pisces, cancros, poma ex alieno fundo, quem bona fide possedit; 2. an vero res tam sint necessariae, vt eas parata pecunia sibi comparare debuisset, nisi alienis vti potuisset; e. g. consumit quis alienum frumentum; priore casu non est factus locupletior, at posteriore factus est.

Ceterum sine animaduersione hic praetereundus non est error auctoris, quasi bonae fidei possessor tum teneatur ad fructus hos restituendos, si rei euictae pretium possit recuperare; quid enim hoc ad dominum? is rem suam cum fructibus suo iure vindicat, possessoris erit videre, an pretium recuperare possit.

§. 7.

Digitized by Google

§. 7.

Regula ſeptima : *Bonae fidei poſſeſſor non tenetur penſare fructus, quos neglexit*, id eſt, non tenetur reſtituere fructus percipiendos, nam 1. quamdiu de vero domino mihi non conſtitit, mihi viſus ſum dominus, adeoque et ius mihi eſſe de re pro lubitu diſponendi, merito putaui; iure ergo meo vſus ſum, ac proinde nemini feci iniuriam; 2. fructibus neglectis non ſum factus locupletior, ergo nec cet.

§. 8.

Regula octaua : *Bonae fidei poſſeſſor ad nihil tenetur, ſi rem alienam ſibi donatam iterum alteri donauit*, ex iiſdem rationibus: nam 1. et iure ſuo vſus eſt, et 2. non factus eſt locupletior; aliud tamen, ſi talis ſit donatio, quam ex officio, vel vrgente exiſtimatione quis facere debuit; e. g. ſi quis pateram argenteam alienam ſibi donatam fratri obtulerit tamquam donum nuptiale; hac enim donatione ſuperſedere non potuit, adeoque ſuae rei pepercit.

§. 9.

Regula nona : *ſi bonae fidei poſſeſſor rem alienam titulo oneroſo partam alienauerit, non tenetur, niſi in quantum lucrum fecit*, nemo enim debet cum alterius damno fieri locupletior : hinc ſi quis emit equum alienum 100. florenis, eumque iterum vendiderit 150. domino, qui equum non recipit, tenetur reſtituere 50.

§. 10.

Regula decima. Sed quaeritur, *an dominus rem ſuam repetens reſtituere debeat pretium, quod bonae fidei poſſeſſor expendit?* Negatur, 1. quia neque ex conuentione, neque ex delicto obligatur; 2. quia nemo tenetur dominium ſemel adquiſitum titulo oneroſo iterum adquirere.

Aliud 1. ſi rem bonae fidei poſſeſſor recuperauit, quam ne dominus quidem ſine aliquo pretio fuiſſet recuperaturus, e. g. a piratis; 2. ſi honorarium ei promiſſum, qui rem vero domino reſtituerit; tunc enim dominus tenetur ex pacto.

§. 11.

Digitized by Google

§. 11.

Regula vndecima. Denique quaerit auctor, *an quis rei inuentae fiat dominus ?* Resp. aut res inuenta est nullius, aut habet dominum : si prius, cedit occupanti, quod et tunc competit, si res derelicta ; sin posterius, res reddenda vero domino.

Quid si quis missilia spargat ? Ea cedunt inuentori vel occupanti; nisi forte ebrius talia iactet, qui sane nescit, quid agat. Id ex persona, qui hanc liberalitatem exercet, et ex occasione, qua id faciat, facile diiudicabitur.

CAPVT XIIII.

DE PRETIO.

§. 1.

SEquitur tertium institutum humanum, ex quo officia hypothetica fluunt, puta, *rerum* PRETIVM.

Agitur ergo 1. *de pretii origine ac definitione* , §. 1. 2. *de eiusdem diuisione in vulgare et eminens*, §. 2. 3. *de pretio vulgari*; §. 3--5. 4. *de pretio eminente*, §. 6--9.

Pretium rerum originem debuit dominio ; Nam

1. Eo introducto homines coeperunt et carere pluribus rebus ad necessitatem vel vitae commoditatem pertinentibus, et aliis etiam quibusdam abundare.

2. Itaque opus fuit commerciis, rerumque commutationibus.

3. Ad ea initio videbatur sufficere permutatio, quam et antiquissimis gentibus placuisse nouimus, veluti Graecis apud HOMERVM, vid. §. 2. *Inst. de emt. vendit.* veteribus Germanis, apud TACITVM *de morib. German.* et hodienum barbaris in India et America, qui aurum, gemmas, aliasque res pretiosissimas cum Belgis permutant pro speculis, cultellis, fistulis.

4. Mox tamen apparuit, hoc commerciorum genus permulta habere incommoda : nam *a)* saepe qui alienis rebus indigebat, plane nihil habebat, quod pro iis daret ; *b)* saepe, quae alicui supererant, non placebant alteri, vt pro iis suas merces daret ; *c)* saepe seruari non poterat aequalitas, quando res pro re dabatur ; *d)* denique res permutandae non sine incommodo in loca remotiora tunc ferri poterant.

5. Hinc

5. Hinc de materia cogitatum, quae pro menſura omnium rerum, earumque pretio haberetur, id eſt, inuenere pecuniam, qua omnia comparari poſſent ab omnibus, et ſic pro permutatione magis placuit emtio venditio, locatio conductio, ſimileſque contractus, qui interueniente pecunia ineuntur, *L.* 1. *D. de contrab. emt.*

Eſt ergo *pretium* quantitas moralis, ad quam res et operae aeſtimantur ad commodiorem vitae vſum.

Dico, eſſe *quantitatem*) quia et augeri vel intendi, et minui vel remitti, et in quaſuis partes aequales et inaequales diuidi, et arithmetico calculo ad liquidum perduci poteſt.

Moralem.) Nec enim res habent pretium a natura, ſed ab aeſtimatione hominum: nulla eſſet ratio, cur tantillum fruſtulum auri tantum valeret, quantum multo maior portio argenti, aeris, plumbi, niſi homines illi hunc valorem impoſuiſſent; hinc et videmus incolas inſularum Heſperidum pro pecunia habere conchas conditas vel variegatas, HVGO GROT. *Hiſt. Belg. libr. I. ad annum* 1599. quin meminimus, in Gallia chartas pro pecunia valuiſſe, quibus ſane parum virtualis pretii eſt.

Ad quam res et operae aeſtimantur:) pretium enim verum videmus in emtione venditione, operarum in conductione operarum; et quamuis iure Romano artes liberales dicantur operae inaeſtimabiles, tamen et illis pretium vel maius vel minus videmus ſtatui.

Ad commodiorem vitae vſum.) Neceſſitatem enim hominibus hanc extorſiſſe inuentionem diximus.

§. 2.

Iam porro quaeritur, *quotuplex* ſit *pretium?* Auctor illud recte diuidit in *vulgare* et *eminens*: *Vulgare* illud eſt, quod attribuitur rebus et actionibus, e. g. agro, aedibus, praediis, operis fabrilibus; *eminens*, quod attribuitur pecuniae ſeu nummo, quo illae res aeſtimantur.

Differunt hae ſpecies, 1. quia vulgare ex rerum qualitate et vſu naſcitur; eminens ex impoſitione hominum; 2. quod vulgare eſt veluti normatum, eminens norma, ad quam vulgare aeſtimatur; 3. quod illud quidem ſit proprium, hoc commune omnibus rebus, quia nummo omnia comparare poſſumus; et hinc etiam vocatur eminens, quia virtualiter rerum omnium pretium complectitur. OVIDIVS, *Art. am. II.* 163.

Secum habet ingenium, qui, quum libet, accipe, *dicit.*

Videmus pecunia comparari res, operas, iura, honores, titulos, officia, libertatem, aliquando et iustitiam, maritos, et quid non?

Quisquis habet nummos, secura nauigat aura.

§. 3.

Iam ergo primum agitur de pretio vulgari, et quaeritur, *cur non omnes res, omnesque operae sint eiusdem pretii?* Id sane non est 1. ab vtilitate, quam praestant; nam quis neget, aërem esse vtiliorem gemmis; et tamen illi nullum pretium, his immensum saepe pretium statuitur; 2. nec a quantitate physica; nam magnam molem frumenti comparare possum pro minima gemma; 3. nec a necessitate; nam aqua carere non possumus, gemmis possumus, et hae tamen permagnum pretium habent, aqua nullum.

Potius ergo respiciendum ad alia, nimirum 1. an sint in dominio? res enim inexhausti vsus dominio hominum exemtae sunt, et hinc nullum admittunt pretium, e. g. aër, aqua, lumen: at possunt tamen rerum pretium intendere; sic e. g. pretiosius est praedium, quod habet aquam, aërem salubrem et liquidum, apricum lumen; 2. an sint in commercio? hinc pretium non habent templa, aliaeque res sacrae, officia ecclesiastica, administratio iustitiae; (sed id de iure, de facto enim saepe et haec similiaque fiunt venalia, quin ipse calamus doctorum saepe venalis est); 3. an homini inseruire possint siue ad vtilitatem, siue ad commoditatem, siue ad voluptatem, his omnibus statuitur pretium, quum res inutiles vocare soleamus nullius pretii; sic pretium non statuitur muscis, muribus, gliribus, at statuitur leporibus, vulpibus, auiculis.

Et quidem animaduertere licet insignem Dei prouidentiam, qua fit, vt res maxime necessariae et vtiles viliore pretio constent; ad voluptatem vero comparatae enormi ac saepe immenso; illas enim Deus copiosissimas produxit, has rariores esse voluit; egit ergo Deus veluti legislator prudentissimus, qui subditorum luxuriam cohibiturus rebus ad luxuriam comparatis magnum imponit vectigal.

§. 4.

Hactenus de illis, ad quae respiciendum, si scire velimus, an res in

in ſe pretium aliquod habeat? Iam porro quaeritur, *quaenam ſint cauſſae, ob quas in ſpecie huius vel illius rei pretium vel intendatur, vel minuatur?*

Hic in primis vera cauſſa eſt raritas; quo maior enim eſt mercium copia, eo vilioris pretii habentur, quo rariores ſunt, eo cariores; quo maior enim mercium copia, eo pauciores ſunt, qui eas anxie quaerant, adeoque eo viliore pretio a venditore addicuntur.

Rariora autem habentur, 1. quae non adeo copioſa proueniunt, vt gemmae, vniones, frumenta annis ſterilibus; 2. quae ex regionibus admodum remotis ad nos deferuntur, e. g. cinnamomum, et alia aromata; 3. quae non niſi magno labore et periculo adquiruntur, e. g. argentum viuum, merces ex terris longinquis aduectae tempore belli, vel piratis maria infeſtantibus; 4. quae caſu facta ſunt rariora, e. g. IOANNIS *Scriptores rerum Moguntinarum* libri a fiſco occupati, atheorum, haereticorum, hoſtium reipublicae. 5. quando ſibi quis monopolium vindicat; e. g. Batavi in cinnamomo, adeo vt ſuperfluum quotannis flammis conſumant; 6. quae proficiſcuntur ab artificibus celeberrimis, quod verum eſſe deprehendimus in tabulis pictis, ſculpturis; 7. quando res vel a natura, vel ab arte ſingulare quid accepit, e. g. lapis, in quo figura Chriſti crucifixi; 8. quae admittunt pretium affectionis; *pretium affectionis* eſt pretium, quod rei ſtatuimus non ob eius praeſtantiam, ſed quia nobis aliquid iucundum in memoriam reuocat. Fundamentum eius eſt adſociatio idearum, de qua inſignem obſeruationem habet LOCKIVS, *de intellectu humano*; experientia enim docet, 1. vna idea ſe ſe nobis repraeſentante, plerumque reuiuiſcere reliquas omnes, quae tum cum illa erant coniunctae, quum eam primum perciperemus; ſic e. g. ſi quis ſibi repraeſentat abſentem patrem, ſimul etiam reuiuiſcent ideae veſtium eius, actionum, verborum, cet. 2. vna idea reuocata, in mentem etiam redire gratas et ingratas perceptiones et ſenſiones, quas tum habuimus; haec perceptio aliquando ſatis valida eſt, e. g. iuuenis quidam deliquium animi patiebatur, quoties in conſpectum eius veniebat Chirurgus, a quo lithotiam erat paſſus; quin ſaepe matris grauidae perceptio reuiuiſcit in liberis iam natis, quoties res, per quam mater talem perceptionem habuit, per ſenſum repraeſentatur; ſic e. g. Iacobus I. Rex Angliae deliquium animi patiebatur, quoties videbat gladium euaginatum.

Poſita hac idearum adſociatione, facile explicari poteſt, vnde ſit pretium affectionis; ſaepe enim res quaedam nobis in mentem reuo-

Digitized by Google

cat 1. amicum vel perſonam amatam; hinc pretium affectionis admittunt donaria amicorum, maiorum noſtrorum; 2. inſignem honorem; hinc pretium huius modi ſtatuitur donariis principum; 3. periculum feliciter ſuperatum; hinc pretium tale ſtatutum a Petro Imperatore Ruſſiae equo, quo vſus fuerat in praelio Pultauenſi; 4. priſtinae fortunae cataſtrophen; hinc pretium magnum Stechinelli Baro ſtatuit pileo, quo puer vſus fuerat, quum mendicaret; 5. rem admodum antiquam et memorabilem; hinc magni fiebat fictilis Epicteti lucerna, magni fiunt nummi antiqui, gemmae, ſtatuae.

Sed obſeruandum, affectionem eſſe perſonalem, ac proinde hoc pretium a poſſeſſore in alterum non transfertur: vnde et ratio patet, cur eius quidem ratio habeatur in delictis, non vero in contractibus.

§. 5. 6.

Hoc erat primarium pretii fundamentum, ſecundum quod illud intenditur vel remittitur: ſed ſunt quaedam cauſſae acceſſoriae, ob quas itidem pretium augetur vel minuitur, et quidem obſeruandum, pretium eſſe vel *conuentionale*, quando illud licitando definitur, id eſt, aliquid addendo vel remittendo, vel *legitimum*, quod a magiſtratibus definitur. Illud ergo in ſtatu naturali et ciuili locum habet, hoc in ſtatu ciuili tantum; illud latitudinem admittit, hoc conſiſtit in puncto; in illo laeſio eſt occultior, in hoc illa in oculos incurrit.

Iam in vtroque variae poſſunt eſſe cauſſae, cur vel intendatur, vel remittatur, e. g. in conuentionali ratio habetur 1. laborum et expenſarum in rem factarum, ſed ordinariarum tantum, non extraordinariarum, e. g. ſoſtri, ſi mercator in itinere in morbum grauiorem incidit; 2. fori; an merx quaedam anxie quaeratur, an non; 3. pecuniae; an proba afferatur, an ſuſpecta; parata, an fides emtoris ſequenda; totum pretium ſoluatur, an pro parte tantum; 4. temporis; ſic tempore belli praediorum pretium vileſcit, emtores rerum pretioſarum ſunt rariores; 5. a quo contractus incipiat, ab emtore, an a venditore; priore caſu res ſolet maiori pretio venire, quam poſteriore.

Ita et in *legitimo* plures eſſe poſſunt cauſſae, cur pretium vel remittendum, vel intendendum ſit, e. g. 1. ſi annona doloſe flagellatur, 2. ſi rerum peregrinarum vile pretium ciuium quaeſtui nocet; hinc tantum pretium ſtatutum cereuiſiae Martisburgenſi.

§. 7.

§. 7.

Iam ergo ad vltimam progredimur capitis partem, quae agit *de pretio eminente* ſeu *pecunia*, vbi quaeritur 1. *quae origo pecuniae?* §. 7. 2. *cur metalla eum in finem electa?* §. 8. 3. *quis valorem pecuniae definiat?* §. 9.

Pecuniae originem iam ad §. 1. expoſuimus; quum enim permutatio non ſufficeret, cogitatum de re, quae eminens eſſet rerum omnium pretium, omnibuſque peraeque grata eſſet, ac denique placuit pecunia. Auctor ſtatuit, id per pactum factum eſſe, et vniuerſale quidem generis humani. Non arridet hoc Titio, qui in *Obſeru.* 347. negat, vmquam eius pacti cauſſa in vnum conueniſſe genus humanum; Recte: poſſumus tamen et debemus pactum aliquod ſupponere, non quidem vniuerſale generis humani, ſed vnius alicuius gentis. Quae omnium prima tali vſa ſit pecunia, neſcimus. Orientem tamen ea prius vſum, quam Occidentem, ex hiſtoria Abrahami et Iacobi patet. Abrahamus enim pecunia emit agrum cum ſpelunca, in qua ſepeliuit Saaram; Ioſephus venditus 30. ſiclis; Filii Iacobi pecunia inſtructi ibant in Aegyptum; fingamus ergo primos Hebraeos, aut, ſi mauis, Phoenices gentem nauticam ita inter ſe conueniſſe; tunc nullum erit dubium, quin eorum conſuetudinem imitati ſint alii. Origo ergo prima eſt a pacto; ei autem deinde ſucceſſit conſuetudo et imitatio aliarum gentium: ab Orientalibus enim hoc didicerunt Graeci, ab his Romani, ab his Germani, aliaeque gentes.

§. 8.

Sed quaeritur, *cur metalla potiſſimum eum in finem elegerint?*

Equidem initio pecudibus vſos eſſe pro pecunia certum eſt; hinc 1. ipſa vocabula, pecunia, peculium, peculatus; 2. hinc et antiquiſſimos nummos non aliud χάραγμα prae ſe ferre videmus, quam boues, ſues, agnos, cet. 3. hinc et emere eſt πωλεῖν, ἀρνεῖσθαι, ὀνεῖσθαι et ſimilia, quae ſunt a πῶλος pullus, ἀρνὸς agnus, ὄνος aſinus.

Poſtea coeperunt aes, argentum, aurum adhibere, ſed rude ac infectum, quod ſibi inuicem non adnumerabant, ſed adpendebant. Vid. Plinivs, *Hiſtor. natur. XXXIII*, 3. Hinc et libra adhibita Romae in venditionibus et mancipationibus. Libripens: denique nummi inde habent nomina, talentum, pondo, libra, marca.

Denique res nummaria, paullatim a Graecis in eum ſtatum redacta;

dacta, vt nummi certa figura, pondere, et caractere donarentur; vt statim pateret, quales essent, quidque et quantum valerent.

Nimirum eos ratio docuit, 1. pretium eminens debere habere pretium virtuale, quid enim alias potuisset omnium rerum pretium esse, si ipsum fuisset nullius pretii; 2. illud nec nimis rarum, nec nimis vulgare ac obuium esse debere: si enim esset nimis rarum, non sufficeret commerciis; si nimis obuium, amitteret pretium virtuale; quo tamen opus est per requisitum primum; 3. esse debere compactioris substantiae; alias enim attereretur vsu, et sic semper tanto pauperior fieret venditor, quo saepius ille nummus per tot manus iuerit; 4. debere commode diuidi posse in quotcumque partes; quia enim pretium rerum omnium non est vnum et aequale, debent et nummi in promtu esse diuersae quantitatis et valoris; 5. debere commode custodiri, et de loco in locum transferri posse; nummus enim est propter commercia; haec vero etiam cum gentibus remotissimis instituuntur.

Iam quinque haec requisita in nulla re coniunctim reperta sunt, quam in metallis, maxime nobilioribus; itaque ex his nummos cudere coeperunt.

Iam porro quum intersit generis humani, nummos esse iustae materiae et ponderis: hinc prudentia suasit gentibus omnibus cultioribus, 1. ne ius monetandi priuatis concederent, sed imperantibus; 2. vt figuram ei darent regularem, ne facile circumcidi et abradi posset; hinc hodie margines adduntur; 3. vt principis χάραγμα, effigies, insignia, nomen, annus, locus monetae, in nummo exprimeretur.

Obiici posset, *occurrere pecuniam chartaceam, coriaceam?* Resp. hanc non fuisse pecuniam, sed symbola vel tesseras, postea pecunia luendas.

§. 9.

Denique quaeritur, *quis valorem pecuniae definiat?* Resp. Imperans; nam 1. is vti rebus omnibus praescribit leges, ita et nummis; 2. ipse est auctor nummorum: ergo et de valore curare debet.

At principis hic non est absoluta potestas, nam *a*) imminuto nummi valore, et manente pristino pondere mox euanescet, gentes vicinae eos ad se trahent; *b*) aucto pretio et valore, et manente eodem pondere, omnes res aucto pretio venibunt; *c*) nummi vsus non

non modo eſt in re publica, ſed et inter exteras gentes, ergo ad aliarum gentium aeſtimationem eſt reſpiciendum.

Hinc Alphonſus alias ſapiens, inſipientiam prodebat, quum nummis duplum valorem tribuerit, iam enim omnia duplo cariora vendebantur; Quumque cogere vellet ſubditos, vt res eodem, ac antea, pretio venderent, arma hi corripiebant.

CAPVT XV.

DE CONTRACTIBVS, QVI PRETIA RERVM SVPPONVNT, ET FLVENTIBVS INDE OFFICIIS.

§. 1.

HActenus de rerum pretio. Ex eo *contractus* naſcuntur, quorum conſideratio nobis et officia, quae ex pretio rerum reſultant, ſuggerit.

De contractibus vero expedienda erunt 1. *definitio*, §. 1. 2. *diuiſio in contractus onerosos, et beneficos*, §. 2-4. 3. *doctrina de contractibus beneficis*, §. 5-7. 4. *doctrina de contractibus onerosis*, §. 8. *ad fin.*

Contractum definire in iure naturae non difficile eſt; vere enim hoc iure inter pacta et contractus nulla eſt differentia, et potuiſſet auctor, quae hoc capite dixit, aeque commode exſequi ſupra, vbi de pactis agit.

Nimirum diſcrimen inter pacta et contractus eſt iure Romanorum: hi, quum animaduerterent, paciſcentes plerumque tergiuerſari, et negare, ſe aliquid ſerio promiſiſſe, de medio cogitarunt, quo hanc exceptionem hominibus eriperent; id non commodius fieri poſſe putabant, quam ſi certam formam praeſcriberent, quae in paciſcendo eſſet obſeruanda; ſi quis ergo eam obſeruaſſet, inde dabant actionem; ſin minus, negabant. Vide PLAVTVM, *Aulular. act. II. ſcen. II. v.* 81. 82.

- - - Scio, quo vos ſoleatis pacto perplexarier.
Pactum non pactum eſt, non pactum pactum eſt, quod vobis lubet.

Item GELL. *Noct. Attic. XX.* 1. Romani fidem in contractibus ſanxerunt.

Conuentionem ergo, quae ſolo conſenſu inibatur, non obſeruata

uata forma legibus praescripta, vocabant **PACTVM**; illam, in qua forma ista adcurate erat obseruata, **CONTRACTVM** adpellabant; e. g. si quis simpliciter promisisset alteri centum, id quidem pactum erat, quod nullam producebat actionem; si quis vero centum promisisset per stipulationem, actionem dabant, quia forma a lege praescripta erat obseruata, idque non nudum pactum erat, sed contractus.

Forma vero illa vel consistebat in datione, vel in verbis litterisue sollemnibus, vel in consensu vtriusque praesentis in quinque tantum negotiis, quae contractus consensuales vocabant, emtione, locatione, emphyteusi, societate, et mandato.

Eam formam vocabant caussam, eamque in omnibus contractibus requirebant; at ex quibusdam contractibus praeterea dabant actionem eiusdem cum contractu nominis, e. g. ex emtione venditione actionem emti venditi, et tunc vocabant hos contractus nominatos, reliquos autem innominatos.

Iam facile patet, haec omnia esse Romana, et iuris positiui, adeoque in iure naturae nullum reperire praesidium: hoc sane nullam conuentionibus formam praescripsit; hoc nescit, quid sit nomen, nescit, quid sit caussa, adeoque et nescit differentiam inter pacta et contractus.

Contractus ergo (aeque ac *pactum*) est duorum vel plurium in idem placitum consensus de obligatione vel introducenda, vel tollenda, vel vtroque.

Equidem auctor discrimen aliquod commentus est inter pacta et contractus; illa iniri ait de rebus, quae non habent pretium, adeoque nec in commercio sint; hos de rebus certo pretio aestimabilibus, et in commercio constitutis, e. g. sponsalia esse pactum, quia sponsa nec pretio sit aestimabilis, nec in commercio; contra emtionem esse contractum, quia pretium interueniat, et nihil vendi possit, quod non sit in commercio.

Iam potest quidem hoc discrimen admitti; cuilibet enim liberum est, vocabula suo arbitrio definire; sed tunc discrimen hoc non est reale; siue enim paciscaris, siue contrahas, siue pretium interueniat, siue non, idem erit effectus, puta, pacta aeque ac contractus seruari oportere; quae vero effectu non differunt, ea plane non differre videntur. Maneat ergo fixum atque firmum, iure naturae inter pacta et contractus nullam esse differentiam.

§. 2.

§. 2.

Iam porro quaeritur, *quotuplices sint contractus vel pacta?* quippe haec in posterum promiscue accipiemus. Respondet auctor, alia esse BENEFICA, alia ONEROSA; BENEFICA, vbi alter alteri aliquid gratis praestat, e. g. commodatum, depositum, mandatum, donatio; ONEROSA, vbi vtraque pars ad idem vel simile onus obstringitur, e. g. emtio venditio, locatio, societas, pignus. Haec facilia, et tamen auctor in adplicatione errauit; si enim quaeramus, an mutuum sit contractus beneficus, an onerosus? Respondet esse onerosum, et inter illos contractus de mutuo infra agit §. 11. Sed quis dixerit, in mutuo vtrumque ad simile vel idem onus obstringi? creditor sane ad nihil obstringitur. Dixeris, creditorem obstringi ad dandam pecuniam, debitorem ad eamdem reddendam; sed sic et commodatum, et depositum erunt contractus onerosi, quos tamen auctor ad beneficos retulit; nam et in his vnus se obstringit ad dandum, alter ad reddendum vel restituendum.

Adcuratius distinguas inter *mutuum simplex* et *vsurarium*: prius erit contractus beneficus; debitor enim pecunia aliena vtitur gratis, nec reddit, nisi quod accepit; posterius erit contractus onerosus, quia non gratis accipit pecuniam, sed veluti pro certa mercede.

§. 3.

Iam quaeritur de beneficorum et onerosorum contractuum differentia. Eam auctor recte in eo statuit, quod in onerosis vtrimque requiritur *aequalitas*, in beneficis non requiritur. *Demonstratio.* Benefici nihil aliud intendunt, quam vt alter mihi praestet officium humanitatis, vt supra vidimus, egoque certus sim, alterum mihi illud praestiturum; officia autem humanitatis, vt supra vidimus, non requirunt compensationem per eadem officia, sed gratitudinem tantum; ergo cui per contractum beneficum aliquid conceditur, tenetur tantum ad gratitudinem, non ad compensationem.

Contra in onerosis contractibus non id agitur, vt alter mihi praestet officium humanitatis, sed aliud, quod ab eo nec iure perfecto, nec imperfecto exigere possum; ergo teneor ad compensationem, adeoque ad praestationem aequalem; quod erat demonstrandum.

Hinc consequitur, 1. vt alter alteri in contractibus onerosis indicare debeat rei qualitates et vitia, quae pretium vel minuere,

Digitized by Google

vel intendere possint, e. g. si quis aedes vendit, debet indicare onera, seruitutes, hypothecas, cet. hinc Athenienses dicebant: *contractus lumen amant*; 2. id tantum intelligendum esse de qualitatibus ad obiectum contractus immediate pertinentibus; non de circumstantiis accessoriis, vel extrinsecus aduenientibus; sic e. g. apud CICERON. *de offic. III.* 12. disputatur, an nauta, qui frumenta Rhodum aduexerat, indicare debuerit, alia quoque nauigia frumento onusta Alexandria soluisse? Nec videmus reprehendi emtorem in Euangelio, qui agrum emerat, et dissimulauerat, thesaurum in illo latere.

§. 4.

Porro ex eodem principio sequitur, 3. vt omnis laesio vel inaequalitas sit emendanda, si in contractu oneroso interuenerit; quod fit vel abrumpendo contractum, vel praestito damno, vel laesione: 4. perinde esse, siue laesio sit maioris momenti, siue minoris, requiritur enim aequalitas; vbi vero vel minima inaequalitas est, ibi vni maius incumbit onus, quam alteri, adeoque onus est inaequale contra regulam §. 3. explicatam.

Haec quidem ex iure naturae certa sunt, et in theoria facile intelliguntur, sed in re publica et praxi non possunt adcurate obseruari; Nam 1. pretium rerum definitur plerumque non lege, sed conuentione; pretium autem conuentionale non consistit in puncto, ceu superiore capite ostendimus; itaque admodum illiquida est illa laesio, de qua contrahentium alteruter conqueritur; 2. interest rei publicae, ne lites in infinitum gliscant; in infinitum autem eas gliscere oporteret, si ob laesionem quamlibet, etiam minimam, actio daretur.

Itaque leges ciuiles, inprimis, *L.* 2. *C. de rescind. vendit.* definiunt, tunc demum actioni locum fore, si alter laesus sit enormiter, id est, vltra dimidiam; quamuis et haec regula multas patiatur exceptiones, inprimis vero non potest locum habere, si quis se laesum quaeratur enormiter in negotio, quod aleam continet, e. g. in transactione; quin ne aequitate quidem niti illam rescissionem contractuum ob *l.* 2. *C. de rescind. vendit.* singulari *Dissertatione de aequitate cerebrina remedii ex l.* 2. *C. de rescind. vendit.* demonstrare voluit THOMASIVS, quamuis eius sententiae me haud suffragari fatear.

§. 5.

§. 5.

Iam speciatim de CONTRACTIBVS BENEFICIS, et quidem 1. *de mandato*, §. 5. 2. *de commodato*, §. 6. 3. *de deposito*, §. 7.

MANDATVM est contractus, quo quis rem alienam gratis expediendam suscipit.

Contractus,) ergo non potest mandatum esse obligatorium de re impossibili, turpi, aliaue, quae non est in commercio.

Rem alienam.) In *Institutionibus* dicitur mandatum etiam posse in nostri gratiam suscipi; sed tunc vere non est mandatum, verum consilium, e. g. si inopi mando, vt operas locet.

Gratis.) Alias enim nihil differret a locatione conductione.

Ceterum haec definitio nobis dat conclusiones.

In hoc mandati contractu omnem fidem et diligentiam esse praestandam; nam *a*) est contractus beneficus, quem de officiis dumtaxat humanitatis iniri diximus; haec amore nituntur, vt supra demonstratum; amor autem eandem exigit fidem ac diligentiam in rebus proximi, quam nobis praestari volumus; mandabant olim per manus dationem, *cedo dextram, per ego hanc dextram te oro, fidelis vt mihi sies*; vnde mandatum quasi manus datio; b) nemo mandat nisi amico, nec mandatum quis suscipit, nisi amicus; hinc turpissimum amici spem in nobis positam destituere; facile ergo patet, cur Romani contractum hunc famosum habuerint.

2. Normam huius contractus esse voluntatem mandantis, nam huius caussa mandatum suscipitur. Quum vero illa voluntas sit vel determinata, vel indeterminata, mandatum quoque vel *definitum*, vel *indefinitum* est: DEFINITVM, si mandans mandatario omnes circumstantias definit: INDEFINITVM, si eas non definit, sed rem omnem alterius fidei ac prudentiae relinquit. De illo tenendum

3. religiose mandatarium sese continere debere intra fines mandati, alias mandantem non teneri gesta rata habere.

Hic magnas tricas nectunt ICti Romani; quaerunt enim, a) *an mandatum possit exsequi mandatarius per aequipollens?* b) *item an teneatur mandans rem ratam habere ad summam concurrentem?* Nos respondemus, si vere res sit aequipollens, nullum esse dubium, e. g. si mihi quis conduxerit aedes, easque commodas, speciosas, loco opportuno sitas, non autem easdem, quas mihi conduci volueram; sed raro vere sunt aequipollentia propter affectionis pretium, cuius fundamentum supra datum; altera quaestio absolute affirmanda, quia mandans habeat, quod voluit.

V 2 De

De mandato indefinito tenenda regula: 4. omnem fraudem abesse debere; hinc, si talis intercessit, mandans ne sic quidem tenetur ad ratam rem habendam.

Denique quamuis gratuitus sit hic contractus, non tamen vlla aequitatis specie exigere potest mandans, vt mandatarius damnum ex re sua ferat; hinc 5. mandans tenetur mandatarium indemnem praestare, adeoque impensas et damna, si qua ex mandato passus est, resarcire.

§. 6.

COMMODATVM a mutuo pleraeque gentes non distinxerunt; hinc Germani eodem vocabulo *leihen* vtuntur de vtroque contractu; receptum tamen est, vt differentia statuatur 1. *ratione obiecti*, quod hic est res non fungibilis, in mutuo fungibilis; 2. *effectu*, quia in mutuo transit dominium, in commodato non transit; 3. *ratione obligationis*; debitor enim reddere tenetur idem in genere, commodatarius eamdem speciem.

Hinc definitio, *commodatum* est contractus, quo quis alteri rem suam non fungibilem gratis vtendam concedit, in eadem specie restituendam; hinc 1. commodatarius tenetur rem alienam summa fide ac diligentia custodire; 2. rem finito vsu restituere; 3. quaeuis damna sua culpa data resarcire; 4. commodatarius vero a commodante indemnis praestandus est, si sumtus facere coactus est in rem commodatam. Quia tamen hoc quodammodo inhumanum videtur, promiscue omnes sumtus repetere, quum commodatarius re aliena gratis vtatur: hinc ius Romanum, insuper habitis modicis, immodicos tantum vult restitui, id est, eos, qui ipsam mercedem locationis transcendunt.

§. 7.

DEPOSITVM est contractus, quo res alienas gratis custodiendas suscipimus. Nullus est contractus, quem sanctiorem habuere veteres; hinc a PLINIO, *Epistolar. X 97.* laudantur primi Christiani, quod sacramento se inuicem obstrinxerint, ne depositum abnegent; contra Glauci vniuersam familiam ideo periisse referunt, quod cogitarit saltem abnegare depositum. IVVENALIS, *Satyr. XIII. 199. seqq.*

Spartano cuidam respondit Pythia vates:
Haud impunitum quondam fore, quod dubitaret
Depositum retinere, et fraudem iure tueri
Iurando. --- --- ---

Et

Et paullo poſt, *v.* 204. *ſeqq.*

Reddidit ergo metu, non moribus, et tamen omnem
Vocem adyti dignam templo, veramque probauit:
Exſtinctus tota pariter cum prole, domoque.

Id ſane ratio ipſa dictitat, 1. depoſitum eſſe ſancte cuſtodiendum; eſt enim et hoc amicitiae fiduciae datum.

2. Omnem culpam praeſtandam.

3. Deponenti ſtatim reſtituendum; quod tamen patitur exceptionem, a) ſi forte appareat, deponentem re abuſurum, e. g. ſi furioſus gladium repoſcat; b) ſi verus dominus ſuperueniat, et rem vindicet.

4. Depoſitarium quoque indemnem praeſtandum.

§. 8.

Pergit auctor ad contractus oneroſos, in quibus primum locum tenet PERMVTATIO, per quam intelligimus contractum, quo res pro re traditur, et quidem intelligenda res omnis, praeter pecuniam; nam alioquin eſſet emtio venditio.

Hinc quaeri ſolet, 1. *an in pecunia quoque locus ſit permutationi?* Affirmatur, ſi conſideretur tamquam res non fungibilis, alioquin ſi pecuniam pro pecunia do, vere eſt emtio; 2. *an permutatio ſit, ſi pars in pecunia, pars in rebus aliis conſiſtat?* Iure naturae huius quaeſtionis nullus eſt vſus: at iure ciuili aliquando magnus eſt ob ius retractus, cui in emtione venditione, non in permutatione locus eſt; deciditur ergo iure ciuili ita, vt primum reſpiciatur ad maiorem quantitatem, quae ſi in pecunia conſiſtit, pro emtione habetur contractus; ſin in alia re, pro permutatione: deinde ſi aequalis eſt quantitas, pro emtione, tamquam contractu frequentiore), maior praeſumtio eſt.

Vtilior eſt diſtinctio inter *permutationem ſimplicem* et *cum emtione venditione coniunctam*; ſimplex eſt, quando abſolute res pro re datur, ſine praeuia aeſtimatione, qualem ſupra inter Batauos et Indos fuiſſe diximus; talis etiam illa apud Homerum Glauci et Diomedis, qui inter ſe permutabant arma, apud HOMER. *Iliad.* β. *v.* 236.

χρύσεα χαλκείων ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων,
Aurea aeneis centena nouenariis.

Altera cum emtione venditione coniuncta, quando ſinguli primum res ſuo pretio aeſtimant, ac deinde loco pecuniae erm

 ces

ces commutant, quod facere solent mercatores Bataui, dum ex Russia coria pro aromatibus domum referant.

De illa est regula: 1. Permutationem eius modi fieri per auersionem, adeoque neutrum de laesione conqueri posse, modo nihil dolo factum; de hac: 2. In permutatione posterioris generis eadem esse iura, quae in emtione, adeoque quamcumque laesionem esse resarciendam.

Quaeri solet, *an locus in hoc contractu sit poenitentiae?* Affirmatur iure Romano, sed ratio non alia est, quam quod qui ex sua parte dedit, alterum non dantem habeat obligatum ex contractu, ille vero, qui non dedit, dantem tantum ex pacto obligatum habet; ibi enim adest caussa praesens et ciuiliter obligans, hic non adest: sed quia hanc subtilitatem ignorat ius naturae, secundum quod potius omnia pacta valide obligant, consequens est, vt ex eius principiis non magis sit locus poenitentiae in contractibus innominatis, quam in aliis.

§. 9.

Alter contractus onerosus est *emtio venditio.* Hic maximum denuo discrimen inter ius naturae et ciuile; illo procul dubio huius contractus finis est translatio dominii, quia ea intentione emere solemus: at iure ciuili tantum traditio est finis; siue enim dominium transferatur, siue non, tamen valet contractus; hinc iure naturae verus est iocus MARTIALIS, *Epigramm.* II. 18.

Carmina Paullus emit, recitat sua carmina Paullus.
Nam quod emas, possis dicere iure tuum.

At iure ciuili res aliter se habet, estque *emtio venditio* contractus de re pro certo pretio tradenda, quum iure naturae sit contractus de rei dominio pro certo pretio transferendo.

Itaque 1. venditor debet esse dominus; 2. Non debet in mora tradendi esse, alias iure naturae merito fert periculum; 3. Emtor iusto tempore soluere pretium tenetur; 4. Alias merito tenetur ad praestandam indemnitatem, hodie ad vsuras; 5. venditor tenetur ad euictionem praestandam, si res vendita a tertio euicta sit.

Reliqua omnia sunt iuris positiui, nisi quod, quia iure naturae omnia pacta obligant, inde fluit regula: 6. Quod emtioni qualiacumque pacta tum suspensiua, tum resolutiua accedere possint.

Ta-

Digitized by Google

Talia vero sunt: 1. *Addictio in diem*, vbi res pro certo pretio alteri addicenda, si intra certum tempus nemo plus offerat; 2. *Lex commissoria*, vt in casum non soluti pretii res inemta sit; 3. *de retrouendendo*, vt restituto pretio res iterum retradatur, cet. Omnia haec pacta ex intentione et sermone contrahentium interpretanda.

Emtio spei est, quando res incerta emitur, quod fit in emtionibus rerum futurarum, lotariis, olla fortunae, cet. vbi vna regula: neutrum contrahentem conqueri posse de laesione.

§. 10.

Locatio conductio est contractus de rei vsu vel operis pro certa mercede praestandis: 1. mercedem hic denuo in pecunia numerata consistere oportet, quia alias esset contractus, do vt facias, vel facio vt facias, quamuis iure naturae inter haec nihil differentiae sit, et Romani hoc discrimen introduxerint ideo, vt actiones eo rectius discerni possent; 2. qui mercedem dat, vocatur conductor, qui eam accipit; locator, quamuis hoc fallat in conductione operis, si scilicet locatur totum opus, veluti pons, agger, turris; tunc enim qui mercedem dat, vocatur locator, qui mercedem accipit, conductor, vel redemtor operis; 3. mercedem oportet esse determinatam, alias non est locatio, nisi sit merces legitima; e. g. quaeri solet, an locatio fuerit illa apud MATTH. XX. 4. *ite vos quoque in vineam meam, et quod aequum erit, dabo vobis*: operariorum enim merces diurna legibus iam definita esse solet in singulis ciuitatibus.

Officia iam facile intelliguntur: 1. locator tenetur vsum rei, vel operas praestare; 2. si impediatur, tenetur ad id, quod interest; 3. si non plene praestari potest rei vsus ob casum fortuitum, remissio mercedis iure petitur; datur enim pro rei vsu; casum etiam non alius ferre potest, quam dominus, nisi conductor eum in se susceperit; 4. non potest locator conductorem ante finitum tempus expellere; si expulerit, tenetur ad id, quod interest; 5. conductor tenetur ad mercedem soluendam; nec non 6. ad diligentiam omnem praestandam, quam ipse dominus in suo praestaret, nam vsum tantum rei alienae habet, remque tenetur restituere non deteriorem; 7. non potest rem deserere ante tempus, nisi ob vrgentem necessitatem: non enim vult ante tempus expelli; quod sibi fieri non vult, alii ne faciat.

An

Digitized by Google

An vero meliorem rem reddere potest conductor pro lubitu? Neg. iure naturae, nisi dominus vel locator consentiat: aut enim non sufficit res eius vsibus, non debuit conducere; aut sufficit, non debuit sumtuose aedificare. Non ergo probanda est consuetudo Frisiorum, qui conductori praedii rustici liberam faciunt aedificandi facultatem, nec finito locationis tempore locatori prius restituitur praedium, quam satisfactum sit conductori de meliorationibus; ita saepe contingit, vt locator excidat dominio, si tantum soluere non possit.

§. 11.

Mutuum est contractus, quo pecunia, et alia res fungibilis alteri datur, vt eius fiat, et quandoque tantumdem in eodem genere restituatur.

Res fungibilis.) Alias enim esset commodatum.

Vt eius fiat.) Natura enim huius contractus exigit, vt transferatur dominium. Negauit id SALMASIVS *de vsuris*, praecipue ideo, quod pecunia credita vocetur aes alienum. Sed resp. vocatur aes alienum, non quatenus a debitore possidetur, sed quatenus restituenda; ob id enim non habetur pars patrimonii, nec hoc intelligitur, nisi detracto aere alieno.

Argumentamur contra SALMASIVM: Penes quem omnes dominii sunt effectus, is est dominus; penes debitorem omnes dominii sunt effectus; ergo penes debitorem est dominium. Minorem inde probamus: 1. libere de pecunia disponit debitor, adeo vt et abiicere eam possit; 2. omnem inde vtilitatem percipit; 3. periculum et casum fert; si pecunia perit, perit debitori, et res tamen nemini perit, nisi suo domino; 4. vindicat exstantes, vbicunque inuenit.

Officium ex hoc contractu resultans facile intelligitur: *solue quod debes*; est enim hic finis huius contractus.

Obiici posset, at quomodo meum est, quod reddi debet? Resp. 1. non reddo nummos eosdem in specie, sed in genere; 2. potest et dominus ad reddendum obstrictus esse, e. g. qui possidet cum pacto retrouenditionis; heres item fiduciarius; ita maritus est dotis dominus, quamuis ad restituendam illam finito matrimonio obstrictus.

Praecipua quaestio est, *an vsurae peti possint*? Negant id nonnulli, inprimis Canonistae, qui excommunicatione dignos putant vsu-

vſurarios, 1. quia nummus ſit res ſterilis; Reſp. id negatur, quia contrarium mercatores quotidie ipſo facto experiuntur; 2. quia commodatum eſt gratuitum, ergo et mutuum tale eſſe debere; Reſp. non valere conſequentiam, in commodato tantum vſus rei transfertur, res non conſumitur, ſed in ſpecie eſt reddenda; non ergo tantum eſt periculum; 3. quia paſſim in lege Moſaica prohibentur vſurae, *Exod. XXII.* 25. *Leuit. XXV.* 36. ſed conf. *Deut. XXIII.* 19. Non poterant quidem vſuras capere a contribulibus, poterant autem ab aliis, qui non eſſent conſortes eiuſdem religionis. Et quis ignorat, Iudaeos eſſe foeneratores omnium improbiſſimos. Argumentamur itaque: quidquid tantum ratione Iudaeorum, non omnium hominum prohibitum eſt, id non eſt iuris naturae: vſurae, cet. 4. quia magna detrimenta inde capit res publica; Reſp. ergo inde tantum ſequitur, coërcendam eſſe vſurariam prauitatem, non autem vſuras in ſe eſſe illicitas; abuſus non tollit vſum. Immo LVDOVICVS SEPTALIVS *de ratione ſtatus* eleganter demonſtrauit; vtilius eſſe rei publicae, vt vſurae permittantur, quam vt prohibeantur, quia alioquin nemo alteri pecuniam cum tanto periculo crediturus eſſet, ſi nulla ſpes lucri ex vſuris adfulgeret. Demonſtratio optima eſt, vſuras eſſe licitas: quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris; non vis, vt alter cum tuo damno locupletetur; ergo nec tu debes locupletari cum alterius damno; locupletareris autem, ſi aliena pecunia lucrum faceres, nec partem lucri communicares; cum domino ergo communicare debes, adeoque vſuras ſoluere.

Officium tamen iuris naturae eſt, 1. vt modicae ſint, nec mordaces; 2. vt ſoluantur vel ex promiſſo, vel propter moram, adeoque plane non debeantur, ſi nec promiſſae, nec debitor in mora ſit; 3. vt non exigendae ſint ab eo, qui ex pecunia nullum plane lucrum capere potuit, adeoque creditor iure ſcire debeat, ad quid debitor vſurus ſit pecunia.

§. 12.

SOCIETAS (*die Maſcopey*, fraternitas) eſt contractus de re vel operis communicandis ob commune lucrum.

Eſt vel *vniuerſalis* omnium bonorum, veluti multis in locis inter coniuges, vel *particularis*, ſi communicatum certum bonorum genus, e. g. adquaeſtus; vel *ſingularis*, ſi certa ſumma pecuniae.

Vniuerſalis omnium bonorum non requirit aequalitatem, neque in adquaeſtu, nec operis, nec impenſis.

Particularis itidem non requirit aeqnalitatem; ſic adquaeſtus inter coniuges quibuſdam locis diuiditur aequa lance, quamuis nec opes ſint pares, et vnus plus lucretur, quam alter.

In *ſingulari* ſocietate ſinguli ſocii participant de lucro et damno pro rata, id quod arithmetice per regulam ſocietatis computatur;

Titius in ſocietatem infert - - - - - -	10000
Maeuius - - - - - - - - - - - - -	5000
Jauolenus - - - - - - - - - - - -	3000

Iſtis 18000 lucrati ſunt 12000: quaeritur quomodo hoc lucrum diſtribuendum? Dico per regulam de tribus,

18000 - - -	12000 - - -	10000	$6666\frac{2}{3}$
18000 - - -	12000 - - -	5000	$3333\frac{1}{3}$
18000 - - -	12000 - - -	3000	2000.
		Sors 18000.	12000 lucrum.

4. Societas *leonina* plane prohibita; nota eſt fabula AESOPI de leone ſocietatem venatoriam inſtituente.

5. Societas tam diu durat, quamdiu voluerunt contrahentes: iure Romano, quamdiu volunt; diſcedere enim poſſunt pro lubitu ſocii.

6. Soluta ſocietate res quoque communes pro rata diuidendae inter ſocios.

§. 13.

Ad oneroſos contractus auctor etiam refert *contractus aleam continentes*, per quos intelligimus tales contractus, vbi quis neſcit, quid, quale, quantum, immo an aliquid accepturus ſit; huc pertinent.

1. *Sponſiones*, per quas intelligimus mutuam promiſſionem in incertum euentum factam; nihil hic iniuſti; poſſum donare pure, ergo et in certum euentum; poſſum ſolus, ergo multo magis poterunt plures reciproce donare.

2. Ludi omnes, vbi vel ars, vel fortuna, vel vtraque dominatur; hic quoque nihil, quod in ſe iniuſtum ſit, ludus enim etiam eſt donatio reciproca ſub ea conditione facta, ſi quis ex legibus ludi alterum vicerit. At iniuſtiſſimi fieri poſſunt ob temporis iacturam, auaritiam, et cupiditatem, iras, contentiones, fraudes, caedes, cet.

3. Olla;

3. Olla fortunae vel lotaria, quando pretio emitur tessera, per quam sortitio fit de lucris admodum inaequalibus; hic quoque nihil iniusti, modo omnis fraus absit, vnde plerisque locis institutum, vt nulli liceat ollam fortunae habere, nisi antea a magistratu fuerit probata, quotidieque obsignata. Vtilissimus vero eius generis est

Adsecuratio, quando quis promittit, se alterum indemnem praestiturum, si forte nauis vel merces perierint, pro certo praemio; 1. promittens vocatur *adsecurator*; 2. is, cui indemnitas promittitur, *adsecuratus*; 3. praemium; 4. contractus scriptus *die Polizza*.

Praemium statim soluitur, eoque facto hic contractus hunc habet effectum: 1. si non soluit portu nauis, adsecuratus de praemio partem recipit, quae vocatur *restorno*; 2. si feliciter in portu adpellit, adsecurator praemium lucratur; 3. si periit, adsecurator indemnitatem praestare debet. In omnibus his contractibus obseruanda officia: *a*) fraudem abesse debere; non prodest autem, si quis de euentu iam certus est; *b*) neminem in his contractibus de inaequalitate et laesione conqueri posse, quia quisque debet sibi imputare, quod aleae rem commiserit.

§. 14.

Sunt etiam quidam contractus onerosi accessorii, qui numquam per se subsistunt, sed aliis contractibus accedunt: tales sunt *fideiussio* et *pignus*.

Fideiussio est contractus, quo quis alienae obligationi in subsidium accedit.

Dico *in subsidium*; nam vel alienam obligationem plane in se suscipit, vti Apostolum PAVLLVM fecisse nouimus, vocatur expromissio seu delegatio: differentia est, quod per fideiussionem debitor principalis non liberetur, per expromissionem liberatur.

Dicimus: *alienae obligationi*; ergo talis intelligitur, quae vicariam admittit praestationem; ergo sponsalia non admittunt fideiussorem; multo minus in criminalibus caussis, quae capitales sunt, vades dari possunt. Admittebantur vero apud Graecos, ceu docent exempla Damonis et Pythiae, sed absurda erat illa consuetudo, 1. quia nemo est dominus vitae suae, vt se obligare possit pro alio ad supplicium subeundum; 2. quia, si id fieret, re vera illa

X 2 non

non foret poena, quia non adeſt malum actionis, ob quod aliquid mali patiendum.

Dicimus denique fideiuſſorem alienae obligationi *accedere*. Ius Romanum addit: *per ſtipulationem*, vt diſcernatur fideiuſſio a conſtituta pecunia; ſed iure naturae nihil inter pacta et contractus intereſſe, ſaepe diximus.

Iam ex his facile intelliguntur officia: 1. fideiuſſor tenetur in ſubſidium; ergo quamdiu ſoluendo eſt debitor principalis; non eſt deueniendum ad fideiuſſorem; hinc ipſe IVSTINIANVS aequum putauit introducere *beneficium ordinis*, quum antea principaliter tenerentur fideiuſſores; 2. debitor principalis fideiuſſori tenetur ad indemnitatem, 3. plures fideiuſſores tenentur pro rata, niſi expreſſe ſe obligarint in ſolidum. 4. non tenentur in maius, quamuis arctius teneri poſſint; quae omnia ex natura precarii ſatis luculenter fluunt.

§. 15.

Pignus eſt contractus acceſſorius, quo creditori ius in aliqua re conſtituitur ad ſecuritatem crediti.

Haec res ſi traditur, *pignoris* nomen retinet; ſi non traditur, *hypotheca* vocatur.

Sic aliquando ſola res traditur, aliquando et fructus creditori relinquuntur in vicem vſurarum, et tunc eſt pignus cum pacto antichretico.

Quum ergo pignus detur in ſecuritatem crediti: ſequitur, 1. vt eo non ſit vtendum, niſi pactum antichreticum acceſſerit; 2. potius ſumma fide et diligentia cuſtodiendum; 3. ſi tamen periit, non ideo exſtinguitur debitum, quia res periit ſuo domino; 4. ſoluto debito pignus eſt reſtituendum; 5. debitor non debet vel rem alienam, vel alii potiore iure obnoxiam pignori dare; non enim poteſt ius ei in re dare, in quam iam alteri ius eſt.

Quaeritur, *an in pignore locus ſit pacto commiſſorio*, id eſt, tali pacto, vt pignus commiſſum ſit, ſimulac iuſto tempore non reluatur? Negatur; debitor enim nihil debet, niſi vt tantumdem in eodem genere reſtituat, non autem reſtitueret tantumdem, ſed plus, quam deberet, ſi pignus in commiſſum caderet, quippe quod plerumque maioris pretii eſt, quam debitum; ergo pactum commiſſorium non habet locum.

§. 16.

Digitized by Google

§. 16.

Quum ipse auctor, quod ad officia contrahentium attinet, se ad superiora referat, nos vero officia ad singulos contractus adcuratissime exposuerim : actum agere, eaque hic omnia repetere nolumus, sed potius ad caput sequens progredimur.

CAPVT XVI.

QVIBVS MODIS SOLVANTVR OBLIGATIONES, QVAE EX PACTIS ORIVNTVR.

§. 1.

QVum adhuc de contractibus, inisque inde obligationibus, actum sit: merito iam porro disquiritur, *quomodo obligationes dissoluantur?* modi autem sunt tot, quot sunt paragraphi, vt nulla opus sit huius capitis partitione.

Primus modus est *expletio contractus* seu *solutio*, per quam intelligimus praestationem eius, quod est in obligatione, e. g. si redditur creditum, si pretium ab emtore soluitur, cet.

Solui tunc obligationem, inde probatur: finis est primum in intentione, at vltimum in exsecutione; in contractibus expletio seu solutio est primum in intentione, et vltimum in exsecutione, contractus ergo, solutione praestita, finitus est.

Inde patet, 1. non interesse, quis soluat promissum vel praestet, nisi promissum ita comparatum sit, vt non admittat vicariam praestationem; hinc si Titius soluit centum, quos Maeuius debet, mihi perinde satis factum est, ac si Maeuius soluisset. At si Titius ducere velit Caiam, cui Maeuius promisit matrimonium, non perinde est, quia personae qualitas electa.

2. Soluendum est, quod in obligatione est; ergo non aliud pro alio, nec particularis solutio vlli obtrudi potest, si summa integra promissa; soluendum etiam eadem moneta, de qua conuenit, aut tantumdem addendum, quanto moneta est deterior, id quod vocant *agio*.

3. Soluendum iusto tempore, alioquin minus soluitur; hinc non

iniustum est interesse morae; videmus ergo, cur veteres vsi sint termino metaphorico SOLVERE, quemadmodum et OBLIGARE est metaphoricum. Sicuti contrahendo aliquis veluti obstringitur et ligatur: ita praestando, quod debet, soluitur et liberatur.

§. 2.

Alter modus est *compensatio*, quod vocabulum est stathmicum, vsurpaturque, quoties duo pondera sunt in aequilibrio; quemadmodum ergo tunc neutrum praeponderat, ita et neuter melioris vel deterioris conditionis esse dicitur, vbi fit compensatio.

Definimus itaque *compensationem*, quod sit mutui debiti et crediti contributio.

Tolli ea obligationem inde est, quod quae per pauca fieri possunt, per plura fieri non debeant: si enim ordine esset procedendum, primo debitor meus soluere mihi deberet centum, deinde eidem soluere deberem centum, quos ego debeo, breuius id fieri potest, si vterque suos centum retinet.

Iam facile patet, 1. compensationi tantum locum esse, vbi vtrimque est debitum certae aestimationis; hinc frustra compensarentur res et facta, nisi haec iam aestimata sint, e. g. Titius Caiae debet centum, haec Titio promisit matrimonium, compensationi non est locus, nisi forte a consistorio pronuntiatum sit, Titium Caiae centum soluere teneri.

2. Compensari non posse, nisi quod vtrimque liquidum est; liquidum enim statim debetur, illiquidum tum demum, quando caussae cognitio finita; at iniuria fieret creditori, cui statim soluendum, si iuberetur tamdiu exspectare, donec alter altercari desierit.

3. Compensatio fit ad summam concurrentem, id est, si Titius mihi debet centum, ego viginti, soluere mihi tenetur octoginta.

4. Ab eo momento, quo mutuum esse coepit debitum et creditum, vterque debere statim desiit, ergo cessant vsurae, pignora, obligationes fideiussorum.

§. 3.

Tertius modus est *remissio* seu *condonatio*, quae est pactum, quo obligatio vnius alterius liberalitate tollitur.

Est vel *expressa*, quae fit verbis, vel *tacita*, quae ex facto colligitur, e. g. ex redditione vel laceratione chirographi.

Ad

Ad expressam Romani requirebant verba sollemnia: *tune, quod tibi debeo, acceptum habes? acceptum habeo*; id quod vocabant acceptilationem.

Necessarium id videbatur; 1. quia pactum nudum non obligabat ciuiliter; 2. quia nihil tam naturale videbatur, quam eodem modo quidque dissolui, quo colligatum est: sed quum hae rationes iure naturae cessent, perinde quoque est, siue condonatio per pactum facta, siue per verba sollemnia.

Officia sunt: 1. qui condonat, debet liberam de rebus suis dispositionem habere; scelerata ergo erat remissio istius nequam apud Lvc. XVI. 6. *accipe tuum scriptum, et sede continuo, et scribe quinquaginta*; sic de alieno ludebat corio; 2. debitor debet hanc remissionem acceptare; sunt, qui eam acceptationem praesumi aiunt, sed ego id negauerim; distinguendae personae, si persona sit egena, et quae honeste id beneficium acceptare possit, praesumitur acceptasse, e. g. si quis pauperi condonet: at si iudex debeat litigatori centum, et hic ad corrumpendum iudicem ei debitum remittat, acceptasse hoc iudex non praesumitur, nisi consensum expresse declararit.

§. 4.

Quartus modus est MVTVVS DISSENSVS: quemadmodum enim contractus et conuentiones mutuo consensu ineuntur: ita iidem mutuo dissensu procul dubio dissoluuntur; est enim mutua remissio iuris ex contractu quaesiti.

Sed addit auctor limitationes duas: 1. si res sit integra, id est, si contractus non sit adimpletus, non quod postea recedere a contractu non liceat, sed quod, si recedatur, non tam dissolutio contractus adsit, quam nouus contractus, e. g. si quis mihi vendidit equum, et tradidit, egoque solui pretium, et postea vtrique nostrum placeat, vt venditor equum, ego pecuniam recipiam, re vera haec noua emtio venditio est.

2. Si lex positiua non obstet; haec enim procul dubio prohibere potest, quo minus contrahentes mutuo dissensu a contractu resiliant, quia hoc non est iuris naturalis praeceptiui, sed permissiui. Exemplum habemus in sponsalibus et nuptiis, quae quidem mutuo consensu ineuntur, at mutuo dissensu tam simpliciter dissolui non possunt, quamuis hoc iuri naturae in se non repugnet.

§. 5.

Digitized by Google

§. 5.

Quintus modus est *alterutrius perfidia*, qui modus potissimum in contractibus bilateralibus locum habet: in his est mutua obligatio, adeoque vnus alteri promittit sub conditione tacita: praestabo, si tu ex tua parte praestiteris; ergo vno non praestante alterius obligatio procul dubio cessat. PHILOSTRATVS laudat Regem, qui foedus cum vicino percussum sancte se custoditurum protessus est, quamuis vicinus contra leges foederis arma moueret; absurda laus, quum magis simplicitatem suam prodiderit bonus ille Rex, quam insignem fidem. Hoc ergo cum grano salis intelligendum; perfidia neminem potest obligatione soluere, quia est factum illicitum; ergo contractus quidem soluitur ex parte eius, qui bona fide illum seruare constituerat, non ex parte perfidi. Reddi hinc potest ratio, cur consistoria diuortio decreto parti innocenti soleant indulgere nouas nuptias, non autem nocenti.

§. 6.

Sextus modus est *status*; sed hic modus non est generalis; immo mutatio status iure naturae neminem obligatione soluit. Ad subtilitates iuris ciuilis hoc pertinet, quod capitis deminutio minima obligationem perimebat, ceu ex *tit. D. de capit. minut.* nouimus. Subest fictio, eum in imaginariam seruitutem esse deductum, qui emancipatus fuerit; at fictiones eius modi ius naturae plane ignorat, itaque hoc restringendum ad obligationes, quae intuitu alicuius status inducuntur; hae demum mutato statu cessant, quia cessante caussa effectus cessat, e. g. obligauit se quis tamquam miles ad leges militares; cessat eius obligatio, si miles esse iusto modo desiit, sed non ideo cessat obligatio militis debitoris, si miles esse desiit.

Hoc ergo intelligendum de mutatione status promittentis, non alterius, nisi incapax factus sit rem adquirendi; hinc quaeritur, *an Latini recte se liberatos putarint obligatione foederis cum Romanis initi, quum adhuc essent sub Tarquinio, quia status Romanae rei publicae mutatus*? Negatur, quia ideo non incapax facta foederatum habendi.

§. 7.

Digitized by Google

§. 7.

Septimus modus eſt *tempus*; ſed nec hic modus eſt generalis, pertinet enim ad illas tantum obligationes, quae ad certum tempus initae, e. g. ſoluam tibi quotannis 100 per 10. annos; exacto decennio ceſſat obligatio.

Aliter ius Romanum, §. 3. *Inſt. de verb. oblig.* ad tempus non poſſe deberi, itaque promiſſionem in certum tempus conceptam perpetuari, at ſtipulatorem, ſi poſt decennium petere velit, exceptione pacti vel doli mali ſubmoueri. Sed hae tricae iuri naturae incognitae. Tempus Romani conſiderabant tamquam pactum contractui ſtricti iuris adiectum; pacta adiecta contractui ſtricti iuris non valebant, niſi per modum exceptionis, ergo producebat tantum exceptionem.

§. 8.

Octauus modus eſt *mors*, quae omnia ſoluit, adeoque et obligationem: at id generaliter non eſt verum; nam e. g. obligatio debitoris ad ſoluendum debitum nec debitore nec creditore mortuo ſoluitur.

Diſtingue ergo, aut obligatio eſt ſolius perſonae intuitu inita, aut reſpectu rei praeſtandae: priore caſu ceſſat morte obligatio, e. g. promiſſio matrimonii, obligatio officialis, miniſtri, magiſtratus; poſteriori caſu non ceſſat ſemper, ſed tunc denuo diſpiciendum, an quis teneatur ad rem, an ad poenam praeſtandam; prior enim obligatio ad heredes tranſit, poſterior morte debitoris exſpirat.

§. 9.

Vltimus modus eſt *delegatio*; ſed auctor hanc confudit cum *ceſſione*, nam ait: delegari alicui debitorem, quum et non debitor delegari poſſit; at ceſſio requirit debitorem. Tu ita dixeris: *delegatio* eſt actus, quo debitor conſentiente creditore alium pro ſe ſoluturum ſubſtituit; hic tunc vocatur *expromiſſor*, e. g. Paullus. *Ceſſio* eſt actus, quo, quod quis mihi debet, in alterum transfero; ergo 1. in delegatione mutatur perſona debitoris, in ceſſione perſona creditoris; 2. delegatio requirit conſenſum et creditoris et noui debitoris, ceſſio tantum creditoris; 3. delegatio prioris debitoris obligationem tollit, ceſſio non tollit.

Soluitur ergo delegatione non in vniuerſum obligatio, ſed tantum obligatio prioris debitoris; Paucis: obligatio delegatione non finitur, nec ſoluitur, ſed transfertur tantum.

CAPVT XVII.

DE INTERPRETATIONE.

§. 1.

Sequutus exemplum GROTII auctor in *Iure nat. et gent.* egit de interpretatione, eamque doctrinam et in hoc compendio repetiit; imitatus poſtea Puffendorffium THOMASIVS in *Iuris prud. diuin.* At is primus animaduertit, nihil huic doctrinae cum iure naturae commercii eſſe.

Alii quidem interpretandi artem referunt ad criticam, veluti Io. CLERICVS in *Arte critica*; ſed critica magis in emendando et illuſtrando, quam in interpretando verſatur, et ſi interpretatur, quaerit tantum ſenſum grammaticum. Alii eam artem vindicarunt theologiae, alii iuris prudentiae, quia eam his diſciplinis permultum vtilitatis praeſtare animaduertebant, ſed eodem iure etiam ad omnes alias diſciplinas referri poſſet.

GROTIVS primus retulit ad ius naturae, quia eius regulae aeque ex recta ratione fluunt, ac ipſum ius naturae; ſed ita et tota philoſophia tractanda eſſet in iure naturae. Vt paucis dicamus: interpretatio non pertinet ad ius naturae, ſed ad logicam; haec autem intellectum praeparat ad cognitionem veri; verum autem vel meditando reperire volumus, vel ex aliorum ſcriptis eruere, vtrumque docere debet ſanior logica: vnde et THOMASIVS, aliique adcuratiores hanc doctrinam in logicis tradiderunt.

Vtut ſit, tam vtilis eſt haec doctrina, vt numquam ſatis inculcari poſſit: operae pretium ergo fuerit, hoc caput euoluere paullo adcuratius; agit in eo auctor 1. *de vtilitate regularum interpretandi*, §. 1. 2. *de interpretatione verborum*, §. 2–4. 3. *de interpretatione ipſius ſenſus et voluntatis*, §. 5. *ad fin.*

I. Quaeritur, *quam vtilitatem interpretatio habeat in iure naturae?* Vt adcurate reſpondeamus, diſtinguendum inter ius naturae ipſum,

Digitized by Google

ſum, et eiuſdem applicationem; illud eſt theoria, haec praxis. Quod ad ius naturae ipſum attinet, regularum interpretandi nulla eſt vtilitas; Hoc ita probamus: regulis interpretandi opus eſt, quoties adſunt ſigna, quibus quis ſenſa animi paullo obſcurius expreſſit; id eſt, quoties adſunt verba et loquutiones paullo obſcuriores; atqui in iure naturae non adſunt ſigna vel verba obſcuriora; ergo in iure naturae non opus eſt interpretatione. Minorem inde probo: ius naturae nobis non verbis reuelatum eſt, ſed inſcriptum in cordibus, non verbis, ſed ipſo ſenſu, e. g. ſic ſcio, neminem occidendum, quamuis ipſa verba in corde meo non reperiantur, ipſam rem enim ſcio, cogitationes vero meae nulla indigent interpretatione.

Aliud, ſi de applicatione loquamur; ius naturae et gentium quaerit, quid iuris ſit circa leges, pacta, contractus, foedera, tractatus pacis; haec omnia verbis exprimi, et litteris conſignari ſolent, ergo indigent interpretatione; nec prius de iure reſpondere poſſum, quam intelligam ſenſum loquentium, e. g. foedera eſſe ſeruanda probe ſcio, etiam ſine verborum interpretatione.

Occurrit caſus, Romani et Carthaginenſes finito bello Punico primo pacti erant, neutram gentem alterius ſocios laedere debere; paullo poſt ad Romanorum ſocietatem acceſſerat Saguntus, Hannibal Carthaginenſis eam obſidebat, quaerebatur, an hoc contra foedus ſit? Romani affirmabant, quia Saguntus ſit ſocia ciuitas; negabant Carthaginenſes, quia Saguntus ſocia ciuitas non fuerit eo tempore, quo foedus factum; interpretatione ergo huius foederis opus erit, prius quam, quid circa illud iuſtum ſit, pronunciare ex iure naturae et gentium poſſis.

Ita et Latini populi foedus fecerant cum Romanis, eorumque Rege Tarquinio Superbo: Tarquinium Romani vrbe expulerant, liberamque conſtituebant rem publicam; Latini deficiebant a Romanis, cauſſati, ſe hoc foedus cum regno Romano feciſſe, iam vero tale nullum ſupereſſe. Prius quam ex iure naturae et gentium oſtendi poſſit, rectene, an male et iniuſte egerint Latini, foedus illud recte erit interpretandum. Ergo ipſum quidem ius naturae non indiget interpretatione, at in applicatione eiuſdem ad pacta, foedera, cet. vſus eius eſt incredibilis.

§. 2.

II. *Interpretatio* eſt actus intellectus, quo verum loquentium aut ſcribentium ſenſum ex certis ſignis, nempe verbis et litteris, eruo;

 ergo

Digitized by Google

ergo distincte hic consideranda verba et sensus loquentis vel scribentis.

Quod ad verba, ea vel sunt *popularia*, quibus quisque etiam ex populo vtitur, de quibus §. 2. vel *technica*, seu verba artis, §. 3.

De *popularibus* auctor commendat *regulam* hermeneuticam I.

Verba tamdiu accipienda sunt in significatu famoso, donec necessitas nos ab eo duellat.

Ratio huius regulae est; qui loquitur, vult intelligi, ergo debet vti signis ad indicanda animi senta semel receptis; non autem vteretur signis semel receptis, si significationem verbis plane aliam subiiceret; ergo praesumitur merito, eum verba in sensu natiuo et recepto recepisse, iisque proinde merito inhaerendum, quoad licet; e. g. promiserant Turcae militibus praesidiariis capita salua fore, et putabant deinde, satisfactum esse promisso, si eos pedibus manibusque truncarent; absurde; hic enim verba in sensu vulgari recipienda, vulgus vero intelligit per haec verba, vitam retinere.

Addimus vero, *donec nos necessitas* inde *depellat*, id est, quamdiu nihil absurdi inde sequitur; absurdi autem quid sequitur, quoties vel contradictorium quid, vel fini loquentium, contrarium inde fluat; hinc ad litteram non poterat intelligi responsum oraculi Delphici Atheniensibus datum, vt menibus ligneis se muniren.

Sed quaeritur, *quaenam sit significatio natiua ac recepta vocum?* Recte respondet auctor, non esse hic respiciendum

1. ad etymologiam, ea enim *a*) saepe a significatione maxime discrepat, e. g. schola, a σχολῇ otio dicitur; montem a mouendo dictum volunt; *b*) maxime saepe incerta, et plerumque ignota, e. g. aediles curules aliqui dictos putant a curru, alii a cura, alii a sella curuli; *c*) aliquando nugas agunt viri docti in studio etymologico; MENAGIVS deducit vocabulum *Laquais* a verna; *mutuum* IVSTINIANVS a meum et tuum: *testamentum* a testatione mentis; *locustam* Scholastici dictam putabant ab hasta et longus.

2. Nec ad proprietatem, id est, primaeuam significationem; nam ea saepius degenerat cum tempore, e. g. tyrannus olim rex; sophista olim sapiens; fur olim seruus; idemque Germanicum *Schalck*, olim *Knecht*; *Magd* olim virgo.

3. Nec ad analogiam seu similitudinem formationis, nam et haec saepe fallit, e. g. conuicium, vbi plures simul clamant, quasi conuocium est, ergo conuiuium κατ' ἀναλογίαν erit, vbi homines plures simul viuunt; comitium, vbi plures simul eunt, et tamen con-

conuiuium significat epulum, comitium locum in foro.

4. Nec ad similitudinem linguarum vicinarum, e. g. *Seigneur* manifesto est a senior, vti Italicum *Signore*, et tamen nihil minus, quam seniorem significat.

5. Ergo ad solum vsum est respiciendum; verba valent sicut nummi; ad vsum, inquam, quem penes arbitrium, et vis, et norma loquendi, vt ait HORATIVS; ergo caput seruare significat vitam retinere ob vsum, fur significat *einen Dieb* ex vsu; ita et tyrannus, gymnasium, cet. significationes habent ex vsu, quum quoad originem plane aliud quid significent.

§. 3.

Iam ad terminos vel vocabula technica: singuli artifices habent sua vocabula propria, vel saltem suas significationes proprias. ICti e g. plane alia significatione vtuntur in verbis innumeris, e. g. flumen, tignum, telum, pauperies, noxa, pecus, quadrupes; Mathematicis plane aliud est corpus, quam physicis, quin et venatores, pictores, fabri, sutores, cet. eius modi vocabula habent. Hinc *regula II.*

Verba artium ex artificum sensu interpretanda.

Hinc vocabula gemmarum a mercatore gemmarum discenda.

Vsum insignem habet haec regula in interpretandis foederibus, legibus, cet. e. g. Alsatia, quae sit, discendum erit a Geographis, quum Galli cum Germanis post pacem Westphalicam contenderent, de prouinciae istius regionibus; quid sit *die Land-Voigtey*; ex iure publico; feudum masculinum, feudum ligium, feudum soldatae, camerae cet. ex iure feudali discendum; quid classis sit? discendum a collegiis nauticis, quae vocant *Admiralitæts-Collegia*.

Patitur tamen regula exceptionem, si praesumtio sit, loquentem tales terminos technicos non potuisse intelligere; sic sutor filio praelegauerat quatuor elementa; hic frustra quaesiuisses a physico, quid legatum hoc contineat; intelligebat enim sutor ille libellum scholasticum.

§. 4.

Aliquando verba siue simplicia, siue complexa tam obscura sunt, vt coniecturis sit opus, de quibus *regula III.*

Coniecturae debent esse consentaneae circumstantiis orationis.

 Tales

Digitized by Google

Tales circumſtantiae potiſſimum ſunt 1. *perſona ſcribentis vel loquentis*, e. g. in *L.* 1. *§.* 3. *D. de extraord. cognit.* „ agitur de Me-„dicis, negaturque eos eſſe Medicos, qui incantauerint, vel impre-„cati ſint, vel qui vulgari impoſtorum verbo exorciſauerint; non „eſſe haec medicinae genera, tametſi ſint, qui has ſibi profuiſſe „cum praedicatione adfirment. Verba haec ſunt obſcura, nec expreſſit VLPIANVS, quos ita perſtringat; ſed non vlla probabilior eſt coniectura, quam notari hac lege Chriſtianos, qui tunc temporis adhuc miraculoſe curabant homines, vti teſtatur ſcriptor eorumdem temporum TERTVLLIANVS. Conuenit ſane haec coniectura perſonae ſcribenti, VLPIANO, hoſti Chriſtianorum acerrimo, vti teſtatur LACTANTIVS, *Inſtit. diuin. V*, 15.

2. *Verba ipſa*; nam et iſta coniecturae non repugnare debent; in ſuperiore exemplo vocabula *impoſtorum* occurrunt; eo vero nomine vel praecipue notabant Chriſtianos pagani, ceu id demonſtrauit KORTHOLDVS, in *Pagano obtrectatore*; *exorciſare*, eo quoque vocabulo tum vel maxime ac pene ſoli vtebantur Chriſtiani, vti GVIL. CAVE in *Chriſtianiſmo primitiuo* docuit; conuenit ergo et his verbis coniectura noſtra.

3. *Tempus*; vixit VLPIANVS ſeculo tertio, quo feruebat, odium aduerſus Chriſtianos, quo hi miraculoſe curabant, adeo vt in ipſo Seueri Imperatoris palatio Chriſtianus Euodii procuratorem curaret, TERTVLL. *Apologet. cap.* 4. Eo procul dubio pertinent verba vltima huius *L.* 1. *tametſi ſint, qui hos ſibi profuiſſe cum praedicatione adfirment.*

4. *Locus*; VLPIANVS ſcripſit Romae, vbi magna Chriſtianorum multitudo, eaque exoſa, adeo vt Seuerus Chriſtianos fieri vetaret, SPARTIAN. *vit. Seuer. cap.* 17.

5. *Cauſſa*; ſcripſit haec VLPIANVS in libro *de omnibus tribunalibus*, vti legis inſcriptio indicat; omnia vero tribunalia tum potiſſimum Chriſtianorum cauſſis occupabantur.

6. *Modus*: ſtilus eſt magis ſatyricus, quam alias ſolet. Ita omnes circumſtantiae noſtrae, nec ideo dubitare poſſumus, quin illa ſolida ſit.

§. 5.

Hactenus de verbis: iam III. de ſenſu totius orationis eruendo. Hic quoque coniecturis nonnumquam eſt opus, maxime vero

1. in aenigmatibus, parabolis, hieroglyphicis, ſimilibuſque orationibus; e. g. Exſtat vetus epitaphium Bononiae;

D. M. S.

Digitized by Google

D. M. S.
AELIA. LAELIA. CRISPIS.
NEC VIR NEC MVLIER NEC ANDROGYNA.
NEC PVELLA NEC IVVENIS NEC ANVS.
NEC CASTA NEC MERETRIX NEC PVDICA.
SED OMNIA.
SVBLATA NEQVE FAME NEQVE FERRO.
NEQVE VENENO SED OMNIBVS.
NEC COELO NEC AQVIS NEC TERRIS.
SED VBIQVE IACET.
LVCIVS AGATHO PRISCVS.
NEC MARITVS NEC AMATOR NEC NECESSARIVS.
NEQVE MOERENS NEQVE GAVDENS NEQVE FLENS.
HANC NEC MOLEM NEC PYRAMIDEM NEC SEPVLCHRVM.
SED OMNIA SCIT ET NESCIT CVI POSVERIT.
HOC EST SEPVLCHRVM INTVS CADAVER NON HABENS
HOC EST CADAVER SEPVLCHRVM EXTRA NON HABENS
CADAVER IDEM EST ET SEPVLCHRVM SIBI

Hoc tam aenigmaticum eſt, vt erui non poſſit ſenſus, niſi per coniecturas.

2. Obſcuris propter abbreuiaturas, verba antiqua, noua, peregrina, inuſitata, non plene ſcripta vel truncata, e. g. Fridericus III. Imp. ſymbolo gaudebat. A. E. I. O. V. *Legare ſyntheſin, L. 38. §. 1. D. de aur. argent. mund. leg.*

Sic vos non vobis.

3. Antiquis; *morari inter homines deſiit*; omnibus his ſimilibuſque caſibus coniecturarum tres fontes oſtendit auctor, 1. ſubſtratam materiam, id eſt, obiectum, de quo auctor loquitur; 2. effectus; 3. coniuncta; de ſingulis ſeorſim.

De *materia* commendat regulam *IIII.*

Verba regulariter ſunt accipienda ſecundum ſubſtratam materiam. Talia enim ſunt ſubiecta, qualia permittuntur eſſe a ſuis praedicatis, et vice verſa.

Hinc e. g. epitaphium Aeliae Laeliae Criſpidis neceſſario explicandum videretur de abortu, ſi vltima quadrent, eſt enim epitaphium alicuius, quae *nec vir, nec mulier, nec androgyna*; nondum enim ille perfectus fuit homo, *ſed omnia*; fieri enim haec omnia, hinc *nec caſta, nec pudica*, cet. *ſed omnia*, ſcilicet potentia; *ſublata*

lata neque fame; cet. periit enim nullo horum, et tamen incertum; an non mater aliquid venenati adſumſerit, an nutrimentum ſuffecerit, adeoque an non fame perierit, an non vis adhibita; *nec coelo, nec aquis, nec terris, ſed vbique iacet*; videtur vrnae inditus cinis, qui ſic nec coelo, nec terra, nec aquis, ſed in aëre, qui vbique eſt, tenebatur. *Agatho* ille omnino *nec maritus, nec amator, nec neceſſarius* erat, ſed omnia eſſe potuiſſet, cet.

Legare ſynthesin ſignificat alicui veſtes, quae neceſſario coniunctae ſunt, legare; addo ego vero regulam *V.*

Coniectura manet incerta, niſi accedat probatio, quae eam reddat probabilem,

e. g. in epitaphio Aeliae Laeliae Criſpidis nihil probaui, ergo coniectura incerta. Contra ſymbolum iſtud Friderici III. imp. probabiliter interpretantur;

Auſtriae Eſt Imperare Orbi Vniuerſo.

Probari enim poteſt, Imperatorem illum ſiue prophetia aliqua, ſiue ſomnio monitum certo ſibi perſuaſiſſe, Auſtriam vniuerſo orbi imperaturam; Hinc in ſigillo maiori expreſſit verſiculos:

Aquila Ezechielis
Sponſae miſſa eſt de coelis
Volat ipſa ſine meta
Quo nec ales nec propheta
Euolauit altius.

§. 6.

2. De *effectu* notanda regula *VI.*

Verba ita interpretanda, vt effectum habeant;

nemo enim ideo loquitur, vt nihil ſignificet, vel verbis ſuis nihil euincat, ſi ſanus eſt; hinc 1. omnia pacta ita interpretanda, vt effectum habeant; hinc cauillator fuit Braſidas, qui magna accepta pecuniae ſumma Thebanis obſeſſis promiſit, ſe eorum terra exceſſurum, ac deinde cauſſatus eſt, ſuam eſſe terram, quam exercitu ſuo inſederit.

2. Omnia teſtamenta; Titius et Sempronius heredes ſunto; quod Titius habebit, Sempronius accipito; quod Sempronius habebit, Titius accipito. Hic nullum effectum haberet heredis inſtitutio, ſi *quod* non accipias pro quantum.

3. Foedera; hinc abſurda erat interpretatio Romanorum, qui ſtipulati ab Antiocho Syriae Rege dimidiam claſſem, naues ſingulas

las secabant; sic enim nullum effectum habebat stipulatio Antiochi, qui pro defensione regni alteram dimidiam sibi reseruarat.

§. 7.

3. Coniecturae etiam desumuntur ex coniunctis. *Coniuncta* sunt vel *loco*, illa vocantur loca parallela; vel tantum *origine*, et vocantur antecedentia et consequentia.

De *coniunctis loco* obseruanda regula *VII.*

Locus obscurior explicandus ex loco clariore.

Sic saepe scriptura explicanda ex scriptura; sic saepe testamentum ex codicillo; phrasis apud MATTH. *III.* 11. *igne baptizari*, alibi effertur, *sacro baptizari spiritu.*

De *coniunctis origine* regula *VIII.*

Attendendum est ad antecedentia et consequentia.

Extra contextum enim saepe nullum idoneum sensum fundit oratio, e. g. *sic te diua potens Cypri*; nullum sensum fundit, iunge sequentia, et statim de sensu patebit.

Sic in §. 2. *Inst. de act.* casus memoratur, quo possessor in rem agat: disputant, quis ille sit? sed antecedentia id planum faciunt; si quis nempe intendat ius non esse aduersario vtendi, fruendi, eundi, agendi, aquam ducendi; est ergo actio negatoria, non interdictum, *vti possidetis*, ob *L.* 3. §. 3. *D. de interdict.*

In *L.* 5. §. 2. *D. qui et a quib. manumiss.* libertas in fraudem creditorum data dicitur *rescindi*; in *L.* 45. §. 3. *D. de iur. fisc.* dicitur *retrahi*; in *L.* 1. *C. qui manumitt. non poss.* dicitur *reuocari*; sed confer locum parallelum *pr. Instit. qui et ex quib. causs. manumiss.* ibi manumissio talis nulla esse dicitur.

Ita *L.* 10. *D. de instit. act.* ita se habet: *eatenus tamen dabitur in eum actio, quatenus ex ea re locupletior est*; hic non exprimitur persona rei, nec qualis sit actio, quisque casus sit, de quo agatur. Sed antecedentia haec omnia illustrant: agitur de pupillo, qui tabernae praeposuit institorem; agitur de actione institoria, et quaeritur, an illa aduersus pupillum locum habeat? idque adfirmatur eatenus, quatenus factus sit locupletior.

In *L.* 12. §. 42. *D. de instruct. et instrum. legat.* mentio fit ostiariorum, topiariorum, diaetariorum, aquariorum, et dicitur, eos omnes ad legatum fundi instructi pertinere: hic antecedentia statim docent, eos esse seruos, et ostiarios quidem ianitores, qui in

Digitized by Google

catenis ad fores excubabant in cellula; topiarios hortulanos; diaetarios, qui diaetis seu cubiculis praeerant; aquarios, qui aquam portabant.

§. 8.

4. Ad interpretationem legum praecipue multum facit ratio legis, quae eiusdem veluti anima est.

Equidem PAGANINVS GAVDENTIVS, *Exposit. iurid. libr. I. cap.* 3. negat, hanc regulam veram esse, quin ne posse quidem omnium, quae a maioribus constituta sunt, rationem reddi, *L.* 20. *D. de legib.* Sed satis haec argumenta refutauimus in *praefatione* nostra *Elem. iur. ciuil. secund. ordin. Digestor. adornat.* praefixa. Id quidem verum est, si de obligatione legis quaeratur, nihil ad rem facere rationem legis; at in interpretatione legis ea est quam maxime necessaria; hinc auctor ponit regulam VIIII.

Illa interpretatio est sequenda, quae rationi congruit: illa reiicienda, quae ei repugnat.

Ratio in promtu est: legislatori cuiuis certus finis ob oculos versatur, ei fini accommodat media, id est, leges suas. Ergo legem non intelligo, nisi intelligam finem, e. g. de domo sua nemo in ius vocandus, *L.* 18. *D. de in ius vocan.* sed e vinea, balneo, theatro in ius vocari potest, *L.* 20. *D. eod.* Rationem reddere nemo poterit, nisi rationem legis sciat, quae est religio deorum Penatium.

In *L.* 15. §. 27. *D. de iureiur.* pro iniuria habetur, ad alterius inuidiam veste lugubri vti, barbam demittere, capillum submittere; lex haec clara, si scio rationem, puta, quia cognati talem habitum sumebant, si cognatorum aliquis capitis damnaretur, vel de capite periclitaretur.

L. 20. *C. de poen.* Si Imperator supplicium grauius, quam alias soleret, decreuerit, exsequutionem 30. dies differendam iubet. Legem non intelligimus, nisi rationem ex historia Theodosii sciamus. Vid. IAC. GOTHOFRED, *ad Cod. Theod. tom. III. tit. de poen. pag.* 305.

§. 9.

5. Sequens regula X. notissima quidem, et vetus admodum est; sed parum adcurata:

Favorabilia late, odiosa stricte interpretanda sunt.

Orta

Orta super ea controuersia inter THOMASIVM et VINC. PLACCIVM; ille hanc regulam reiecit, hic defendere voluit: scripta inserta THOMASII *Iuris prudentiae diuinae.*

Postulauit THOMASIVS suo iure, vt PLACCIVS fauorabilia et odiosa definiret; sed hic haesit aqua.

Supplere hunc defectum voluit PVFENDORFFIVS, sed 1. res ipsa docet, eum non definitiones dedisse, sed exempla; 2. ne exempla quidem omnia adduxisse, quia subiecit, cet. 3. experiundo quis discet, impossibile esse genuinas definitiones fauorabilium et odiosorum reperire.

Nimirum intellectu quidem et abstrahendo possum distinguere fauorabilia et odiosa, sed re ipsa eaedem res diuerso respectu simul odiosae et fauorabiles sunt; quod enim vni accedit, alteri decedit, quod vni prodest, alteri incommodum est. Hinc auctor addidit res mixtas, sed reuera omnes mixtae sunt, e. g. dos est fauorabilis genero, odiosa ratione soceri; priuilegium beneficum fauorabile est priuilegiato, odiosum ratione conciuium; legatum, fideicommissum, donatio sunt fauorabilia ratione legatarii, sed odiosa respectu heredis; tributa sunt fauorabilia ratione fisci et rei publicae, odiosa ratione subditorum.

Iam facile patet falsitas regulae, argumentamur enim: si fauorabilia late, odiosa stricte interpretanda sunt, sequitur, vt eadem res et late, et stricte interpretanda sit; at posterius est absurdum; ergo et prius. Consequentia vera est, quia easdem res et odiosas, et fauorabiles esse demonstrauimus. Posterius absurdum esse inde probamus, quia ne exitum quidem reperire potest eius modi interpretatio, e. g. si litigarent de dote gener, et socer, ille vsuras peteret, hic negaret, se vsuras debere, absurdissime iudex pronuntiaret, reum et dotem, et vsuras debere, actori vero vsuras accipere ius non esse, et tamen ita pronuntiandum esset, si vera esset regula, fauorabilia late, odiosa stricte esse interpretanda.

Potius ergo dicimus, humanitatem et misericordiam potius in omni interpretatione merito praeualere debere, quam rigorem et ius strictum: item maiorem semper rationem habendam eius, qui de damno certat, quam eius, qui lucrum captat.

§. 10.

6. Progreditur auctor ad species interpretationis, quae in legibus potissimum et in pactis locum habent. Alia est EXTENSIVA, vbi

Digitized by Google

ratio legis vel pacti latius patet quam verba; alia RESTRICTIVA; vbi verba latius patent, quam ratio; alia DECLARATIVA, vbi verba et ratio pari passu ambulant, adeoque illa tantum consideranda sunt.

Haec postrema non requirit singulares regulas. De *extensiua* vero tenenda regula XI.

Quoties ratio legis latius patet, quam verba, toties opus est interpretatione extensiua.

Ita quamuis XII. tabulae tantum agnatis et gentilibus iniunxissent tutelam legitimam: tamen ICti et patronos esse voluerunt tutores legitimos libertorum, liberorumque ab iis relictorum, non quod nominatim in lege de hac tutela caueatur, sed quia perinde accepta est per interpretationem, ac si verbis legis introducta esset, §. *vn. Inst. de legit. patron. tutel.* Ratio enim legis erat, vbi successionis emolumentum est, ibi et onus tutelae esse debet.

Regula XII. *Quoties aliquid fit in fraudem legis, toties extensiua interpretatione opus est.*

Quid sit *in fraudem legis* et *aduersus leges agere*, docet *L.* 29. *D. de legib.* Ratio huius regulae manifesta est: Legislator vult leges suas valere, ergo vult etiam, vt omnia prohibita sint, quae impediunt, quo minus lex valere possit; at impediunt valorem legum, quae fiunt in fraudem earum; ergo ea omnia simul prohibita voluit.

Exemplum elegans est in *§. vn. Inst. de leg. Fuf. Canin. toll.* itemque in *L.* 1. *pr. L.* 13. §. 1. *L.* 40. *D. de iur. fisc.* vbi quod per tacitum fideicommissum relictum est, omne a fisco vindicatur, quia tacita fideicommissa plerumque inhabilibus in fraudem legum relinquebantur.

§. 11.

Interpretationi restrictiuae locus est, quoties ratio legis non tam late patet, quam verba. Id colligi posse putat auctor, vel 1. ex defectu voluntatis originario, si statim ab initio hunc casum lege comprehendi noluit, vel 2. ex casus emergentis cum voluntate repugnantia, si postea pateat, hunc casum in mente non habuisse legislatorem. Sed reuera haec eadem sunt et coincidunt, vti recte obseruauit TITIVS, *Obseru.* 433.

Sufficit regula XIII.

Quoties latius patent verba, quam ratio legis, toties opus est interpretatione restrictiua.

Sane

Sane enim non verba legis obligant, sed voluntas legislatoris, haec vero ex ratione legis elucet.

Id colligitur, 1. si absurdum sequeretur ex interpretatione latiore; sic peccabant in interpretatione tertii praecepti Iudaei, dum negabant, defensionem sabbatho esse licitam, sic enim sequebatur absurdum, Deum sabbathum instituisse in perniciem hominis; 2. ex defectu rationis, quae legislatorem mouit, e. g. prohibuerant leges, aperiri testamentum, si testator esset domi occisus, *L. 1. D. de SC. Syllan.* Ratio erat, ne forte serui manumissi testamento liberarentur, et sic immunes essent a tortura. Quid si seruos non habuisset domi occisus? deficit ratio, ergo et prohibitio; 3. ex defectu materiae, id est, si non adsit obiectum, de quo cogitatum, e. g. suscepit in se quis casum in contractu locationis conductionis, dubium non est, quin ferre teneatur sterilitatem. At quid, si vermes plane ignoti omnia depascantur? de eo non videtur cogitatum; hinc regula: *Ad non cogitata et non cognita renuntiatio non porrigitur.* Vid. EV. OTTONIS *Diss. de casibus insolitis, insolentioribus, et insolentissimis.*

§. 12.

At alia quoque signa recenset auctor, ex quibus colligi possit, legem et pactum restringi debere.

1. Si ab aequitate esset discedendum, si litterae inhaerere vellemus, e. g. qui feram occiderit intra bannum ferinum, capitis plectitur; iniquissimum esset, si hoc supplicio afficeretur, qui feram suae defensionis caussa occidisset.

2. Si humanitati repugnaret interpretatio latior; huc pertinet lex Saulis: qui quidquam gustauerit, moriatur; Ionathan vero legis ignarus et esuriens quidquam mellis gustauerat.

3. Si effectus non sit sperandus tanti momenti, quantum esset damnum ex obseruatione legis stricta proueniens, e. g. lex est: transfugae capite plectantur; ex Agesilai exercitu 10000. occupauerant cliuum ad hostem transituri; Agesilaus callido consilio id vertebat in vsum, et victoriam reportabat; iam 10000. essent mactandi maximo patriae detrimento; exclamauit itaque: dormiant hodie leges, teste PLVTARCHO in *Vita Agesilai.*

Digitized by Google

§. 13.

Vltimo loco auctor agit de conflictu vel collisione legum: Haec duplex; oritur enim

1. Vel ex diuersitate legum in diuersis territoriis latarum, e.g. in Saxonia recepta est gerada, alibi non est recepta; alibi prohibita sunt testamenta, apud nos permissa. Itaque si quis in Russia testetur moribus Russicis de bonis in Germania sitis, quaeritur, an testamentum in Germania valeat?

2. Vel ex legibus vnius legislatoris, si casus occurrat, vt alterutra legum violanda sit, e. g. lex est: *conserua te*; sed lex quoque est; *sanctifica sabbathum*; vtraque est a Deo, et contingere tamen potest, vt vtraque seruari nequeat; de illa hic non est quaestio, de qua scripserunt Rodenburgius, Sandius, Hubervs, et alii; nos de posteriori tantum loquimur, de qua auctor sequentes dedit regulas.

Reg. I. *Lex permissiua cedit praeceptiuae.*

Illa indulget enim quid in mei fauorem, cui possum renuntiare; huic renuntiare nequeo; e. g. Permittit lex alienare nostra, at prohibet eadem, ne pupillus alienet; posterior procul dubio praeferenda.

Reg. II. *Quae lex tempori certo alligata, ea praeferenda illi, quae nullum praescribit tempus.*

Tunc enim vtrique legi satis fieri potest, e. g. iubet lex, amicum consilio iuuare; hoc quouis tempore fieri potest; iubet lex etiam officio certis diebus et horis fungi, hoc ergo officium alteri praeferendum.

Reg. III. *Lex negatiua praeferenda affirmatiuae.*

Negatiua enim semper obligat, affirmatiua data dumtaxat occasione; e. g. Negatiua lex est: *Neminem in extrema necessitate deserе*; affirmatiua: *Sabbathum sanctifica*; illud potius faciendum, quam hoc.

Reg. IIII. *Lex specialis praefertur generali.*

Illa enim quasi exceptio est a regula, adeoque regulam tollit, e. g. *Nemo noctu armatus prodeambulet*, est lex generalis; specialis: *Quoties Hannibal est ante portas, ciues armati se in foro sistant*; haec, tamquam exceptio, regulam tollit.

Reg. V. *Inter duas leges concurrentes, quae vtraeque seruari non possunt, eligenda est, quae caussam habet honestiorem.*

E. g.

Digitized by Google

E. g. lex eſt, ſuccurrere periclitantibus; duo in aqua periclitantur, alter frater, alter extraneus, honeſtius erit procul dubio fratri ſuccurrere.

Regula VI. falſa eſt; nam iuratum pactum, ſi iniuſtum in ſe ſit, non ideo fit iuſtum; iusiurandum non prodit nouam obligationem, ſed obligationem confirmat.

Reg. VII. *Obligationi perfectae cedit imperfecta;*
Quia illa habet praeſtationem neceſſariam, haec magis voluntaria eſt, e. g. lex eſt: *date pauperibus*; lex etiam ait: *ſolue, quod debes*; ſi vtrumque non poſſum, rationi magis conſentaneum eſt, vt exſoluam, quae debeo, quam vt beneficia praeſtem pauperibus.

Reg. VIII. *Lex beneficentiae cedit legi gratitudinis.*
Beneficentia eſt, extraneo dare alimenta; officium gratitudinis eſt, parentes alere, ceteris paribus; ergo et ſi vtrique ſatis facere nequeo, vltimum officium merito praeualet.

LIBER

LIBER II.

CAPVT I.

DE STATV HOMINVM NATVRALI.

§. 1.

Connexio libri II. cum priore in eo confiſtit, 1. quod in priore egimus de officiis hominis conſiderati tamquam hominis. Omnia enim officia, quae hactenus deſcripſimus, omnibus hominibus incumbunt ſine diſcrimine, in quocumque ſtatu viuant: iam vero agemus de officio ciuis, in certo aliquo ſtatu viuentis, adeoque iam ſequentur officia, ad quae non unuſquiſque obſtrictus eſt.

2. Quod hactenus vidimus tria inſtituta humana, ex quibus certa officia hypothetica fluebant, ſermonem, dominium, et rerum pretium: iam ergo ſequitur quartum, *imperium*, vel *ciuitas*, vel *res publica*, de qua toto libro II. agitur.

Et placuit quidem auctori is ordo, vt agat 1. de ſtatu ante rem publicam ſeu naturali, *cap.* 1. 2. *de ſtatibus ſeu ſocietatibus ſimplicioribus*, ex quibus res publica coaluit, veluti *coniugali*, *paterna*, *herili*, de quibus agitur *cap.* 2-4. 3. *de ipſa re publica*, *et officiis imperantium et ſubditorum*, *cap.* 5. *ad finem.*

Hoc ergo caput deſcribit ſtatum naturalem, vbi quaeritur 1. *quid ſit ſtatus in genere?* §. 1. 2. *quid ſtatus naturalis?* §. 2--7. 3. *eius ſtatus quaenam iura?* §. 8. 4. *quaenam incommoda?* §. 9-11.

1. *Statum in genere* ipſe definit auctor, ſed parum accurate; nos dicimus, eſſe *qualitatem moralem, ſecundum quam homo ad certa officia obſtringitur, certiſque iuribus fruitur.* Ita pater, filius, maritus, vxor, imperans, ſubditus, dominus, ſeruus viuunt in certo ſtatu, quia et ad certa officia obſtringuntur, ad quae non obſtringerentur, niſi eo in ſtatu viuerent, et certis iuribus fruuntur: quibus itidem non fruerentur, ſi extra hunc ſtatum viuerent.

Dicimus autem 1. *qualitatem moralem*, quia eum ſtatum homo non

non habet physice, ita vt eius natura mutetur, sed vel per impositionem hominum, vel per spontaneam electionem.

2. quumque in iure ad effectum rerum potissimum respiciamus; addidimus duplicem effectum, ex quo natura statuum perspicitur, 1. *certa officia*, quemadmodum patris est filios alere, educare, ad disciplinam perducere, cet. 2. *certa iura*, e. g. quod pater potestate in liberos vtatur; quod per eos adquirat.

Ceterum hic status est vel *naturalis*, in quo omnes a natura constituti, e. g. quod homines sumus ratione praediti, quod libere nati, natura omnes pares, cet. vel *aduentitius*, quem ex post facto adoptamus, e. g. coniugalis, herilis, cet.

§. 2.

II. Iam de *naturali* quaeritur, *quid sit?* Obseruat auctor, vocabulum esse quam maxime aequiuocum, tres tamen esse potissimum eius acceptiones: aut enim statum naturalem considerari 1. *in ordine ad Deum creatorem*. 2. *in ordine ad se ipsos*, 3. *in ordine ad alios homines.*

Sed haec quidem numeris Platonicis obscuriora. Sensus auctoris est, considerari hominem, vel qualis a Deo creatus, vel qualiter erga se ipsum affectus sit, vel prout ad alios homines se se habeat. Si primo sensu accipiamus, tunc status noster naturalis diuersus est a statu brutorum; si secundo sensu, status noster naturalis opponitur statui sociali; si tertio, opponitur rei publicae, vel imperio et subiectioni.

§. 3.

In primo sensu status naturalis opponitur statui brutorum, et tunc in eo consistit, quod a Deo recta ratione, eiusque vsu sumus instructi.

Experimur enim, nobis prae brutis inesse eximium quid, facultatem nempe intelligentem, quid verum, falsum bonum, malum sit, et volentem bonum, auersantem malum; itaque non modo corporeum, sed et incorporeum; Id vocamus *rationem*; nec solum eam facultatem in nobis latitare deprehendimus, sed quidquid cognoscimus, scimus, volumus, auersamur, cum aliis per vocem communicare distincte possumus, id quod vocamus *orationem*; his solis rebus a brutis distinguimur, quae et ratione, et oratione destituuntur.

Iam hic status nobis dat certa iura; nam praerogatiua gaude-

Digitized by Google

mus prae aliis creaturis, adeo vt eas nostris vsibus adhibere possimus, ceu supra demonstrauimus*, sed etiam certas nobis imponit obligationes, nempe 1. quia rationem habemus, quae etiam res incorporeas cognoscere potest, vt ergo et inuisibilia scrutemur, Deum cognoscamus, in eius voluntatem et leges inquiramus.

2. Quia ratione ea praediti sumus, quae discernere potest bonum et malum, vt inquiramus in verum, immo in summum et perfectissimum bonum, operamque demus, vt illo fruamur.

3. Quia ratione pollemus, vt non viuamus secundum impetum passionum, multo minus secundum brutum adpetitum, sed secundum rationem, nosque virtute distinguamus ab aliis creaturis.

4. Quia sermonis facultate instructi sumus, vt eo vtamur ad Deum celebrandum, alios ad virtutem inflammandos, consilia aliis danda, instruendos denique alios. Videmus itaque hunc statum vere suas obligationes, suaque iura habere, adeoque vere statum dici posse per definitionem §. 1. datam.

§. 4.

Secundo modo consideratus *status naturalis* est oppositus statui sociali, adeoque tunc est ille status, quo homo extra societatem aliorum hominum viuit; Hunc in maiori opere auctor describit per fictionem; fingit enim, hominem solum, egenum, nudum in hoc orbis theatrum proiectum, atque colligit, tunc futurum fuisse animal miserrimum. Quum vero plures ea fictione offenderentur, hic illud mutauit, et ad miseriam huius status demonstrandam describit hominem, qualis nascatur nudus, egenus, omnium rerum indigus, qui nec edere per se possit, nec frigus pellere, nec vitam conseruare, intra paucas horas periturus, si aliorum ope destitueretur.

Enimuero quamuis haec vera sint, potest tamen hic status extra socialis melius cognosci, si sistamus nobis

1. Adamum, dum solus in hoc mundo vixit; erat is conditus ad imaginem Dei, et tamen Deus eius statum solitarium non perfectum esse fatetur, dum *Genes. II.* 18. dicit, *non conuenit, Adamum esse solum.*

2. Hominem naufragio in insulam incultam, vel locum desertum proiectum, qui tunc miserrimus futurus esset in ea solitudine, indigus, ad omnia expauescens, tuta omnia timens.

Ius

Ius huius ſtatus conſiſteret in libertate plena; neminem enim haberet ſuperiorem, praeter Deum, et neminem quoque ſubditum praeter creaturas.

Obligationes futurae eſſent, 1. vt, quia ſolum Deum ſuperiorem agnoſceret, etiam ad Dei voluntatem ſe totum componeret, 2. vt, quia extra ſocietatem aliorum hominum viuit, ſuam conſeruationem vnice intendat, adeoque ſe conſeruet pro virili, ſe alat, ſe non occidat, cet.

§. 5.

Tertia acceptio eſt, quando *ſtatus naturalis* opponitur rei publicae, imperio, ciuitati.

Si homines in hoc ſtatu viuunt, omnes inter ſe ſunt aequales, vnde a quibuſdam vocatur ſtatus aequalitatis; ac definiri poteſt, quod ſit ſtatus, quo homines non habent vel proprium vel communem imperantem, adeoque inter ſe per omnia aequales ſunt. Auctor tantum poſuit communem imperantem, ſed id falſum; ita enim Hiſpaniae et Galliae ciues viuerent inter ſe in ſtatu naturali, quum tamen vterque viuat in re publica: potius ergo dicendum, nec ſuum proprium, nec communem imperantem eos habere debere, qui in ſtatu naturali viuunt; ſic e. g. rex Hiſpaniae et Galliae interſe viuunt in ſtatu naturali, quia neuter vel proprium, vel communem imperantem habet.

§. 6.

Iam quaerit auctor, *quotuplici modo concipi poſſit hic ſtatus*? Reſp. vel per fictionem, vel prout vere exiſtit. Per fictionem ſi concipiamus, multitudinem inſignem exiſtere ſimul ſine vlla dependentia et connexione; haec eſt vera fictio; fingunt tale quid poëtae de centauris, Lapithis, Thracibus, cet: ſed numquam tales gentes extra omnem ſtatum ciuilem vixerunt.

Prout vere exiſtit, ſi conſideremus 1. diuerſos imperantes; hi enim in mundo nullum ſuperiorem agnoſcunt, adeoque viuunt in ſtatu naturali, 2. diuerſos populos liberos; hi inter ſe non habent communem dominum, adeoque in ſtatu naturali viuunt; dico: *populos liberos*, id eſt, independentes; nam in Germania plures quidem ſunt populi, veluti Saxones, Sueui, et Francones, ſed non viuunt in ſtatu naturali, quia habent communem imperantem, puta Imperatorem et Imperium.

Digitized by Google

§. 7.

At quaeritur, *an vmquam genus humanum in statu naturali vixerit?* vel, vt dilucidius quaestionem proponamus, an vmquam fuerit seculum, quo extra rem publicam vixerint homines? Id recte negatur; Nam:

1. Non potuisset eius modi multitudo subsistere; vbi enim est status naturalis, ibi nihil impedit, quo minus vita piscium viuatur, vbi maior deuorat minorem. Hinc et stupidissimas gentes tamen videmus superiores suos habere, e. g. Samogetae, Americani, Afri.

2. Multitudo hominum concipi non potest sine statu coniugali et paterno; vbi status coniugalis et paternus, ibi superior, adeoque cessat status naturalis. Hinc recte animaduertit auctor, primum inter homines imperium fuisse domesticum; paterfamilias simul erat princeps et imperans familiae suae; quin eam independentiam sibi antiquissimis temporibus saepe reseruabant per foedera, etiamsi tamquam hospites in aliena re publica viuebant; e. g. Abrahamus viuebat inter Cananaeos, et tamen omnia iura principis exercebat, foedera pangebat, bellum gerebat, filium erat mactaturus; hereditatem diuidebat suo lubitu; reseruabat enim sibi independentiam, quamuis in re publica viueret.

Simile quid de familia Otanis refert HERODOTVS III. 83. Quum enim omnes Persae regi parerent, ipseque Otanes subiectus esset, is tamen in electione Darii sibi et posteris stipulatus est independentiam; hinc haec familia sub capite suo viuebat, nulla in re regi Persarum subiecta, quamuis in media Persia viueret.

3. Historia docet, in ipsis statim mundi primordiis natas esse res publicas, simul ac magna esse coepit hominum multitudo; Cain enim Adami filius Hanochum gignebat, qui primam aedificauit vrbem, cui nomen suum indidit: vrbs vero concipi nequit sine aliquo quocumque regimine; fuit ergo statim initio mundi ciuile aliquod regimen; ita et inter caussas diluuii referuntur homines potentes et tyranni, quos sine subiectis concipere non possumus.

§. 8.

III. Iam quaeritur, *in quo* IVRA *huius status naturalis in tertio sensu accepti consistant?* Resp.

1. In libertate; vbi enim nemo est imperans, ibi nemo cogit ad aliquid

Digitized by Google

aliquid faciendum vel omittendum; vbi nemo cogit, ibi sumus liberi. Sed posset quis obiicere, nos tamen nobis etiam videri homines liberos, quamuis viuamus in ciuitate vel re publica? Resp. recte; sed tunc alia est libertas illa, quam de qua loquimur.

Libertas est vel *naturalis*, quae idem ac spontaneitas, qua a natura instructi sumus, vt non agamus ex necessitate mechanica, sed libere; hac omnes homines gaudent; vel *iuris gentium*, qua quis nullius domestico dominio subiectus est, et huic opponitur seruitus; hac quoque nos omnes gaudemus, quia in nullius domestico dominio sumus, nullius mancipia; denique tertio datur etiam libertas *ciuilis* vel *politica*, qua quis nullum superiorem vel imperantem agnoscit. Hac libertate nemo nostrum gaudet; gaudent vero ea, qui in statu naturali viuunt, veluti summi Imperantes, adeoque statui naturali hoc ius est proprium.

2. In aequalitate; vbi enim non est imperans, nec subditus, nec superior, nec inferior, ibi est aequalitas inter omnes: in statu naturali non est quis imperans et subditus, superior, et inferior, secundum definitionem; in statu ergo naturali est aequalitas.

3. In iure belli gerendi; vbi enim non est superior, ibi cessat ius definiendi controuersias et lites per modum iudicii; vbi cessant iudicia, ibi quisque sibi ipsi dicit ius gladio; in statu ergo naturali est ius gladii vel belli.

Attamen obiicitur, in statu etiam naturali locum habere posse iudicia; historiam enim docere, Romanos inter Masinissam Numidiae Regem, et Carthaginienses ius dixisse, quum tamen vterque populus fuerit liber, adeoque inter se vixerint in statu naturali? Resp. 1. id factum per modum compromissi vel arbitrii; 2. Carthaginienses et Masinissa foedere inaequali iuncti erant Romanis, adeoque Romanam maiestatem comiter venerari, eorumque arbitrio stare tenebantur.

§. 9.

IIII. Iam de incommodis status naturalis: diximus quidem supra, iura huius status consistere in libertate, aequalitate, iure belli, quae mirifice hominibus blandiuntur. Sed non maiora sunt incommoda, vt si ea compares cum illis, quae in statu imperii vel ciuitatis homines premunt, illa haec multum superant. Videbimus argumenta auctoris, quae omnino non omnia eiusdem ponderis sunt.

1. Miseriam huius status ostendit per solitudinem, quae omnino

magna miſeria a) infantibus, quippe quibus pereundum eſſet; b) adultis, qui in ſolitudine perpetua triſtitia affligerentur, nullius ope ſubleuarentur, nullis vitae commodis, quibus iam fruimur, fruerentur. Quid opus eſt verbis, ſi homo ad perpetuos carceres damnatus miſerrimum ſe putat, quamuis vel maxime honeſte habeatur; et ex ſcientiis nullam voluptatem caperemus, ſi ſoli eſſemus. Archimedes dicebat, ſi in caelum raperetur, aſtraque omnia coram ſpectare poſſet, nullam ſe inde voluptatem percepturum, niſi eſſet in terra, cui reuerſus haec, quae viderit, narrare poſſet.

Ita auctor; ſed ſi dicendum, quod res eſt, primum hoc argumentum miſeriam ſtatus naturalis vix probat; confundit enim ſtatum extra ciuitatem cum ſtatu extra ſocietatem: at homines in libertate naturali viuere poſſunt, vt ideo non viuant in ſolitudine. Noachus poſt diluuium viuebat in ſtatu extra ciuitatem, neminem habebat imperantem, ſed quis dixerit, eum ideo in ſolitudine vixiſſe; quin Adamus et Eua, quando in Paradiſo viuebant, nullam conſtituebant rem publicam, et tamen neuter viuebat in ſolitudine.

Deinde non omnis ſolitudo eſt miſeria; quidam eam optant, et quouis modo affectant; carceri mancipatos non ſolitudo angit, ſed defectus libertatis; quin aliquando praeſtaret in ſolitudine viuere, quam in ciuitate, vbi homo homini lupus, homo homini diabolus.

2. Auctor miſeriam ſtatus naturalis probat ex ruditate vitae extra ſocietatem tranſigendae; in ſolitudine omnis vitae elegantia, omne ſcientiarum incrementum exularet, cet. Enimuero hic denuo auctor confudit ſtatum extra ciuitatem cum ſolitudine; non ideo homo ſolus eſſet, ſi in re publica non viueret. Deinde nullum eſt dubium, quin ſtatus ciuilis in ſe nihil conferat ad vitae elegantiam et ſtudiorum incrementum; multae ſunt nationes barbarae, quae in re publica et ſtatu ciuili viuunt, nec tamen ideo vel doctiores, vel elegantiores fiunt, e. g. Calmucci, Tartari, Iberi. Aeque eleganter homines viuere poſſunt extra ciuilem ſtatum, quam in illo; aeque facile potuiſſent incrementa capere artes et ſcientiae, ſi in ſtatu naturali manſiſſent.

3. Optimum auctoris argumentum, quo miſeriam et incommoda huius ſtatus probat, eſt a defectu ſecuritatis deſumtum. In ſtatu naturali nemo eſſet ab altero ſecurus; hoc probamus a)

a vo-

a voluntate et facultate laedendi in omnibus hominibus sese exserente; *b*) a defectu virium, si quisque per se se defendere deberet; *c*) a minore ad maius; quum enim ne iam quidem ab aliorum iniuriis, furtis, rapinis, quin periculis plane immunes simus, quum vbique terrorem incutiant patibula, rotae, gladii, ferales flammae, similiaque supplicia; quid futurum credis, si extra societatem viueremus, nullaque supplicii meta cohiberetur improbitas.

Ostendere hoc voluere Persae, dum mortuo Rege aliquot horas cuiuis permiserant furta et rapinas facere, id quod et aliae gentes imitatae sunt; ostendere enim ciuibus illam rerum confusionem voluere, quae futura esset, si nullus esset imperans, hominesque in statu naturali extra societatem ciuilem viuerent.

§. 10.

4. Quartum argumentum auctor ducit a defectu iudiciorum; extra rem publicam nulla sunt iudicia; quam hoc miserum! Nam

1. Laesus per neminem adiuuatur; quid si laedens me potentior sit? in re publica ius contra quemuis, etiam potentiorem, persequi possum; Recte, si de iure quaeritur, nam aliquando de facto res aliter se habet;

2. Si arbitrum eligam, cogere non possum, vt alter etiam eligat, in eumque compromittat; qui alteri placet, forte non mihi placebit; qui mihi arridet, forte alteri displicebit.

3. Si etiam placeret arbiter, qui certus esse possum, alterne staturus sit arbitrio? Arbiter sane iurisdictione non gaudet, adeoque nec iure exsequendi.

4. Res ergo redibit ad vim; sed a) hoc in se miserum vulnerare et vulnerari, caedibus, rapinis grassari, vel talia incommoda pati, perpetuis insidiis et insultibus hostium expositum esse; b) quantumuis iustam caussam habeam, non tamen certo persuasus esse possum, me victoria potiturum; quum in ciuitate iustitia caussae magnam spem et fiduciam iniiciat victoriae.

§. 11.

5. Denique vltimum incommodum est, quod in statu naturali nulla firma amicitia.

1. In statu ciuili si semel pro me pronuntiatum est, tuetur me rei iudicatae, transactionis, et iurisiurandi auctoritas; tuetur iudex, qui compescet alterum, qui se turbas daturum vel laesurum minatur.

Digitized by Google

tur. Haec omnia in ſtatu naturali deficiunt; ſi alter pacem rumpere audet, nihil eſt, quod illum impedire poſſit, praeter gladium meum, quem ſi non timet aduerſarius, fortaſſis potentior, fruſtra aliorum opem imploro.

2. Poſſet quis exiſtimare, foederibus et pactis homines ſibi proſpicere poſſe in ſtatu naturali; ſed ne id quidem nos ſecuros praeſtat, nam a) in ſtatu naturali infida amicitia eſt; b) nemo eſt, qui perfidiam puniat, ſi alter foedera violet; c) ſi etiam nihil contra fidem agat, non tamen certus ſum, eum nihil auſurum; hinc dici poteſt: in ſtatu naturali aut bellum, aut belli praeparatio, aut infida pax eſt.

Omnia haec ſe aliter habent in ſtatu ciuili, 1. pax fida eſt, quia vis prohibita eſt; 2. ſi quis pacem violat, iudex ſe interponit; 3. ille me etiam de futuro ſecurum praeſtat per poenae comminationem, cautiones, cet.

CAPVT II.

DE STATV CONIVGALI VEL OFFICIIS CONIVGALIBVS.

§. 1.

SVpra vidimus, hominis ſtatum eſſe vel naturalem, vel aduentitium. Hactenus de naturali; iam de aduentitio, quorum primus omnium ſimpliciſſimus eſt *coniugum*, de cuius quaeritur 1. *definitione*, §. 1. 2. *contrariis*, §. 2. 3. *obligatione*, §. 3. 4 *officiis*, §. 4-10.

I. *Coniugium* iure naturae eſt pactum perſonarum diuerſi ſexus procreandae educandaeque ſobolis cauſſa initum.

Pactum initur per conſenſum, adeoque vt et Romani, quamuis multos ritus nuptiales haberent, veluti confarreationem, coëmtionem, vſum, domum deductionem, cet. ſeruarint principium; Conſenſum facere nuptias.

Perſonarum diuerſi ſexus.) Quia id finis requirit, is vero finis eſt.

Procreatio et educatio ſobolis.) Non procreatio ſola; 1. quid enim intereſſet humani generis, multos procreari liberos, ſed hos poſtea

postea negligi et male educari, vt non sint commoda generis humani membra? 2. Hunc etiam finem ostendit insitus parentibus amor erga liberos, qui etiam in brutis sese exserit, adeo vt haec foetum non prius deserant, quam postquam educatione non amplius indigent. Vbi curiosa est obseruatio, in animalibus, quae debilia nascuntur, vtrumque parentem concurrere ad educationem, in reliquis matrem tantum.

Equidem Sacra Scriptura et alterum finem indicat, nempe mutuum adiutorium; sed hic finis tamen est secundarius, quod vel ex eo patet, quod ille etiam alio modo, quam coniugio, posset obtineri, e. g. societate domestica. Itaque ad illum quidem respicitur, quoties de conseruando matrimonio agitur, non quoties de ineundo; e. g. quando quaeritur, an puer et puella possint esse coniuges? respicitur ad finem primarium, idque negatur, quia non sunt habiles procreandae educandaeque soboli. Sin quaestio est, an matrimonium subsistere possit inter iuuenes contractum, si postea vterque consenuerit? id affirmatur, quia adhuc finis secundarius potest obtineri.

Haec definitio est iuris naturae; nam iura positiua tum diuina, tum humana multa alia addunt et determinant, e. g. vt personae initurae matrimonium sint binae tantum, vt non sint nimis propinquae, vt matrimonium sit indissolubile: quae quidem omnia ius naturae adprobat tamquam rationi consentanea, sed non praecipit, non iubet; adprobat, non praecipit, quia ratio nos obligat ad id, quod optimum est; meliorem enim esse monogamiam polygamia, melius matrimonium indissolubile quam dissolubile, suo loco demonstrabimus. Quo ipso facile responderi potest ad tot quaestiones, quas de origine polygamiae, similiumque iurium, ex iure naturae mouent.

§. 2.

II. Ex ea itaque definitione consequitur, vt omnes impudici complexus iuri naturae repugnent, adeoque adulteria, stupra, incestus etiam iure naturae prohibita sint.

1. Quod enim fini, quem Deus circa coniunctionem maris et feminae intendit, repugnat, id repugnat iuri naturae: impurae coniunctiones illi fini repugnant; ergo repugnant iuri naturae. Minor clara, nam finis est propagatio et educatio sobolis; eam vero non intendunt adulteri et stupratores, immo vero eam impedire student; nam a) nolunt procreare liberos, sed libidinem suam

explere, b) procreatos educare nolunt, ſed negligunt; c) ita mundus impletur hominibus inutilibus, male moratis, et ad quaeuis vitia procliuibus, quales plerumque ſunt vulgo quaeſiti.

2. Deinde repugnat haec vaga Venus principio amoris; cui magis debemus amorem quam proximo? quinam vero nobis propiores, quam a nobis procreati? amare ergo eos debemus, tamquam nos ipſos; at nobis bene eſſe volumus, nos ad perfectionem adſpiramus, ergo et liberis noſtris bene eſſe velle debemus; liberorum quoque promouenda eſt felicitas. Hoc non faciunt, qui extra matrimonium liberos procreant; nam ne liberos quidem illos pro ſuis agnoſcunt, tantum abeſt, vt felices eſſe velint; non educant, ſed negligunt, nec hereditatis eos plerumque participes faciunt, ſed in paupertate relinquunt, ex quo incredibilis naſcitur generis humani confuſio. Vid. PLVTARCH. *de inſtit. puer.*

§. 3.

Iam quaeritur III. de *obligatione ad ineundum matrimonium*; quae duplici ſenſu poteſt conſiderari, vel ratione totius generis humani, vel ratione ſingulorum.

Ratione totius generis humani obligatio haec eſt abſoluta, id eſt, tenetur genus humanum matrimonium conſeruare, liberos per illud procreare, procreatos educare, nam 1. alias non ſubſiſteret genus humanum, 2. vaga vero Venus, vt antecedente paragrapho demonſtrauimus, iuri naturae repugnat.

Hinc Romani, licet gentiles, hunc tamen finem matrimonii perfecte agnoſcebant, et hinc iuratos apud cenſores profiteri cogebant ciues, habeantne vxores *liberorum quaeſundorum*, id eſt, quaerendorum cauſſa.

Quod vero ad ſingulos attinet, non eadem eſt omnium ſententia; 1. quidam et horum ratione abſolutam ſtatuunt obligationem, adeo, vt omnes teneantur ad coniugium, et peccare eos dicant, qui id praeceptum negligant. Ita Iudaei, teſte SELDENO, *de iure nat. et gent. ſecund. diſcipl. Hebr. libr. V. cap. 3. pag.* 566. cui ſententiae et BVDDEVS in *Theologia morali* ſuffragatur; rationes vrgent a) Deum non vni, ſed omnibus hominibus hunc ordinem praeſcripſiſſe: *creſcite et multiplicamini*, b) neminem ſe ſubtrahere debere oneri communi; commune autem eſſe onus ſupplendi humani generis numeros.

2. Alii, et in his PVFENDORFFIVS, et alii plerique putant, obliga-

Digitized by Google

obligationem hanc tantum eſſe reſpectiuam, adeoque Deum permittere omnibus matrimonium, qui illius fini obtinendo ſunt habiles, non autem praecipere ſingulis, vt iis caelibatum praeferre non liceat.

Et id quidem recte, nam 1. procreatio et educatio ſobolis eſt finis; ei proportionata debent eſſe media; ſi ergo haec deſint, e. g. ſi vel natura, vel vitio hominum ineptus ſit ad procreandam ſobolem, ſi nec vxorem, nec liberos alere poſſit, ſi plane ineptus ſit ad eos educandos, facile patet, Deum nolle, vt matrimonium ineat, 2. lex eſt: *matrimonium contrahe*, eſt officium affirmatiuum, officia affirmatiua obligant tantum data occaſione, ergo ſi nulla adſit occaſio, ſi quis non poſſit ſalua felicitate, tranquillitate, innocentia ſua vxorem ducere, procul dubio non tenetur.

Ad rationes contrarias facile reſpondetur: 1. quod omnibus dixit Deus, non ſtatim ſingulis dixit, e. g. dixit Deus omnibus hominibus, vt opificia. mercaturam, et quaſuis artes honeſtas conferuent inter ſe; at ideo non ſingulos iuſſit opifices, mercatores, artifices eſſe; 2. onus commune ſubire ſinguli debent, ſi alioquin detrimentum exiſteret; at detrimentum inde fruſtra metuitur, ſi vnus aut alter caelebs manet.

§. 4.

IIII. Proxima ſuut *officia* ex ſtatu coniugali reſultantia, quae vel *generalia*, ad quae vterque coniugum obſtringitur, *§. 4. vſque ad 9. ſpecialia*, ad quae alteruter tantum.

Generalium primum eſt 1. mutua caſtitas; haec quoque fluit ex fine matrimonii, procreare et educare volunt liberos; non vero alia de cauſſa parentes hoc educandi onus ſuſcipiunt, quam quia ſuos credunt; de eo vero certi eſſe non poſſent, niſi de caſtitate vxoris certus eſſet maritus; vxor ergo debet caſta eſſe. Quum vero quod tibi vis fieri, alteri quoque facere debeas, mariti quoque eſt, caſtitati ſtudere, mutua ergo requiritur caſtitas.

Aliter quidem philoſophati ſunt Romani; adulterium enim admitti putarunt cum aliena vxore, non vero cum ſoluta, quia priore caſu incerta fiat proles, non poſteriore. Sed nullus excogitari poteſt caſus, vbi maritus id faciat ſine iniuria; nam ſi et cum ſoluta rem habet maritus, fidem coniugalem violat, adeoque peccat contra vxorem, praeterea liberos procreatos tamquam ſuos non agnoſcit, ergo peccat in liberos.

 2. Alte-

Digitized by Google

2. Alterum officium generale eſt, mutua cohabitatio, hanc quoque requirit *a*) finis, educatio liberorum communium: ſi non cohabitarent coniuges, liberi aut penes patrem eſſent, tunc officio non fungeretur mater, aut penes matrem, tunc pater officium negligere cogeretur; *b*) idem requirit officium generale primum, mutua caſtitas, de qua neuter coniugum certus eſſet, ſi diuerſis locis habitarent. Agnouerunt hoc veteres; hinc in matrimonium deſiderarunt domum deductionem; hinc formula: vbi tu Caius, ibi ego Caia. Vid. BRISSONIVS, ANTONIVS et FRANCISCVS HOTTOMANI, *de ritu nuptiarum.*

Hinc fluit a) coniuges ſine neceſſitate vel conſenſu non poſſe ſe ratione habitationis ſeparare; b) perfidum eſſe coniugem, qui coniugem deſerit, c) vxorem mariti domicilium merito ſequi.

3. Tertium officium generale eſt mutua relatio inter maritum et vxorem; vt ille hanc cum ratione regat, haec illi omnem obſeruantiam praeſtet.

Quaeritur hic, *an imperium mariti in vxorem ſit iuris naturae?* Affirmant plerique 1. ob ſexus praeſtantiam; 2. ob viri onera in alenda familia; 3. ob ſocietatis, quae directione deſtituitur, imperfectionem. Sed hae rationes non omni exceptione maiores.

Nam quoad primum ſaepe vxor viro ſtolido, Abigail Nabale, prudentior; quoad ſecundum, vxor non minora fert onera, immo aliquando maritum alit; quoad tertium, ſocietas etiam perfecta eſt inter duos. Itaque rectius dixerimus, a) imperium maritale eſſe iuris diuini poſitiui, b) ratione hic non plus videri, quam decorum eiuſmodi imperium exigere, c) ſexum maſculinum plerumque conſtantiorem prudentioremque eſſe, nec leges reſpicere ad id, quod rarum eſt, ſed quod vt plurimum fit; d) imperium hoc non eſſe deſpoticum, quale dominium in ſeruos, ſed amicum, quale eſt foederati in foederatum inaequalem. Exceſſu ergo peccarunt veteres Romani, dum vxorem in manu et poteſtate mariti eſſe voluerunt, marito ius vitae et necis conceſſerunt.

§. 5.

Sequitur 4. quartum officium coniugale, vt vnus vni coniungatur; quo ipſo prolabimur ad quaeſtionem, *an polygamia ſit iure naturae prohibita?*

Eam vt adcurate ſoluamus, ante omnia formandus eſt ſtatus controuerſiae.

1. Poly-

1. *Polygamia* eſt vel *ſucceſſiua*, quando viduus vel vidua ſoluto matrimonio, ſecundo, tertio, vel pluribus vicibus nuptias facit; vel *ſimultanea*, quando plures, quam duae perſonae eodem tempore ſimul in matrimonio viuunt. De priore nulla eſt dubitatio, quin licita ſit iure naturae: quum enim morte ſoluatur obligatio erga coniugem, nihil eſt, quod ſuperſtitem poſſit impedire, quo minus ad alia vota tranſeat, quod argumentum et Sacra Scriptura probat. Quaeſtio ergo eſt de ſimultanea, quae

2. Vel *polyandria*, vel *polygynia*; Polyandriam vocamus, quando vna mulier pluribus viris nubit; polygyniam, quando vnus vir plures vxores ducit. Illam eſſe contra ius naturae nemo negat; vbicumque enim eſt polyandria licita, ibi proles eſt incerta; vbi incerta proles, ibi ceſſabit educandi ſtudium; atqui hic eſt finis primarius coniugii ſecundum ius naturae, ergo ius naturae polyandriam indulgere non poteſt. Hinc et gentiles caſtitatis parum ſtudioſi, quamuis viris multa indulſerint, tamen polyandriam pro illicita, immo et pro adulterio habuerunt: immo et Iudaei, apud quos tamen plane licita erat polygamia. Quaeſtio ergo eſt de ſola polygynia ſimultanea, de ea porro non quaeritur

1. An iure diuino poſitiuo prohibita ſit? quamuis et ea quaeſtio non plane nobis negligenda ſit; nec

2. An iure ciuili prohibita? nam et id nemo negat, ſed

3. An iure naturae prohibita?

Fuere poſtremis temporibus, qui et primam et tertiam quaeſtionem negarunt, et notum eſt, quanta animorum contentione agitata ſit haec controuerſia.

1. Tempore reformationis ob Philippi, Landgrauii Haſſiae polygamiam; eo tempore prodibat HVLDERICI NEOBVLI *de digamia* liber, qui id factum defendebat, vnde plura ſcripta.

2. Tempore eodem polygamiam, quin communionem vxorum defendebant Anabaptiſtae Monaſterienſes, ſed contra hos ferro diſputabatur.

3. Paullo poſt BERNARDINVS OCHINVS Italus defendebat polygamiam, cui ſeſe oppoſuit THEODORVS BEZA; de quo priore videndus PETR. BAELIVS, *Diction. hiſtor. et critit.* voc. *Ochinus.*

4. Poſt bellum tricennale recruduit bellum hoc occaſione facti Caroli Ludouici, Electoris Palatini; tunc enim prodibat DAPHNAEI ARCVARII (vero nomine LAVR. BEGERI) libellus Germanice ſcriptus, *Betrachtung vom heil. Eheſtand, Ehebruch, Eheſcheidung, vnd*

Digitized by Google

Vielweibernehmung; vid. VINC. PLACCIVS *Theatrum Anonym. et Pseudonymor.* n. 227-277.

5. Postremo quidem IO. LYSERVS, qui se modo *Theophilum Alethaeum*, modo *Vincent. Athanasium*, modo *Gottl. Wahrmundum* nominabat, varia pro polygamia edidit scripta, veluti *Polygamiam triumphatricem, seu discursum politicum de polygamia*, it. *das kænigliche Marck aller Lande*; sed hic non modo defendere studebat, polygamiam esse licitam, verum etiam esse praeceptam; qui vero zelus male ipsi cessit: nam non modo calamos expediuerunt IO. MVSAEVS, IO. BRVNSMANNVS in *Monogamia victrice*, DICMANNVS, FELTMANNVS *de polygamia*, IO. MEYERVS in *vxore Christiana*, sed et auctor cum ictu fustium relegabatur ex Suecia.

Obiter notamus, scripta huius hominis magnam inuidiam conflasse Pufendorffio, cui ea imputabantur, ac si auctor esset.

Iam argumenta, quae adferunt, sunt sequentia; 1. finem matrimonii esse procreationem sobolis; hunc autem aeque per polygamiam, ac per monogamiam obtineri, immo per illam facilius; Resp. at falsum est, solam procreationem esse finem matrimonii; nam et qui infantes necant, procreant, quis vero dixerit, eos fini matrimonii satisfecisse? addenda ergo est educatio; ea vero non aeque facile obtinebitur in polygamia, quam in monogamia; turbabit illam multitudo liberorum, feminarum aemulatio et odium aduersus priuignos.

2. Polygamiam a Deo concessam; Deum autem nihil concedere contra ius naturae; Abrahamum, Iacobum, Dauidem, Salomonem fuisse polygamos; resp. concessio fit dupliciter a) per modum permissionis, et tunc non peccat, qui iure suo vtitur; b) per modum conniuentiae, tunc peccat quidem, qui, quid tale agit, sed Deus hoc poenitentibus remittit; priore sensu Deus numquam permisit, sed posteriore ob peruicaciam Iudaeorum, *Matth. XVIIII.* 8.

3. Nullam exstare prohibitionem nec in Vetere, nec in Nouo Testamento; non in Vetere, quia alias permitti non potuisset polygamia Iudaeis; nec in Nouo, quia Christus non sit nouus legislator? Resp. negando vtrumque; exstat enim primaeua institutio coniugii, inter cuius leges erat, vt duo sint in carnem vnam. Iam quum Christus *Matth. XVIIII.* in caussa diuortii argumentetur a primaeua institutione, sane eodem modo argumentari licebit in caussa polygamiae; negamus etiam, in Nouo Testamento non esse prohibitionem, a) Christus ipse enim nos remittit ad primaeuam institu-

Digitized by Google

ſtitutionem, et *b*) 1. *Corinth. VII.* 2. Apoſtolus vrget: *quaeque vxor ſuum virum habeat*; in polygamia vero vir non eſt proprius, ſed communis.

4. Magnum ſaepe damnum naſci ex monogamia, ſi vxor ſterilis, ſi incommodis moribus, obſtinata, tunc vnam poſſe ſolatio eſſe? Reſp. a) non ſunt facienda mala, vt eueniant bona; b) non poteſt quis certo ſperare, ſe eum finem obtenturum, quid ſi duas vel plures ſteriles, peruicaces, obſtinatas ducat.

Itaque nos ponimus hominem obſtrictum eſſe, vt eligat optimum; obſtrictus enim eſt ad amorem, amoris obiectum eſt bonum; quo maius ergo bonum eſt, eo magis ad illud amandum tenemur; ergo optimum maxime amare, id eſt, eligere tenemur; atqui in comparatione monogamiae et polygamiae optima eſt prior, ergo iure naturae ad illam eligendam ſumus obſtricti.

Optimam vero eſſe monogamiam, peſſimam contra polygamiam, probamus, 1. quia monogamiae ſatis proportionata multitudo hominum naſcitur, minus ergo proportionata futura eſſet, ſi polygamia concederetur, 2. impedit educationem, vt ſupra vidimus; 3. impedit amorem coniugalem; aemulationem, lites domeſticas, inſidias producit; experiundo hoc didicit Iacobus, qui tamen duas ſorores habebat in matrimonio; adeoque impedit etiam mutuum adiutorium; 4. oneri eſt familiis; obiiciunt Turcas; ſed ibi vxores plerumque parum ab ancillis differunt; 5. quum monogamia finem matrimonii conſequamur, non poteſt polygamiae alius finis eſſe, quam libido; 6. moratae gentes eam ſemper fugiunt, elegerunt tantum gentes libidinoſae, inprimis orientales.

Quamuis ergo directe probari nequeat, polygamiam iuri naturae repugnare, repugnat tamen rectae rationi, quae optimum eligere iubet, adeoque et indirecte repugnat iuri naturae.

§. 6.

5. Quintum officium coniugum generale eſt, vt indiſſolubile ſit inter coniuges vinculum vſque ad mortem; hic denuo incidit quaeſtio, *an diuortium iure naturae licitum ſit?*

Hic diſtinguendum 1. inter nullitatem matrimonii, quando inter certas perſonas connubium eſſe non poteſt; e. g. ſi, quae iam maritum habet, alii nubat; 2. diuortium, ſi matrimonium iuſtum eſt, ſed propter incidentem cauſſam ſoluatur, e. g. propter

propter adulterium ; 3. separationem quoad thorum et mensam ; quando non coniugium soluitur, sed coniuges separantur ob caussam temporariam , e. g. ob saeuitiam mariti.

De prima nulla est quaestio, quod enim nullum est coniugium, ne rescissione quidem indiget: tertia est inuentum iuris canonici, adeoque huc non pertinet; superest ergo solum diuortium.

Notum est, illud permissum fuisse Iudaeis Veteris Testamenti , et Graecos quoque ac Romanos pro lubitu a coniugibus diuortisse, modo bona gratia, modo alterius voluntate; non opus quoque erat caussa sontica, sed apud Romanos sufficiebat qualiscumque ante legem Papiam; pertinent huc exempla Aemilii Paulli , Iul. Caesaris, Ciceronis; hinc IVVENAL. *Sat. VI. v.* 147. 148.

Collige sarcinulas , dicit libertus , et exi ,
Iam grauis es nobis , et saepe emungeris , exi
Ocyus , et propera , sicco venit altera naso.

An tale quid iure naturae ? Affirmant plerique : 1. pacto ineuntur nuptiae, ergo et pacto soluuntur ; ergo saltim bona gratia discedere licet ; 2. omne pactum reciprocum inuoluit tacitam conditionem : si tu praestiteris, quod debes , et ego praestabo ; ergo vno non praestante alteri discedere licebit ; 3. vrgent perpetuam eorum coniugum miseriam , qui inuiti in illa societate manere tenentur.

Sed limitanda haec sunt : 1. matrimonium habet finem perpetuum, educationem et mutuum adiutorium , ergo et ipsum quoque sua natura perpetuum est ; 2. nemo altero inuito a pacto discedere potest , nisi ob iustam et grauem caussam , ergo et diuortium fieri nequit sine graui et iusta caussa ; 3. grauis vero et iusta caussa est omnis, quae fini matrimonii repugnat , ergo ob eam quoque fieri potest diuortium , non ob aliam. Multo magis restringere videtur Christus diuortium *Matth. XVIIII.* 9. vbi ait , id solum permittere ob *πορνείαν*, id est, vt vulgo interpretantur , ob adulterium.

Sed egregie conspirat seruatoris sententia cum iure naturae , quod accurate docuere SELDENVS , tum in *Iur. nat. et gent. secund. discipl. Hebr.* tum in libro *de vxore Romana*, itemque LIGHTFOOT in *Horis Hebraicis et Talmudicis ad hunc locum Matthaei.*

Res ita se habet : 1. duae erant sectae vel scholae inter doctores Iudaicos tempore Christi; schola Hillelis, et schola Schammai

mai, quae in multis doctrinis et interpretationibus legis discrepabant; 2. quod ad diuortia attinet: Hilleliani ea licita putabant ex quacumque caussa, etiam leuissima, eaque sententia mirifice placebat plebi: Schammai ea contra admittebat tantum ob grauiores caussas, quas vocabat res turpitudinis, quo vocabulo Moses vsus est; 3. fama circumferebatur inter Iudaeos, Hillelis sententiam confirmatam esse per filiam vocis, seu vocem caelestem; 4. quum ergo tentare Pharisaei vellent Christum, ipsi hanc ipsam quaestionem controuersam inter duas has scholas proponebant: *Iustumne est diuelli ab vxore ob quamcumque caussam?* (vti Hillel putat); sperabant, si affirmaret, eum apud viros bonos in odium incidere posse; sin negaret, apud plebem; 5. respondet Christus v. 8. *Moses vobis permisit libellos repudii ob σκληροκαρδίαν; at initio non fuit sic. Atque hoc scitote, quisquis vxorem suam repudiauerit, praeterquam ob πορνείαν, eum adulterare, et qui repudiatam duxerit, itidem adulterare*; 6. manifesto ergo Christus approbat sententiam Schammai, adeoque πορνεία non potest significare adulterium, sed generatim rem turpitudinis; talis est omnis, quae repugnat fini matrimonii. Possum id etiam alio modo probare: si solum adulterium esset caussa diuortii, Apostolus non potuisset diuortium permittere ob malitiosam desertionem: at permisit Apostolus; ergo non potest tantum adulterium diuortii caussa esse.

Hinc multae incidunt quaestiones grauissimae, e. g. annon diuortium permittendum ob insidias vitae coniugis structas, quod defendit STRYKIVS. An propter abortum procuratum? An ob morbum contagiosum?

Similes permultae sunt in HIERONYMI BRVCKNERI *Decisionibus matrimonialibus*, ad quas facile respondebimus, si SELDENI principia admiserimus.

Ceterum recte monent viri docti, 1. restringendam, quoad fieri potest, diuortiorum licentiam, alioquin enim iniuria fieret multis; 2. decreto diuortio non perfido dandam esse nouarum nuptiarum facultatem, sed parti tantum innocenti; rationem supra reddidimus *libr. I. cap.* 16. §. 5.

§. 7.

6. Sextum officium est, ne vllum inter coniuges sit impedimentum morale; tale vero est inter illos, qui vel alteri matrimonio iuncti, vel saltem desponsati sunt.

In quo enim iam alia ius quaesitum habet ex pacto, ille non alii se simili pacto obstringere potest; est hoc vniuersale et commune omnibus pactis et contractibus, e. g. qui Titio vendidit praedium, idem non potest vendere Maeuio, idemque dicendum de locatione, aliisque contractibus. Hinc leges non modo polygamiam prohibent, sed et digamiam grauiter puniunt. Ius Romanum infames esse iubet, qui ipsi vel liberorum nomine bina sponsalia, binasue nuptias constituunt.

Haec regula recte se habet, si nobiscum supponas, polygamiam esse illicitam; nam si vulgaria sequaris principia, nihil omnino vitii inerit huic pacto; nam quod supra diximus de contractibus, id locum tantum habet, si conuentio talis cum pluribus iniri nequit; in aliis enim ea regula cessat; sic e. g. in vna re si sufficiat, pluribus possum hypothecam constituere, itemque plures socios adsciscere, quamuis iam vnum vel alterum habeam.

§. 8.

Progreditur 7. ad officium septimum, vel potius prioris extensionem. Inter impedimenta enim moralia etiam est propinquitas sanguinis et affinitas; ob quam non modo diuinae litterae prohibent nuptias, verum etiam ipsi gentiles, veluti Romani. Quaeritur ergo, *vnde sit ea prohibitio?* et *an ex iure naturae?*

Fuere, qui hanc prohibitionem deriuarunt 1. ex pudore naturali, veluti LAMB. VELLTHVYSEN, *pag. 59. sequ.* ex principiis honesti et decori, HERTIVS *ad Pufend. VI.* 1. 28. Sed is pudor naturalis non fuit Persis, qui inter filium et matrem permisere matrimonium; nec Atheniensibus, apud quos Cimon germanam sororem habuit in matrimonio; 2. ex vtilitate politica, vt plures familiae coniungantur? id quod AVGVSTINO, *de ciuitate Dei*, *XV.* 16. et PLVTARCHO, *Qu. Rom.* 108. placuit et RICH. CVMBERLANDO, *cap.* 8. §. 9. Potest vtilitas contrarium suadere, *Numeror. XXXVI.* 3. ex sola reuelatione; quo vero casu videre poteris rationem, cur et gentiles quosdam habuerint gradus prohibitos; 4. ex vnitate carnis, SELDENVS V. 1. Alii nec iure naturae, nec reuelatione eius modi nuptias prohiberi censent; non iure naturae, quia hoc ignorat hanc prohibitionem; nec iure diuino, quia illud ad solos Iudaeos pertinuerit.

Nos dicimus, ius naturae hanc prohibitionem ignorare, nisi inter parentes et liberos; vtrumque ostendo sic: 1. Si ius naturae pro incestis habet nuptias inter cognatos proximos, sequitur vt to-

tum genus humanum ex inceſtu natum ſit et naſci debuerit; nam Adami liberi neceſſario inter ſe inire debuerunt matrimonium; at poſterius eſt abſonum, ergo et prius; 2. Si pater et filia, filius et mater iungi poſſunt, ſequeretur, vt ius naturae probaret contradictionem; at hoc abſurdum, quia nititur ratione, et ratio ab omni contradictione abhorret, ergo et prius. Conſequentiam probamus: ſi pater ducit filiam, ex eaque procreat filium, is erit patris ſui nepos et filius, matris vero filius et ſimul frater; ſi mater nubat filio, eorum liberi erunt patris ſui fratres et ſorores, matris vero filii et nepotes; quod et Poeta OVIDIVS abſurdum eſſe vidit, *Metamorph. X. 346. ſeqqu.* vbi Myrrha:

Nec, quod confundas et iura et nomina, ſentis?
Tune eris et matris pellex, et adultera patris?
Tune ſoror gnati, genitrixque vocabere fratris?

Vetus epitaphium:

Herſilus hic iaceo, mecum Marulla quieſcit:
Quae ſoror, et genitrix, quae mihi ſponſa fuit.
Me pater e nata genuit: mihi iungitur illa:
Sic ſoror et coniux, ſic fuit illa parens.

Obiiciunt, ſed *hanc eſſe tantum contradictionem in nominibus, nec rationi repugnare, vnum hominem diuerſo reſpectu fratrem, patrem, filium vocari?* Reſp. 1. diuerſo reſpectu, id eſt, poſſum Caiae filius eſſe, Semproniae frater, Titiae maritus, ſed vnius perſonae fratrem, patrem, maritum eſſe, id vero abſurdum; 2. non ſola nomina confunduntur, ſed et iura, vt recte vidit OVIDIVS:

Nec quod confundas et iura et nomina ſentis?

Nam aliud ius, alia obligatio eſt inter filium et matrem, filius enim matri debet obſequium; aliud ius maritum inter et vxorem, nam huic vxor debet obſequium; ſi ergo filius vxorem duxerit matrem, tunc filius matris eſt ſuperior et inferior, imperat et paret; quae abſurda.

At moratiores gentes hoc latius extenderunt: nam quamuis inter fratrem et ſororem coniuges non ſit contradictio tanta, quanta in linea recta; eſt tamen aliqua; ſi enim frater ducit ſororem, haec tamquam ſoror fratri erit aequalis, qua vxor, inferior; qua ſoror, nullum debet obſequium, qua vxor, debet; vltra hunc gradum non proceſſere gentiles, niſi quod addiderunt perſonas, quae ſibi inui-

cem parentum et liberorum loco essent; vbi tamen arbitrariam adsumsere definitionem respectus parentelae, vt iuris non naturalis, sed positiui esse hanc prohibitionem facile appareat.

§. 9.

8. Octauum officium auctor putat, vt seruentur sollemnitates quaedam, 1. eas enim veteres in omni contractu negotioque ciuili obseruasse, 2. nullam fuisse gentem, quae non potissimum in nuptiis quosdam sollemnes ritus obseruarit; de ritu nuptiarum apud Romanos prolixe BARN. BRISSONIVS, ANTONIVS et FRANCISCVS HOTOMANNI, egerunt.

Enimuero omnes ritus sunt ex lege positiua, eosque adeo ius naturae ignorat: si ignorat, non potest nos directe obligare ad illos obseruandos.

At per indirectum obligati sumus iussibus magistratuum aequis; haec lex vero de nuptiis sollemniter ineundis est aequissima, 1. vt coniuges distinguantur a concubinariis; 2. vt publicum habeant testimonium, se esse coniuges, 3. ne promiscue se coniungant homines, quibus impedimentum morale obstat.

Ergo omnino recte punitur, qui sine praeuia proclamatione et copulatione ad concubitum ruunt, non quod contra ius naturae omiserint sollemnia, sed quod contra ius naturae violarint leges aequissimas magistratuum.

§. 10.

Iam ad officia coniugum SPECIALIA, et quidem MARITORVM: 1. diligere vxorem; hoc enim requirit arcta et perpetua societas; 2. nutrire eamdem; est enim caput familiae, nec sexus imbecillitas patitur, vt ipsa se exhibeat; 3. regere ac defendere; hoc ponit superioritatem; non autem intelligitur regimen despoticum, sed amicum, quale esse diximus in foederatum inaequalem.

VXORVM haec sunt: 1. amare maritum; id exigit societas arctissima; 2. honorare; amor enim erga superiorem est semper amor venerationis; 3. adiutorio esse marito in educatione liberorum, (sunt enim liberi communes), itemque in re familiari, quia inde cum liberis elementa capit; 4. vt concedat marito regimen, tamquam superiori.

VTRIVSQVE: 1. vt vtramque fortunam communem aequo ferant

Digitized by Google

rant animo, tamquam focii omnis vitae; 2. vt mores ad concordiam attemperent, tamquam amici. TACITVS in *Agricola*: *vixerunt mira concordia per mutuam caritatem, et inuicem fe anteponendo.*

Haec funt, quae ius naturae praecipit; cetera, quae de capitibus nuptialibus traduntur, veluti de dote, de pactis dotalibus, donatione propter nuptias, communione bonorum, cet. omnia funt iuris pofitiui, adeoque de his omnibus nihil plane definit ius naturae.

CAPVT III.

DE OFFICIIS PARENTVM ET LIBERORVM.

§. 1.

Altera focietas vel alter *ftatus* aduentitius eft *paternus*, vbi mutua relatio inter parentes et liberos PATRIA POTESTAS ab auctore vocatur, vocabulo fatis inconcinno; eft enim illud ex iure Romano, fecundum quod pater folus, non mater, ius in liberos exercebat: at iure naturae poteftas illa communis eft vtrique parenti, vti mox demonftrabitur; rectius vocatur POTESTAS PARENTVM in liberos; de ea quaeritur 1. *vnde oriatur?* §. 2. 2. *cui competat?* §. 3. 3. *in quo confiftat?* §. 4--9. 4. *quomodo finiatur?* §. 10. 5. *quae producat officia?* §. 11. 12.

§. 2.

Quaeritur ergo, I. *vnde id ius parentum in liberos oriatur?*

1. GROTIVS, *libr. II. cap.* 5. §. 1. putat oriri ex generatione; fed eum refellit HOBBESIVS, *de ciue, cap.* 9. §. 1. quia nulla fit connexio inter generare et dominium adquirere; refellit etiam PVFENDORFF. *VI.* 2. 4. fed ex alio fundamento, quia liberi nafcantur in libertate naturali, adeoque fint parentibus aequales; fed haec fruftra obuerti mox videbimus. Non hic quaeritur de dominio in liberos, fed de poteftate actiones dirigendi; nec aequalitas naturalis impedit directionem actionum, adeoque haec GROTII fententiam non infringunt.

Digitized by Google

2. HOBBESIVS suo more hic prouocat ad occupationem; quae nullius sunt, inquit *dicto capite 9.* cedunt occupanti, infans natus est nullius, cedit ergo occupanti, adeoque matri, ius ergo in liberos est penes matrem, penes patrem non aliter, quam quia mater dominium cum illo vltro communicat. At haec absona; nam *a*) negamus, infantem esse nullius, si de potestate quaeritur, est enim parentum; *b*) ille confundit dominium et potestatem.

3. PVFENDORFFIVS simplicem caussam assignat, *a*) quia socialitas id requirat, *b*) quia tenerrimum amorem implantarit natura parentibus, qui illos cogat, liberorum curam habere; addit etiam *c*) consensum parentum et liberorum praesumtum.

Nos his subtilitatibus vti nolumus, sed rem ita concipimus: 1. Procreatio et educatio sobolis est finis matrimonii; si fini generationis respondet euentus, ex nobis nascuntur liberi; 2. Liberos non possumus aliter considerare, quam tamquam bonum aliquod, quorum procreatione genus humanum conseruatur, nobisque paratur senectutis praesidium ac ornamentum; hinc sterilitatem aegre ferunt homines; 3. Bonum tenemur amare, ergo et liberos; vnde et natura nobis incredibilem amorem erga liberos implantauit; 4. Iam quum liberos videamus nasci in se inopes, rerum indigos, et qui sibi ipsis consulere nequeant; consequens est, vt nobis sint imperfectiores, adeoque amandi amore beneuolentiae; 5. Amor beneuolentiae in eo consistit, vt alterius felicitatem et salutem quouis modo promoueamus, ergo felicitatem et salutem liberorum quouis modo promouere tenemur; 6. Non possumus autem eam promouere rectius, quam si eos cum cura educemus; educare ergo tenemur; 7. Educare non possumus, nisi actiones eorum dirigere possimus; ergo eorum actiones dirigere tenemur; 8. Haec directio intelligi non potest, sine potestate, ergo opus est potestate in liberos, adeoque illa vere nascitur ex amore; amor autem inde, quia liberi vere bonum sunt.

§. 3.

II. *Quis vero hanc potestatem exerceat?* Distinguit auctor inter statum extraconiugalem, et statum coniugalem.

1. Extra coniugium, inquit, potestas procul dubio est penes matrem, quia pater incertus; sed id cum grano salis accipiendum; incertus tantum est iuridice, quia ICti tenent regulam: *pater est,*

quem

quem iustae nuptiae demonstrant; at moraliter saepe parens est certissimus etiam extra coniugium; quid enim si fateatur se patrem? tunc sane iure naturae omnino aeque potestate in liberos vtetur, ac mater; immo argumentamur: Qui tenentur ad educationem, iis etiam competere debet potestas in liberos: pater etiam extra coniugium tenetur ad educationem; ergo ei etiam competere debet potestas in liberos.

2. In statu coniugali vtrique parenti potestas sine dubio competit; nam 1. vtriusque est proles, ergo idem vtriusque amor naturalis; 2. vterque ergo concurrere debet ad educationem; 3. potestas patria soli patri competens est tantum commentum iuris Romani. Sed addendum tamen, a) in statu naturali pactis aliter conueniri posse; e. g. si Regina nubit principi non regi, ea plus potestatis exercebit in liberos, quam maritus; tale quid in Anna Regina Angliae contigit; b) patris partes in pari caussa esse potiores; itaque si dissensus est, patris voluntas merito praefertur; in societate enim matrimoniali ipsa vxor quodam modo subiecta est marito; c) alterutro parente mortuo, eius potestatem adcrescere superstiti, immo et vitrico vel nouercae, si hi curam eamdem educationis suscipiant; d) neutro superstite, eam potestatem deuolui in auos et auias, vel in reliquos cognatos, qui munere parentum funguntur.

§. 4.

III. Iam *in quo consistat patria potestas* quaeritur? Hic distinguendum inter statum naturalem, et ciuilem; nam in statu naturali pater simul est imperans, siue sit caput familiae, siue caput rei publicae. Quum ergo in hoc statu concurrat potestas domestica et ciuilis seu imperium, non dubium est, quin horum parentum potestas maior sit, quam illorum.

Hinc auctor considerat patriam potestatem 1. *in statu ciuili*, seu quam quis exercet tantum tamquam pater, §. 4. 6. 2. *in statu naturali.*

Potestas parentum qua talium fluit, vt diximus, ex educatione, ergo regula tenenda: *Tanta est parentum potestas, quantum requirit officium educationis*; Iam educatio requirit 1. directionem actionum; ergo parentum est dirigere actiones, liberis praescribere, quid agendum, quid omittendum sit; 2. eos immorigeros pro re nata castigare et coërcere; 3. non esse ex iure naturae ius abortum procurandi;

randi; multo minus 4. ius vitae et necis in liberos, vel 5. ius liberos venumdandi; aut 6. omnia adquirendi per liberos; sine his omnibus enim educari possunt liberi, non ergo haec requirit educatio.

§. 5.

Immo quum tanta sit potestas, quantum requirit educatio, necessario sequitur, vt ea diuersa sit pro diuersa liberorum aetate: ergo in prima aetate omnis directio absolute est penes parentes: itaque hi 1. inuitos etiam cogere possunt, vt aliquid addiscant; 2. inuitis etiam iniungere possunt certum vitae genus; 3. nihil liberi sine eorum consilio et voluntate suscipere possunt, 4. parentes recte vtuntur poenis corporis afflictiuis, aliisque, quibus liberi coërceantur; addit auctor, 5. liberos hac aetate parentibus relinquere debere vsumfructum rerum suarum, proprietate contenti; sed a) id non tantum obtinet in prima aetate, sed et in adultioribus; b) id manifesto est ex iure Romano, non ex iure naturae.

§. 6.

In adulta aetate quodam modo paullatim decrescit haec potestas, quia paullatim decrescit onus educationis, dum iam liberi ipsi ratione vtuntur: itaque tunc 1. sine parentum consilio nihil quidem suscipere debent liberi, sed parentum quoque est, ipsis inuitis nihil obtrudere, e. g. vitae genus, matrimonium; 2. liberorum est, honorare et venerari parentes, sed parentum quoque, non prostituere liberos; 3. parentes non amplius iisdem modis coërcendi vti possunt, quibus vtebantur aduersus infantes; 4. iubere non solum debent parentes, sed et rationibus conuincere liberos, vt sponte obsequantur.

Vt paucis dicamus, quo magis liberi ad perfectionem adspirant, eo magis parentibus fiunt aquales; quo magis aequales fiunt, eo magis induit amor beneuolentiae naturam amoris amicitiae.

§. 7.

Iam ad statum naturalem progreditur auctor, in quo necessario maior esse debet patrum familias segregum potestas, quia quisque pater simul est imperans et caput familiae.

Itaque tunc 1. vterque quidem parens exercet eam potestatem in liberos, quam exigit educatio, sed pater solus ea, quae sunt imperii;

Digitized by Google

perii; quale est 2. ius ipsum vitae et necis in liberos, quo gauisi sunt patres iure antiquissimo.

Sed quaeritur, cur, quum Romani id ius ciuibus suis concesserint, reliquae res publicae id sensim abrogarint? Sane non iniustum in se videri potuit, quia per illud non promiscua occidendi licentia, sed iurisdictio quaedam domestica intelligitur, et tamen illud abrogare placuit; a) quia non adeo concinnum est imperium in imperio admittere, rem publicam in re publica; b) quia amor parentum ita comparatus est, vt raro praesumi possit, eos iustitiam administraturos; in plerisque conniuebant etiam ad maxima liberorum delicta, quod omnino cum rei publicae detrimento coniunctum foret; c) si iustitiam etiam administrare vellent, nil tristius ac intolerabilius esset illis futurum, quam feralem sententiam aduersus liberos ferre. Nota est legislatoris historia, qui quum legem fecisset, vt adulteri oculis priuarentur, vnum sibi ipsi erui iussit, alterum filio adultero; d) vt amor parentum immodicus est, ita aliquando et odium, et hinc facile contingere posset vt patres eo iure abuterentur, maxime nouercalibus blanditiis et persuasionibus instincti, cuius rei exempla satis tristia in historiis occurrunt, maxime inter Reges.

§. 8.

Qualis porro est parentum potestas, vbi plane familia paterna excesserunt? Resp. Potestas proprie sic dicta cessat, quia cessat caussa, puta onus educationis; at manet tamen 1. reuerentia, quam parentibus, tamquam auctoribus vitae, si a Deo discesseris, debent; manet etiam 2. grati animi memoria pro tot beneficiis, quae per educationem liberis praestita; 3. spes hereditatis: ex quo sequitur, a) vt tunc quoque parentibus honorem et obseruantiam debeant; b) vt nihil suscipere debeant, quod alicuius momenti sit, sine eorum consensu ac voluntate, e. g. vxorem ducere: c) vt si indigi sint parentes, eos alere de suo teneantur; d) vt recte contradicant parentes, si quid agere velint eius modi liberi in familiae detrimentum et dedecus, e) vt ipsi destituti liberis hereditatem parentibus merito relinquant.

§. 9.

Sed quaeritur, *an potestatem suam et officium parentes aliis cedere*

dere possint? Resp. affirmando; quia finis huius potestatis est educatio; aliquando autem fit, vt alius et possit et velit educandi onus pro parentibus subire; immo aliquando ipsi parentes non satis apti sunt ad id onus ferendum, siue ob simplicitatem, siue ob paupertatem;. satius ergo tunc est, alios hoc onus subire, quod ipsi parentes facere nequeunt.

Potest ergo 1. pater liberos alii in adoptionem dare; quod paene omnes gentes permisisse nouimus, Hebraeos, Graecos, Aegyptios, Romanos; 2. alterius disciplinae et informationi credere; et tunc liberi obligati sunt ad reuerentiam et obsequium eius modi paedagogo et educatori; sola enim informatio hoc non exigit, nisi simul in alicuius disciplinam dati sint liberi; 3. potest et moriens liberos aliorum tutelae vel curae committere; quae origo est tutelae testamentariae; quin hoc tam necessarium visum est, vt legis latores et legitimam, et datiuam tutelam inuenerint, si parens liberis de tutela non prospexisset.

Quaeritur, *an et vendere parentes possint prolem?* Id merito negamus, nam 1. venditio praesupponit dominium; tale quidem Romani habebant; ius vero naturae id ignorat; secundum illud patria potestas non consistit in dominio, sed in iure dirigendi actiones ad commodam educationem; inde vero ius venumdandi nullo modo nullisque fidiculis elici potest; 2. patria potestas pro fine habet felicitatem liberorum, non eorum perniciem; at haec venditio cum manifesta liberorum pernicie coniuncta est; nam venditi in seruitutem detruduntur; 3. numquam iusta caussa supponi potest cur liberi vendendi: si enim infantes sunt, et parentes vendunt liberos, peccant, quia detrectant officium educandi, quod ipsis incumbit; sin liberi iam adulti sunt, tanto magis peccant, quia tunc locari eorum operae possent; aut aliis modis iis quaerere liceret victum.

§. 10.

IIII. Quaeritur *quomodo finiatur parentum potestas?* Nullum est dubium, quin id fiat 1. morte tum parentum, quia tunc potestatem exercere non possunt; tum liberorum, quia hi educatione non indigent; 2. cessante caussa, scilicet educatione, ea autem cessat, simulac se ipsos exhibere possunt liberi, ac proinde excedunt familia paterna; filii, instituta separata oeconomia; filiae, vbi nupserunt.

Quaeritur, *an et emancipatione?* Resp. emancipatio est actus, qui prae-

praesupponit dominium, quale non habent parentes iure naturae in liberos: sin quaeras, *an non saltem liberos e potestate dimittere possint, ita vt abstrahamus a conceptu iuris Romani?* Resp. si educatione non amplius indigent, nullum est dubium; alias id merito negatur: itaque absurda esset iure naturae emancipatio infantis vel pueri, quae saepe fiebat iure Romano; regula potius tenenda: *Parentes tenentur liberos tam diu retinere in potestate, quamdiu durat educatio.* Ex eo vero porro sequitur, nec liberos saluo officio excedere posse potestate parentum, his inuitis, quamdiu adhuc indigent educatione; nam si iustae aetatis sint, absurde agunt parentes, qui inuitos retinere volunt; e. g. si pater nolit filiam nubere, quae paullatim consenescit, vel si filium impediat, quo minus vel officio fungatur, vel alio modo fortunam periclitetur.

§. 11.

V. Supersunt officia tum parentum, tum liberorum, quae ex fine semper fluunt. Et quidem parentum est

1. Alere liberos. Quum enim liberi nascantur rerum omnium indigi, alii eos alere tenentur; at quinam? nisi quibus natura ipsa hanc voluntatem indidit? Indidit autem parentibus; parentes ergo liberos alere tenentur. Hoc officium adeo certum est, vt ideo leges ciuiles concedant etiam ad alendos liberos actionem.

2. Educare eosdem; educatio autem pertinet non modo a) ad corpus, vt parentes curam valetudinis habeant, vt de integritate membrorum et corporis solliciti sint; sed et b) vt intellectum liberorum reddant perfectiorem, adeoque dent operam, vt liberi aliquid addiscant, quod publico vtile sit, et quo aliquando vitam tolerare possint; itemque c) vt voluntatem eorum adsuefaciant ad virtutem, probitatem, honestatem, decorum.

Qui quum finis sit, non negligenda etiam sunt media, veluti a) vt parentes non temere ex oculo dimittant liberos; b) ne familiaritatem cum iis contrahant; quum illa pareat contemtum; c) ne exempla liberos offendant, vt ipse IVVENALIS monet, *Sat. XIIII. 44. seqq.*

Nil dictu foedum visuque haec limina tangat;
Intra quae puer est, procul hinc, procul inde puellae
Lenonum, et cantus pernoctantis parasiti.
Maxima debetur puero reuerentia. Si quid

Turpe paras, nec tu pueri contemſeris annos:
Sed peccaturo obſtet tibi filius infans.

d) vt rationibus conuincant liberos, et ipſo exemplo, virtuti ſtudendum eſſe. Eleganter PLIN. *Paneg. cap.* 45. ait, efficaciora praeceptis eſſe exempla, quippe quae conuincant omnes, ea quae praecipimus, fieri poſſe; commendandus hic libellus quantiuis pretii PLVTARCHI *de inſtitutione liberorum.*

3. Ad honeſtum vitae genus perducere; vbi in primis indoles exploranda; an nimirum praeualeat iudicium, tunc enim ſtudiis aptiores ſunt; an ingenium, tunc ad artes magis videntur nati; an memoria, tunc ad opificia ſunt facti. Sunt etiam ipſius indolis ſubdiuiſiones: nam ſi proxima iudicio ſit memoria, aptiores ſunt liberi ad ſtudium theologicum vel iuridicum; ſin proximum iudicio ingenium, ſatius eſt, vt operam dent medicinae, matheſi, litteris humanioribus. Haec ſcire deberent parentes: at ſciunt tamen pauciſſimi; interim omnis liberorum felicitas ab hoc pendet; ſi enim inuita Minerua genus aliquod vitae eligunt, vocationi diuinae refragantur, adeoque omnia male cedunt.

4. Fortunae futurae liberorum proſpicere, quod fit a) aliquid honeſtum docendo; b) opum quid, quantum occaſio fert, colligendo; c) amicos parando, quia aliquando plus profunt, quam opes; et quod praeſtat omnibus aliis, d) famam et exiſtimationem illaeſam illis relinquendo.

§. 12.

Ex eo ergo facile intelliguntur liberorum officia; qualia ſunt; 1. honorare parentes; nam non poſſunt eos aliter conſiderare, quam tamquam perfectiores; qui honor ſe exſerit factis, verbis, geſtibus; 2. obſequi; correlata enim ſunt directio actionum et obſequium; 3. gratitudo pro tot beneficiis; 4. patientia, ſi forte paullo moroſiores ſunt parentes.

CAPVT

CAPVT IIII.

DE OFFICIIS DOMINORVM ET SERVORVM.

§. 1.

TErtius status aduentitius, seu societas tertia eaque magis composita prioribus, est, *herilis*, de quo hoc capite disquiritur: 1. *quae sit seruitutis origo*, §. 1. 2. *qualis dominorum in seruos potestas*, §. 2. *ad finem*.

I. Ad originem quod attinet, a) ARISTOTELES quosdam homines natura seruos putat, idque defendit DAN. HEINSIVS in *epistola ad Georgium Richterum* edita a IAC. RVTGERSIO in *Lect. var.* quosdam enim esse homines tam ineptos ad omnia, vt ad seruitutem videantur destinati. Sed confundit Aristoteles actum et potentiam; haec omnino adest, vbi tanta stupiditas; non tamen ideo actu ipso serui sunt, nec sequitur, natura producit aliqua ingenia stupida, ergo seruitutem introduxit.

b) IO. GEORG. HORN. *de ciue, libr. I. cap.* 3. ad Deum seruorum originem refert, Deum enim moderari victorias, victores victos rapere in seruitutem: ergo seruitutem esse a Deo.

c) Ratio et historia docent, seruitutem natam e rerum dominio: nam 1. hoc introducto alii fuere diuites, alii pauperes, hique vel idonei ad alimenta sibi adquirenda, vel minus idonei; vti ergo illi suis laboribus sibi victum quaesiuere, ita hi alienis, ac proinde sese addixerunt in seruitutem aliis. Ita in Aegypto integram gentem ob inopiam Pharaoni se addixisse nouimus; 2. deprehensa semel hac commoditate, et de aliis adquirendis seruis homines cogitarunt, ac proinde factae leges, vt bello capti serui fiant; nec non 3. vt de seruis nati serui sint, quia vbi principale sit in dominio, ibi et accessorium in dominio esse aequum sit.

Quaeritur ergo, *an seruitus sit constitutio iuris gentium*, vti dicitur §. 2. *Inst. de iur. person. L.* 4. *D. de iust. et iur.* Resp. si quis putet, iure naturae et gentium seruitutes introductas esse, id negamus; potius hoc iure omnes homines sunt aequales: at si quaerat quis, an consentanea sit seruitus iuri gentium, id facile largimur; quisque enim potest iuribus suis renunciare, ergo et libertati; renunciant

 autem

autem tum, qui se sponte addicunt aliis, tum qui bello capti se dedunt. Victor eos poterat occidere, potest ergo et seruare ea lege, vt seruiant; est ergo *seruitus* in genere status hominum, quo quis alterius arbitrio subiicitur, vt illi, non sibi, adquirat. Ceterum seruitus est duplex, vel *pactitia*, vel *legalis*: illa ex pacto est, qualem seruiunt, qui se vltro addicunt; haec ex lege, qualis seruitus captiuorum.

§. 2.

II. Iam de potestate dominorum in seruos: haec quia vel ex pacto, vel ex captiuitate est, necessario sequitur, vt fundamenti loco substernenda sint axiomata: 1. *Potestas domini in seruum pactitium tanta est, quantam inter se fore pacti sunt*: 2. *Potestas domini in seruum bello captum illimitata est, nisi quod legibus humanitatis et misericordiae non debet aduersari.*

Primum ergo de seruis pactitiis, qui vel mercenarii, vel perpetui seu obnoxii. 1. *Mercenario dominus debet alimenta*; vult enim sibi operas adquiri: si ergo per seruorum operas adquiritur dominis, non seruis, huic fame pereundum esset, nisi eum aleret dominus; 2. *dare mercedem debitam*; ad id enim obligatur ex pacto, praeterea quum seruo praeter alimenta et alia necessaria sint, maxime in senectute, aliquid dandum est; 3. *seruus debet operas conuentas*; dico *conuentas*, sic non tenetur coquere, quem tamquam aurigam conduxi; 4. *item honorem et obsequium debet domino*; agnoscere enim debet tamquam superiorem; 5. quaeritur, *an et coercere dominus huius modi seruum possit?* Negatur, a) quia liber homo est; b) quia id pacto non expressum; c) quia si non satisfaciat officio, alio modo potest damnum sarcire, vel ex mercede, vel ex diuulsa locatione conductione.

§. 3.

De seruis pactitiis obnoxiis vel perpetuis tenendae regulae.

1. *Alimenta dominus debet perpetua*, quia se ipsum in perpetuum addixit; ergo nec cessant alimenta aegrotante seruo, quod secus se habet in mercenario, qui operas tantum locauit, quibus cessantibus et merces, et, quae eius pars sunt, alimenta cessant. Hinc quum sub Claudio domini auari seruos aegrotos in insula Aesculapii exposuissent, Claudius Imperator, teste SVETONIO, statuit, vt, si conualescerent, liberi haberentur.

2. Labores

2. *Labores imponere, sed viribus proportionatos*; hinc summa crudelitas, seruos sine ratione exhaurire laboribus, quod imputatur Hispanis, qui Americanos anchoras et tormenta portare coegerunt per montes, tantum vt oculos pascerent victores.

3. *Seruum castigare*, quia a) in dominio est quoad personam, b) quia plerumque stupidus; (quis enim alius in seruitutem sese addiceret), homines stupidi sine coercitione non faciunt officium; ius tamen vitae et necis non exigit natura huius seruitutis.

4. Qu. *num vendere possit*? sane vtrimque sunt rationes non minimi momenti. Non posse vendere, inde colligi posset, quod seruus domini personam et virtutem elegit, adeoque illi non perinde est, quem dominum habeat, et cui seruiat? Posse vero, vel ex eo colligeres, 1. quod, qui se addixit, est in dominio; ius vero vendendi cum dominio coniunctum est. Responderi etiam potest ad argumentum superius, exinde etiam consequuturum, seruum eius modi non transmissum iri ad heredes; accedit 2. quod omnes gentes hoc seruorum commercium probarunt, Iudaei, Graeci, Romani, Barbari.

Nos itaque distinguimus, vtrum pactus sit seruus, ne vendatur; tunc pacto standum; an nihil conuentum, tunc vendere licet, modo non in duriorem caussam.

Serui huius modi est: 1. *domino operas quascumque praestare*; 2. *honorem et obsequium exhibere*, 3. *non fugere*; *domini castigationes patienter ferre*.

Nec dubium denique seruum huius modi ad libertatem prouocare iure posse, si dominus eum contra leges conuentionis tractet, e. g. alimenta denegando, intolerabiles labores imponendo, cet. nam dominus nullum in eum aliud ius habet, quam ex pacto; si ergo huius leges ipse violat, eius ius exspirat, per ea, quae diximus supra, *libr. I. cap. 16. §. 5.*

§. 4.

Sequuntur serui bello capti, quorum duriorem esse debere conditionem facile patet: 1. Hostili enim animo aduersus nos fuerunt, mortemque intentarunt,

2. Inuiti seruiunt, dominosque odio habent, ac proinde nihil faciunt in eorum vtilitatem vltro et lubentes.

3. Fugam semper moliuntur; quo obstinatius vero ingenium, eo seueriore opus est coercitione. Hinc apud veteres catenati seruiebant,

Digitized by Google

bant, donec venderentur, vel leuiter peccantes in ergaſtula et piſtrina ibant.

At ſupra tamen diximus, humanitati et miſericordiae hic locum eſſe, idque

1. Ex promiſſo; dum enim dedidit ſe ſeruus, ſtipulatus eſt ſibi remiſſionem iniuriae et ſalutem; dominuſque dum eum in deditionem recepit, in hanc conditionem conſenſit.

2. Etiamſi nihil promiſſum, ipſa tamen humanarum rerum conditio, fortunae lubricum, et naturae communio ſuadent humanitatem et miſericordiam. Hinc duriſſima ac inhumana regula iuris Romani: ſeruo non fieri iniuriam; quam philoſophiam et ARISTOTELES, et HOBBESIVS ſequuti ſunt; ſed hoc ex principio, quod ius naturae non agnoſcit, ſeruos perſonas eſſe deſinere, et in claſſem rerum redigi. Sed homo tamen manet, adeoque et de eo praecipit iús naturae neminem eſſe laedendum; ſi vero laedi poteſt, affici etiam poteſt iniuria.

Hinc iniuria ipſi fieri poteſt 1. a domino; ſi contra pactum deditionis, contra humanitatem, contra miſericordiam tractatur; iniuria etiam fieri poteſt 2. a tertio; is enim quum nihil iuris habeat in ſeruum alienum, iniuriam omnino facit, ſi laedit; abſurda ergo eſt illa quaeſtio apud IVVENALEM, *Satir. VI. v.* 219. *ſeqq.*

Pone crucem ſeruo: meruit quo crimine ſeruus
Supplicium? quis teſtis adeſt? quis detulit? audi,
Nulla vmquam de morte hominis cunctatio longa eſt.
O demens! ita ſeruus homo eſt! nil fecerit, eſto.
Sic volo, ſic iubeo, ſit pro ratione voluntas.

§. 5.

Iam facile iudicari poterit de officiis eius modi dominorum et ſeruorum mutuis: 1. domini eſt alere et ſeruare eius modi ſeruum; promiſit enim, illum ſe ſeruaturum; 2. licet domino huius modi ſeruum vendere; hic enim nullum obſtat pactum, quale §. 3. vidimus in ſeruo pactitio; 3. licet etiam caſtigare ſeruum huius modi pro delicti magnitudine.

Qu. *an ius vitae et necis habeat dominus?* Affirmant plerique; a) quia ius occidendi quum habuerit, antequam ſe dederit, ergo et poſtquam ſe dedidit; b) quia plane ſit in eius dominio; dominus autem rem ſuam libere corrumpere et deſtruere poſſit.

Nos

Nos diſtinguimus inter ſtatum naturalem et ciuilem: in ſtatu naturali nullum eſt dubium, quia hoc ius habet paterfamilias, quia ſimul eſt imperans et caput familiae; at in ſtatu ciuili illud vix indulgendum domino, niſi leges ciuiles id indulgeant, quod a Romanis factum; aut enim peccarunt aduerſus dominum priuatim, aut aduerſus rem publicam, id eſt, aut admiſere delictum priuatum, aut publicum: ſi priuatum, mortem non meruerunt; ſin poſterius, vindicabit res publica.

Alia ac diuerſa quaeſtio eſt, *an hoc ius vitae et necis, quale Romani permiſerunt dominis, ſit abſurdum et iuri naturae contrarium?* quod negamus, 1. quia non permiſerunt promiſcuam occidendi licentiam, ſed iuris dictionem domeſticam; 2. quia ab hominibus ſanae mentis non facile metui potuit, fore vt eo iure abuterentur; magnum fuit ſeruorum pretium, conſtituebant illi maximam partem patrimonii; eius modi autem res nemo ſanus animi tantum ac voluptatis cauſſa deſtruere ſolet.

§. 6.

Vltima quaeſtio eſt, *an et proles ſerui cedant domino?* Nos diſtincte reſpondemus: aut ſeruus eſt pactitius, aut bello captus; pactitius eſt vel mercenarius, vel proprius, perpetuus, obnoxius.

1. Mercenarii prolem eſſe liberam, nemo dubitauerit, quia eius modi ſeruus tantum operas locat, non perſonam ipſam addicit.

2. Quod ad proprium pactitium, is aut iam liberos habet, dum ſe addicit, aut poſtea demum aliquos procreat; quos iam ante addictionem procreauit, ii procul dubio ſunt liberi homines, ſi vel pater eos addixiſſet, nam patrem liberos vendere non poſſe ſupra vidimus; ſi poſtea procreati ſunt, procul dubio cedunt domino, niſi ſpeciatim excepti ſint.

3. Denique id multo magis dicendum eſt de bello capto, idque ex natura a) dominii, cuius eſt principale, eius acceſſorium; b) quia dominus alit, et ſeruus huius modi nihil habet proprii, vnde alat. Fatendum tamen 1. id paullo durius eſſe, quia liberi naſcuntur in libertate naturali, et nihil admiſerunt, ob quod libertate priuandi ſint; 2. moderatiorem merito eſſe debere horum vernarum conditionem, ac eos tantum ad operas obligari; 3. merito ipſis indulgendum eſſe, vt redimere ſe poſſint, dominuſque accepto pretio eos manumittere teneatur.

Sed vna gens altera his in rebus fuit humanior; vnde tanta seruorum differentia, vt si in diuersis gentibus eos consideres, vix sibi similes sint; quod adeo verum est, vt ICti superiorum seculorum dubitarint, an Germania habeat seruos. Vid STRYK. *Vs. hod. Pand. tit. de stat. homin.* Praecipua ratio dubitandi fuit, quod ea, quae iure Romano de seruis, eorumque statu et conditione traduntur, seruis vel hominibus propriis Germanorum adplicari nequeant: sed si ita ratiocinari velis, dicere poteris, eodem iure Germanos nec parentes, nec liberos, nec coniuges habere, nam et horum status a statu parentum, liberorum, coniugum Romanorum in Germania maxime differt; argumentum, quod iusto plus probat, nihil probare, satis notum est ac tralatitium.

CAPVT V.

DE CAVSSA IMPVLSIVA CONSTITVENDAE CIVITATIS.

§. 1.

Iam demum auctor ad CIVITATEM seu REM PVBLICAM, tamquam societatem maxime compositam progreditur, quae simul quartum institutum humanum est, ex quo fluunt officia hypothetica: et quidem quum omnia reliqua capita de ciuitate agant, is obseruandus est ordo, vt agatur 1. *de ciuitatis natura*, *cap.* 5-9. 2. *de officiis summorum imperantium*, *cap.* 10-17. 3. *de officiis ciuium vel subditorum*, *cap.* 18.

Ad naturam ciuitatis vel maxime pertinet caussa impulsiua constituendae ciuitatis; differit enim ius naturae de officiis imperantium et subditorum; officia fluunt ex fine; finis ex caussa impulsiua iudicandus, e. g. si scire velim, quae sint officia doctoris scholastici, ob oculos versari debet finis scholarum; si hunc scire velim, disquirendum, quid homines impulerit ad constituendas scholas.

Iam de ciuitate ea quaestio vel maxime est momentosa, *quid homines mouerit ad ciuitates vel res publicas constituendas.* Nam

1. Prae-

1. Praestantissima fuere iura status ante ciuitates; a) libertas ab omni subiectione; b) aequalitas hominum, c) ius belli et pacis. Quisque ergo paterfamilias eiusdem iuris erat, ac hodie Reges et supremi principes. Quin

2. Deus quum homines primos crearet in statu perfectiore, eos non creauit in statu ciuili, sed naturali, adeoque satis docuit, statum naturalem esse perfectiorem ciuili. Diximus quidem supra, infelicem esse statum naturalem, sed diximus etiam, intelligendum praecipue esse de statu naturali in secunda significatione, quatenus nempe statui sociali opponitur.

3. Ciuilis status cum multis incommodis est coniunctus; a) ciues oportet libertati et aequalitati renuntiare, et se aliorum voluntati subiicere; b) suscipere tenentur multa onera, a quibus maxime abhorrent, e. g. tributa, vectigalia, militiam; c) periculum est a tyrannide supremarum potestatum, poenis, suppliciis.

Quum ergo haec omnia ita comparata sint, vt non possint non homines illa auersari; grauem sane et sonticam fuisse oportet caussam, quae eos impulit ad statum naturalem cum statu ciuili, statum libertatis cum statu subiectionis, statum imperii cum seruitute quadam politica permutandum; haec vero quae fuerit, iam quaeritur.

§. 2.

Tales caussae tres praecipue recensentur ab auctoribus.

I. HORNIVS, *de ciuitate* *I.* 4. 6. hic iterum ad Deum prouocat; eumque caussam ciuitatum vel rerum publicarum putat; quia magistratus in *Scriptura sacra* vocetur *diuina ordinatio*.

Sed haec sententia nullo modo obtinere potest: nam 1. non quaerimus hic de caussa efficiente; quis statum ciuilem primum instituerit? sed de impulsiua; quid mouerit homines ad hunc statum eligendum? Id non potest esse Deus; non viuimus in statu ciuili propter Deum, sed propter nos ipsos.

2. Ne caussa quidem efficiens dici potest Deus immediate; nam a) Deus primam rem publicam non instituit, sed homines, et quidem non probi, sed Caini posteri; b) potius Deus homines creauit in statu naturali; c) nusquam etiam exstat praeceptum, vt homines res publicas instituerent: at d) diuina ordinatio dicitur hic status, quia institutum illud approbat, conseruat, et officia mutua imperantium et ciuium confirmat; at eadem scriptura hunc statum

 etiam

etiam vocat *ordinationem humanam*, quia eius origo ab hominibus est.

II. Altera sententia est ARISTOTELIS, qui ciuilem statum a natura esse contendit, 1. quia homo natura sit animal sociabile; sed aliud est, sociabilem esse, aliud ad ciuitatem vel rem publicam procliuem esse: prius verum est, sed multae sunt societates praeter ciuilem, coniugalis, paterna, herilis, quibus contentus esse potuisset homo; itaque inde non fluit posterius, hominem praecise natura ferri ad societatem ciuilem.

2. Quia homo extra societatem esset miserrimus, ceu supra docuimus, adducto in exemplum homine, qui solus viuat in locis desertis, et ab omni auxilio humano destitutus sit. Resp. denuo confunditur status extra societatem et extra ciuitatem; in illo esset miserrimus, in hoc aliquando homines vixerunt suauissime, e. g. temporibus conditi mundi protoplasti cum familia; post diluuium Noachus cum familia.

III. PLATO scripsit libros *de re publica*, quibus ideam rei publicae perfectissimae, et ad votum felicis dare voluit; finxit ideo rem publicam, qualis nec fuit vmquam, nec futura est, vt in prouerbium abierit: RES PVBLICA PLATONICA pro re chimaerica. *Libro II.* huius libri quaerit, quid homines mouerit ad ciuitates instituendas? putatque, veram caussam quaerendam esse in indigentia hominum; ad eam superandam opus fuisse ciuitatibus; sed et id falsum, nam 1. maxima indigentia esse coepit introducto statu ciuili; tunc enim introducta hominum inaequalitate gliscere coepit luxuria, adeoque multo pluribus rebus opus fuit ad splendorem, quam extra rem publicam; 2. indigentia satis commode caueri potuisset in statu naturali a) societate domestica, b) commerciis; quippe quae etiam extra societatem locum habere possunt.

§. 3.

Itaque iam auctor 1. refutat sententiam ARISTOTELIS §. 3-6. et 2. veram caussam impulsiuam ostendit §. 7. *ad finem*.

Argumentum auctoris generale, quod opponit Aristotelicis, hoc est: si natura homines impulit ad instituendas ciuitates, sequitur, 1. vt status hic multa habere debeat hominis naturae grata; 2. vt homini insint ea requisita, quae in bono ciue adesse debent; et 3. vt nihil ei insit, quod statui ciuili repugnet: at posterius falsum; ergo et prius.

Conse-

Consequentia maioris rectissime se habet, cur dico, quaeso, natura hominem adpetere vitam, quietem? cet. a) quia hae res in se sunt gratae naturae hominis; b) quia ipse in se habet requisita, quae ad vitam et quietem pertinent; c) quia natura eius vitae et quieti non repugnat; idem ergo adesse debet, si natura hominem impelleret ad statum ciuilem; at minorem falsam esse, iam per partes probat auctor.

§. 4.

I. Status ciuilis multa habet parum grata hominibus: nam a) ciuis renuntiare tenetur libertati naturali, quid libertate vero iucundius? b) subiicit se summo periculo; Imperantes non semper boni, quam tristis vero tunc ciuium conditio? consideret quis statum Romanorum sub Nerone, Domitiano, Commodo, Caracalla, similibusque monstris, an non feliciores dixeris, qui in quauis solitudine vixerunt; c) multa ciui imcumbunt, a quibus natura abhorret; tributa dare, res suas conferre ad publicam vtilitatem, arma capere, legibus parere, etiam aliquando iniquissimis; d) quia non datur regressus ad libertatem priorem; si subditi libertatem pristinam affectant, rebelles sunt; ex rebellione nascuntur bella ciuila, supplicia, et tanto intolerabilior tyrannis.

Itaque argumentum primum speciale nectere licet contra Aristotelicos: Quicumque status multa habet naturae humanae admodum ingrata, ille non est a natura: status ciuilis multa habet homini admodum ingrata, ceu hactenus demonstratum; ergo status ciuilis non est a natura.

§. 5.

II. Requisita illa non sunt in hominis natura, quibus ad statum ciuilem tamen opus est: In bono ciue requiritur a) strictum obsequium, homo vero natura nititur in vetitum; b) vt omnia referat ad bonum publicum; Cur Persae omnes preces conceperint in numero plurali? homo vero φιλαυτος omnia refert ad proprium commodum; c) vt procliuis sit ad commode cum conciuibus viuendum; at homo homini lupus, homo homini natura diabolus, videmus, ne in statu quidem ciuili homines cohiberi posse suppliciis grauissimis a furtis, rapinis, homicidiis, aliisque delictis atrocibus.

Hinc secundum argumentum aduersus Aristotelem: quicumque

 natura

natura non habet requisita boni ciuis, is natura non fertur ad statum ciuilem: homo natura non habet illa requisita boni ciuis, ceu hactenus demonstratum; ergo non fertur natura ad statum ciuilem.

§. 6.

III. Multa homini insunt, quae statui ciuili quam maxime aduersantur; a) homo est animal indomitum; b) ad omnia scelera, quae rem publicam turbant, natura procliuis; ea in re deterior bestiis; c) vindictae cupidus; d) sui dissimillimus; quae maxime repugnant statui ciuili; nam tunc aliis subiectos nos esse decet, ad leges viuere oportet, vindicta omnis relinquenda magistratui, actiones oportet esse aequales et ad legem compositas.

Inde ergo tertium argumentum speciale: Cuicumque permulta insunt, quae plane repugnant statui ciuili, is non fertur natura in statum ciuilem: homini multa talia insunt, vti hactenus demonstratum; ergo homo non fertur natura ad statum ciuilem, quod erat demonstrandum aduersus Aristotelem.

§. 7.

Iam ergo de vera caussa, ob quam homines in ciuitates secesserunt, quae non alia fuit, quam metus hominum ab hominibus, vel securitas, quam sibi parare volebant homines: nam 1. natura hominis praua est; 2. ergo alter alterius intendit laesionem; 3. ergo opus praesidio aduersus aliorum iniurias; 4. idque praesidium adaequatum et proportionatum esse debuit periculo; 5. non aliud vero adaequatum reperierunt, ac rem publicam vel ciuitatem, itaque impulsi sunt ad ciuitates constituendas.

Periculum vero duplex imminebat gentibus se ab inuicem separantibus: 1. externum ab aliis gentibus, ne hae eas opprimerent, sedibus expellerent, spoliarent. Quum enim plane inaequalis fertilitatis ac amoenitatis essent prouinciae, in quas gentes secesserunt, fieri non potuit, quin sibi inuicem inuiderent, et qui prouincias steriliores fuerant sortitae, alias e pinguioribus expellere studerent, inde bella; 2. internum ab ipsis eiusdem gentis hominibus, inter quos, cessante superioris alicuius potestate, non poterant non lites, iurgia, ac internecinae digladiationes oriri.

Opus ergo erat adaequato ac proportionato remedio. Periculo externo opponenda erant arma communia, interno iudicia et poenae; itaque statu opus erat, in quo et vnio virium, et potestas iudi-

iudicialis, et facultas puniendi esset. Quae quum in nullo alio statu reperirentur, quam in ciuili: de ciuitatibus condendis cogitare debuerunt; probari ergo haec thesis potest,

a) A natura remedii; ex remedio semper iudicare possum, quid mali homines impulerit ad illud inueniendum; e. g. ex natura vestium iudicare possum, eas inuentas propter frigora et pudorem, quia hunc finem vestibus obtinemus, non autem famem et sitim expellunt; medicinam repererunt homines propter morbos; ergo ciuitates propter metum ab aliis hominibus, nam hoc malum auertunt ciuitates, non vero famem, sitim, aliaque mala.

b) Ex historia sacra; nam non aliam ob caussam post diluuium nata imperia, quam quia Nimrodus erat potens venator coram Deo. Ita HERODOTVS, *libr. I.* memorat, Medos ob metum sibi Regem constituisse Deiocem, quum antea vicatim habitarent, et nullo superiore indigerent ob virtutem; addit, Deiocem circumiisse terras cum securi, vt homines, qui iniurii in alios essent, statim supplicio afficeret.

c) Ex eo quod crescente periculo statim etiam creuerunt imperia; antiquissimis temporibus minora fuere imperia, e. g. Palaestinam Reges ad triginta fere occuparant; Graecia quot ciuitates, tot regna et res publicas habebat; crescente vicinorum potentia, plures minores res publicae in vnam maiorem coaluerunt. Sic ob Persarum et postea Macedonum potentiam nata est res publica Achaica; Germania ipsa, quae olim tot regna et res publicas habebat, quot prouincias, ob Romanorum potentiam paullatim in maiores populos, ac denique in vnum regnum coaluit.

§. 8.

Sed adhuc clarius auctor demonstrat, ciuitates ob metum et imminens periculum conditas hoc argumento: Si praeter statum ciuilem vel res publicas nihil securos praestare potuit homines, sequitur vt statum ciuilem vel res publicas introducere coacti sint: prius est verum; ergo et posterius. Prius esse verum auctor ita probat: praeter ciuilem statum tria sunt, a quibus aliquam sibi securitatem promittere potuissent homines, lex naturae, pacta, conscientia, et reuerentia numinis: atqui nullum horum suffecit; ergo ciuitatibus opus fuit,

Non suffecit 1. LEX NATVRAE; a) quia iniurias quidem prohibet

hibet, at mentem hominum prauam non emendat; latro ſe ſcit peccare, et peccat tamen, et qui injuſtum gerit bellum, ſatis nouit, ſe contra legem naturae agere, an vero ideo minus bellum gerit? b) lex naturae iniurias prohibet, ſed poenas ſpeciales et praeſentaneas non repraeſentat; *ſpeciales* inquam; docet quidem lex naturae eum, qui peccat, poenam mereri, ſed non, quae ſequutura ſit, et quando repraeſentanda; homines vero ita comparati ſunt, vt praeſentibus tantum et proxime eminentibus moueantur, non futuris et longe remotis. Sane in ipſis ciuitatibus hodie improbi vix ſpecialibus ſuppliciis et praeſentiſſimis deterrentur a criminibus, quid futurum, ſi nulla ſupplicia ſpecialia imminerent?

2. Alterum, quod aliquam ſecuritatem promittere potuiſſet hominibus, ſunt PACTA AMICITIAE, mutuae defenſionis, cet. at nec haec ſufficiebant; *a*) quia aliquando, ſi pauci foedus inierant, vel impotentiores mutuam ſibi inuicem promiſerant defenſionem, potentiores tamen erant hoſtes, *b*) quia fluxa et lubrica eſt pactorum fides, vbi non eſt ſuperior, qui perfidos coërceat; exemplo eſſe poſſunt tot foedera et pactiones ab initio mundi initae inter gentes, quae plerumque non diutius valuerunt, quam foederatis placuit. Opus ergo erat ſocietate et pacto, a quo reſilire nemini vel fas eſſet, vel facultas: tale vero ſola eſt CIVITAS, vel RES PVBLICA; opus ergo erat ciuitate vel re publica; quod erat demonſtrandum.

§. 9.

3. Aliquam ſecuritatem promittere potuiſſe videtur REVERENTIA NVMINIS et MORSVS CONSCIENTIAE; at ne id quidem ſufficiebat, a) quia ſcelerati conſuetudine peccandi omnem reuerentiam Numinis paullatim mente excutiunt; e. g. Pharao, b) quia dantur etiam athei theoretici et practici; c) quia metus ſemper ſupponit malum imminens, veluti poenas; ea vero, quae non ſtatim repraeſentantur, incerta putare homines, iiſque parum moueri, iam ſupra vidimus. Notus locus ex PLVTARCHO de ſera Numinis vindicta: vltionem maleficio quam proxime adiunctam ſtatim viam intercludere iis, qui quam plurimum malitia bonos habente ſucceſſus vtuntur; nihil enim aliud perinde, atque dilatio iuſtae vindictae iniuria adfectorum ſpem eneruat, animoſque eorum deiicit; contra, improbos ferocia et audacia auget. Et hoc ipſo mali ſeſe ad flagitia capeſſenda exhortantur atque excitant, quod malitia fructum ſtatim matu-

Digitized by Google

maturum et ante oculos situm praebeat, poena autem sero et longe post fruitionem subsequatur; d) quia numquam de Deo cogitant homines etiam improbi, quin sibi eum repraesentant tamquam ens clementissimum, hinc semper sperant meliora, nimirum Deum veniam delictorum daturum. e) Conscientia nonnumquam cauterio veluti inusta est, ita vt grauissima delicta perpetrantes nullis conscientiae angoribus excrucientur; f) morsus conscientiae non praecedunt crimen, sed sequuntur, adeoque non securos nos praestare possunt ab aliorum iniuriis; g) datur conscientia erronea, vt persuasi sint, qui nobis faciunt iniuriam, se iure id facere, vti plerumque et iniustissima bella gerentes iustissimas sibi habere belli caussas videantur; hinc male mihi consultum esset, si securitatem meam in aliorum conscientia positam haberem. Firmum itaque manet auctoris argumentum, quod §. 8. proposuit: *Si praeter statum ciuilem*, cet.

CAPVT VI.

DE INTERNA CIVITATVM STRVCTVRA.

§. 1.

NOn hic agimus de vrbibus condendis; id enim ad architecturam pertineret, sed de interna rerum publicarum structura; id est, quid fieri oporteat, vt multitudo hominum coalescat in rem publicam.

Agitur itaque 1. *de consociatione hominum, qui in rem publicam coalescunt, §. 1-6.* 2. *de modo, quo coalescunt, §. 7-9.* 3. *de effectu huius consociationis, seu iure, quod inde nascitur, §. 10.* 4. *de forma ciuitatum, §. 11-13.* 5. *de origine earumdem, §. 14.*

Quod ad *primum* attinet, distincte demonstrat auctor, *necessariam esse* 1. *coniunctionem vel consociationem hominum, §. 1.* 2. *coniunctionem multorum, §. 2.* 3. *coniunctionem inter se consentientium, §. 3.* 4. *coniunctionem vinculo quodam inseparabili connexorum, §. 4.*

I. Debuit esse coniunctio hominum; qualis enim finis, talia media; finis fuit securitas, ergo medium debuit esse ad hunc finem consequendum sufficiens; sufficiens autem nullum fuit, praeter con-

iunctionem hominum, homines ergo coniungi oportuit. Minorem probat auctor, comparando hoc medium cum aliis, quae securitatem hominibus singulis et solitariis praestare posse videbantur. Talia sunt

1. Loca natura munita, vt in illis habitent; et sane olim homines excauarunt petras et scopulos inaccessos, vt ibi tuti ab hostibus cum rebus suis delitescerent, qualibus cauernis tota Iudaea plena est. Sed a) nullus locus tam munitus, qui vi et fraude capi non possit; b) vnus et ibi aduersus multos se defendere nequit; c) si hostes rem pertinaciter gerant, fame et siti ibi erit pereundum; vt taceamus; d) non meliorem esse hominis ibi latitantis conditionem, quam captiui.

2. Arma; a) sed quid arma etiam efficacissima, nisi sint, qui iis vtantur; b) vnius arma aduersus multos parum efficient; c) quid si arma vsu corrumpantur?

3. Belluae et bruta animantia; fuere sane, qui eorum ope vterentur. Hispani canibus vsi aduersus Americanos; et notum est, Orientales et Africanos et olim et hodie elephantos in bellum tamquam commilitones educere; sed a) bruta regenda sunt ab hominibus; b) coeco impetu feruntur in hostes sine consilio et prudentia, ac proinde eorum vis facile eluditur; c) anceps est eorum auxilium, vt facile suis plus detrimenti inferant, quam salutis. Carthaginienses id suo malo experti. LIVIUS, *Histor.* *XXX*, 18.

§. 2.

II. Deinde coniungi oportet multos, nam 1. ciuitates constituuntur aduersus vim; vim multorum pauci repellere nequeunt, ergo multi coniungi debent; 2. non modo opus est communibus viribus, verum etiam neruo rerum gerendarum, adeoque pecunia et commeatu; haec pauci conferre nequeunt, opus est ergo coniunctione multorum; 3. fortuna belli et violentae defensionis lubrica est, adeoque et qui iustissimam caussam habet, succumbere potest: si ergo pauci semel succubuerint, nulla spes salutis esset reliqua; ergo multitudine opus est, vt re semel male gesta, nouus exercitus parari queat.

Iam multitudo quidem illa definiri nequit; at recte tamen PLATO, *de legib. libr. V.* tantam esse oportere multitudinem scribit, vt vicinos iniuriam facientes repellere possit, ergo felix res publica, cuius

ius vires ſingulis vicinis, ſi non ſuperiores, ſaltem pares ſint.

Hinc diximus, aucta vicinorum potentia, augeri ſolere res publicas; ſit tamen aliquando, vt et minores res publicae a vi omni tutae ſint et ſatis potentes, a) ob prouincias; e. g. Heluetia, Belgium: b) ob vicinorum aemulationem; ſic Palmyra vrbs libertatem diutiſſime retinuit ob aemulationem Romanorum et Parthorum. Vid. PLIN. *Hiſtor. nat. V.* 25. Sic et hodie Hamburgum libertatem ſuam tuetur.

§. 3.

III. Facile patet, eos, qui hoc modo coniunguntur, debere conſentire: a) debent enim vnire vires, quod ſperari non poteſt a diſſentientibus; b) potius impedimento ſibi inuicem foret turba multorum ſecum ipſa diſſentiens; c) vbicumque multi reſiſtere volunt multis, debent vnum eumdemque ſibi propoſitum habere finem, iiſdemque vti mediis; hoc dum faciunt, inter eos eſt conſenſus; inter multos ergo, ex quibus conſtat res publica, debet eſſe conſenſus.

Conſenſus ergo debet eſſe in finem, qui non alius eſt, quam ſecuritas communis; conſenſus etiam in medium, quod eſt vnio virium. In haec ſi multitudo quaedam conſentit, vera eſt res publica, vel ciuitas: hinc facile ſoluitur quaeſtio, *an inter apes et formicas ſit ſimulacrum rei publicae*? Edidit Anglus anonymus rem publicam feminam, in quo libello Angliae regnum ſub Eliſabetha Regina comparauit coetui apum.

Et ſane apes habent ducem vel reginam ſuam, quale quid in formicis non deprehenditur; illa viua, ſalua eſt earum res publica; ea pereunte, ſocietas diſſoluitur. Sed tamen ne vmbram quidem rei publicae hic videmus; finis enim, (ſi etiam propter finem conſociari dici poſſent, quod de brutis omnia ex impetu naturali agentibus dici nequit), non eſt mutua ſecuritas, ſed alimentorum per hyemem ſufficientia, nec vires vniunt ad defenſionem, ſed ad communes operas in congerendis alimentis.

Obſeruat quidem VARRO, *de re ruſtica*, *III.* 16. aliquando in vno alueario eſſe regulos trium generum, nigros, rubros, varios, ac inde oriri ſeditiones maxime a nigris, qui ſeditioſi ſunt, et aut fugant reliquos, aut fugantur.

Hic niger eſt, hunc tu, Romane, caueto.

Sed haec quidem vis magis domeſtica eſt, quam ciuilis: vt paucis dicamus, regina haec eſt veluti materfamilias, non regina.

§. 4.

IIII. Iam quaeritur, quomodo consensus iste inter tot homines obtineatur? id est, quodnam sit commune illud vinculum, quod multitudinem tam diuersorum ingeniorum contineat?

Hic obseruandum, inter multos consensum esse posse non nisi dupliciter; a) per conspirationem, vt omnes et singuli ex illa multitudine idem velint; per subiectionem vel submissionem, vt omnes se submittant vnius voluntati; eiusque voluntatem pro voluntate totius coetus agnoscant. Prius sperari vix potest, 1. ob diuersitatem ingeniorum, quot enim capita, tot sensus; quod vni placet, alteri displicet; quumque sine subiectione omnes inter se sint aequales, nemo poterit iure praetendere, vt sua sententia praeferatur sententiis aliorum, adeoque non poterit non gliscere discordia; 2. ob hebetudinem; pauci de mediis eligendis iudicandi facultate instructi sunt; 3. ob pertinaciam in sententiis etiam absurdissimis defendendis; 4. ob auersationem naturalem ab iis, quae ad commune commodum pertinent; vitium enim hominis primarium est philautia; philautia proprium tantum commodum ob oculos habet. Sane si imminente hoste in singulorum ciuium arbitrio positum esset, an conferenda sint tributa, an iuuentus delectui nomen dare debeat, quam pauci in id consensuri essent? Quum itaque prior modus per conspirationem sperandus non sit, eligendus est posterior per subiectionem, adeoque non aliter multitudo coalescere in ciuitatem vel rem publicam potest, quam si tota multitudo voluntates suas voluntati vnius vel personae vel collegii submittat.

Ex quo fluit axioma politicum primarium: *Non esse rem publicam, vbi non vnus imperet, reliqui omnes pareant*, alias enim non esset coniunctio multorum consentientium.

§. 5. 6.

Ex eo vero facile patet, quodnam sit vinculum illud commune, quo tota ista multitudo continetur: est illud triplex.

1. Vna voluntas, eaque per submissionem; adeo vt quidquid summus imperans agit ac decernit, tota egisse res publica videatur; hinc etiam fit, vt imperantium facta toti genti in vulgari sermone tribuamus.

2. Vnio virium; hinc a) ius indicendi tributa; b) habendi delectus aduersus hostem, dominium eminens in casu necessitatis; omnia

omnia enim haec necessaria sunt, si finis obtineri debet, nempe securitas.

3. Potestas puniendi; quum enim a) et vnio voluntatum seu subiectio minus ad palatum sit hominibus, et vnio virium plerisque molestissima; ea non diuturna futura esset, nisi esset medium coërcendi et animaduertendi in eos, qui frena mordent; b) securitatem anhelamus non modo externam, sed internam quoque, interna autem securitas sine potestate puniendi obtineri nequit. Eleganter HORATIVS, *Satir. II.* 7, 73. 74.

-- -- -- *tolle periclum*
Iam vaga prosiliet fraenis natura remotis.

Esse autem haec vincula vnionis inter ciues vnius rei publicae, vel ex eo patet, quod vno ex his sublato statim dissoluitur res publica; e. g. si duo essent Reges vnius rei publicae inter se discordantes ac viribus aequales, ita vt neuter alterius partis subditos immorigeros coërcere possit, non res publica vna amplius esset, sed duae res publicae male temperatae; quod in Polonia futurum esset certissime, nisi alteruter Rex succumberet.

Itaque ratiocinamur: Quibus ruptis res publica dissoluitur, illa sunt vincula, quibus res publica continetur: ruptis his tribus nexibus res publica dissoluitur; ergo triplex hic nexus est vinculum rei publicae.

§. 7.

Iam II. de *modo*, quo homines coalescunt primum in rem publicam: auctor ciuitates constitutas ait per duo *pacta* et vnum *decretum*. Proponemus itaque eius sententiam, ac deinde, quid ei alii obuertant, dicemus.

Primum pactum ex auctoris mente in eo consistit, quod multitudo hominum in statu naturali viuens inter se conuenit, se in statu ciuili victuram, adeoque condituram rem publicam.

Quum enim in statu naturali omnes homines sint aequales et liberrimi, in eorum voluntate ac arbitrio positum fuisse oportet, an se subiicere vellent alterius imperio; opus ergo fuit communi consensu, adeoque pacto de constituenda re publica: ex quo colligitur 1. pactum hoc esse liberrimi arbitrii; adeoque 2. eum, qui non consentit, extra hunc coetum manere; 3. potuisse hoc pactum ab aliis

pure iniri, ab aliis sub conditione, e. g. si talis rei publicae forma, e. g. democratia, constituatur.

§. 8.

Postea opus est DECRETO, quo praeuia matura deliberatione ad liquidum perducant noui ciues, quam rei publicae formam prae reliquis eligere velint; an monarchice, an aristocratice, an democratice imperari malint, an aliquas harum formarum commiscere.

Huic decreto 1. subiicere se debuerunt omnes, si maxima pars consenserit: quia qui pure consenserunt in rem publicam, euentualiter etiam consenserunt in formam aliquam rei publicae; 2. quia in deliberationibus huius modi inter pares plurima suffragia valent; 3. qui tamen priori pacto tantum sub conditione accesserunt, si talis rei publicae forma constituatur; ii procul dubio non tenentur, si alia forma, quam quae ipsis placuerit, electa sit.

§. 9.

Denique sequitur *alterum pactum*; quum enim semel conuenit, se coituros in vnam ciuitatem, certa etiam placuerit rei publicae forma, sane et electio fieri debet eorum, quorum se subiiciant voluntati, id est, imperantium, et in monarchia quidem vnius siue Regis, siue Principis; (nomina enim enim sunt adiaphora), in aristocratia procerum, senatorum, optimatium; in democratia cessare dixeris hanc electionem, quia totus populus imperet; at hic quoque opus est magistratibus, qui secundum leges praesint rei publicae, negotia quotidiana expediant, iudicium administrent, cet.

Inter populum vero eligentem et electos intercedit pactum; nam 1. eligentes se illorum voluntati submittunt, siue pure, siue sub conditione: vnde imperia libera alia, alia adstricta; 2. iidem promittunt vnionem virium, et imperantibus concedunt facultatem puniendi; 3. electi contra se obligant ad id, vt potestate sua ad salutem et securitatem rei publicae externam et internam seruandam vtantur, quod CICERO eleganter hac lege complectitur: *populi salus suprema lex esto.*

His ergo duobus pactis et vno decreto perfectis, perfectam quoque rem publicam esse auctor existimat, cui ea in re alii viri doctissimi suffragantur.

At intercedit hic non modo HOBBESIVS, sed et TITIVS, qui hanc doctrinam auctoris plane exagitant; nam 1. fabulam sapere aiunt hunc

hunc populi liberi conuentum, haecque pacta et decretum, nec ex historia facti veritatem posse demonstrari; 2. res publicas plerasque per vim constitutas; vbi vis dominatur, rem non redire ad oppressorum consensum, sed eos cogi ad subiectionem; 3. quotidie rebus publicis nouos accedere ciues, quibuscum pacta separatim iniri ab imperantibus dici non posse.

Sed quod ad 1. attinet, falsum est, ex historia hoc demonstrari non posse, ita enim constitutam esse Romanam rem publicam, praeclare docuit DIONYS. HALICARN. *libr. II.*: Ad 2. auctor loquitur de rebus publicis, quas populi liberi, non oppressi constituerunt; sed posito per vim plerasque constitutas, et hic pacta eadem et decretum adsunt, quamuis consensus vi et metu extortus sit; e. g. Turcae oppresserunt Graecos; hi demum se subiecerunt, ergo consenserunt in eorum imperium, decreuerunt, se Turcarum Sultano parituros, pacti sibi sunt imperium Turcicum, ipsi fidem et obsequium promiserunt; nam nisi in haec omnia consensissent, non posuissent arma, sed ad extremum vsque halitum libertatem defendissent; 3. auctor loquitur de constituenda re publica, non de eius conseruatione; praeterea et qui de nouo accedunt ciues, omnia priora pacta probant, adeoque in illa consentiunt, alias enim non accederent illi rei publicae. Hinc solida est haec PVFENDORFFII doctrina, nec quidquam est, quod illi cum ratione obuerti possit.

§. 10.

III. Constitutae hoc modo ciuitatis iura in eo consistunt: 1. quod tota res publica consideretur tamquam vna persona moralis; vbi enim vna est voluntas, ibi vna persona, ac proinde tamquam persona contrahit, adquirit, delinquit, punitur, si superiorem habet; 2. quidquid imperans agit, toti imputatur rei publicae; quidquid delirant Reges, plectuntur Achiui; quod tamen limitandum, si tamquam imperans agit; in his enim solis voluntatem suam submiserunt eius voluntati; hinc facta subditorum sunt bella, pax, foedera, quae ab imperante inita: at populo non imputantur facta principis priuata, e. g. homicidia, adulteria, cet. 3. quod ciuitas habet sua iura maiestatis, regalia, bona communia. Qui enim consenserunt in finem, consenserunt in media; populus ergo, qui consensit in id, vt imperans securitatem internam et externam tueatur, consensit etiam, vt habeat ius leges ferendi, iudicandi, bel-

la

la gerendi, foedera pangendi, legatos mittendi, tributa indicendi. En iura maiestatis. Item si populus consensit in vnionem virium, consensit etiam, vt res publica habeat bona ac aerarium suum.

Iam inde elicere auctor voluit definitionem ciuitatis vel rei publicae, sed quae admodum male ei cessit.

Ciuitas ei est persona moralis composita, cuius voluntas ex plurium pactis implicita et vnita pro voluntate omnium habetur, vt singulorum viribus et facultatibus ad pacem et securitatem communem vti possit.

Sed si demis vocabulum vnicum: nempe *moralis*, vere est haec definitio non ciuitatis vel rei publicae; sed imperantis, veluti principis.

Incaute auctor sequutus est HOBBESIVM, cuius tamen principia ipse reiecerat; is enim imperantem putat esse rem publicam, solum illum actiue, hanc passiue se habere; illum esse personam, hanc veluti equum vel currum, quo persona illa vehatur. Quod principium quum sit pestilentissimum, mirum sane est, auctorem retinuisse definitionem ex illo profectam.

Rectius ergo definias, *rem publicam* vel *ciuitatem* esse societatem multorum hominum, qui omnes voluntatem suam ac vires imperanti submiserunt ad pacem et securitatem communem eo facilius et certius obtinendam.

§. 11.

Hinc facile patet, IIII. Quid sit *forma rei publicae* vel *ciuitatis?* Diximus, in re publica esse debere vnam voluntatem, eamque obtineri tantum per submissionem. Submittit autem multitudo voluntatem suam vel *vni homini*, vel *pluribus*, vel *omnibus* in eadem re publica; quartum non datur; si vni, emergit monarchia; qualem in populis Orientalibus et Africanis plerisque, item in Hispania, Gallia, Dania animaduertimus; si pluribus, nascitur aristocratia, qualis Venetiis, Genuae; sin omnibus in ea re publica; tunc prodit democratia, qualis olim Athenis, et hodie in quibusdam ciuitatibus liberis. Plures dari formae simplices non possunt, quamuis hae formae simplices diuersimode misceri possint, et tunc variae prodeant formae rerum publicarum mixtae, quas et irregulares vocant.

Sic si principi iungitur senatus, cuius arbitratu omnia agenda, res

res publica ex monarchia et aristocratia composita est, qualem in Germania et Polonia animaduertimus. Sin princeps et senatum ex optimatibus, et comitia ex plebe collecta consulere tenetur, mixta est ex omnibus formis, qualis Anglicana, et hodie Suecica.

Penes quoscumque ergo est totius illius magni corporis voluntas, ii, siue vnus, siue plures, siue omnes, vocantur imperantes vel suprema potestas.

§. 12.

Iam quum vnam esse oporteat totius rei publicae voluntatem; illam quidem facile obseruamus in monarchia, paullo difficilius in aristocratia; difficillime in democratia. In aristocratia enim totum collegium imperat, in democratia totus populus; tanta multitudo raro conspirat in vnum, et quum in collegio aut comitiis omnes sint aequales, vix sperari poterit consensus, adeoque vna voluntas; sed res publica vtrobique consensum obtinet per pluralitatem suffragiorum, plurium sententiae vincunt sententias paucio-rum; necessarium hoc est; vbicunque enim omnes suffragantes sunt aequales, ibi nemo de alterius sententia potest iudicare, sitne melior, an deterior; vbi nemo iudicare potest, numerandae sunt sententiae, non ponderandae.

Hoc etiam vbique obtinet in rebus publicis bene constitutis, vbi vel viua voce dantur suffragia, e. g. in Germania, Anglia; vel tacite, e. g. Venetiis per globulos aureos et argenteos; ac proinde hoc imperfectionem arguit rei publicae, si nihil potest concludi sine omnium consensu, veluti in Polonia.

De democratia adhuc obiici posset, in ea non esse discrimen inter imperantes et subditos, quia imperantes simul sint subditi, subditi simul imperantes? Sed Resp. id verum tantum esse diuerso respectu, in sensu diuiso, non coniuncto; nam omnes ciues Athenienses coniunctim sumti erant imperans; totus enim populus ferebat leges in comitiis, sed singuli Athenienses erant ciues vel subditi, quia se subiicere istis legibus cogebantur.

§. 13.

Reliqui vocantur *ciues*, iique vel *originarii*, qui in hac ciuitate nati, vel *adscriptitii*, qui illi de nouo accesserunt. An vero

Digitized by Google

velit nouos adſcribere res publica, in eius arbitrio poſitum eſt; Hinc in Polonia ius indigenatus, in Gallia et Britannia ius nationis nemini extraneo competit, niſi illud a re publica impetrarit.

Recte etiam obſeruauit GROTIVS, ciues eſſe vel *perpetuos*, qui ſedem fixam habent in re publica aliqua; vel *temporarios*, qui ſine conſilio domicilium ibi conſtituendi in aliqua re publica ad tempus viuunt; e. g. qui ſtudiorum vel peregrinationis vel mercaturae cauſſa alicubi morantur; hi quidem non fruuntur priuilegiis ciuium, (niſi ſpecialiter conceſſis, e. g. ſtudioſi), ſed ſubiiciuntur tamen legibus, quia dum in aliena re publica viuere non dubitant, illius legibus et inſtitutis ſponte ſe ſubieciſſe cenſentur, ac proinde etiam puniuntur ex iis legibus, ſi ibi peccent.

§. 14.

Supereſt V. vltima quaeſtio, *an maieſtas ſit a Deo?* de ea enim maxima ſemper fuit controuerſia ob vſum huius doctrinae; quia nimirum ideo magna fuit nata diſcordia inter imperium et ſacerdotium. Hoc enim inde colligebant: Pontificis Romani, tamquam Dei et Chriſti in his terris vicarii, eſſe, praeficere imperantes, eosdem certis pactis obſtringere, deponere, ſubditos a ſacramento fidelitatis abſoluere.

Hinc in multis regnis publico comitiorum decreto cautum eſt, vt ſtatuatur quidem maieſtas a Deo eſſe, ſed inde concludatur ab omnibus, nemini, praeter Deum, in imperantes quidquam iuris eſſe. Plura eam in rem ex hiſtoria collegit THOMASIVS in libello elegantiſſimo, cuius ſcopum non omnes perſpiciunt, *de hiſtoria contentionum inter ſacerdotium et imperium, Halae* 1722.

Res ipſa facilis eſt; in *Scriptura ſacra* vtrumque dicitur; vocantur imperantes ὑπὸ τοῦ θεοῦ .... *Rom. XIII.* 1. contra ἀνθρωπίνῃ .... vocat Petrus 1. *Ep. II.* 13. qui in exemplum adducit non modo magiſtratus, verum etiam ipſum imperatorem tunc regnantem.

Vtrumque verum eſt; maieſtas eſt humana ordinatio, ratione primae originis; homines introduxere imperia, pacta ipſa iniere homines, ii et hodienum imperantes eligunt et creant, vbi populo ius creandi et eligendi eſt, adeoque eatenus recte vocatur ordinatio humana.

At idem imperium eſt a Deo, quia Deus hypothetice vult, vt impe-

Digitized by Google

imperio pareamus, adeoque imperia approbat, conferuat, fpeciali prouidentia quosdam ad ea prouehit, rebelles odio habet, punit. Corruptum enim genus humanum quum fubfiftere fine imperio et rebus publicis non potuiffet, Deus omnino prouidentia fua ita difpofuit omnia, vt homines oporteret de rebus publicis et ciuitatibus conftituendis cogitare, et eatenus recte vocatur *diuina*. Vid. FRAVENDORFFII Diff. *de diuina maieftatis origine*, *Lipf.* 1687. *

* In Comitiis Gallicanis. Grammondus *Lib. I.* In Germania Conftitut. 1338.

Diuerfae fententiae. 1. Deum effe cauffam immediatam, quocunque quis titulo regnet. OSIANDER in not. ad Grotium 2. Deum non effe cauffam immediate, fed antecedenter: effe auctorem maieftatis in genere; quod vero in fpecie hic vel ille exerceat imperium, id effe ab omnibus. 3. GROTIVS. Imperia effe introducta ab hominibus. Deum autem probare hoc inftitutum.

CAPVT VII.

DE PARTIBVS SVMMI IMPERII.

§. 1.

PEr partes hic non intelligimus integrantes, eas enim iam vidimus effe imperantes et fubditos, fed iura maieftatis, quibus fefe exferit fummum imperium vel maieftas, de quibus ZIEGLERI opus pulcherrimum *de iuribus maieftatis*. Vulgo etiam vocantur *regalia*, fed hoc vocabulum magis feudale eft. Quemadmodum ergo *maieftas* eft complexus omnium iurium fupremae poteftati in re publica et extra eam competentium: ita iura illa, quae complectitur maieftas, iura maieftatis vocantur.

Diuidebant vulgo illa *regalia*, (nam haec promifcue accipiebant pro iuribus maieftatis) in *Maiora*, quae ad imperium pertinebant, ac proinde effent incommunicabilia, e. g. ius belli, pacis, foederum; et *Minora*, quae tantum ad quaeftum et fifci vtilitatem comparata, ac proinde communicabilia effent, e. g. ius metallifodinarum, pifcandi, venandi, cet.

Rectius diuiduntur a THOMASIO in *Iuris prud. diuin. III. 6.* 142. in *immanentia* et *tranfeuntia*: illa fummus imperans exercet erga

 ciues,

Digitized by Google

ciues, e. g. ius leges ferendi, iudicandi, tributa imponendi; his vtitur erga exteros, e. g. ius legatos mittendi, foederum, belli ac pacis; et hoc ordine etiam tractanda fuisset haec materia ab auctore.

Iam vero 1. promiscue enumerat *iura maiestatis praecipua* §. 2-8. 2. eadem *inseparabiliter inter se connexa* esse demonstrat §. 9.

Antequam vero videamus illa iura, de principio cogitandum est; quod facile e fine ciuitatum vel rerum publicarum eruimus: is est securitas interna et externa, ceu supra demonstrauimus; hinc principium: *Sine quibuscumque iuribus imperantes hunc finem obtinere non possunt, ea omnia illis competunt*; qui enim vult finem, vult etiam media. Quemadmodum ergo supra ex fine societatum coniugalis, paternae, herilis ostendimus, quanta sit parentum, maritorum, dominorum potestas: ita et hic quanta sit imperantium potestas, ex fine imperiorum iudicandum est.

§. 2.

Iam ergo ad priorem capitis partem, in qua auctor praecipua iura maiestatis recenset: in his primum occupat locum

Ius leges ferendi, id est, ius summi imperantis praescribendi subditis praecepta generalia, ad quorum normam actiones suas componant.

Competere vero hoc ius imperantibus, adeoque vere esse ius maiestatis, et quidem praecipuum, inde demonstratur

1. Quod in re publica vnam voluntatem esse oporteat, et quidem per subiectionem: si ergo ciuitates se subiecerunt voluntati imperantium, huius est, illam declarare, adeoque leges ferre;

2. Inter affectiones summi imperii est, quod ciues desierint in libertate naturali viuere, non tamen vt serui et mancipia essent, sed vt hanc seruitutem a se auerruncarent; ergo interest ciuium scire, in quantum libertas sua vel salua vel restricta sit; id illos leges docere debent.

Falsum itaque esse apparet, quod de priscis populis narrant Tacit. *Annal. III.* 26. Dion. Halic. *X.* initio illos nullas leges habuisse; quo fine prouocant ad Homerum, qui nusquam legem meminerit: nam 1. ne per momentum quidem subsistere posset res publica sine legibus; et 2. ludunt terminis. Leges non habebant, quales postea habebant Graeci et Romani populi suffragiis latas, habebant tamen imperantium edicta, quibus regerentur; quid vero haec aliud quam leges? Eleganter Ivstinvs I. 1. *populus nullis legibus*

gibus tenebatur, arbitria principum pro legibus erant; quibus fere similia sunt, quae de Romanis memoriae prodidit POMPONIVS *L.* 2. *§.* 2. *D. de orig. iur.*

Ceterum, quum supra viderimus, pactum intercedere inter imperantes et ciues, quousque omnia vel suo arbitrio agere debeat, vel aliorum consilio: facile animaduertimus, cur non in omnibus rebus publicis imperans leges priuatiue et solus ferat, sed suffragiis populi vel ordinum, et cur lex in *L.* 1. et 2. *D. de legib.* dicatur communis rei publicae sponsio.

§. 3.

Proximum ius maiestatis est *potestas poenas infligendi immorigeris.* Hoc ius 1. ex superiore iure fluit; pars enim legum est sanctio poenalis; 2. ipsa natura hominis id exigit, quippe quae nititur in vetitum, nisi malo quodam imminente cohibeatur. HORATIVS, *Satir. II.* 7. 73. 74.

---- ---- ---- *tolle periclum,*

Et vaga prosiliet frenis natura remotis;

3. finis rei publicae est securitas interna, quae sine poenis non obtineretur.

Quid vero *poena?* GROTIVS definiuit, esse malum passionis, quod infligitur ob malum actionis.

Sed falsa est haec definitio: nam ea 1. etiam cadit in vindictam priuatam; quis vero eam poenam dixerit? 2. inde sequitur, aequalem ab aequali, quin superiorem ab inferioribus puniri posse, e. g. Regem malum a subditis, id quod absurdum; addendum ergo definitioni, *poenam* esse malum passionis, quod infligitur ob malum actionis a superiore. Hinc regula: 1. tantam debere esse poenam, vt homines absterreantur a male agendo, adeoque 2. crescentibus delictis poenas etiam crescere. Id quod obseruandum contra eos, qui e. g. poenam furti capitalem iniquam statuunt, quia nec proportio sit inter delictum et poenam, nec Deus hanc poenam sanxerit.

§. 4.

Tertium ius maiestatis est *potestas iudiciaria*; quae denuo ex superioribus fluit: nam homines quum teneantur actiones ad leges insti-

instituere, quaestio semper incidet, an ciuium actiones legibus sint conformes, nec ne? id iudiciis institutis definiendum est. Hinc VELLEIVS PATERCVLVS. *II.* 80. reges iustitiae fruendae caussa constitutos testatur, vt data legibus vi, iudiciis auctoritate, cultus agris, sacris honos, securitas hominibus, certa rerum suarum possessio cuique constaret. Hinc imperantes Hebraeorum ante reges dicti Iudices, ceu patet ex libro *Iudicum.*

Est ergo *iudicium* actus superioris, quo comparata lege et actione ciuium definit, quem effectum actio habere debeat. Quum vero leges ferantur vel de rebus priuatis, e. g. de meo et tuo, vel de publica securitate: consequens est, vt et iudicia sint vel *priuata*, vel *publica.* In illis tantum agitur de meo et tuo, et effectus est restituere, dare, facere, vel non restituere, non dare, non facere; in his agitur de violata securitate publica, adeoque effectus est poena vel absolutio a poena.

Hinc iudicare olim praecipua fuit summorum imperantium occupatio, quum adhuc minora essent imperia; crescentibus his, aliis quidem deleganda fuit iudiciaria potestas, sed ita, vt princeps vel imperans sibi reseruaret supremam appellationem; hinc alia nata iudiciorum differentia in *primae* et *secundae instantiae iudicia*, quorum illa coram inferiore iudice, haec coram principe tractantur.

§. 5.

Proximum est *ius belli ac foederum*; bellum vel ideo multis visum est iuri naturae repugnare; quod 1. Deus velit pacem, ergo velle non possit bellum; 2. quod illud cum clade ac strage humani generis coniunctum sit; 3. quod Christianae caritati, patientiae, mansuetudini plane repugnet. ERASMVS in *milite Christiano.*

Sed non posse non hoc ius maiestatis principi competere, facile patet, 1. quia hoc requirit finis rei publicae, securitas; ea in statu naturali non potest obtineri iudiciis, ergo armis; 2. quia vbi offensio iniusta dari potest, ibi et concedendum est, iustam esse defensionem; 3. quia ipse Deus rem publicam suam sanctissimam non carere posse bello vidit, ac proinde leges de bello praescripsit, bella geri iussit, bellantibus auxilio adfuit; 4. Christus nihil mutauit circa politias; Ioannes Baptista milites admisit ad baptismum; Christus ipse laudauit centurionem a fide, quemadmodum

Digitized by Google

modum et centurio sub cruce, et Cornelius centurio Christo dederunt nomen, nec ideo militiae nuntium mittere iussi sunt; 5: quia primi Christiani, qui se ab omni, quod vel speciem improbitatis prae se ferret, sedulo abstinuerunt, tamen militarunt, adeo, vt legiones paene totae essent Christiani. TERTVLL. *Apologet.* et *ad nationes.*

Ad obiectiones respondetur. 1. Deum velle pacem absolute; velle tamen et bellum hypothetice, si nempe aliter salutem habere non liceat, ita vult et hominum salutem, at damnari etiam vult impios; 2. bellum est omnino medium imperfectum, vt omnes res humanae, at necessarium tamen; quodnam est institutum humanum ab eius modi imperfectionibus immune? ipsa saepe iudicia cum clade innocentum coniuncta, et quis tamen iudicia reiiceret? 3. Christianae caritati, patientiae, et mansuetudini repugnat, bello iniusto alios opprimere; sed non, oppressuris aliis armis resistere, quia proximus amandus tamquam nos ipsi.

Iam quum ius belli habeat princeps: sequitur a) vt possit milites cogere, quod vocant *ius delectus habendi*; b) vt possit vrbes et loca opportuna munire, quod vocant *ius armantiae* et *praesidii*; c) vt possit militibus assignare aestiua et hyberna, quod vocant *ius hospitandi*; d) vt habeat ius commeatum, arma, aerarium militare, et quaeuis bello necessaria parandi.

Ius foederum procul dubio itidem principi competit; *foedus* enim est pactum summorum imperantium vel societatum liberarum de mutua securitate. Hoc iustum esse nemo negauerit, 1. quia res publica consideratur tamquam persona; persona potest pactis sibi prospicere, ergo et res publica; 2. quia hoc requirit securitas publica, tamquam finis rerum publicarum; vires omnium ciuitatum non sunt aequales, supplendum itaque, quod deest, per foedera, sed de his infra suo loco plura.

§. 6.

Ius constituendi ministros et *magistratus* quintum est ius maiestatis.

Magistratus sunt proprie, qui ex ipso imperantium numero negotia publica administrant, e. g. Romae Consules, Praetores, cet. Venetiis Dux; Procuratores sancti Marci, cet. in Monarchiis ipse princeps solus magistratus est.

Ministri sunt, qui illis consilio et auxilio sunt, e. g. Consiliarii, Syndici, cet.

Tales

Digitized by Google

Tales esse oportere in re publica, facile patet; 1. quia res publica constat e societate multorum hominum; tantam multitudinem vnus curare non potest, ergo alii in partes curarum venire debent; 2. quia ne amplior quidem oeconomia recte administrari potest, nisi singulis sua officia assignentur; quanto minus res publica?

Ceterum in re publica opus est trium generum ministris; alii enim curant 1. negotia publica, quo pertinet collegium consilii interioris, et qui apud exteros agunt legati; 2. administrationem iustitiae, quales sunt Cancellarii; 3. reditus publicos.

Ex eo vero, quod ministri imperantium loco administrant, sequitur, a) illos constituendos esse a summo imperante; b) ab eo dependere. Hinc res publica in re publica emergit, vbi ministri independentiam affectant, e. g. Maiores domus in Francorum regno; c) rationes reddere debere principi; d) ab iisdem honoribus priuari, puniri, coërceri posse, si contra fidem, ob quam constituti sunt, agant.

§. 7.

Ius vectigalia et tributa imperandi est sextum ius maiestatis.

Hoc denuo exigit 1. finis rei publicae, securitas; ob hanc vniuerunt non modo animos, sed et vires; ad vires etiam pertinet pecunia, neruus rerum gerendarum, pecunia ergo conferenda; 2. id et aequitas suadet, quod pace fruimur, quod tutus bos rura perambulat, quod ex praediis et aliis honestis negotiationibus lucrum facimus, id rei publicae debemus; qui vero commodum et lucrum percipit, qua aequitate onera detrectet? Sunt vero tributa variorum generum: si enim imponuntur personis, vocantur census capitationis, *Kopf-Steuren*; sin praediis et facultatibus, *Steuren, Contributionen, Schoss-Gelder, Vermœgen-Steuer, Guth-Schatzungen*; sin negotiationibus, *Zoll, Geleit, Licent*; sin rebus consumtibilibus, *Accise, Tranck-Steuer*, cet.

Ne tamen nimia imperantium cupiditas ad incitas redigeret subditos, (veluti apud Romanos, vbi et pro aëre, vento, vmbra vectigal soluendum erat; CVIACIVS *Obseru. X*, 7.) plerisque locis sibi prospexit res publica, vt tributa non nisi consensu ordinum indicerentur; hinc vocata olim *Gaben, Beden*, cet.

Principi vero ad sustinendam aulam adsignatae res fiscales et domaniales; *Cammer-Guther*, quorum fructibus pro lubitu vtitur; hinc omnino aliud est 1. aerarium, quod publicis necessitatibus destinatum,

ſtinatum; in quo princeps tantum habet adminiſtrationem; 2. aliud fiſcus, principis ſuſtentationi deſtinatus, in quo vſusfructus imperanti competit; alia denique 3. bona patrimonialia principis, quae tamquam priuatus habet, in quo ipſi plenum dominium competit.

§. 8.

Ius circa ſacra et doctrinas eſt ſeptimum ius maieſtatis, idque e praecipuis, de quo agendum paullo adcuratius.

Per ſacra hic non intelligimus ipſas de Deo ſententias; vel principia intellectus; nam in hunc imperanti nullum imperium eſt, partim quod cogitationis poenam in foro humano nemo patitur, *L.* 18. *D. de poen.* partim quod intellectus potentia non minus neceſſaria eſt, quam potentia videndi; neutri vero leges praeſcribi ab vllo mortalium poſſunt: itaque 1. imperans ſubditis praeſcribere nequit, quid credere debeant; 2. religionem cogere non poteſt.

Sed per *ſacra* hic intelligimus externas actiones, quae ad religionem pertinent, e. g. cultum, doctrinas in eccleſiis et ſcholis proponendas; in haec imperanti eſſe poteſtatem probamus, a) quia indigent legibus; leges vero in re publica nemo ferre poteſt praeter imperantem; de clericis dixit Seruator *Matth. XX.* 25. 26. *gentium principes regnant, inter vos vero non ſic agetur*; b) quia principi omnia incumbunt, quae ad ſecuritatem publicam pertinent; atqui vel maxime pertinet religio ob turbas, quae inde naſci poſſunt; c) quia eccleſia eſt collegium in re publica: ſi ergo independens eſſet ab imperante, res publica eſſet in re publica, quod abſurdum.

Hinc principis eſt, a) religionem tueri; b) cultui diuino intendere, vt omnia fiant κατὰ τάξιν καὶ εὐσχημόνως; c) doctrinas prohibere prauas et rei publicae noxias; d) lites plus ſcandali, quam vtilitatis habituras prohibere; e) ſcholas, academias, ſeminaria inſtituere, tueri, eaſque ita temperare legibus, vt vtiles ſint eccleſiae et rei publicae; f) clero inuigilare, vt officio rite fungantur; g) perſequutiones diſſentientium in religione inhibere.

Vti enim initio eius eſt diſpicere, an diſſentientes ferre velit in re publica: ita vbi eos ſemel paſſus eſt eſſe in re publica, tueri debet, et omnem ab iis iniuriam auertere 1. ob pactum tacitum; 2. quia perſequutiones neminem ad veram religionem pertrahunt;

3. quia et diſſentientes bonos ciues agere poſſunt, ceu Bataui experiundo didicerunt. Aliud ſi diſſentientes dant turbas; tunc enim poenas merito ferunt, non quod diſſentiunt, (actus enim intellectus non ſunt obiectum legis, adeoque nec poenae obnoxii), ſed quod turbant rem publicam.

§. 9.

II. Quod connexae ſint omnes illae rei publicae partes, ita probat auctor: quae nec ſeparari poſſunt, nec diuidi, ea connexa ſunt indiſſolubili vinculo: atqui iura maieſtatis nec ſeparari poſſunt, nec diuidi; ſunt ergo indiſſolubiliter connexa. Maior eſt ipſa definitio, *connexa* enim ſunt, quae nec ſeparata, nec diuiſa ſunt; minor probatur, 1. ſeparari non poſſunt, nam vnum ſine altero conſiſtere nequit; quin vno deficiente, plane non amplius eſt imperium. Tolle ius leges ferendi, ceſſabunt poenae, iudicia, adeoque ſecuritas interna; tolle iudicia, fruſtra erunt leges et poenae; tolle ius pacis, bella erunt perpetua; tolle ius belli, ius foederum, ius tributa indicendi, ceſſabit ſecuritas externa; tolle ius circa ſacra, res publica erit in re publica, adeoque non vna voluntas.

Ex quo patet, 2. diuidi etiam non poſſe iura maieſtatis; ſi enim vnus haec, alter illa exerceret iura maieſtatis, non erit vna voluntas, ergo nec res publica.

Obiici poſſet; attamen e. g. in Imperio noſtro, in Anglia, in Polonia diuiſa eſſe iura maieſtatis inter imperantes et ſtatus? Reſp. negando; aliud enim eſt, ſi communicata ſint quaedam iura, vt communiter exerceantur, nec alter ſine altero quid poſſit; tunc enim manet vna voluntas; aliud ſi ſunt diuiſa, vt vnus hoc, alter aliud exerceat, tunc ſunt plures in re publica voluntates; id eſt, monſtrum horrendum, ingens, cui lumen ademtum.

CAPVT

CAPVT VIII.

DE FORMIS RERVM PVBLICARVM.

§. 1.

DElibauimus quaedam huc pertinentia fupra; iam de iis ex inftituto, et quidem 1. *de rebus publicis regularibus §.* 1-11. 2. *irregularibus* §. 12.

Regulares itidem funt vel *fanae et rectae §.* 1-4. vel *morbidae et corruptae §.* 5-11.

Forma eft difpofitio de nexu inter imperantes et fubditos vel ciues; eaque pactis nititur, quae tunc legum fundamentalium nomine veniunt.

Nimirum ratione materiae omnes res publicae funt eaedem: conftant enim ex imperantibus et ciuibus; ita fe res vbique habet; at videmus non vbique imperantes et ciues iifdem iuribus vti. In Gallia omnia rex agit pro lubitu; in Anglia confenfu Parliamenti; in Polonia confenfu ordinum in plerifque opus eft; id eft, a diuerfa difpofitione effe nexum inter imperantes et fubditos, id eft, a diuerfa forma.

§. 2.

Forma illa rei publicae vel eft REGVLARIS, vbi nulla eft communicatio iurium maieftatis, fed ea ab vna perfona fiue moraliter, fiue phyfice tali exercentur, e. g. in Francia a Rege; Venetiis a Senatu; Athenis a Populo; vel IRREGVLARIS, vbi exercitium iurium maieftatis communicatum eft cum ciuibus vel omnibus, vel quibufdam; e. g. in Anglia, Romae quum adhuc effet regnum. Itaque non putandum, contumelia affici rem publicam quae irregularis vocatur, alia enim eft res publica irregularis, alia vitiofa. Ridiculus ergo fuit SCHARSCHMIDIVS, quod PVFENDORFFIO exprobrauit, iniuriam illum facere imperio Romano-Germanico, quod illud irregulare vocare non dubitarit; quafi ideo iniuria fieret munimento, fi irregulare dicatur; quafi illud ideo non poffit fortiffimum et optimum effe.

§. 3.

Iam regularium non possunt nisi tres esse: aut enim omne imperium est penes vnum, aut penes plures, aut penes omnes: primo casu oritur monarchia, altero aristocratia, tertio democratia.

Monarchia est, quando maiestas vel imperium vni homini competit; eaque vel *successiua* est, quando res publica vni cum omnibus posteris, vel masculis saltem descendentibus imperium detulit; vel *electitia*, quando vni tantum personae credidit, ita vt ius hoc cum persona extinguatur, et tunc noua fiat electio; vocari etiam solet *regnum*, idque ARISTOTELI, *Politic. III.* 10. 11. est vel 1. HEROICVM, quando imperans vnus est, qui tamen omnia agit consilio ciuium; ita vocatur, quia HOMERVS sic fere describit regna Graecorum, qui Troiam oppugnatum venerant; 2. BARBARICVM, vbi Rex non modo omnia suo agit arbitrio, sed et subditis vtitur tamquam mancipiis; tale enim regnum Persicum, Turcicum, et omnia Orientalia; 3. AESYMNETICVM, vbi Rex vel monarcha eligitur tantum extra ordinem, quoties res trepida maiorem auctoritatem postulat; huc praecipue pertinet dictatura Romanorum; 4. LACONICVM, quando Rex tempore pacis tantum est primarius ciuis et senator; tempore belli autem omnia iura maiestatis exercet vel solus, vel cum senatu; tales olim reges Spartanorum, et patrum memoria gubernatores supremi Belgii foederati; 5. ΠΑΜΒΑΣΙΛΕΊΑ, regnum perfectum, vbi omnis potestas est penes regem, ita tamen, vt ciuibus, non mancipiis imperet; veluti olim Macedonicum; hodie pleraque Europae regna, quamuis ea pro diuersitate imperantium, nunc magis ad barbarica inclinent, nunc intra παμβασιλείας fines consistant.

Aristocratia est, quando plures imperant, qui in collegio consident, et in commune consulunt, vocanturque Senatores, Proceres, Optimates, Ordines, vti in Belgio. Ea quoque, vti recte obseruat HERTIVS, *Polit. I*, 10, 14. vel est *electitia*, quando exstinctis senatoribus per electionem vel cooptationem surrogantur alii; vti olim Romae, hodie in quibusdam Heluetiae ciuitatibus; vel *successiua*, quando senatores non eliguntur, sed nascuntur, et certis tantum familiis ius in senatu dicendi sententiam competit, vti hodie Venetiis, Genuae, et in Germania Norimbergae, (ibi *die Geschlechter*, *Rathsfæhige Geschlechter*) hac praerogatiua gaudent.

Democratia est, vbi imperium est penes totum populum, in comitiis

mitiis congregatum, vnde et πολιτεια vocatur. Vt vero suffragia tanta multitudo sine confusione ferat, opus est distributione populi in certa systemata, veluti Athenis in tribus, Romae in classes, curias, tribus; Hamburgi in *Caspeln* vel *Kirchspiele.* Duae vltimae formae diuiduntur in *vrbicas*, vbi aristocratia vel democratia in vna tantum vrbe consistit, vti Venetiis et Athenis; et *prouinciales*, vbi tota prouincia vel proceres e populo conueniunt, vt in Belgio foederato, Vraniae, Suitzae, Vnterwaldae, apud Grisones, item Valisios, Glaronenses, Appenzellenses, cet.

§. 4.

De his variae nasci solent quaestiones: 1. *Quaenam ex his formis antiquissimae?* Resp. a) quae vel maxime libertatem conseruant; non enim est verosimile, homines statim ab vno extremo prolapsos ad alterum, ex libertate naturali in seruitutem; b) quae minimum artis habent; antiquiora enim semper, quae simpliciora; et natura ita comparatum est, vt res initio rudes sint, et paullatim postea magis magisque veluti perpoliantur. Iam et libertatis plurimum habet democratia, et eadem est omnium simplicissima, ergo hanc esse antiquissimam probabile est. Libertatis minimum habet monarchia et aristocratia, ergo has postea demum inuentas esse oportet; et quum denique aristocratia plurimum artis habet, ea necessario reliquis recentior est.

Hinc 1. Democratiae institutae; 2. eae monarchice temperari coeperunt, vnde regna heroica; 3. Monarchae paullatim ad maiorem potentiam adspirarunt, vnde nata regna pambasileia et barbarica; 4. in quibusdam ciuitatibus aristocratice temperatae democratiae; ex iis, oppresso populi suffragio, natae aristocratiae; 5. Hae monarchice temperatae dederunt regna; Aesymneticum et Laconicum.

2. Quaeri solet, *quae ex his sit optima?* Haec quaestio plerumque vana, vti eleganter docuit THOMASIVS in *Notis ad* MELCHIORIS *ab* OSSA *Testamentum.* Nam

a) Boni ciuis est, non mutatam velle rem publicam, in qua viuit, sed formam tueri, ornare, et veluti personam decore agere in theatro illo, in quo eum collocauit prouidentia diuina.

b) Omnes formae habent et sua commoda et incommoda, e. g. *Monarchia* habet commoda; 1. quod finis alter, puta securitas

externa facilius obtineatur; 2. quod consilia et secretiora habeantur, et celerius capiantur exsequutionique mandentur; 3. quod virtuti et meritis maior honor habeatur; 4. quod elegantior in monarchia sit viuendi ratio: sed habet etiam sua incommoda, a) periculum a malo principe; b) libertatis iacturam; c) crebras rerum omnium mutationes.

Aristocratia habet sua commoda, a) consiliorum prudentiam; b) imperium mollius, ac proinde c) ciuium opulentiam: sed habet etiam incommoda maxima, 1. factiones; 2. consiliorum tarditatem; 3. plebis ab omni honore exclusionem; 4. sumtuum magnitudinem, atque hinc onera insignia.

Democratia commoda sua habet, nam insigni libertatis nomine blanditur; sed incommoda multo maxima; a) consiliorum temeritatem, tarditatem, diuulgationem; b) factiones et seditiones, si demagogi accedant, (quales oratores Attici); c) odium non modo nobilitatis et potentiae, sed et virtutis eminentioris; vnde ostracismus Atheniensium, Ephesiorum, exsilium Hermodori, de quo diximus in *Historia iuris*.

§. 5.

Hactenus de rebus publicis sanis et rectis; iam de morbidis et corruptis: vti enim persona physica vel sana est, vel aegrota, ita idem contingit rei publicae, tamquam personae morali.

In persona physica morbus adesse censetur, a) vbi partes corporis corruptae, e. g. viscera, sanguis, cet. b) vbi dispositio et modus earum partium turbatus, e. g. si sanguinis circulatio turbata; si neutrum obseruatur, saluus et sanus est homo.

Ita et in re publica vel ciuitate modo homines, ex quibus res publica constat, corrupti sunt, modo ipsa forma turbata est; et proinde recte auctor morbos rerum publicarum distinguit in vitia hominum, si vel imperantes, vel ciues male satis faciant officio; et in vitia status, quando ipsa rei publicae forma vel dispositio turbata; e. g. sub Nerone male se habebat res publica Romana; hoc vitium erat hominis; male etiam sese habebat sub triumuiris, Caesare, Pompeio, et Crasso; hoc vitium status; iam de vtrisque seorsim agitur.

Digitized by Google

§. 6.

Vitia hominum sunt vel *specialia, quae singulis rerum publicarum formis competunt*, de quibus §. 6-8. vel *generalia, quae omnibus formis communiter competunt*, §. 9.

Inter specialia quaedam vexant monarchiam; 1. si imperans regnandi arte destituatur; difficillimum est imperare animali multicipi, quale est ciuitas. Tota ars consistit in temperamento libertatis et imperii; *libertatis*, ne ciues taedium capiant imperii, et obsequium exuant; et *imperii*, ne nimia libertate ferociant.

Temperamentum hoc difficillimum; in alterutram vero partem peccare facillimum; est ergo ars, et tamen ea paucis imperantibus traditur.

SOCRATES apud XENOPHONTEM in *Memorabilibus* eleganter quaerit, an quisquam, ausurus sit equorum regimen profiteri, qui artem equitandi numquam didicerit?

2. Si imperans nulla rei publicae cura tangatur; tunc enim princeps nihil agendo male agere discit, adeoque saeuit in ciues, voluptatibus indulget, exhaurit aerarium, amittit ciuium amorem; docet hoc exemplum Neronis.

3. Si ministrorum malorum imperio se ipsum permittat; hi suae vtilitati consulunt; opes rei publicae in suam deriuant arcam; quae omnia deinde ipsi principi imputantur: pertinent eo ministri familiares, (*les favoris*) qui Carolum I. Regem Angliae perdiderunt.

4. Crudelitas principis; ita enim animaduertunt ciues, se finem rei publicae, securitatem internam non assequi, ac proinde frena mordent.

5. Temeritas, (Sebastiani, regis Lusitaniae vltimi); voluptas, luxuria, (Neronis): iniustitia (Tiberii et Domitiani), quae eo peruenerat, vt maximum crimen esset eorum, qui crimine vacabant, modo diuites essent.

§. 7.

Aristocratiae quam maxime exitium minantur vitia sequentia: 1. Ambitus; quum enim prudentiores regnare oporteat; per ambitum via patet in senatum imprudentissimis. Tempore Caesaris iam incondita turba viam sibi in senatum muniuit, vt iocosum proponeretur edi-

edictum; ne quis nouis senatoribus viam in curiam ostendere velit; Exemplum Claudii Imperatoris apud SVETON. Hinc Romae tot leges de crimine ambitus, quum in rebus publicis monarchicis hoc vix crimen habeatur.

2. Factiones; sic enim non est vna voluntas, hae necessario euertunt rem publicam; e. g. factio Pompeii et Caesaris, Mediceorum et Soderinorum Florentiae; altera enim alteram opprimit; vna oppressa pars victrix vel monarchiam, vel oligarchiam constituet.

3. Immodestia optimatium; in aristocratia leniter tractandus populus, vt hic aequo animo ferat optimatium imperium. Si in hanc partem peccetur, necessario oriuntur seditiones, quae non possunt non vel euertere, vel mutare statum rei publicae. Hinc Romani aere alieno et foenebri malo pressi a patribus secessionem faciebant in montem sacrum, nec prius redibant, quam impetrassent tribunos plebis; Ita actum erat de aristocratia.

§. 8.

Democratiam euertunt vitia: 1. Plebs imprudens, temeraria et potens tamen; Quum Athenis rei nauticae dabatur opera, plebs nautica abundabat; haec suffragia ferebat turbulenta, temeraria, quod exitium accelerabat vrbi pulcherrimae.

2. Odium eminentiorum virtutum, ita enim oculi effodiuntur rei publicae: exsilium Themistoclis, Aristidis, Alcibiadis, plus Athenis nocuit, quam Persarum exercitus.

3. Legum frequens mutatio; legum debet esse nexus, vt vna alteram adiuuet, ergo semel et simul scribendae a sapiente viro, qualis Athenis erat Solon: si ergo pro libidine mutantur, vacillat systema vniuersum; Athenae numquam infeliciores, quam cum litteris implerentur porticus; et prudenter Pythagoras monuerat, coronam non vellicandam; prudenter Charondas legislator statuerat, vt qui abrogationem legis suasurus esset, laqueo indutus in concionem prodiret.

4. Demagogorum potentia; his enim facile obsequitur plebs aurem popularem captantibus et eloquentia fretis. Tales plerique oratores, Demosthenes in primis. Ancilla Themistoclis gloriabatur, sibi totam ciuitatem obnoxiam esse: aliquando concionatores his partibus funguntur, e.g. Hamburgi Krumholzius, et socii.

Digitized by Google

§. 9.

Generalia omnibusque formis communia vitia sunt; 1. Imperantes ad rem publicam administrandam inepti ; imperantes sunt, ob quos floret et perit res publica; quod nullo luculentiore exemplo probatur, quam Thebarum; quum antea numquam lacertos mouisset haec ciuitas, excelse satis florere coepit sub Epaminonda; eo sublato, numquam iterum alicuius nominis et famae esse coepit.

2. Ciuium vitia, in primis luxus, otium, voluptas. Elegans ratio, cur Scipio Nasica Carthaginis euersionem prudenter dissuaserit; vbi conf. VELLEI. PATERC. II. 1.

§. 10. 11.

Vitia status totidem sunt, quot formae rei publicae. Vitium monarchiae est *Tyrannis*, quae duplex, 1. titulo talis; si quis praeter ius et fas imperium vsurpat in ciuitate libera, e. g. Caesar, Cromwellus; 2. administratione; si iusto titulo regnet, sed crudeliter, e. g. Nero, Domitianus, Commodus.

Vitium Aristocratiae est *Oligarchia*, si exclusis reliquis optimatibus pauci rerum potiuntur; qualis triumuiratus Caesaris, Pompeii, Crassi, et postea Augusti, Antonii, et Lepidi; inde non potest non vel monarchia, vel tyrannis exsistere.

Vitium Democratiae vocatur *Ochlocratia*; si loco totius populi factio quaedam, reliquis exclusis, imperat, e. g. turba nautica; inde seditio, ac proinde vel mutatio, vel interitus rei publicae.

Vitium status commune est *Anarchia*, si res publica nullo amplius communi vinculo connectitur; qualis status fuit in Anglia, antequam Cromwellus regnaret; nec melior fuit Germanorum status tempore interregni.

PVFENDORFFIVS equidem solidam hanc doctrinam non magni facit, quia ciues ea facile abuti possent, sed abusus non tollit vsum. Ceterum vitia haec esse nemo negauerit: *Tyrannis* titulo et *ochlocratia* conuellit fundamenta rei publicae; tyrannis administratione fini rei publicae repugnat.

In *oligarchia* non est vna voluntas, quia inter triumuiros, e. g. non valent plurima suffragia, sed aut diuisio territorii instituitur, aut omnium requiritur conspiratio: priore casu ex vna re publica fiunt tres; posteriore non possunt non bella ciuilia nasci, adeoque subuerti res publica.

Attamen et quaedam funt vitia ftatus generalia, et omnibus rerum publicarum formis communia, quorum vnum iam vidimus, nempe *anarchiam*; talia vero etiam funt, 1. vbi forma non adtemperata genio populi; e. g. pura democratia non erat conueniens genio populi Anglicani, vnde et confiftere non potuiffet, nifi Cromwellus eam mutaffet in tyrannidem; 2. vbi leges fundamentales difponunt ciues ad turbas internas; e. g. lex fundamentalis, vt omnes promifcue eligant imperantem; vt nihil concludi poffit per maiora; 3. vbi eaedem odia omnium vicinorum prouocant, e. g. piratica Algirienfium, Tunetanorum, Tripolitanorum; 4. vbi non poffunt non homines ad voluptates et otia difponi; fic Athenis perpetua erant fefta, ludi, epulae, de quo ipfe conqueritur XENOPH *de Athenienfium re public.* 5. confiliorum tarditas ob nimias follemnitates in conuocandis comitiis, ob libertatem contradicendi et proteftandi vni vel alteri permiffam; quod in Polonia videmus permiffum.

§. 12.

Iam ad alteram partem capitis, *de rebus publicis irregularibus*; vbi communia funt iura maieftatis imperanti et ordinibus, ita vt nec priuatiue fint penes vnum, nec penes plures, nec penes omnes.

Iam quidem auctor negat earum fpecies poffe enumerari, quia aberrationum a rectitudine infiniti fint modi. Sed nullum eft dubium, quin faltem ad certa fumma capita poffint reuocari.

Nos dicimus, res publicas irregulares fieri aut per leges rei publicae fundamentales, aut per vnionem rerum publicarum plurium; pofteriores vocantur *fyftemata ciuitatum*, de quibus §. 13. *feqq.* In prioribus aut mifcentur omnes formae fimplices, aut binae tantum.

Si omnes, ab eminentiore parte fit enumeratio, e. g. in Britannia iura maieftatis exercent Rex, proceres, populus, adeoque mixtura eft monarchiae, ariftocratiae, et democratiae, attamen a parte eminentiore vocatur regnum Britanniae; tale etiam fuit regnum Romanorum.

Sin binae formae, aut mifcentur 1. Monarchia et Ariftocratia, vt Rex fine fenatu, et hic fine Rege nihil poffit; tale olim regnum Hebraeorum, vbi Regem fine fynedrio nihil potuiffe aiunt; aliquando princeps tantum ordinis et decoris cauffa conftituitur, qui vero nihil poteft conftituere, fed omnia fenatui permittere tenetur,

Digitized by Google

netur, tunc manet aristocratia pura, e. g. Venetiis et Genuae; 2. Monarchia et Democratia; Talia olim erant omnia regna heroica; hodie eius modi res publica est Cosacorum, vbi est princeps Hetmann dictus, sed qui nihil potest nisi conuocato populo, qui tunc suffragia fert per proiectionem pileorum; 3. Aristocratia et Democratia; qualis Laconum tempore pacis; nam ibi Senatus Ephororum, sed qui in rebus maioris momenti ad comitia omnia referre tenebatur. Habebant quidem etiam Reges, sed qui tempore pacis tantum senatores erant primarii, vti dux Venetorum.

§. 13.

Per vnionem plurium rerum publicarum emergunt res publicae irregulares, quae vocantur *systemata ciuitatum*, per quae intelligimus rem publicam magnam ex vnione plurium minorum conflatam; e. g. Heluetiorum res publica coaluit ex XIII. ciuitatibus, quarum singulae singularem constituunt rem publicam. Batauorum res publica constat VII. prouinciis vnitis, quarum vnaquaeque sua libertate fruitur; sunt ergo rerum publicarum systemata. Auctor ea diuidit in duas classes: alia, inquit, vniuntur per communem Regem, e. g. Hungaria, Bohemia, Germania, Sicilia, item Dania et Norwegia; alia per foedus, vti ciuitates Helueticae et Belgicae.

§. 14.

De priore genere ait, fieri eius modi systemata 1. *per conuentionem*, e. g. si plura regna vnum regem eligant, vti olim Dania et Suecia, Polonia et Hungaria; 2. *per matrimonium* aut *hereditatem*; ita coaluerunt Hungaria, Bohemia, Sicilia; Scotia et Anglia; 3. *per victoriam*, ita coaluerunt Anglia et Hibernia; Russia, Casanum et Astracania.

Sed minus adcurata est haec auctoris philosophia; non enim quadrant hae species definitioni; nam his casibus omnibus aut manent plura regna, ita vt alterum cum altero nihil commune habeat, e. g. Hungaria, Bohemia, Sicilia, tunc non est vna res publica, ergo nec systema; aut vnum regnum alteri ita subiectum est, vt per omnia leges ab eo accipiat, e. g. Norwegia Daniae, tunc itidem non est systema, sed regnum subiectum; aut denique plura regna commune habent consilium, commune regimen, tunc est systema, e. g. Anglia et Scotia a temporibus Annae reginae.

§. 15.

Alterum ſyſtematis genus per *commune foedus* coaleſcit, et Achaicae quoque rei publicae nomine venit, quia Graecae ciuitates olim tale ſyſtema conſtituerunt.

Hic 1. ſingulae res publicae ſpeciales omnia iura immanentia exercent, e. g. ius leges ferendi, iudicandi, poenarum, tributorum, cet. 2. iura maieſtatis tranſeuntia exercent communiter, e. g. belli, pacis, foederum, legatorum.

Hinc opus eſt 1. Senatu delegatorum vel perpetuo vel ſtatis temporibus conueniente; talis in Heluetia *die Tage-Satzungen der Herren Geſandten*; in Belgio foederato *die General-Staaten*; 2. valere debent plura ſuffragia, quae tamen non ſemper aequaliter ſunt diſtributa inter foederatos; e. g. in Belgio prouinciae, quae plus conferunt, etiam plura habent ſuffragia, e. g. Hollandia, Friſia, Zeelandia; 3. commune debent habere aerarium, communem apparatum, e. g. commeatus, tormentorum, claſſium; quamuis, vbi maior bellorum externorum metus, id non obſeruetur, veluti in Heluetia.

Quaeſtio eſt, *an foederati excedere ex hoc ſyſtemate poſſint?* Reſp. aut foedus in perpetuum coaluit, et tunc quaeſtio negatur; aut ad tempus vel cum facultate diſcedendi, tunc quaeſtio affirmatur. Obiiciunt, ſocietatem eſſe matrem diſcordiarum, ac proinde ſemper liberum eſſe ex illa excedere? Reſp. hoc ex iure ciuili eſſe; ius naturae dicit, pacta eſſe ſeruanda, adeoque et in perpetuum inita. Deinde quaeritur, *ſi inter ipſos foederatos lis oriatur, quis tunc iudex ſit?* Reſp. totum ſyſtema; quod in Belgio expreſſum eſt in foedere. Idem olim in Graecia obſeruatum, vbi ideo conſtitutus erat Amphictionum Senatus; vid. Boecleri *Diſſ. de Concilio Amphictionico.* At vbi facile in factiones abit ſyſtema, e. g. in Heluetia ob diuerſitatem religionum, ibi plerumque armis deciduntur hae controuerſiae: cuius rei exemplum noſtra aetas vidit in bello Tigurinorum et Bernatenſium cum ciuitatibus Catholicis ob turbas Toggenburgenſes.

CAPVT

Digitized by Google

CAPVT VIIII.

DE ADFECTIONIBVS IMPERII CIVILIS.

§. 1.

PEr *adfectiones* intelligimus attributa summo imperio competentia; vti enim nulla est persona, quae non insignia quaedam iura habeat, ita idem verum est de persona morali, qualis est imperium vel res publica.

Adfectiones illae vel sunt *communes*, §. 1-4. vel *propriae* quibusdam, §. 5. *ad finem.*

Communes sunt 1. *summitas*, §. 1. 2. 2. *immunitas a legibus ciuilibus*, §. 3. 3. *sanctimonia*, §. 4.

Summitas, quae et supremitas (*la Souveraineté*) est ista adfectio imperii, quae neminem agnoscit superiorem. Adfectionem illam necessario adesse oportet, quia opposita sunt imperium et subiectio, adeoque se mutuo tollunt; vbi imperium est, cessare oportet subiectionem, vbi subiectio est, cessare imperium.

Sunt equidem res publicae clientelares, quae alium populum tamquam patronum comiter venerari coguntur, quales res publicae Tartarorum, Ragusina, Cosacorum, et reges Indici sub Belgis in insulis Ceylon et reliquis; sunt res publicae tributariae, quae potentiori populo ad annuum vectigal tenentur, e. g. Moldaui, Wallachi, et Arabes; sunt res publicae feudales, quae extraneo principi vel populo certo nexu feudali obstringuntur, veluti regnum Neapolitanum.

Sed vti duo priora proprie non sunt imperia, si superiorem agnoscunt, ita nexus feudalis non semper inuoluit subiectionem. Feudi enim essentiale est fides, adeoque dominus et vasallus considerantur tamquam foederati inaequales, non tamquam superior et subditus. Hinc saepe contingit, vt superiores et potentiores feuda ab inferioribus recognoscant; e. g. Rex Daniae terrae quemdam tractum recognoscit tamquam feudum Brunswicense; Rex Borussiae quaedam ab Abbatissis Quedlimburgensi et Gandersheimensi; ergo summitas cum nexu feudali probe consistere potest; nam quidquid imperium non impedit in exercitio iurium maiestatis, id non

 impe-

impedit summitatem imperii, nexus feudalis imperium non semper impedit in exercitio iurium maiestatis, ergo non impedit semper maiestatem imperii.

Quaeritur, *qui regna facta sint feudalia?* potest id quidem factum esse per victorias et pacta, sed plerumque ex donatione, vnde feuda inprimis oblata ecclesiis et episcopis. Vid. HERT. et THOMAS. *de feudis oblatis.*

§. 2.

Inde sequitur altera adfectio, vt imperium sit ἀνυπεύθυνον, id est, vt nemini ad reddendas gestorum suorum rationes teneatur. Hoc fluit ex adfectione prima; rationes reddendae sunt superiori, imperium non agnoscit superiorem, ergo imperium non tenetur reddere rationes.

Et tamen videmus 1. rationes exigere alias res publicas, si vna quid egit contra ius et aequum; videmus etiam 2. res publicas ipsas rationes reddere actorum suorum per manifesta publice edita. Vid. BOECLERVS *de clarigatione et manifestis.*

Sed 1. distingue inter actus immanentes et transeuntes; 2. inter actus indifferentes et pactis definitos; 3. inter rationes, quas sponte reddunt, ad improbitatis suspicionem amoliendam, et ad quas reddendas obstricti sunt et cogi possunt.

Rationes nemo exigere potest actuum indifferentium, et immanentium: at possunt ii, quorum interest, exigere rationes actuum transeuntium et pactis definitorum; e. g. si quis foedera pacemque violet, rationes exigere solent sponsores pacis; quin et horum reliquorumque actuum rationes sponte reddere solent imperantes, ne existimationis adeant periculum.

§. 3.

Praeterea legibus superius est imperium ciuile, puta legibus ciuilibus humanis; nam 1. leges supponunt superioritatem et subiectionem; imperium vero nec superiorem habet, nec alteri subiectum est; 2. ipsum imperium fert leges, itaque non se his legibus obstringit, sed ciues; quin 3. posito, legibus obligari imperantes, iidem etiam dispensare poterunt circa leges, adeoque impune easdem violare.

Hinc quaeritur, quid sentiendum de quaestione, *an Princeps sit solutus legibus?* Resp. negando: quia *solui* praesupponit obligationem;

nem; Princeps vero, quum obligatus non sit legibus, nec iisdem solui potest. Romani ita loquebantur, quia Imperatores initio fingebant, se non affectare monarchiam, sed tantum primarios ciues et principes senatus esse. Itaque impetrabant a Senatu, vt legibus soluerentur; huius modi vero simulacris libertatis non indigent veri principes; itaque non de iis dicendum, quod legibus soluti sint, sed quod immunes sint a legibus.

Alia quaestio est, *an prudenter agant principes, si legum a se latarum obsequium exuant?* quod merito negandum; nam 1. legibus eo ipso magna conciliatur auctoritas, si ipse princeps illis viuat; 2. subditis hoc exemplo et incitamento est; 3. saepe violatio legum ciuilium posset dubium relinquere, an actus sit validus; e. g. si Princeps sine sollemnitatibus omnibus duxerit vxorem, an verum sit matrimonium, an non potius concubinatus, an liberi legitimi?

§. 4.

Sed et *sanctimonia* attribuitur imperio; per eam vero non intelligimus sanctitatem, de qua theologi; qualem e. g. tribuimus Deo, angelis, sacris actionibus, sed sanctum est inuiolabile, adeoque imperia et imperantes eodem sensu sunt sacrosancti, quo olim tribuni plebis, hodienum legati, id est, sanctione poenali muniti.

Sanctimonia illa est ex pacto primaeuo inter ciues et imperantes; voluntates enim suas subiecerunt voluntati imperantis, ergo ad obsequium sese obligarunt. Huic vero obsequio quam maxime repugnat, si quis imperanti resistere, facta sua laedere, quin plane supplicio capitis eum adficere auderet, id quod ausi aliquando sunt Angli.

Hinc sequitur, 1. vt omne bellum ciuile sit iniustum et rectae rationi aduersum; 2. vt idem dicendum sit de tumultibus et seditionibus; 3. vt imperantes etiam peccantes patienter ferendi sint, nisi plane induerint hostilem animum, adeoque in tyrannos degenerarint; tunc enim ipsi imperantes pacta rumpunt, adeoque nec subditos amplius habent obligatos.

Media haec sententia est inter Monarchomachorum et Machiauellistarum doctrinam: 1. Hi principem etiam tyrannum non peccare, subditisque et sic gloriam in obsequio esse relictam statuunt; 2. Illi populum principe putant superiorem, et maiestate reali, (quum principis maiestas tantum personalis sit), gaudere existimant.

mant. Hinc colligunt, Principem posse a subditis supplicio adfici, et ea maxime ratione vtuntur: Qui cui imperium defert, is est superior; populus principi imperium detulit, populus ergo principe est superior. Sed egregium sophisma; eodem modo colligere possum: Qui domino potestatem dominicam detulit, is est dominus et superior: seruus, qui se sponte addixit, hero detulit potestatem dominicam in se, ergo est heri dominus, eoque superior. Distingue populum in statu naturali et ciuili: in illo non quidem superior quisquam est, sed omnes aequales; posteaquam vero in ciuitates secesserunt homines, omnes voluntates suas submiserunt voluntati imperantis, adeoque facti sunt inferiores. Hinc inuertimus potius argumentum: Qui alteri detulit imperium, is voluntatem illius voluntati submisit, adeoque factus est subditus: atqui populus, cet. ergo, cet. Regnat haec monarchomachornm doctrina in FRANCISCI HOTOMANI *Franco-Gallia*, ALTHVSII *Politica*, STEPH. IVNII BRVTI *Vindiciis aduersus tyrannos*, MILTONI *Vindiciis populi Anglicani*, SCHEL. *de iure imperii.*

§. 5.

Hactenus de adfectionibus communibus: sequuntur iam quibusdam rebns publicis propriae; quae quibusdam tantum propriae sunt, eae inculcari aliter non possunt, quam per diuisiones vel distinctiones. Tales sunt, quod *imperia* 1. quaedam *absoluta*, quaedam *limitata*, §. 5, 6. 2. quaedam *patrimonialia*, quaedam *vsufructuaria*, §. 7.

1. *Absoluta* vocamus, vbi exercitium iurium maiestatis a nemine alio, quam imperantibus dependet; id est, vbi iura maiestatis nec omnia, nec quaedam cum populo vel ordinibus communicata, e. g. in Gallia, Venetiis, in Russia. Itaque non confundenda 1. cum licentia; si princeps, quidquid libet, licere sibi putat; de his recte SENECA: *ex magno imperio non nisi sibi magnam licentiam retinent*; nec 2. cum imperio herili vel despotico, quando imperans ciuibus tamquam mancipiis vtitur, per eos omnia adquirit, et in vitam, famam, bona eorum imperium sine restrictione exercet.

Differentia satis manifesta est; absolutum enim imperium rectum, sanum, et legitimum esse potest; reliqua fini rerum publicarum repugnant, ac proinde vitiosa ac morbida sunt.

§. 6.

§. 6.

Iam facile patet, quid nobis sit 2. imperium *limitatum*? vbi nempe ita communicata sunt iura maiestatis, vt eorum exercitium non absolute et priuatiue ab imperante dependeat, sed ille teneatur populum vel ordines in consilium adhibere.

Dico: iurium maiestatis exercitium esse limitatum; nam possunt alia esse limitata, vt tamen maneat imperium absolutum; e. g. in Gallia Rex omnia iura maiestatis liberrime exercet, et tamen limitata est successio, vt regnum capessere nequeat femina; limitata est alienatio partium regni, vt Rex semper minorennis habeatur, et nihil alienare de regno possit, et tamen imperium absolutissimum est.

Limitatio illa fit per pacta inter imperantes et ciues inita, quae improprie vocantur leges fundamentales; sic e. g. leges fundamentales in imperio Rom. Germanico sunt *Aurea Bulla*, *capitulatio*, *pax Westphalica*, et ea tamen mera pacta sunt. Vnde absurda est sententia Hobbesii, negantis existentiam regnorum limitatorum, eaque iniusta habentis: quasi vero iniusta sint quae pactis definita.

§. 7.

Superest altera diuisio imperii in *patrimoniale* et *vsufructuarium*. Auctor huius diuisionis est Grotivs, quem deinde alii sequuti sunt.

Patrimoniale est, quod ita in imperantium est potestate, vt illud alienare, diuidere, testamento relinquere pro lubitu possint. Sic ex testamento Romani adquisiuerunt regnum Asiae; Notum quoque est, Russiae monarcham ita pro lubitu disposuisse de imperio Russico, vt ne primogenito quidem praerogatiuam reliquerit.

Vsufructuarium est, quod princeps alienare nequit, quamuis alioquin liberrime imperet; e. g. Gallia, vbi Rex ne partem quidem regni, nedum totum alienare potest. Ita et in Anglia de successione non disponit vltimus possessor, sed populus in comitiis.

Res quidem vera est, vsus quoque huius distinctionis egregius, quemadmodum vidimus in controuersia de successione Hispanica, rem omnem rediisse ad hanc distinctionem, disceptatumque esse inter Austriacos et Burbonios, sitne Hispania regnum patrimoniale, an vsufructuarium.

At iam pridem obseruatum est, periculo non carere hanc diuisionem ob sola verba, quibus Grotivs vsus est; si enim in re-

gnis vſufructuariis imperans vſumfructum tantum habet, non male ſane colligunt Monarchomachi, proprietatem eſſe penes populum, adeoque populo plus iuris in imperio, quam imperanti eſſe. Quin ſi longius progredi velis, vlterius argumentari poſſes; In imperio uſufructuario ſucceſſionem non poſſe eſſe hereditariam, quia vſus fructus ad heredes non tranſeat.

Iam reſpondent quidem, ſimile vltra ſuum tertium non eſſe extendendum, nec per omnia eius modi regem aequiparandum eſſe vſufructuario, ſed in hoc tantum, quod alienare regnum non poſſit: ſed eo ipſo fatentur, incommoda eſſe vocabula. Quid vero opus eſt vocabulis incommodioribus et abuſui obnoxiis, quum dentur commodiora? Dicas potius, *regna* eſſe vel *alienabilia*, vel *inalienabilia*, itemque illa ſemper eſſe *ſucceſſiua*, haec vel *electitia*, vel *ſucceſſiua* eſſe poſſe.

Iam ſi quaeras, *quaenam regna ſint patrimonialia, quaenam vſu fructuaria, vel rectius alienabilia vel inalienabilia?* Reſp. Patrimonialia ſunt 1. omnia bello adquiſita, niſi ſubſequuta pace aliud placuerit, e. g. regnum Turcicum, Siculum, Neapolitanum; 2. omnia, quae ea lege a populo data ſunt, vt imperantes de iis libere diſponant; ſic Ruſſi, exſtincta vetere imperantium familia hodiernae Imperatricis proauum elegere Imperatorem, et ea quidem lege, vt imperium eo iure haberet ac anteceſſores. Quum ergo anteceſſores illud haberent tamquam alienabile, ipſi quoque ſucceſſores ex noua familia ius alienandi ſibi vindicarunt.

Vſufructuaria ſunt omnia reliqua; et de electitiis indiſtincte dici poteſt, ea eſſe vſufructuaria.

CAPVT

CAPVT X.

DE MODIS ADQVIRENDI IMPERIVM, INPRIMIS MONARCHICVM.

§. 1.

OMne imperium adquiri pacto inter imperantes et ciues inito; iam supra vidimus: omne pactum requirit *consensum*; ergo omne imperium requirit consensum; sic imperat Rex Suecis, quia Sueci consenserunt in eius imperium; Sultanus Graecis, quia Graeci consenserunt in eius imperium. Mallent quidem non subesse, sed quum videant, id fieri non posse, consentiunt, quod inde patet, quia non rebellant.

Ex eo patet, *consensum* illum esse vel *vltroneum*, vel *vi extortum*, vel *mixtum*, quod postremum recte adiicit TITIVS.

Vltroneus, quando sine coactione et vi populus alicui defert imperium, e. g. Georgio Regi Britanniae, Friderico Regi Sueciae.

Vi extortus, quando accedit vis et coactio, siue iusta, vti occupauit Imperator Neapolim et Siciliam, quod ex titulo iudicandum; siue iniusta, vti occupauit Turca imperium Constantinopolitanum, qui nullum habuit iustum titulum.

Mixtus, quando prius imperium vi mutatur, posterius vltroneo consensu constituitur; e. g. Iacobi II. Regis Angliae imperium vi euersum, Guilielmi Arausionensis vltro admissum. Ea vero distinctio non modo locum habet in Monarchia, sed et in aristocratia, vel democratia. Sic aristocratia adquiritur *vltroneo consensu*, si optimates eligantur, iisque deferatur imperium; *violento*, si optimates veteres expellant re publica, et sibi vi vindicent imperium; *mixto*, si populus optimates expellat, nouosque electione constituat.

Democratia adquiritur *consensu vltroneo*, si monarcha vltimus pereat, vel resignet imperium, e. g. Codrus rex Atheniensium; *violento*, si populus expulsis optimatibus, vel Monarcha imperium sibi vindicet, e. g. Syracusae; *mixto*, si primum vi expellatur Monarcha vel optimates, et deinde transactione populo resignetur imperium.

Mixti auctor nullam habet rationem, adeoque agit *de modis adquirendi regnum per consensum vi extortum*, §. 2. *per consensum vltroneum*, §. 3. *ad fin.*

§. 2.

Modus violentus vocatur *occupatio*, quae ab ea, quam supra *libr. I. cap.* 12. §. 6. expendimus, plane diuersa est; nam illa est rerum nullius, haec imperii, quod iam imperantem habet; illa fit sine vi, haec cum violentia.

Est itaque *occupatio* imperii per vim siue iustam siue iniustam adquisitio: adeoque est vel *iusta*, quando occupationem bellicam praecedit iustus titulus, e. g. occupatio Siciliae et Neapolis; vel *iniusta*, quando quis nullo praeuio iusto titulo imperia opprimit et subiugat, quo nomine Scytharum legatus apud CVRTIVM Alexandrum M. latronem totius orbis adpellitat.

Quaeritur de posteriore, (de priore enim nulla dubitatio est), *an quis imperium statim adquirat, simulac illud eius armis cessit?* Negamus: nam 1. sola vis, quamuis ei fortuna faueat, non tribuit iustum titulum; 2. infaustus belli exitus neminis ius exstinguere potest; 3. quum semper victo idem ius sit expellendi victorem, quod hic sibi arrogauit; non potest dici, victorem firmo et indubitato iure habere imperium. Potius argumentamur: In quacumque re alteri ius est, illud victor pleno iure non adquisiuit: in imperio occupato alteri ius est; ergo illud victor pleno iure non adquisiuit.

Itaque in Monarchia et Aristocratia victori, qui imperium iniusto titulo occupauit, ius nasci potest: 1. imperantibus, quibus ius erat, exstinctis, e. g. Turca iniuste oppressit Constantinopolitanum imperium; ei demum ius natum, quum Constantinus Palaeologus et reliqui ex imperatrice familia bello vel fato perierant; vbi enim nemini ius vindicandi est, ibi possessor rem adquirit; 2. pace facta et victis iuri suo renuntiantibus: ita e. g. iam iusto titulo Russi possident Liuoniam, Ingriam, et Finnoniae partem, quia Sueci renuntiarunt iuri suo.

In Democratia contra vnus modus est; consensus populi, vel expressus, quando populus pacem facit, vel tacitus, quando in victoris imperio adquiescit; ita priore modo Lacedaemonii imperium in Athenienses, posteriore Philippus et Alexander M. in plerasque minores Graeciae res publicas adquisiuerunt.

§. 3.

§. 3.

Modus vltroneo consensu populi adquirendi imperium vocatur *electio*, per quam intelligimus constitutionem voluntariam imperantis ab ipso imperio factam. Hic nulla vis est, quia et penes populum est liberrimum arbitrium, quem velit eligere, et penes electum, velitne sibi delatum imperium suscipere.

Ea electio est duplex: eligitur enim 1. vel persona regnatrix, tunc regnum est electiuum, et toties noua electione opus est, quoties imperans deficit, §. 3. 4. 2. vel familia regnatrix, tunc regnum est successiuum, et non instituitur noua electio, quamdiu quis superest ex illa familia, §. 5. *seqq.*

Electio primi generis requirit, 1. vt eligentes sint habiles, ūsue ius sit eligendi; tales in Polonia sunt totus populus, quamuis nobiles tantum eo nomine veniant; in Germania Electores; hinc si in Polonia factio, in Germania reliqui principes imperantem eligerent, illegitima foret haec electio; 2. vt plura suffragia tulerit candidatus; si enim duo electi sint vel paribus suffragiis, vel a duabus factionibus, nihil esset actum, idque vocatur schisma vel diuisio regni. Tunc armis plerumque res geritur, quum neuter sit iustus imperans; talis status in Germania fuit simul electo Philippo Sueuo et Ottone IIII. 3. vt verum sit interregnum; hinc iniusta electio viuo adhuc principe eum in finem facta, vt ei ius quaesitum auferatur iniuste; talis electio Rudolphi Sueui et Hermanni Lutzelburg. viuo Henrico IIII; Friderici II. viuo Ottone IIII; Caroli IIII. viuo Ludouico Bauaro; 4. vt electus denunciatam sibi electionem acceptet; haec si concurrant, ex electione ius nascitur, quod auferri deinde non potest, nisi imperans contra conuentiones dolo malo egerit.

§. 4.

Electionem praecedit *interregnum*, quod est status, quo imperium sine ordinario imperante est; dico: *ordinario*, quod enim vulgo dicunt: *sine legitimo imperante*, id absonum, 1. quia sic anarchia esset, adeoque nulla res publica, 2. quia tempore interregni vere est imperans, sed extraordinarius, e. g. in Germania Vicarii imperii, in Polonia Primas regni, Romae Interreges.

Ergo frustra auctor quaerit, qualis sit tempore interregni status rei publicae? frustra putat, rem publicam ad imperfectum statum

relabi; frustra denique primum tantum pactum inter ciues superesse contendit; sed status est aeque perfectus, ac tempore regni. In eo tantum est differentia, quod qui rei publicae praesunt, sunt magistratus vel imperantes extraordinarii.

Ceterum *interregnum* est vel *speciale* seu *ordinarium*, quod in regnis electiuis contingit, quoties legitimus imperans deficit, quale est in Germania, Polonia; vel *generale* seu *extraordinarium*, quod contingit in regnis successiuis, quoties familia regnatrix exstinguitur, et de futura successione nihil constitutum est euentualiter. Tale quid contigit in Gallia exstincta familia Carolingica; in Russia exstincta familia Io. Basilowitz.

Sed posterioris generis interregna raro contingunt, 1. quia plerumque in antecessum de rege futuro deliberatur, et certi quid constituitur, quod in Anglia factum; 2. quia plerumque supersunt cognati proximi, qui sibi imperium iure successionis vindicant, armisque rem decidere laborant. Exemplum vidit Lusitania, mortuo Sebastiano Rege; 3. quia hic status est miserrimus ob incertitudinem, qui interrex futurus sit; quis eligendus, vt praetermittamus factiones, procerum fraudes, candidatorum ambitum, cet.

§. 5.

Hactenus de vltroneo consensu, qui se exserit in electione: sequitur de consensu in successionem.

Regnum aliquod esse successiuum, non adeo conuenit principiis rationis; 1. regnum enim ac magistratus sunt officia personalia, adeoque non transeunt in heredes; 2. eligitur personae industria, fortitudo, prudentia, quae non erunt semper in heredibus.

Quandoque tamen animaduerterunt homines, quam periculosa sit electio, quantisque cum turbis coniuncta, maluerunt pro persona eligere totam familiam regnatricem, ac inde nata sunt regna successiua.

Hinc factum, vt Reges veteres nomen primi regis adquirentis pro nomine regis vsurparent, et hinc Reges apud Aegyptios dicerentur Pharaones, apud Parthos Arsacidae, apud Edessenos Abgari, cet.

Est ergo *regnum successiuum*, vbi non persona, sed tota familia ad imperium euehitur, ita vt, quamdiu illa superest, nouae electioni non sit locus. *Aristocratia successiua*, in qua certae familiae ad imperium euehuntur; et extra illas nemo ad consilium publicum admittitur,

titur, vti Venetiis. *Democratia successiua*, in qua soli ciues originarii comitiis interesse possunt, adsciti plane excluduntur. Illa successio vero dependet vel 1. *ab arbitrio* ipsius *imperantis*, §. 5. 6. 7. vel 2. *ab arbitrio populi*, §. 8. *seqq.*

§. 6.

Ab arbitrio solius imperantis pendet in regnis patrimonialibus: quum enim haec regna Rex possit pro lubitu alienare, (*cap. 9. §. vlt.*) poterit etiam de iis inter viuos et mortis caussa disponere.

Hinc 1. potest condere testamentum, et heredem regem scribere, quemcumque placet; id quod factum nouimus nuper a Petro, Russiae Imperatore; quumque ita, qui testatur, sit summus imperans, is vero legibus ciuilibus non teneatur, (*cap. 9. §. 3.*) : sequitur, quod eius modi testamentum nullis indigeat sollemnitatibus, sed sufficiat, si de voluntate constet testatoris.

Plerumque tamen aut testes quidam adhibentur, aut ordinum subscriptio vel iusiurandum, ne deinde ministri in suspicionem veniant, eorum artibus huius modi testamenta elicita esse.

2. Potest regnum diuidere inter plures heredes, quod olim fecisse nouimus Masinissam, Numidarum Regem; (vid. SALLVST. *de bello Iugurth.*) Ludouicum Pium Imperatorem, Ludouicum Germanicum Regem, Arnulphum Imperatorem.

3. Potest et filiam in partem vocare, cuius tamen exempla sunt rarissima, si filii superfuerint; Ita in Aegypto Cleopatra cum fratre Ptolemaeo regnare iussa est.

4. Potest et successorem adoptare, veluti factum ab Augusto, Claudio, Nerua, Traiano, Hadriano, Antonino Pio.

5. Potest et naturali filio regnum deferre, quod Masinissa fecit, Iugurtham in partem vocans.

6. Potest et extraneum regem nominare, veluti Petrus I. Imperator viduam.

Immo vni ex pluribus filiis regnum assignare, etiam non primogenito, sicuti Dauid Rex regem e filiis designauit Salomonem, quum ille non esset primogenitus.

§. 7.

Quid vero si eius modi Rex nihil disposuit? Tunc procul dubio seruantur regulae maxime naturales successionis ab intestato, ita

Digitized by Google

ita tamen vt quaedam praesumantur, quae in priuatis non veniunt in censum.

Quum enim tota successio ab intestato nitatur praesumta voluntate defuncti, vti supra demonstratum *libr. I. cap. 12. §. 10.* etiam hic respiciendum ad praesumtam Regis voluntatem; velle autem praesumitur Rex, vt ea forma seruetur, quam ipse in se probauit.

Hinc 1. non in aristocratiam vel democratiam mutandum regnum; monarchicam enim formam ille in se probauit.

2. Itaque conseruandam potius formam monarchicam; adeoque

3. Regnum maneat indiuisum. Diuisio enim a) ex regno facit regna, b) vires dissipat, c) occasionem dat bellis ciuilibus, quod satis experta est familia Ludouici Pii.

4. Itaque inter plures, masculos praeferendos feminis; fini enim rei publicae obtinendo (obtineri enim sine bellis non potest), magis masculus, quam femina sufficit naturaliter.

5. Inter ipsos masculos et feminas obtinere ius primogeniturae; hinc est, quod optimi scriptores ius primogeniturae iuris gentium esse dicunt.

§. 8.

In regnis vsufructuariis vel inalienabilibus successio pendet a voluntate populi; hic vero vel imperanti dat arbitrium, successorem sibi surrogandi, id quod Suecos fecisse nouimus, cum Christinae reginae optionem darent successorem nominandi; Simile quid factum in Elizabetha regina Angliae; vel ipse sibi id ius reseruat; is, quem regem dicit, rex erit, vt in Francia populus regem dixit Hugonem Capetum; eiusdem populi tunc est, ordinem succedendi praescribere; et tunc vel ordinarias leges successionis ab intestato seruat *§. 9.* vel peculiarem instituit §. 10. *seqq.*

§. 9.

Quis sit ordinarius modus succedendi, supra ostendimus *libr. I. cap. 12. §. 10.* amorem nimirum regulariter descendere, si descendere non possit, ascendere; (vti iam exemplum habemus in Hispania, vbi Philippus V. Ludouico filio successit), si nec ascendere possit, in latus diuergere.

At quum tamen singularem finem habeant imperia, successio haec temperanda quodam modo fuit, ita vt 1. regnum maneat indiuiduum; alias enim finis, defensio, non obtineretur, viribus per diuisio-

diuisionem diminutis; Diuisio etiam discordiarum mater. Ivstin. XXI. 1. Exempla tamen sunt communionis inter fratres, veluti in Russia.

2. Vt succedant tantum posteri primi adquirentis; aliis enim agnatis et cognatis nullum ius quaesitum est; sic e. g. quamuis proximi agnati Regis Angliae sint Duces Brunsuicenses Guelpherbytani; his tamen nullum ius succedendi est Angliae.

3. Vt legitime nati succedant, quod et decus exigit, et certitudo prolis. Hinc mos est aulicus, reginas parere adhibitis e consilio publico vel ex ordinibus testibus; singulare exemplum Constantiae, matris Friderici II. Imperatoris, quae filium publice peperit, quia quinquagenaria erat, et populus suspicabatur eam se grauidam simulare; Pandvlph. Collenvt. *Rer. Neapol. Lib. IIII.*

4. Vt mares praeferantur feminis, et hae vel plane excludantur, vel in subsidium tantum admittantur; id enim finis exigere videtur. Aliae praerogatiuae non considerantur, modo primogenitus non plane ineptus sit, e. g. furiosus. De Persis tamen refert Procopivs, *de bello Persic. I.* 2. luscum aut alio quodam vitio notatum nefas esse Persis Regem creare.

5. Vt locus sit iuri primogeniturae.

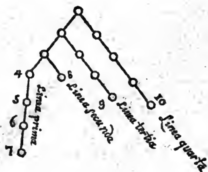
6. Vt successor id ius adgnoscat tamquam beneficium populi, non tanquam beneficium antecessoris; vnde eius modi Rex successor singularis, qui non tenetur praestare facta antecessoris, et aes alienum regis vltimi priuatum soluere.

§. 10.

Iam et de peculiari succedendi ratione in regnis quibusdam recepta. *Successio* illa diuiditur in lINEALEM et GRADVALEM.

Linealis est, quando, quamdiu quis ex vna linea superstes est, ex altera nemo admittitur, quamuis gradu prior sit: sic mortuo quarto octauus gradu propior est, quam septimus: quia tamen hic ex prima linea praefertur octauo.

Primus adquirens

GRADVALIS, quando non confiderata linea propior gradu indiftincte admittitur: fic e. g. mortuo tertio, linea quidem propior effet quartus, fed quia quintus gradu propior eft ad hunc deuoluitur fucceffio.

Sed gradualis in principatibus quidem quibufdam Germaniae obtinet, quemadmodum hoc iure in fucceffione Altenburgenfi Erneftus Gothanus exclufit Vinarienfes: fed in regnis vix extat exemplum. Vnde CABOTIVS I. Difp. 14. hanc fucceffionem linealem vocat legitimam.

§. 11.

Succeffio linealis porro alia AGNATICA, quae et FRANCICA, vel SALICA, vbi feminae, adeoque et cognati ab illis defcendentes in per-

Digitized by Google

perpetuum excluduntur. Quae adeo placuit tot gentibus, ne in extraneos imperium deuoluatur.

Carolo Pulchro Rege Franciae anno 1327. exſtincto praeferebatur Philippus Valeſius Eduardo Anglo, licet propiori; vti ex ſequente ſchediaſmate videri poteſt.

Philippus Audax Rex.

Philippus Pulcher Rex Franciae — Carolus Valeſiae Comes

Ludouicus Hutinus R. Franciae. † a. 1318. — Philippus Longus R. Franciae † a. 1320. — Carolus Pulch. R. Franciae. † a. 1317. — Iſabella Regi Angliae nupta. — Philippus Valeſius Rex Franciae. — Ioannes Rex

Eduardus III. R. Angliae, qui et Franciae titulum aſſumpſit: tertio gradu Carolo cognatus — quarto gradu Carolo cog nati

Cognatica, quae et Castiliana vocatur, vbi maſculi praeferuntur feminis eiuſdem gradus; hae tamen admittuntur deficientibus eiuſdem lineae maſculis.

§. 12.

Quaeſtio ſupereſt, *ſi controuerſia ſuper ſucceſſione oriatur, quis ſit iudex competens?* 1. Nullius eſt ea in re ordinaria iuris dictio, ob ſtatus naturalis indolem; 2. ne vltimi regis quidem, (quia non loquimur de regno patrimoniali), niſi populus ei hanc poteſtatem fecerit. Exempla tamen ſunt apud Ivstinvm, *Hiſtor. XI.* 10. *XVI.* 2. 7. 3. nec populus ipſe, quia non eſt ſuperior illis, qui de regno diſceptant; 4. ſupereſt ergo arbitrium, quod defertur vel ordinibus, vti in Francia, mortuo Carolo Pulchro. Polidor. Vergil. *Hiſt. Angl. libr. XVIIII.* vel ad populum, cuius rei exemplum

Digitized by Google

apud DIONYS. HALIC. *libr. I.* vel alicui ex familia, vti in Lusitania Henrico Cardinali.

Sed plerumque res armis potius, quam iure terminatur, ceu ipsa experientia satis superque docet.

CAPVT XI.

DE OFFICIO SVMMORVM IMPERANTIVM.

§. 1.

QVae hactenus explicata sunt, ad naturam ciuitatis vel rei publicae pertinent; ex ea vero et fine maxime pendent *officia* tum *summorum imperantium*, tum *ciuium*; hinc de illis agitur a *cap.* 11. *vsque ad* 17. de his *cap.* 18. Hic de illis agitur 1. *in genere* §. 1. 2. *in specie* §. 2. *ad fin.*

Diximus, ea dependere maxime a fine ciuitatum, qui erat securitas tum externa, tum interna. Quum ergo officia sese habeant tamquam media ad obtinendum hunc finem necessaria, inde non potest non fluere axioma primum:

Quidquid ad securitatem rei publicae tum externam, tum internam pertinet, id et ad officium summi imperantis pertinere censetur.

Talia enim oportet esse media, qualis est finis. At quamuis ad finem praecipue respiciendum sit: non minus tamen et ex reliquis quae hactenus praestruximus, principiis similia axiomata fluunt, ex quibus de imperantium officio iudicari possit; nam quia audiuimus, ciuitates pactis coaluisse, facile patet, verum esse axioma secundum.

Officium summi imperantis est, quidquid pactis primaeuis, per quae res publica coaluit, consentaneum est.

Praeterea quum demonstratum sit, partes imperii esse iura maiestatis immanentia et transeuntia, inde fluit necessario axioma tertium.

Officium summi imperantis est, iura maiestatis omnia exercere ad salutem ciuitatis et rei publicae.

Denique quum affectiones quasdam rei publicae vel ciuitati huic

vel

Digitized by Google

vel illi proprias esse ostenderimus, per se intelligitur axioma quartum.

Summo imperanti ob oculos esse debere leges imperii sui fundamentales, et contra easdem nihil indulgendum.

§. 2.

Primum ergo quod inde fluit officium speciale summi imperantis est *cognitio eorum, quae ad istud officium pertinent*; adeoque principem, eosque, qui imperio destinati sunt, a iuuentute instrui oportet, quomodo officio suo fungi debeant; nam 1. officia fluunt ex fine; ergo inculcandum principi, quis finis rei publicae sit; alias facile ea in re aberrabunt existimabuntque, populum sui, non se populi caussa esse

2. Regenda est res publica: quod regere teneor, id cognitum habere debeo, ne equum quidem recte rego, nisi eius indolem compertam habeam; ergo ipsi inculcandum, quomodo in rem publicam coaluerint homines, quibusque pactis teneantur tum imperantes, tum ciues.

3. Exercere debet partes imperii seu iura maiestatis; in quonam ergo illa consistant, adcurate scire debet, ne pro iuribus iniuriam ciuibus faciat.

4. Denique quum ignoti nulla cupido, quomodo poterit princeps leges fundamentales seruare velle, quas ipse ignorat? Obiici solet, 1. quae ignorat princeps, scire debere ministros? Resp. at ministros non omnes conscientiae habere rationem; male eos saepe abuti iuribus maiestatis, nisi princeps ipse eorum consilia regat; 2. principes eruditissimos plerosque male praefuisse rei publicae, velut Alphonsum sapientem Regem Hispaniae, Iacobum I. Regem Angliae? Resp. eruditionem aliam esse principum, aliam priuatorum; Alphonsus soli astronomiae et astrologiae studebat, haec nihil ad rem publicam; Iacobus I. studiis grammaticis delectabatur, adeo vt legatus Galliae Regis eum vocaret potentissimum grammaticum; grammatica vero docet quidem, quomodo verbum regat nomen, non autem quomodo imperans regere debeat rem publicam.

Itaque studia principis debent esse 1. pietatis, sine qua nihil recte; quum superiorem non habeat in mundo, scire debet, esse superiorem Deum, qui omnia videat; 2. notitia generalis principiorum iuris naturae, politices, iuris publici et priuati; 3. specialis notitia rei publicae, cui praeest, inprimis vero iurium domus;

Digitized by Google

quo praecipue facit 4. historia gentis adcurata, 5. studia militaria. Haec necessaria; reliqua vtilia tantum, veluti mathesis, studium linguarum vsitatiorum, exercitationes corporis: &c. Vid. XENOPHONTIS iudicium de educatione Cambysis.

§. 3.

Officium speciale secundum: *Populi salus suprema lex esto.* CICERONIS hoc dictum est *libr. I. de legib.*

Demonstratio: Quidquid est summi imperii finis, id suprema eiusdem lex est: populi salus, cet. ergo, cet.

Obiicitur ex doctrina politicorum, aliorum imperiorum finem esse salutem populi, aliorum summi imperantis, e. g. in rebus publicis herilibus, despoticis, regnis barbaricis?

Resp. 1. Politica non docet, quid iustum sit, quid deceat, quid honestum dicendum, sed qualia de facto soleant esse imperia, et quomodo illa prudenter conseruanda emendandaque sint.

2. Nihil vere vtile esse potest principi, quod idem vtile non sit populo; adparens tantum est illa salus principis, quae ab vtilitate populi seiuncta est; quidquid enim princeps habet, habet a populo; fons ille debet esse inexhaustus. Quam miser futurus esset princeps, qui centum myriadibus mendicorum hominumque infelicissimorum imperaret? Ergo pessimi sunt ministri, principique suo maxime noxii, qui vtilitatem populi ab vtilitate principis seiungunt, illumque opprimere student, vt huic prosint; quod perinde est, ac si quis corpus truncaret membris, vt omnia alimenta accrescant capiti.

§. 4.

Tertium officium est *cura disciplinae*, quae differt ab officio legislatoris; leges enim feruntur de iusto et vtili; disciplina magis ad ea, quae decora sunt, pertinet; leges poenis seuerioribus muniuntur, cura disciplinae aliis mediis; legislatoria potestas Romae erat penes populum, cura disciplinae penes censores. In monarchiis vtrumque ad principem pertinet, Principis ergo est, curare 1. vt ciues pie sancteque viuant, hinc cura religionis, et praxeos maxime; 2. vt otium, luxus, et comessationes impediantur; 3. vt ciues artibus honestis imbuantur; 4. vt decore viuant; 5. vt commercia floreant, nec fides publica laboret; 6. vt politia in republica bene sit ordinata; 7. vt artes et studia floreant; quomodo haec

haec omnia obtineri possint, politica docet. Aliquando id magis principis exemplo, quam legibus obtinetur; permultum quoque huc faciunt praemia, priuilegia, nota infamiae, vel saltem existimationis periculum, excitata aemulatio cum exteris.

Experientia docuit, gentem Russorum olim male moratam his tantum mediis ad humaniorem vitam et disciplinam breue intra tempus traductam; quanto magis sperare liceret, disciplinam in gentibus iam probe excultis conseruatum iri facillime, si eius rei curam suscipere vellent imperantes.

§. 5.

Cura leges ferendi quartum est principis officium; requirit enim hoc pactum, vt vna sit in re publica voluntas; leges ergo praescribere debent, quid velle ciues oporteat.

Iam illa legislatoria potestas maximam requirit prudentiam.

Distinguendum enim inter facta necessaria, quae iure naturae iam sunt definita, et tantum poenis ciuilibus muniuntur, haec facilis est legislatio; et inter facta in se indifferentia, de his leges prudenter ferre difficillimum; nam in his respiciendum 1. ad vtilitatem rei publicae, 2. ad reliquas leges, 3. aliquando etiam ad vicinos. Hinc vna saepe vel altera lex imprudenter lata rem publicam plane pessum dedit, e. g. lex: *Inter patricios et plebem ius connubii ne esto*, satis concinna est monarchiae et aristocratiae, non vero democratiae.

Ceterum 1. leges oportet esse paucas; a) vbi nimis multae, ibi homines incidunt in leges, tamquam in laqueos; b) nimis multae facile sibi inuicem aduersantur, c) plura iam lex naturae definit, vbi non legibus, sed sanctione opus est; hinc leges XII. tabb. libellus breuissimus; itemque leges Solonis, Lycurgi, et lex diuina Mosaica.

2. Planas ac perspicuas; non quasi casus omnes exprimi debeant, sed vt regulae sint vniuersales, ex iisque casus omnes possint explicari.

3. Vt rei publicae sint conuenientes, id est, fini et formae rei publicae et indoli ciuium; hinc si finis esset commerciorum amplitudo, et leges libertatem negotiandi restringerent, commerciis onera imponerent immodica, peregrinis minime fauerent, non obtineretur finis. Si in democratia nobilitati multae ac eximiae praerogatiuae concederentur, destrueretur forma rei publicae; si vul-

gus

gus rerum nouarum cupidum in democratia admitteretur ad rem publicam, lex esset indoli populi minus conueniens.

§. 6.

Quintum officium, *legum exsequutio*; alias enim 1. leges euilescerent, quam primum videant homines, eas impune violari; 2. immo frustra essent.

Hinc in rebus publicis, a) legum custodes esse decet, quales apud nos aduocati et procuratores fisci; ciuiles enim actiones facile instituunt homines, quia actorum interest; non autem criminales; b) exsequutio debet esse facilis et breuis; saepe enim breuis iniuria tolerabilior est, quam longa iustitia, hinc diuturni processus quouis modo coërcendi; c) exsequutio sit aequalis, ne imperans

Det veniam coruis, vexet censura columbas.

Hinc non facile dispensandum, nec potentibus aliquid indulgendum contra leges; aut enim aliis nocet imperans, si his ius quaesitum; aut sibi ipsi, dum legibus suis auctoritatem detrahit.

§. 7.

Ex his sextum officium fluit, vt *poenas prudenter infligat* hinc

1. Poenae debent esse necessariae, ne libertas ciuium praeter necessitatem restringatur; absurda lex Persica; vt nemo intra triduum quidquam precetur a Diis et hominibus.

2. Eaedem, si vitam non adimunt, ita comparatae sint, ne hominem reddant plane inutilem; itaque non laudandae poenae infames, quibus homines non emendantur.

3. Poenae delictorum non temere ad mortem extendendae; admiranda omnino Augusti prudentia, qui grauissima delicta pleraque deportatione coërcuit; ita a) reus plurimum calamitatis ferebat; b) bona eius in fiscum redigebantur; c) nihil ab homine illo metuendum erat, et d) ipse Augustus clementiae laudem ferebat.

4. Crescentibus tamen delictis poenas crescere debere, nullum est dubium; aliquando enim homines lenioribus mediis ad sanitatem reduci non possunt; sic desertio, furta, rapinae vix cessarent, nisi

Digitized by Google

nisi poenae capitales homines coërcerent; et tamen hae quoque homines vix coërcent.

§. 8.

Septimo et *ciuium inter se iniurias prohibere* est summi imperantis, id est, non patiatur quemquam ab alio impune laedi, iniuriis contumeliisque adfici, contemni, cet. nam repugnaret hoc fini rei publicae, securitati internae.

Itaque 1. nulli statui in alterum quidquam indulgere debet, e. g. vt potentiores plebem impune opprimant spolientque.

2. Nulli deneget iustitiam, etiam vilissimae sortis homini a potentiore laeso.

3. Ordines existimatione et dignitate differant, non iniuriis; hinc in neruum res abiit, quum Romae ius sibi vindicarent optimates, debitores ex plebe in neruo habendi.

4. Nemini vindicta priuata, sed defensio tantum permittatur; nam a) ita vi, non iure res agitur; b) obsequium renunciatur magistratui; c) quisque iniquissimus erit iudex in sua caussa.

§. 9.

Octauo et *circa ministros et magistratus talem se gerat, vt nec sibi, nec rei publicae summum adferat detrimentum.* Perquam necessarium est hoc officium, 1. quia hi ministri omnia agunt nomine principis, ac huic proinde omnia solent imputari; sic Tiberio vitio vertebantur, quaecumque egerat Seianus, praefectus praetorio; 2. quia plerumque principis et rei publicae salus pendet a ministrorum prudentia; Augusti summa felicitas, quod haberet adiutores prudentissimos, Agrippam et Maecenatem.

Itaque 1. neminem ad ministerium vocet, nisi muneri suo parem futurum: sane

Principis est virtus maxima, nosse suos.

2. Viros exploratae fidei non temere muneribus moueat, iniuriisque aliis adficiat; quia a) hoc in se iniustum; b) alios deterret a vera laude; c) saepe et incitat ad vindictam; exemplum Narsetis.

3. Neminem temere per saltum trahat ad honores, quia iuuenes, quantumuis rerum periti, experientia destituuntur; elegans veterum sententia: *laborare iuuenum est, consulere virorum iustae aetatis, precari senum.*

 4. Dili-

4. Diligenter eorum acta inspiciat, et male agentes puniat.
5. Ipse audiat ciuium querelas, intersit consiliis, rationes suffragantium expendat.

§. 10.

Tributorum cura. nonum imperantis est officium; qua in re qualem se gerere debeat, ex ipso fine facile patet, qui est necessitas rei publicae, seu conseruatio securitatis internae et externae; ergo 1. tributa illo fini debent esse proportionata, nec plus exigendum, quam opus est; 2. non temere mouenda bella libidinis et ambitionis caussa, ita enim oneribus minus necessariis premuntur ciues; 3. nec ad incitas redigantur ciues; eleganter Asiatici, quum duplum indiceretur ab Antonio, petierunt vt duas messes quotannis efficiat; 4. det operam, ne tributa interuertantur multitudine Quaestorum; PRISECIVS, scriptor Polonus, conqueritur, in Polonia in collatione tributorum idem fieri, quod soleat tempore incendii, vt quam multi conferant, et pauxillum tamen ad ignem exstinguendum adhibeatur, plurimum effundatur in via; 5. iis adhibeat tributa, quibus destinata sunt.

§. 11.

Decimum officium, *habere curam facultatum priuatarum*, vt gliscant et augeantur, ita enim et imperanti non deerit neruus rerum gerendarum. Hoc fit, 1. si gliscant commercia, eaque non nimiis oneribus premantur; 2. si artificia (*les manufactures*) promoueantur; 3. si rei monetariae habeatur ratio, ne pro proba moneta adulterina vel onerosa per rem publicam ambulet; 4. si leges sumtuarias ferat, easque stricte obseruandas curet; 5. si otium quouis modo prohibeat; quam in rem insignis vsus ergastulorum, aliarumque operarum publicarum; 6. si furta, rapinae, mendicorum improborum et vagabundorum audacia prudenter coerceatur; denique 7. praecipuum medium est, dispicere, vt semper plus exportetur ad alios, quam importetur.

§. 12.

Vndecimum officium est *conseruatio vnionis ciuium*; vnio consistit in vnitate voluntatum, quae obtinetur per submissionem; omnium ergo ciuium voluntas subesse debet voluntati solius imperantis.

tis. Ergo 1. impediendae factiones, vbi enim hae, ibi sciffae sunt voluntates, et quum imperans vtrique factioni fauere nequeat, alterutram fibi aduerfam habebit; 2. coitiones ciuium, quae et heteriae, conuenticula, prohibeantur; funt enim hae medium et cauffa factionum; qui effectum non vult, nec cauffam velle debet; Romanorum curae, ne heteriae fiant, Chriftianorum perfequutiones, PLIN. *Epift. X.* 97. 3. ne fit res publica in re publica, ita enim plane diffoluitur res publica; vbi quaedam membra a re publica non dependent, ibi non amplius eft vna res publica: hinc patet ratio, cur licet Dictatores aliquando dixerint Romani in re trepida, non tamen prius adquieuerint, quam et aduerfus hos valeret ius extremae prouocationis ad populum.

§. 13.

Duodecimum officium eft, *virtutem ciuium armorumque peritiam alere*; Nam

1. Hoc requirit finis rei publicae, fecuritas externa.

2. Serum nimis eft, de ea re cogitare, vbi iam Hannibal ante portas.

3. Infida femper pax in ftatu naturali eft; ergo in promtu femper debent effe arma militefque, qui arma rite gerant; hinc fequitur, a) vt in promtu effe debeat apparatus neceffarius, munimenta, arma, commeatus, b) vt aerarium bellicum recte fe habeat; c) vt femper iuftus fit militum numerus, fiue lectorum, fiue mercenariorum, fiue fociorum, prout rei publicae forma admittit.

4. Vt vicinorum confilia et vires diligenter exploret; quod optime fit per legatos ordinarios; Cyri hoc inuentum apud XENOPHONTEM in *Cyropaedia*.

5. Foedera vt contrahat cum iis, quorum eadem eft vtilitas; alias parum conftans erit foedus, et diffipabitur iufto citius, vel fine fructu erit ob conuentiones de pace particulares.

CAPVT XII.

DE LEGIBVS CIVILIBVS IN SPECIE.

§. 1.

Praediximus supra, de singulis iuribus maiestatis potioribus actuum seorsim auctorem; id iam praestat sequentibus capitibus, et quidem hoc capite *de legibus* et *imperantis circa eas officio* differit, et quidem 1. *quid sit lex ciuilis* §. 1. 2. *quotuplex* §. 2. 3. *quid principi liceat circa leges naturales*, §. 3-7. 4. *quis legum effectus?* §. 8. 5. *quid iussus imperantis, et quomodo a lege differat?* §. 9.

Lex civilis auctori est decretum summi imperantis ciuilis, per quod ciuibus iniungitur, quid in vita ciuili facere, quidue omittere debeant.

Decretum.) Rectius praeceptum; decretum enim subditos non obligat; sed promulgatio.

Summi imperantis.) Ergo non magistratus, quorum decreta valent inter partes, non in re publica vniuersa; et quamuis aliquando edant magistratus etiam decreta communia, *gemeine Bescheide*, illa tamen non versantur circa nouum ius, sed tantum circa formalia processualia.

In vita ciuili.) Haec differentia legis ciuilis ab aliis legibus; nam lex naturae in specie non supponit vitam ciuilem, sed humanam; quum vero lex doceat, quid facere, quid omittere debeant ciues, consequens est, vt *lex* sit vel *praeceptiua*, quae quid vetat vel prohibet, e. g. vt rustici operas praestent dominis, vel ne vasalli inconsulto domino praedia vendant; vel *permissiua*, quae libertatem ciuibus integram relinquit, e. g. vt cuique liceat vsuras legitimas accipere. Hae quoque verae sunt leges, quia obligant conciues, vt conciuem non turbent in exercitio huius legis.

§. 2.

Sed maioris quoque momenti est diuisio altera, quod lex ciuilis sit vel *respectu* AVCTORITATIS, quae quidem alterius sunt originis, sed auctoritatem ciuilem ab Imperante acceperunt; hinc multae leges

ges origine sunt iuris naturae, e. g. de homicidiis, furtis, adulteriis, cet. multae sunt originis peregrinae, veluti apud nos ius Romanum, ius Wysbiense, apud Romanos ius Graecum in XII. tabb. expressum, sed auctoritatem in re publica habent hae leges a summo Imperante; vel *ratione originis*, quae originem suam ab ipso summo Imperante habent, e. g. ne liceret de alimentis transigere; vt quarta Falcidia legatis, Trebellianica fideicommissis detrahatur; ne merces quaedam vetita inuehatur in rem publicam.

In illis non praeceptum, sed sanctio poenalis ab imperante est; in his vtrumque non alium auctorem habet, quam principem; hoc initio statim est lex, illud aliquando initio non est lex, sed sententia priuati, quae tamen auctoritate summi imperantis vim legis accipit, e. g. Leges Vlpiani, Papiniani, Paulli, cet.

§. 3.

Iam, quid liceat Imperanti circa leges naturales, dispiciendum. Multas leges iuris ciuilis esse ex iure naturae et gentium, iam VLPIANVS noster *L.* I. *de iustit. et iur.* obseruauit; ius nostrum tripertitum est. Compositum enim est ex naturalibus praeceptis, gentium et ciuilibus. Ergo statim quaeritur, ad quid opus sit illa repetitione, vt nempe ius naturae et gentium nouis legibus ciuilibus ab Imperante inculcetur? quidquid enim natura iam cognitum est, id non indiget noua promulgatione?

Sed I. non omnes homines in re publica actu ratiocinantur; quid iuris naturae sit; multi, quin plurimi consuetudine peccandi eo perueniunt, vt parum aestiment illa praecepta naturalia; ergo Imperans illa repetere et promulgare tenetur, e. g. nefanda crimina quis pro licitis habet, veluti Venerem nefandam.

2. Quamuis quidam generalia iuris naturae praecepta teneant; facile tamen in circumstantiis specialibus, et adplicatione illorum praeceptorum ad has circumstantias falluntur; opus ergo est explicatione et determinatione eius modi casuum difficiliorum, e. g. quousque se porrigat moderamen inculpatae tutelae.

3. Quamuis ius naturae nil nisi iustum inculcet, illud tamen parum efficaciae et auctoritatis effet habiturum, nisi accederet sanctio poenalis, quae a solo principe est vel summo imperante; poena ergo addenda. SENECA, *de ira*, *II.* 27. *Quam angusta res est, ad legem bonum esse? Quanto laxius officiorum patet, quam iuris regula? Quam multa pietas, humanitas, iustitia, fides exigunt? quae omnia*

ſunt extra publicas tabulas. Hae vero leges, quibus tantum iuris naturae leges repetuntur, id habent ſingulare, α) quod ſubditi ſint inexcuſabiles, ſi violent, nec ignorantiam iuris praetendere poſſint; β) quod poena remitti, vel princeps diſpenſare nequeat; quamuis γ) poenam, ſi iure diuino non ſtatuta ſit, minuere poſſit.

§. 4.

Hoc vt rectius intelligatur, auctor denuo recenſet legis partes; docetque quod conſtent praecepto et ſanctione poenali; prius docet, quid faciendum omittendumque ſit; poſterior, quid mali immineat, ſi praecepto non pareatur.

Poſterius ſi deficit, lex eſt imperfecta. Iam ius naturae habet quidem ſanctionem poenalem generalem: niſi hoc feceris, Deum offendes, iſque vltor et vindex erit, et eum quidem omniſcium; et eatenus lex eſt perfecta, immo omni humana perfectior, quia humanum legiſlatorem ſe decepturos ſperant improbi, quod de Deo ſperare non poſſunt.

At ius tamen illud ſpecialem poenam non definit, nec eam delicta ſtatim ſequuturam praedicit; potius experientia docet, lentam eſſe Dei vindictam, quia tanta eſt eius bonitas, vt ſpatii plus ſatis ad reſipiſcentiam indulgeat; et eatenus hypothetice imperfectum eſt ius naturae; adeoque ſupplere hunc defectum debet imperans, et addere ſanctionem poenalem, ſiue 1. vt poenam determinet, quae tunc vocari ſolet poena ordinaria; ſiue 2. vt eam arbitrio iudicis definiendam relinquat, quae poena arbitraria vocatur; illi locus eſt in negotiis, quae vniformes habent circumſtantias a legiſlatore expreſſas, e. g. qui hominem dolo malo occiderit, gladio percutitor; huic, vbi tam diuerſae ſunt negotii circumſtantiae, vt generale quid ſtatui nequeat, e. g. in crimine falſi.

Abſurda Hobbesii doctrina, *de ciue, cap.* 14. §. 10. omnia eſſe iuris naturae, quae praecipit princeps, et *cap.* 6. §. 16. principum eſſe, crimina pro lubitu definire.

§. 5.

Non ſolum autem poenis ius ciuile munit leges naturales, ſed et actiones iis adcommodat.

Actiones ſunt media perſequendi ius ſuum in iudicio; tales actiones ius naturae nullas prodidit, quia illud et homines extra ciuitatem

uitatem obligat; hinc videmus pacta, quamuis iure naturae seruanda sint, non tamen produxisse apud Romanos actionem, quia leges Romanae ciuiles nullam eis adcommodauerant.

Vbi medium non est persequendi ius suum in iudicio, ibi nec est obligatio perfecta, ergo ius naturae totum, si actiones non essent proditae, in ciuitatibus esset imperfectum. In ciuitatibus dico, nam extra ciuitates alter alterum sine actione per vim bellicam cogere, et ius suum persequi posset.

Imperantis ergo est 1. ex negotiis iure naturae inculcatis dare actiones; 2. iis certa dare requisita; vt, locumne habeant, necne, adpareat, e. g. vt hypothecariae in immobilibus non sit in Saxonia locus, nisi ius pignoris publice et iudicialiter constitutum; vt de emto agi non possit, nisi pretio soluto; 3. vt praescribatur, quid ex quouis negotio peti possit, e. g. an accessiones, an fructus, et quinam? percepti, an percipiendi, exstantes, an consumti, an vsurae? et num eae a tempore litis contestationis adiudicandae? qua in re singularis et admiranda est iuris Romani sapientia.

§. 6.

Praeterea id licet summo Imperanti circa leges ciuiles, vt possit negotiis iure naturae praeceptis vel permissis certum tempus, modum, locum et personas adsignare, easque circumstantias boni ordinis caussa definire, quas non definiuit ius naturae; e. g. ius naturae procul dubio praecipit, vt iustitia administretur; at non praecipit, quando, quomodo, a quibus praecise personis id fieri debeat; itaque has circumstantias determinat Imperans, praecipitque quibus diebus et horis, a quibus personis et magistratibus ius dicendum sit, quo ordine processus instituendus, quae media exsequendi adhibenda, cet.

Haec origo ordinationum processus iudiciarii, in quibus duo extrema cauenda, 1. ne nimis anxie omnia formulis, fatalibus, ac minutiis adstringantur, 2. ne nimis multum relinquatur iudicis et litigantium arbitrio. Vti enim prius processum immortalem reddit: ita posterius occasionem dat iustitiam pro adfectu administrandi, lites protrahendi, tumultuarie procedendi.

Nostro saeculo ea de re disceptatum adcurate, quomodo breuior fieri debeat processus, sed plerique morbi originem non intellexerunt, num in aduocatis, an in iudicibus, an in iuris incertitudine, an in forma processus quaerenda sit; quod ante omnia expediendum erat.

§. 7.

Digitized by Google

§. 7.

Principi porro fas est, negotiis iure naturae alias introductis certam formam dare, quam exigere videtur rei publicae salus. Ita 1. nuptiae sunt iuris naturae; quomodo autem et qua forma illae fieri debeant, non praecipit; hinc leges ciuiles addunt formam et ritum; 2. contractus sunt iuris naturae; at leges ciuiles addunt contrahendi formam, e. g. stipulationem, magistratus in oppignorationem rerum immobilium consensum; 3. si statuamus, etiam testamenta esse iuris narurae, de quo tamen merito dubites, quot ritus testatoribus praescripsit ius Romanum?

Haec omnia ius ciuile superaddidit iuri naturae. Cur vero? Rident haec nonnulli, sed ipsi deridendi, nam a) eo ipso discernere voluerunt veteres, serione an perlusorie quid actum sit; e. g. ad promittendum facillime ruunt homines, etiam inter pocula; serione id factum, ex stipulatione iudicabant; b) occurrendum eo ipso fuit falso; quam facile mutarentur, vel plane supponerentur testamenta, nisi tot opus esset sollemnitatibus; c) ea est hominum indoles, vt iis maxime capiantur, quae in sensus incurrunt; itaque nescio quid venerabile inesse censent ritibus et caerimoniis, adeoque et sanctiora putant negotia sollemniter et ex formula contracta, quam quae sine sollemnitate ineuntur; e. g. nuptias sollemnes coram facie ecclesiae initas; 4. ritus eius modi publicum testimonium praebent; aliquid rite factum gestumue esse; sic nemo dubitabit, eos in iusto matrimonio viuere, quorum nuptiis accessit benedictio sacerdotalis.

Quare facile intelligitur, cur Romani publice priuatimque omnia egerint ex formula et cum certis ritibus; ita enim sollemniter iurabant, bella indicebant, foedera contrahebant, victos in deditionem accipiebant, iudicabant. Conf. *Syllog. opusculor. exercit. X. de iuris prudentia veterum Romanorum formularia*, *pag.* 431. *seqq.*

§. 8.

Iam *de legum effectu*, qui ex earum natura facile intelligitur: quum enim ius sit legislatori praecipere, vi relatorum officium subditorum erit obtemperare, adeoque effectus legum est *obsequium*, sine quo etiam frustraneae essent leges.

Obsequium hoc 1. non modo ex iure naturae fluit, quod magistratui obtemperare iubet; verum etiam 2. ex pacto; nam dum consen-

confenfere fubditi in alterius imperium, confenfiffe etiam in obfequium cenfentur.

Obiici poffet, id primos tantum feciffe ciues, qui in rem publicam coaluerunt? Sed 1. pacta etiam heredes obligant, 2. qui in re publica viuunt, et in ea permanent, tacite ea pacta rata habent.

Iam obfequium iftud eft duplex, a) EXTERNVM, quando quis lege praecepta facit, prohibita omittit, quamuis id non faciat libenter, fed inuitus fortaffis ex metu et formidine poenae;

Oderunt peccare mali formidine poenae.

b) INTERNVM, quando quis legibus paret ex virtute, vltro, libenter.

Oderunt peccare boni virtutis amore.

Quale ergo exigitur obfequium? Sufficere plerique putant externum, quia 1. imperans de internis iudicare non poteft, 2. eius parum intereft, libenter officium faciant fubditi, an coacti, modo faciant.

Sed id verum eft, fi ad Imperantem refpicias, qui omnino a fubditis nihil aliud exigere poteft; quod fi vero refpicias ad Deum, 1. is et interiora hominis perfpicit; 2. femper in lege fua exigit obfequium internum; hinc Apoftolus nos iubet parere magiftratui confcientiae cauffa.

Vtilitas huius quaeftionis in eo fe exferit, vt refellere poffimus hominum errorem, qui peccando contra leges ciuiles poenae quidem ciuilis reos fe effe fatentur, at confcientiam eo ipfo fe laefiffe negant, quafi non fit contra confcientiam refragari praecepto iuris naturae, quod iubet, magiftratui vt pareamus.

§. 9.

Superfunt iuffa fummorum imperantium, quae a legibus differunt, quod leges fint praecepta vniuerfalia, omnes ciues obligantia; iuffa vero fpecialia, quae vnum tantum vel alterum, ad quos diriguntur, obftringunt; leges funt praecepta perpetua valitura tam diu, donec a principe ipfo abrogentur, iuffa vero actum tranfeuntem fpectant, e. g. iubet princeps carnificem, vt fententiam exfequatur.

Leges obligant ciues indiftincte, iuffa praecipue miniftros, adparitores, officiales, cet.

Iam quaeritur, *an et principis iuffibus fit obediendum*? procul dubio, quia eadem eft ratio, Imperanti parendum, fiue omnibus, fiue vni quid iniungatur.

Digitized by Google

At de iniquis iussibus potissimum quaestio est, an et illis parendum? Distinguit auctor, an factum proprium iniungat, an sui facti exsequutionem: priore casu non parendum esse monet, posteriore autem obsequium omnino deberi; e. g. non parendum erat obstetricibus Aegyptiis, quum iuberentur Israelitarum infantes occidere; parendum autem est carnifici, si iubetur sententiam exsequi.

Enim vero id falsum; si enim princeps iubeat exsequi sententiam, de cuius iniquitate conuictus sum, 1. magis obediendum Deo, quam hominibus; 2. nec quisquam agere potest contra conscientiam; immo 3. ne realis quidem est illa distinctio; quidquid enim iubeat princeps, semper exsequitur subditus principis sententiam, ceu exemplo obstetricum Aegyptiarum patet.

Nos potius respondemus, distinguendum esse inter iussa aequa, et iniqua; illa absolute exsequenda, in his subdistinguendum, vtrum *manifesta* sit iniquitas, an *occulta*: illo casu plus obsequii debetur Deo, quam homini; hoc recte obsequium praestatur, maxime vbi is, qui quid facere iubetur, nec tenetur, nec potest de aequitate vel iniquitate iussus iudicare. Sic carnificis iudicii res non est, an sententia iusta sit; exsequatur ergo illam; militum gregariorum captum superat quaestio, bellum iustum sit, nec ne; militet ergo.

At contra conscientiam dubiam nihil agendum? Resp. omittat ergo actionem, si in eius arbitrio sit; sin minus, aut agendum, aut patiendum erit.

CAPVT XIII.

DE IVRE VITAE ET NECIS.

§. 1.

IVs vitae et necis est ius maiestatis, quod summus Imperans exigente rei publicae salute etiam in vitam ciuium exercet; neque enim hic nobis intelligi promiscuam occidendi licentiam, aliquoties monuimus.

Posset quidem videri, hoc ius imperanti minime adferendum, quia fini et scopo rerum publicarum plane videatur contrarium; finis

finis enim rei publicae est securitas interna et externa ; nihil vero magis in tuto esse cupimus, quam vitam nostram, qua nihil est carius, ergo Imperantis erit, vitam tutam praestare, non eam eripere. Sed distingue inter finem simpliciter, et secundum quid talem, qui saepe sibi contrarii esse possunt, e. g. finis medicinae est conseruatio vitae et sanitatis, et tamen aliquando membrum labe vel sphacelo corruptum

Ense recidendum est, ne pars sincera trahatur.

Ita simpliciter finis Imperantis est securitas ciuium ; si vero ea aliter obtineri nequeat, etiam quorumdam mors, vt tota conseruetur.

Probari id facile potest : a quo exigitur finis, ei et media concedenda : ab Imperante exigitur finis, securitas interna et externa ; ergo eidem etiam concedenda media ; non alia vero sunt, quam potestas in vitam ciuium ; ergo haec Imperanti concedenda. Postremum dubio caret ; externa securitas non aliter praestatur conseruaturque, quam per bellum ; bellum sine vitae periculo geri non potest, ergo Imperans vitam ciuium potest periculo exponere.

Deinde securitas interna non aliter paratur, quam e medio sublatis iis, qui illam turbant et inemendabiles sunt ; indulgendum ergo principi, vt turbatores rei publicae e medio tollat, suppliciisque adficiat.

Ex quo simul patet, duplici modo Imperanti competere ius vitae et necis, 1. *indirecte* ; vt eos per bellum possit periculo mortis exponere ; §. 2. 2. *directe*, vt noxios possit supplicio capitali adficere, §. 3. *ad fin.*

§. 2.

Indirecte exercet princeps ius vitae et necis, dum ciues exponit periculo mortis, quod tempore belli fit ; quia enim bellum non geritur sine milite, praeliis, et violentia ; haec omnia autem cum periculo vitae coniuncta sint, opus est potentia ciues armandi, aduersus hostem ducendi, praelia committendi, vrbes oppugnandi, quae omnia sine periculo non fiunt.

Hinc Imperanti est 1. ius delectum habendi vel conscribendi milites ; et quidem, vbi militia lecta est, promiscue ciues omnes, quod Deum ipsum in re publica Hebraeorum probasse videmus ;

Digitized by Google

vbi mercenaria, eos, quos militiae aptiores videt, quam aliis officiis; vbi tamen periculi magnitudo id ſuadet, nemini defugiendum eſt officium defendendi communem rem publicam; ſtudioſorum laus in obſidione Groningana, Haffnienſi. 2. militem ſemel lectum recte exponit periculo, veluti in ſtationibus periculoſis collocando, in conflictum ducendo, in cuniculos mittendo; et quidem 3. vt pereant potius, quam ſtationem deſerant; ſic Leonidas cum copiis ſuis apud Thermopylas periit; modo id rei publicae ſalus exigat; 4. ergo et fugam, et timiditatem militum tanto grauius coërcere poteſt, quanto maiore cum periculo rei publicae ea vitia coniuncta ſunt.

Sed aliud eſt periculo exponere militem, ſi id exigat rei publicae ſalus; aliud propricidium mandare; nam 1. priori caſu moritur quis ex officio, quia miles eſt, vi hoſtis; hic moritur extra officium tamquam deſperatus manu propria; 2. ibi prouidentiae diuinae ſe committit, hic de prouidentia diuina deſperat; 3. ibi vere conſulit rei publicae ad extremum halitum pugnando, hic non conſulit, vnius enim hominis vita pluris eſt; quam iactura arcis vel nauis, 4. principi ius eſt in vitam, non in animam hominis. Et valde dubium eſt, immo vix credibile, an ſalua poſſit eſſe anima, quae tale conſilium capit.

§. 3.

Directe ius vitae et necis exercet imperans, quoties ſceleratos inemendabiles ſupplicio capitali adficit; hinc egit auctor 1. *de natura poenarum*, §. 3-5. 2. *earum cauſſa et fine*, §. 6-10. 3. *quaenam delicta in ciuitate punienda*, §. 11-15. 4. *quomodo fieri debeat poenae aeſtimatio*, §. 16-19. 5. *an quis et alieni delicti poenam ferre debeat*, §. 20.

§. 4.

Quid ergo *poena?* Retinuit auctor definitionem Grotii: *poena* eſt malum paſſionis, quod infligitur ob malum actionis; ſed iam ſupra monuimus, addendum eſſe: *a ſuperiore*, aut definitionem eſſe falſiſſimam, quin et multos inde errores naſci; nam 1. inde ſequitur, iuſtam eſſe vindictam propriam, ciuium rebellionem, tumultus; 2. inde Grotius ipſe hauſit doctrinam abſurdiſſimam, poenam gentis improbae eſſe cauſſam belli iuſtificam; adeoque populum poſſe alterum bello perſequi, non ob aliam cauſſam, quam quod

Digitized by Google

quod delictum admiserit. Ita licere sibi putarunt Hispani, petere Americanos, qui in se nihil admiserant, quia erant idololatrae, ἀνθρωποφάγοι, barbari, quam belli caussam ipsi cordatiores Hispani detestantur; quis Hispanos superiores constituit Americanis? Vid. BVDDEI *Diss. de expeditionibus cruciatis.*

Est ergo *malum*;) adeoque in eo consistere debet poena, quod delinquens pro malo reputet; hinc aeque absurda est poena relegationis furibus inflicta, quam suffocatio in aquis cancro a ciuibus, nescio cuius oppiduli, dictata.

Passionis.) Obiicitur, poenam in actione quoque consistere posse, e. g. si quis damnetur ad operas publicas? Resp. tunc non actionem esse poenam, (eadem enim agunt homines innocentissimi pro diurna mercede, quos ideo puniri non dixeris); sed sensionem ingratam, adeoque passionem, quae ex eo immodico labore resultat.

Infligitur.) Inuito itaque poena infligenda, id est, talis, quam reus a se amoliretur, si posset; nam alias saepe contingere videmus, vt damnati magna animi alacritate supplicium subeant.

Ob malum actionis.) Ergo correlata sunt delictum et poena, quae se mutuo ponunt et tollunt; ac proinde martyrum cruciatus non fuere poenae, quia nihil deliquerant; multo minus, qui bello occumbunt, poenam subiisse dicendi sunt.

A superiore.) Ergo poena non est, sed iniuria, quae infligitur ab iis, quibus ius non est puniendi, e. g. vindicta priuata, seditio, tumultus.

Itaque facile patet, a poena quam maxime differre reparationem damni; haec enim quidem ex delicto vel mala actione itidem nascitur, sed ex alio fundamento. Ad poenam quis obligatur, quia leges violauit, id quod vocamus *reatum*; ad reparationem damni ob detrimentum alteri illatum, quod *laesionem* vocamus; hinc et vnum alterum non tollit; potius argumentamur: vbi coniunctae sunt caussae, ibi et effectus coniunctim adesse oportet: in omni delicto coniunctae sunt caussae, reatus et laesio; ergo et effectus coniunctim adsint necesse est, puta poena et damni reparatio.

§. 5.

Ex quo facile patet, poenis tantum locum esse in statu ciuili, non in naturali: vbi enim deficit superior, ibi et deficit poena, per definitionem §. 4. datam: in statu naturali deficit superior; ergo et poena deficit, scilicet humana, diuinae enim et in statu naturali

locum esse nemo dubitarit. Vid. GROT. *de iur. bell. et pac. II*, 2.

Itaque 1. ius poenas infligendi non habet priuatus. Obiiciunt exemplum Zelotarum, cuius exemplum dedit Pineas, *Numer. XX*, 7. *seqq.* itemque exemplum vindicis sanguinis; adde 1. *Maccab. II.* 25. sed non est quaestio, an magistratus possit ius vindicandi priuatis permittere, quod nemo negat; et notum est, legibus etiam Romanis furem nocturnum licere occidere; sed quaestio est, an priuatus, qua priuatus, ius puniendi habeat? id quod omnino negandum. Conf. BVDDEI *Diss. de iure zelotarum in gente Ebraea* §. 34. *sq.*

2. Poenae non subiectus est populus liber, nec id ius puniendi sibi quisquam vindicare potest, nisi populus sit pars rei publicae. Sic Israelitae in poenam adgressi sunt Beniaminitas, quia ob nefandum crimen satisfactionem negabant Iudaeis; erant enim Beniaminitae tribus et pars rei publicae Israeliticae.

3. Multo minus Rex siue a populo, siue ab extraneo puniri potest; hinc detestandum facinus populi Anglicani Carolum I. obtruncantis, multoque magis detestandum supplicium Conradini Hohenstaufii a Carolo Andegauensi inflictum, de quo singularia quaedam habent GVNDLINGIANA, in *Diss. de Conradino*; iure victoriae vti potest victor, non iuris dictione.

Ipsi Romani hac in re absurdi, qui Reges et duces in triumpho ductos securi percusserunt. Atqui Israelitae reges deuictos suspenderunt, aliisque poenis satis truculentis adfecerunt? Resp. id Deus iusserat ob idololatriam et immania crimina, quae perpetrarant; quod vero Deo, supremo iudici, licet, id non statim hominibus conceditur.

Sic facile intelligitur, cur Cainum ob parricidium nemo puniuerit; vixit enim in statu naturali, adeoque neminem habuit superiorem. Obiici posset, vixisse adhuc Adamum, eum vero tamquam caput et principem familiae suae id crimen iure potuisse vindicare? Sed quis credat, Cainum tantae aetatis virum adhuc in patria potestate vixisse, quae iure naturae cessat, simulac non amplius opus est educatione.

§. 6.

Hactenus de natura poenarum; sequitur earumdem *caussa et finis*, quem auctor considerat 1. *negatiue*, qualis non sit, §. 6. 2. *positiue*; quis sit, §. 7-10.

Finis ergo poenarum non est 1. voluptas laesi, vt is animum et

et oculos pafcat, quemadmodum occifo Cicerone Fulvia, Antonii vxor, linguam eius capite, quod in finu tenebat, extractam graphiis et acubus pungebat. Princeps ad nihil obftrictus eft, quam quod ad falutem rei publicae pertinet: illa laefi voluptas non pertinet ad rei publicae falutem; ergo ad eam laefo excitandam non tenetur: accedit, quod in fe inhumanum eft, ex alterius miferia et dolore voluptatem capere.

2. Nec fatisfactio diuinae iuftitiae, qui conceptus eft theologis frequentiffimus. Verum equidem eft, Deum velle, ut iuftitia adminiftretur, et noxii puniantur; verum etiam, peccare Imperantes, qui id officium negligunt, quin et voluntati Dei fatisfacere, qui poenas noxiis pro merito infligunt; at falfum eft, poenis fatisfieri iuftitiae diuinae; Nam a) iuftitia Dei eft infinita, ac proinde fatisfactio etiam infinita requiritur, quae non alia eft, quam per Chriftum; b) haec fatisfactio iam facta eft, adeoque non requiritur vlterior per mortem vel fupplicium delinquentis; c) pleraeque poenae funt humanae, non a Deo fancitae; non potuiffet autem non Deus poenas fingulis delictis iure vniuerfali ftatuere, fi his poenis eius iuftitiae fatisfieret; d) fi hic poenarum finis effet, nulla omnino poffet remitti, quod abfonum, quum et Deus Caino gratiam fecerit poenae parricidii.

Hinc merito hanc fententiam deferuit BVDDEVS, in *Theol. moral. part. II. cap.* 4. §. 9. cautiufque loquutus finem poenarum non effe ait fatisfactionem, quae fiat iuftitiae diuinae, fed fatisfactionem iuftitiae, quam Deus intendat; quamuis et hoc cenfuram mereatur, nifi id ita intelligas, magiftratum, dum punit, iufte agere.

§. 7.

Iam ergo ad genuinos poenarum fines progreditur auctor, quorum 1. eft praecautio laefionum et iniuriarum; idque iterum fit trifariam: a) quod emendatur delinquens; qui finis praecipue intenditur poenis iuuenum, ab aliis corruptorum, ex praecipitantia, vel vehementiore adfectu peccantium; b) quod alii eius exemplo deterrentur a fimilibus facinoribus; homines ita comparati funt, vt fenfionibus maxime moueantur: iam fingulae res ita comparatae funt, vt diuerfo refpectu fe tamquam bonas et malas repraefentent; delinquentes plerumque eas fibi fiftunt tamquam bonas, quia vel voluptatem, vel lucrum adferunt; c) malum cum iis coniunctum nec

delin-

Digitized by Google

delinquentes; nec alii ſibi ob oculos ſiſtunt; ergo eius modi triſti ſpectaculo opus eſt, quo admoneantur alii, quam male ſibi conſulant, qui extra leges viuunt.

Hinc redditur ratio, 1. cur publice infligantur poenae, et non ſine terribili adparatu, 2. cur poena aliquando et in mortuis exſequutioni mandetur, e. g. propricidas publice per plateas trahendo, damnatos, qui poenam morte anteuertunt, mortuos in furcam tollendo, comburendo, cet. 3. immo ipſi delinquentes non amplius oneri ſunt rei publicae; quod inprimis ſpectandum in poenis latronum, furum, ſicariorum, cet.

§. 8.

Primus finis pertinet ad vtilitatem peccantium; quo fine eius modi poenae 1. recte demandantur ipſis parentibus, dominis, maritis; eo nomine et ergaſtula rei publicae proſunt. At aliquando tamen ſi haec ſusque deque habeantur, ipſe potius magiſtratus eas exſequitur; hinc ſententia: *daſs der Delinquent, durch den Stock-Meiſter tapfer mit Ruthen zu zuchtigen*; 2. omnes has poenas carere debere nota infamiae, alias finis non obtinetur; effectus enim eius modi poenarum aut poenitentia eſt, et tunc finis obtinetur; aut deſperatio, tunc eo deteriores fiunt delinquentes; deſperatos autem fieri oportet, quibus ob infamiam nulla ſpes ſupereſt anteactae vitae labem virtute eluendi. Laudanda ergo prudentia militaris, quod poenae pleraeque militares, etiam ſatis aliquando atroces, ſine nota infamiae infliguntur.

§. 9.

Alter finis comparatus ad vtilitatem ipſius laeſi; proſpicitur enim 1. eius futurae ſecuritati, e. g. ſi reus damnetur ad mortem, ſi in ergaſtulis, triremibus, munimentis habeatur, vel ſi vires nocendi ſubtrahantur. Ita olim furibus manus truncabantur, quod tamen itidem crudele; rectius rebelles Vltraiectinos coercuit Fridericus I. Imp. apud GVNTH. in *Ligur. libr. I.* 2. eius ſatisfactioni, ſi damnum poſſit reparari, e. g. ſi res furtiuae apud furem reperiantur, vel ſi iſte fateatur, quem penes latitent, cet.

Ergo abſurdum, quibuſdam locis obtinere paroemiam: *mit dem Tode wettet man dem Richter, und büſſet dem Kläger*; multo iniquius, res furtiuas a iudice retineri pro impenſis in inquiſitionem et exſequutionem factis. Inprimis vero laeſi ſecuritati conſulendum

3. in

Digitized by Google

3. in delictis, quae ad tempus futurum simul pertinent, e. g. in minis, vbi non dimittendus est e carcere reus, nisi praestita cautione de non offendendo.

§. 10.

At praecipuus finis est vtilitas publica, vt 1. vindicetur contemtus legum, qui vitari non posset, si cuiuis liceret, eas impune violare; 2. exemplo moneantur ciues, non esse peccandum in leges; hinc elegans veterum loquutio: exemplum statuere; exempla hic fiunt; facere aliquid insigne; vnde etiam cadauera non tolluntur furca et rota, potius ea publicae viae vicina esse solent; quae omnia demum resoluuntur 3. in hunc generalem finem, vt seruetur securitas publica interna, ne ciuis ciuem laedat, ne alter alteri faciat iniuriam; hinc Apostolus orandum ait pro magistratibus: vt tranquillam quietamque vitam agamus, cum omni pietate ac grauitate, 1. *Timoth. II*, 2. Vid. HOCHSTETTERVS, *de iure poenarum, sect. V. pag.* 44.

§. 11.

Quaeritur, *quaenam delicta in ciuitate punienda* sint? Respondent nonnulli: omnia, inprimis eo pertinent paradoxa Stoicorum: omnia delicta esse paria; sapientem non ignoscere. HORAT. *Sermon. I*, 3. 115. *seqq.*

Nec vincet ratio hoc: tantumdem vt peccet, idemque,
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus Diuum sacra legerit: adsit
Regula, peccatis quae poenas irroget aequas;
Ne scutica dignum, horribili sectere flagello.

Sed id parum solidum; nam 1. multa sunt delicta, eaque grauissima, quae ne quidem ad Imperantis iuris dictionem pertinent; e. g. quaecumque cogitando admittuntur, *L.* 18. *D. de poen.* 2. si indistincte omnia delicta punienda essent, delendum esset vniuersum genus homanum; quis enim non peccat? 3. id non requirit finis, puta rei publicae securitas; sunt enim quaedam delicta, quae ad eam non pertinent, et hinc regula: *Ea demum delicta in re publica punienda, quae eius securitatem turbant.*

Hinc auctor a poenis merito eximit 1. actus mere internos;

Digitized by Google

veluti cogitationes prauas, cupiditates, destinationes sine effectu, a) quia latent, et b) si vel maxime per confessionem pateant, non turbant tamen rem publicam. Id tamen exceptionem patitur, si res ad actum proximum peruenerit, e. g. si venenum quis infuderit cibo, fores iam perfringere furti caussa voluerit, et impeditus sit.

§. 12.

Merito etiam excipiuntur 2. minutissimi lapsus, quos pleromque homines euitare ex naturae conditione nequeunt; tales sunt omnes a) praui adfectus, ira, inuidia, cet. Hos non punit magistratus, nisi in actum externum vitiosum erumpant; α) quia poenae nullum effectum haberent, vtpote quae animum non emendant, β) quia securitas ciuium iis non turbatur; potius itaque tales defectus emendandi virtute, pietate, religione; b) facta ciuilia contra legem admissa, quae quidem actionibus ciuilibus emendantur, at non puniuntur; e. g. qui pacta violat, agit contra legem, nec tamen ideo punitur, sed ad seruanda pacta adigitur; c) leuiores excessus, qui non turbant rem publicam, e. g. ebrietas, verba scurrilia, si in nullius iniuriam vergant, otium, cet.

§. 13.

Porro 3. excipiuntur quaedam delicta, quibus impar est res publica; talia potius dissimulanda, quam frustra tentanda, ne vel magistratus prodat impotentiam, vel salus rei publicae periclitetur. Tale Romae fuit foenebre malum, in Germania olim diffidationes, hodie *das Gesundheit-Trincken*, cet. impar autem aliquando est res publica, a) ob formam, quia Imperans nimis adstrictus, vt olim Imperator; b) ob magistratus participationem; c) ob ipsius delicti naturam, quod variis nominibus palliatur; e. g. non quis vsuras accipit, sed reditus emit; poenam conuentionalem sibi stipulatus est.

§. 14.

Exemta porro a poena ciuili 4. vitia animi ex communi hominum labe resultantia, qualia tria illa primaria, AMBITIO, VOLUPTAS, AVARITIA, nam a) et haec interna sunt, quae ad Imperantis iuris dictionem non pertinent; b) eadem communia sunt hominibus omnibus, nec vlli mortali parcendum esset, si omnia ad viuum essent resecanda; c) in se non turbant tranquillitatem rei publicae;

blicae, e. g. ſi quis ſe putet primum omnium hominum, ſeque ſuaui illo ſomnio vnice oblectet; ſuperbus quidem eſt, quin ſtolidiſſimus, ſed ſibi deſipit, nec vllo modo haec pertinent ad rem publicam.

Sed quamuis haec non turbent rem publicam in ſe, turbare tamen poſſunt, ſi erumpunt in actus illicitos ciuibus reliquis noxios; e. g. ſi ambitio abeat in iniurias, ſeditiones; voluptates in ſtupra, adulteria; auaritia in furta, rapinas, fraudes, ſtellionatus; tunc omnino puniuntur huius modi delicta, ſed non tam punitur cauſſa, quam effectus.

In eo animaduertendum inſigne diſcrimen inter iudicia diuina et humana: in illis magis ad animum tamquam radicem peccatorum, in his ad effectum ſeu actiones earumque effectus reſpicitur, e. g. qui fratri iraſcitur, homicida eſt Deo, *Matth. V.* apud homines ſolus occidendi animus homicidam non facit, ſed ipſam ſequutam eſſe oportet hominis necem.

§. 15.

Aliquando contingit, vt, licet poena dignum ſit facinus, princeps tamen gratiam faciat poenae, ſeu delicti det veniam, id quod vocant *ius aggratiandi.* Vbi quaeritur,

1. *An id fieri poſſit ſaluo iure naturae.* Stoici negabant, quia qui ſuum cuique non tribuit, iniuſtus ſit, adeoque et is, qui non puniat poena dignum. Sed prius verum eſt, ſi quis aliquid alteri denegat inuito, quod iure praetendit; poena vero nemini inuito denegatur, eam quoque nemo praetendit.

Potius argumentamur, 1. Qui poenas ſtatuere poteſt, eaſdem poteſt remittere; 2. ſi ſapiens nemini ignoſcit, quod volunt Stoici, plane etiam iniuſta eſſet remiſſio peccatorum, tum diuina, tum humana; atqui poſterius abſurdum; ergo et prius. At hoc ius omnino non exercendum citra grauiſſimas cauſſas, quia nec ſine grauiſſimis cauſſis feruntur leges.

Tales cauſſae ſunt; 1. ſi finis poenarum in certo caſu non ſit neceſſarius, ſed remiſſio vtilior, quam ſeueritas poenarum; e. g. in bello ruſtico; 2. ſi eximia ſint delinquentis in rem publicam merita, e. g. Cicero vere aduerſus leges peccarat, quod coniuratos occidiſſet ſine populi ſuffragiis, *L.* 2. §. 16. *D. de orig. iur.* ſed quia tamen eo ipſo ſeruarat rem publicam, vtilius fuiſſet ei ignoſcere. Hinc mos Romanorum reorum cicatrices oſtentandi populo in ſuffragia ituro; 3. ſi ſpes ſit emendationis, e. g. ſi iuuenis peccarit; 4. ſi

Digitized by Google

quis ex ignorantia et praecipitantia peccarit, e. g. Ionathan degustando mel; 5. saepe ipsa peccantium multitudo veniam extorquet, vti in tumultibus, seditionibus, bellis ciuilibus, vbi tamen interest rei publicae, saltem faces et tubas poenas dare.

At quamuis non denegandum sit Imperanti ius aggratiandi; non tamen ei locus est, si poena iuris diuini sit: hinc quaeritur, *an et poena homicidii possit remitti?* Qui praeceptum diuinum esse censent illud *Genes. VIIII. 6. qui hominis sanguinem fuderit, ipsius inuicem sanguis per hominem fundatur*, id merito negant; adfirmant vero, qui id pro praedictione habent; nec improbabilis est haec sententia, 1. quia tum nondum erant res publicae; 2. quia non imperatiue dicitur: *eius sanguis effunditor*; sed in futuro: *eius sanguis effundetur*; quia tamen a) saltem patres familias tum erant capita et imperantes familiae, qui et poenam capitalem infligere poterant, b) tota fere lex diuina in futuro concepta: *non habebis Deos alienos coram me*, cet. tutior est sententia vulgaris. Vid. tamen THOMASII *Diss. de iure aggratiandi principis euangelici in caussis homicidii.*

§. 16.

Sequitur quarta pars capitis *de poenarum aestimatione*, quae duplicem vsum habet; 1. in prudentia legislatoria; ne Imperans acriores poenas statuat, quam iustum est, etiam in delicta leuiora; 2. in prudentia iudiciali; quoties poena arbitraria statuta est; tunc enim iudicantium et de iure respondentium est, poenam aequam nec iusto acriorem, nec nimis tamen lenem statuere.

In aestimanda ergo poena respicitur 1. ad obiectum; quo enim illud nobilius est et pretiosius, eo maior poena obtinet; non tamen hoc primarium momentum, nam simul semper considerandum, an nobile illud obiectum vere laesum sit, et an laesio illa coniuncta cum detrimento rei publicae, e. g. blasphemia, periurium merito grauiter puniuntur, at grauior tamen solet esse poena laesae maiestatis humanae; 2. damnum redundans in rem publicam; sic homicidium simplex capite punitur, furtum laqueo, latrocinium rota, desertio laqueo; 3. prauitas intentionis, e. g. si quis homicidium deliberato animo suscepit, vel proditionis et occultandi delicti caussa; 4. si accesserint circumstantiae aggrauantes; e. g. quaeritur a) *quis?* filius occidit patrem, mater infantem, coniux coniu-

iugem; b) *quid?* plures occidit grassator; tunc adhibentur forcipes candentes, quasi poenarum superpondium; c) *vbi?* occisus quis in templo, inter sacra; d) *quibus auxiliis?* est homicidium proditorium; e) *cur?* occidit quis voluptatis, rapinae, occultandi delicti caussa; f) *quomodo?* veneno, omni adhibita crudelitate; g) *quando?* ad quam circumstantiam praecipue respicitur in procuratione abortus punienda, an nimirum partus fuerit vitalis, nec ne?

§. 17.

At quaeritur, quomodo intelligendum sit axioma: *poenam debere esse delicto proportionatam?* id non intelligendum 1. de obiecto solo delicti; si enim semper requireretur aequalitas ratione obiecti, sola poena talionis deberet obtinere; at ea obtinere nequit, a) quia saepe talioni locus non est, e. g. fur furatus est 1000. ipsi saepe eripi ne 10. quidem possunt, b) quia saepe non potest in talionis poena obseruari aequalitas, e. g. sclopeto quis vulnerauit Titium, sed ita vt nec de vita, nec de integritate membrorum periclitetur; an simile illi vulnus sclopeto infligi poterit? sic etiam excusari non posset, grauiorem esse poenam laedentis maiestatem humanam, quam diuinam, furis, quam homicidae; sed 2. de effectu, quem delictum habet in re publica: quo magis enim delictum turbat rei publicae tranquillitatem, eo seuerius puniendum; inde grauissima poena statuta erat in ruptores aggerum Nili.

Secundum haec principia 1. poena statuenda a summo Imperante vel ordinaria, vel arbitraria; 2. ea exasperanda, si delictum frequentius; abigeatus poena grauius in Iberia. vel Hispania puniebatur; scopelismus apud Arabes; 3. iudicis non est poenam vel intendere, vel minuere, vel remittere, sed legum normam eam in rem sequi.

§. 18.

Quin dici potest principem, (non autem iudicem vel magistratum) posse atrociorem vel leniorem poenam duabus personis idem delictum admittentibus statuere. Est enim malum passionis; id iudicatur ex sensu; sensus mali non omnibus iidem, ergo nec poena in omnibus eadem esse potest, e. g. mulcta 10. imperialium poena erit Titio pauperi, non Luctatio Neratio diuiti; fustigatio mediocris poena erit homini infami et nullius existimationis, at maxima vi-

ro honesto vel nobili, vel in dignitate constituto; hinc toto *titulo D. de poen.* diuersae conditionis hominibus diuersae poenae dictantur, e. g. honestioribus deportatio, vilioribus mortis supplicium.

Obiici possit, hanc esse personarum acceptionem, quam Deus grauiter prohibeat? Resp. negando, ea enim est 1. quando vnus ex duobus, qui in pari reatu sunt, absoluitur, alter condemnatur, si iudex

Dat veniam coruis, vexat censura columbas;

itemque 2. si poena inaequalis diuersis personis infligitur; hic vero neutrum fit; nam et vterque punitur, et aequalis vtriusque poena est quoad sensum, quamuis non sit eadem in specie. Haec vero ratio est, cur tam multae in iure nostro sint poenae arbitrariae, vel iudicantium religioni et arbitrio relictae, quia nimirum sine consideratione personarum vix possunt definiri.

§. 19.

Ea occasione auctor progreditur ad delicta vniuersitatum, quaeritque, *quid iuris sit, si vniuersitas toto imperio ciuili subiecta*, (nam si libera sit, bello, non poenae, locus est), *delictum admiserit?*

1. Posse vniuersitatem peccantem puniri, probatur inde, quod omnia requisita poenae adsint; nam a) potest vniuersitas admittere malum actionis, e. g. pagos et oppida incendere, pacem publicam frangere, delinquentibus receptum dare, cet. b) potest sentire malum passionis, e. g. vt deleatur, vt priuilegiis priuetur, vt pecuniae summa mulctetur, cet. c) habet superiorem, cuius contemplatione pro persona habetur, ergo potest puniri.

Quia tamen ita facile contingere potest, vt poena vniuersitatis etiam singulos innocentes premat, distinguendum 1. an per tumultum pars plebis deliquerit, nam tunc vniuersitas puniri nequit, sed tumultuantes; magistratus vero est, seuere id vindicare, nisi ipse velit se delicti participem facere; 2. an ciues quid fecerint iussu magistratus? tunc magistratus est caussa moralis, et quidem principalis, ac proinde iste puniendus acrius; Vniuersitas vero tamquam caussa minus principalis leniore poena adficienda; 3. an denique tota vniuersitas per modum conspirationis delictum admiserit, quod fieri solet in ciuitatibus democratice administratis; tunc vna voluntas, vna persona, adeoque recte vniuersitas tota punitur, obsidetur, cet.

In

In omnibus tamen his casibus merito humanitatis eatenus habetur ratio, 1. vt qui duces et faces fuerunt, praecipue puniantur, reliquis ob multitudinem peccantium gratia fiat delicti; 2. vt parcatur feminis, pueris, infantibus, nec ii directe puniantur; 3. vt magis de futura coërcitione, quam de praeteriti delicti poena cogitetur; hinc prudentissimi principes tumultuantes ciuitates non exhauserunt ciuibus, sed conditis munimentis in officio in posterum retinere studuerunt, cet. e. g. Carolus V. ita puniuit Gandauum; 4. vt horum delictorum poena non exigatur a posteris, nisi quatenus et ipsi delictum continuant, vel damni reparationem denegant.

§. 20.

Superest vltima pars capitis, *an quis alieni delicti poenam ferre debeat?* Vocamus *alienum delictum*, cuius ipsi nec caussa moralis sumus, nec physica: hinc ob delictum non alienum, sed proprium puniuntur, 1. qui mandant, compellunt, incitant alios ad delinquendum, 2. qui participant de delicto, 3. qui delinquentibus receptum dant. Ad hos ergo et similes haec quaestio non pertinet, sed de iis tantum agitur, qui nullo modo delicti caussae fuerunt, nec morales, nec physicae; hos ergo directe puniri non posse, ex doctrina de imputatione patet; non sunt auctores actionis, ergo actio non imputatur; *imputare* est declarare, aliquem effectum actionis ferre debere, ergo hi non debent ferre effectum actionis; effectus actionis est poena, ergo hi non debent puniri, ergo non probanda est *lex* illa dura *l. 5. C ad leg. Iul. maiest.*

At id verum est *directe*: per *indirectum* enim contingere potest, vt poena et in innocentes redundet 1. per imperfectionem rerum humanarum, e. g. si parentes puniantur, fieri non potest, quin incommodum simul sentiant liberi, quamuis id magistratus non intendat; 2. propter obligationem spontaneam, e. g. si quis pro delinquente ad iudicatum solui se obstrinxit, (quod fieri potest in caussis non capitalibus), reo aufugiente ipse mulctatur, non quia deliquit, sed quia solutionem mulctae in se suscepit. Illud triste est, quod vno ex familia punito totius familiae existimatio periclitetur. Sed id neque a lege, neque a magistratu est, sed ex vana opinione hominum, quam coërcere deberent Imperantes; fieri enim id posse, Angliae docet exemplum, vbi salua semper est illustrium familiarum existimatio, si vel maxime vnus vel alter ex illa poenas delicti dederit.

CAPVT

Digitized by Google

CAPVT XIIII.

DE EXISTIMATIONE.

§. I.

Vidimus hactenus, quid Imperanti iuris sit in hominum voluntates; quibus leges potest praescribere, (*cap.* 12.); quid illi liceat in vitam ipsam hominis, (*cap.* 13.) Iam de eiusdem potestate in existimationem, famam, et honorem ciuium, quae cum vita pari passu ambulare videntur, hoc capite agitur; et quidem expenditur 1. *quid sit existimatio?* §. 1. 2. *quotuplex illa?* §. 2. 3. *quid iuris sit circa aestimationem simplicem?* §. 3-10. 4. *quid circa intensiuam?* §. 11-16.

I. *Existimatio* quid sit, patet ex definitione: est ea valor personarum in vita communi, secundum quem aliis vel pares, vel digniores, vel viliores iudicantur.

Valor.) Quemadmodum enim res, prout reliquis vtiliores, rariores, praestantiores sunt, ita pretium habere dicuntur: ita et personae, prout moraliter, vel ciuiliter, vel physice aliquid praerogatiuae habent, reliquis existimatione antecellunt, e. g. virtute praediti, viri docti et prudentes, ingeniosi. Quod ergo in rebus est pretium, id in hominibus est existimatio, vtrumque est valor quidam.

In vita communi.) Si enim non in societate viueret homo, nulla esset existimatio; quia tunc nec aequiparari aliis, nec anteferri, nec postponi posset.

Vel pares, vel digniores, vel viliores.) Est hic effectus existimationis: quum enim omnis valor requirat mensuram, vel comparationem, quae hic est comparatio hominis cum homine, quemadmodum in auro comparatio auri cum pondere, necessario sequitur, vt vel alter altero dignior, vel vilior, vel aequalis habeatur.

Ceterum supra habuimus caput singulare de agnoscenda hominum aequalitate; si ergo omnes homines sunt aequales, quomodo alter altero dignior, vel vilior haberi potest? Resp. aut hominem considero quoad officia iuris naturae, tunc omnes sunt aequales, e. g. Titium laedere, occidere, expilare, defraudare non possum, qui est vir honestus; at non magis eam iniuriam facere possum Iro, qui est mendicus,

Digitized by Google

dicus, nulliusque existimationis; hinc leno apud TERENTIVM, *Adelph. II.* 1. 34. 35.

Leno sum, fateor, pernicies communis adolescentium:
Periurus, pestis: tamen tibi a me nulla orta est iniuria;

aut hominem considero ratione morum et meritorum, tunc omnino alter praestantior, vel vilior, e. g. si comparemus Catonem et Clodium, Ciceronem et Catilinam.

§. 2.

II. *Existimatio* illa vel est *simplex*, vel *intensiua*; illa et *fama*; haec etiam *honor* adpellatur.

Simplex est, quando quis ob vitam honestam pro idoneo membro humani generis vel ciuitatis habetur; *intensiua*, quando quis ob bene merita aliis in re publica vel societate humana praefertur.

Differentia manifesta est, nam 1. simplicis fundamentum est, si quis nihil mali fecit; intensiuae, si prae reliquis bene fecit, et bene de re publica meritus est; 2. illam habere possunt omnes, hanc pauci tantum

— — *quos aequus amauit*
Iuppiter, et praestans euexit ad aethera virtus;

3. illa opponitur infamiae, haec contemtui vel statui plebeio. Vtraque iterum considerari potest, quatenus est vel in statu naturali, vel quatenus in statu ciuili reperitur; sic e. g. Imperatori Rom. German. a Regibus praerogatiua conceditur, quum alias in statu naturali omnes sint aequales; haec intensiua est existimatio. Tartarorum Regis, vt et Algiriensium, Tunetanorum, Tripolitanorum fama vacillat ob latrocinia et piraticam; haec ad existimationem simplicem pertinent. Et tamen hi omnes viuunt inter se in statu naturali; de statu ciuili ne quidem dubitari potest, in eo diuersam esse hominum existimationem.

§. 3.

III. Iam primum de simplici agit auctor, et quidem quatenus consideratur 1. *in statu naturali*, §. 3-6. 2. *in statu ciuili*, §. 7-10.

Quum simplex pro fundamento habeat, si quis nihil mali fecerit, (§. 2.) male autem faciat, qui contra leges facit; in statu denique naturali nullae sint leges praeter ius naturae: consequens

 est,

est, vt in eo consistat existimatio simplex in statu naturali, si quis nihil contra ius naturae faciat. Hinc diximus laborare existimationem Tartarorum, Algiriensium, cet. quod latrocinium et piraticam faciant, quae iuri naturae repugnant. Vbi ergo tale nihil populo potest exprobrari, salua eius esse censetur existimatio.

Itaque **1.** non statim existimatione carere dicitur populus, qui contra consuetudines gentium facit, si illa in iure naturae non habeat fundamentum; stolide ergo CICERO in *Orat. pro Flacco* Iudaicam gentem pro infami habet, quod Deos et sacra reliquarum gentium contemnat. Ita dici non poterat Pontifex Innocentius violasse ius gentium, quum legatis concedere nollet ius asyli, id enim ex iure naturae non descendit; 2. non magis existimatio deneganda populis, qui minus elegantiae vitae et doctrinae student; hinc stolidum fuit Graecorum de barbaris iudicium, quasi ideo natio plane omnis existimationis esset expers, quod Graeco more non viuat; quum plures barbari Graecis multo humaniores, castiores, frugaliores fuerint; de hac porro existimatione simplici in statu naturali quaeritur 1. *quando integra sit?* §. 4. 2. *quando deminuatur?* §. 5. 3. *quando consumatur?* §. 6.

§. 4.

Integra est, quamdiu quis nullo enormi facinore contra ius naturae et gentium dolo malo admisso alios laesit. Quum enim in statu naturali existimatio simplex pro fundamento habeat ius naturae et gentium: sequitur, vt nullo exstante contra illud admisso facinore ea existimatio salua sit.

Dicimus vero **1.** *facinus* esse debere *enorme* et apertum; nam lapsus humano generi communes non statim hanc existimationem laedunt; e. g. Augustus quoque suis vitiis laborabat iuri naturae aduersis, e. g. ambitione et dominandi libidine, adulteriis, cet. quia tamen nullum eius facinus enorme patescebat, salua ac integra erat eius existimatio.

2. *Dolo malo admissum*; nam si quid ex errore vel praecipitantia fiat, non statim existimatio haec perimitur, modo sequatur poenitentia et satisfactio; sic Abimelech non ideo amittebat existimationem, quod Saram Abrahami vxorem ex ignorantia domum duxerat.

3. *Quo alii laesi*; si ergo eo facto nemo laedatur, non ideo amittit existimationem; e. g. Tiberius tam largiter se inuitabat in conuiuiis, vt pro Claudio Tiberio Nerone *Caldius Biberius Mero* dicere-

diceretur; ideo tamen non excidebat existimatione, quia ebrius neminem laedebat. At laborat fama Alexandri M. quod ebrius Clitum occidit, vrbes incendit, veluti Persepolin. Quum ergo in statu naturali nullo admisso facinore enormi salua sit existimatio simplex, facile patet origo regulae: *Quilibet praesumitur bonus, donec probetur contrarium*; contrarium enim non aliter probari potest, quam probato facinore aliquo enormi. Sed regula haec aeque in statu ciuili, quam in naturali valet, adeoque ab auctore ad hunc locum non satis commode refertur.

§. 5.

Si scimus, quamdiu salua et integra sit existimatio, non obscurum esse potest, *quomodo deminuatur*? si scilicet ab eo, qui in statu naturali viuit, vnum vel alterum factum enorme aduersus ius naturae et gentium admittatur, nam 1. tunc nemo cum eius modi homine tuto in societate viuere potest; semper erit periculum, ne, qui semel malus fuit, semper talis sit; 2. sequitur id ex regula contrariorum, si enim integra est existimatio nullo tali facinore admisso; deminui eam oportet, admisso tali facinore, multoque magis eo frequenter admisso.

Posset quis existimare, plane consumi tunc existimationem: sed non consumitur statim, si sequatur poenitentia et satisfactio; haec enim purgat dolum malum, sine quo existimatio non laeditur; hinc quum Carthaginienses pacem cum Romanis abrupissent, et Saguntum delessent, legatos misere Romani, qui satisfactionem peterent; ea praestita et famam seruassent et rem publicam; sed denegata illa adeo consumta existimatio, vt passim in prouerbium abierint: *Punica fides*, *Poeni foedifragi*, cet.

§. 6.

Denique in statu naturali plane consumitur existimatio 1. vitae genere et instituto directe spectante ad aliorum detrimentum; quin sic plane fit, vt nemo cum his pacem colere possit. Auctor huc refert in maiore opere *libr. VIII. cap* 4. 5. lenones, fures; sed hi raro in statu naturali viuunt; potius eo pertinent Arabes, Tartari latrocinantes, Afri piraticam facientes; 2. qui satisfactionem offerunt, sed ita, vt ab illo instituto discedere nolint; sic saepe quidem naues captas restituunt Afri, maxime vbi maiorem vim ti-

 ment,

ment, ſed piraticam tamen nihilominus facere pergunt ; hinc eorum exiſtimatio eo ipſo non reparatur.

Ceterum effectus huius infamiae in ſtatu naturali eſt, 1. quod tempore pacis in aulis et ab extraneis principibus eo honore non perfruuntur, quo aliae res publicae : hinc legatis Tartarorum et Afrorum parum honoris exhibetur ; 2. quod in bello iura et leges victoriae mitioris vix aduerſus illos obſeruantur ; 3. quod foedera nulla cum iſtis pangantur, niſi in odium tertii ; 4. quod fides non habetur, niſi obſides dent, vel alio genere cautionis ſe obſtringant.

§. 7.

Iam de exiſtimatione ſimplice intra ciuitatem ; eius fundamentum non eſt tantum ius naturae, ſed et leges ciuiles, quippe quibus ciues aeque obſtringuntur, ac iure naturae ; quidquid ergo leges ciuiles prohibent, vel expreſſe, poenam infamiae comminando, vel tacite, ſtatuendo poenam corporis adflictiuam famoſam, id infamia notat ; e. g. ſi vidua intra annum luctus nubat ; ſi quis ob furtum fuſtibus caeditur.

Itaque recte definitur *exiſtimatio in ſtatu ciuili*, quando quis ita ſecundum mores et leges ciuitatis viuit, vt pro idoneo ciuitatis membro habeatur ; differt ergo a ſtatu naturali, 1. quod ibi reſpicitur tantum ad ius naturae ; hic tantum ad ius ciuile ; 2. quod eius effectus ſit, vt quis pro idoneo membro generis humani habeatur, hic pro idoneo membro ciuitatis ; e. g. qui in ſcenam prodibant mercede conducti, ideo non deſinebant eſſe membra idonea generis humani, ſed non erant amplius idonea membra ciuitatis Romanae.

Haec *infamia* recte diuiditur in *iuris* et *facti* : 1. illa contrahitur per factum legi prohibitiuae aduerſum, e. g. per furtum ; haec per facta honeſtorum virorum iudicio turpia ; e. g. per vitam diſſolutam ; 2. illa non reparatur, niſi per reſtitutionem famae a principe factam ; haec ſola emendatione ; exemplum Themiſtoclis apud CORN. NEPOT. in *eius vit. cap.* 7. De ea quaeritur 1. *quomodo deficiat et conſumatur ?* §. 8. 9. 2. *an inuito eripi poſſit haec exiſtimatio ?* §. 10.

§. 8.

Deficere exiſtimationem in ſtatu ciuili obſeruat auctor vel *per ſtatum*, vel *per delictum*.

Per

Per ſtatum ſiue natura non turpem, e. g. per ſeruitutem; ſiue natura turpem, e. g. per latrocinium, cet.

Sed quamuis ſeruitus contemtum pariat, pro infamibus tamen haberi nequeunt ſerui; non quidem credebatur eorum teſtimonio niſi tortura confirmato; ſed id duriſſimum.

Nos generaliter teneamus, vitae genus, quod nihil in ſe naturaliter turpe habet, contemtum quidem parere poſſe, non infamiam, ob definitionem exiſtimationis ſimplicis, quam paullo ante dedimus; hinc fruſtra infamibus accenſentur ſpurii, caſtratores ſuum, lictores, cet.

Aliud de ſtatu in ſe turpi, is enim nihil eſt, niſi delictum continuatum, adeoque exiſtimatio cum eo conſiſtere nequit. Neque obſtat, quod inter ſe ſeruent iuſtitiam, quod de furibus et latronibus Aegyptiacis teſtatur HELIODORVS, *libr. V.* Non enim eſt virtus, vbi non aequalis eſt actionum omnium cum lege conuenientia.

Sed quaeritur, *an iſti homines iure communi priuentur?* Reſp. aut leges eos vſu iuris communis excludunt, aut non: ſi prius, ne tolerari quidem in rê publica debent; tantum abeſt, vt iuris communis ciuilis fauorabilis ſint participes, poſteriore eius omnino ſunt participes. Hinc ſtulta deciſio Metelli, quam tamen laudat VALER. MAXIM. *VII.* 7. qui Vecillo lenoni bonorum poſſeſſionem negabat, quod leno eſſet, quum tamen lenones publice tolerarent Romani. Stolida deciſio Aemilii Conſulis, qui ideo reſcidit poſſeſſionem Genucio Sacerdoti Bonae Deae datam, quod Eunuchus eſſet, quum tamen alii ſacerdotium hoc non conferrent aliis, quam exſectis.

Contra ſapientius Praetor negauit, ſe actionem iniuriarum daturum ei, qui domum colludentibus aleatoribus praebuerit, *L.* 1. *D. de aleator.* Reprehendunt hoc nonnulli, ſed parum memores, non impunem fuiſſe hanc iniuriam, ſed tantum ſatisfactionem priuatam negatam eſſe huic patrifamilias.

§. 9.

Ob delictum etiam deficit exiſtimatio ſimplex, ſed non tamen ob omne, id enim inhumanum eſſet, et rei publicae noxium, *L.* 1. *C. de mod. mulct.*

Sed diſtinguendum, 1. inter leuia et enormia; ob illa enim fama hominum non iactanda, e. g. ſi quis inuito abſtulerit fruſtum panis; 2. inter ea, quae iuri naturae et communi tranquillitati repugnant; prioris generis infamant, e. g. latrocinia, furta, adulte-

 ria,

Digitized by Google

ria, crimen laeſae maieſtatis; 3. inter doloſa, culpoſa, et caſualia; iſta infamant, e. g. homicidium doloſum et proaereticum; illa contemtum pariunt, et leuis notae maculam, e. g. ſi medicus ob homicidium culpoſum damnatus ſit; haec nec cum infamia, nec cum contemtu coniuncta ſunt, e. g. homicidium caſuale, moderamen inculpatae tutelae. Prudentiae tamen legiſlatoriae eſt famae parcere, quantum fieri poteſt, nam 1. ita multa fiunt inidonea rei publicae membra; 2. ita ſpes emendationis praeciditur; 3. ita totae familiae, et maxime innocentes coniuges liberique per indirectum puniuntur.

§. 10.

Denique quaeritur. *an ſimplex exiſtimatio alicui inuito poſſit eripi?* Id recte negat auctor; nam 1. ea ſemper naſcitur ex factis turpibus, ſiue iure naturae, ſiue legibus ciuilibus prohibitis; deficiente ergo huius modi facto, tamquam cauſſa, ceſſat effectus; 2. ne Princeps quidem poſſet, ſi vel maxime vellet, innocenti et nullius criminis conuicto famam eripere; nam fama eſt benigna aliorum ſententia vel iudicium de noſtris actionibus; in opinionem autem hominum et iudicium nihil licet Principi, quia pertinet ad intellectum.

Hinc quum Praetor ob metum, qui cadit in virum conſtantem, ſe reſtitutionem in integrum daturum promiſerit, excipit tamen caſum; ſi quis iniecerit metum infamiae, *L.* 8. *§.* 2. *D. de his, qui not. infam.* ex ea ratione, quod has minas exſequi non poſſit priuatus, ac ne Princeps quidem, ſi alteri hic murus ahenеus eſt,

Nil conſcire ſibi, nulla palleſcere culpa.

Si tamen dicendum quod res eſt, merito haec exceptio non debet attendi: quamuis enim nemo poſſit alterum vere infamem facere, poteſt tamen eum calumniando maxima adficere ignominia; e. g. minatur quis innocentiſſimo, ſe effecturum, vt infamis fiat, quia principis laeſerit maieſtatem; poteſt hic ſane virtuti ſuae ſe inuoluere, et has minas contemnere; ſed vereri tamen debet, ne rapiatur in vincula, ne dirae quaeſtiones de eo habeantur. Quod ſane ignominioſum eſt ex opinione hominum, ſi vel maxime abſoluatur.

§. 11.

Progredimur ad alteram partem de *exiſtimatione intenſiua*, cuius conſideratur 1. *natura*, *§.* 11. 2. *fundamenta*, *§.* 12-14. 3. *effectus a) in ſtatu naturali*, *§.* 15. *b) in ſtatu ciuili*, *§.* 16.

Inten-

Digitized by Google

Intensiua existimatio est valor personae, qui secundum merita cuiusque et virtutes, vel alia eximia, quae habet, vel intenditur, vel remittitur.

Valor personae.) Et quidem talis, qui dat praerogatiuam prae aliis; vnde a simplice differt, cuius effectus tantum est, ne quis pro infami habeatur; simplicis ergo effectus est negatiuus, intensiuae positiuus, qui se exserit in honore, praecedentia, titulis, cet.

Merita et virtutes.) Haec prima caussa; sic insigni honore persequimur homines fortes, prudentes, doctos, maxime si bene meriti sint de re publica, speciminaque virtutis insignia ediderint.

Alia eximia.) Nam saepe et merita, et virtutes desunt, et tamen aliis quis praefertur, quia eximii quid habet, e. g. splendorem natalium, opes vltra sortem priuati.

Intenditur vel remittitur.) Quamuis enim statum suum quis retinere possit, decrescentibus etiam meritis, valori tamen eius multum decedit; hinc Nero, quum exacto quinquennio imperii primo in quaeuis flagitia et opprobria praeceps rueret, existimationem intensiuam paullatim amisit.

Quum itaque effectus huius existimationis intensiuae sit HONOR: quaeritur, *quid sit*? Resp. *honor* est benignum de alterius virtute et actionibus iudicium. *Venerationem* enim *habet*, inquit PLINIUS, *quidquid eminet.* Iam vero aut pauci de actionibus nostris benigne iudicant, aut multi, aut omnes: primo casu honor ille vocatur LAUS, altero FAMA, vltimo GLORIA.

Hinc vanum fuit Veterum somnium de honore immortali; moritur enim gloria quotidie, quoties moritur homo, quia in hominis opinione consistit; vera virtus non quaerit honorem, sed inuenit, eum non adfectatur, sed asseclam et veluti pedissequam habet.

§. 12.

Iam de fundamentis existimationis intensiuae, quae sunt duorum generum: alia producunt aptitudinem tantum, vel ius imperfectum, alia ius stricte dictum perfectum.

Aptitudinem producunt, quaecumque digna sunt honore, eius tamen possessionem vel quasi nobis non tradunt, e. g. vir doctus et prudens dignus est, qui consulatur, vel alia dignitate fungatur, nec tamen illa semper actu fruitur; habet ergo ob prudentiam tantum ius imperfectum; 2. ius producit, e. g. electio, in qua quis om-

ne-

Digitized by Google

ne punctum tulit; si quis Consul eligitur, ei erit ius perfectum et stricte dictum.

§. 13.

Fundamenta existimationis intensiuae imperfecta sunt omnia, quae excellunt, siue vera bona sint, siue adparentia.

Quum enim honor consistat in opinione hominum; opinio autem hominum non semper rectam rationem, sed etiam saepe adfectus pro norma habeat, potest et ea magni facere, quae non sunt vere bona, immo manifesto mala.

Hinc 1. genuina fundamenta, ob quae quis dignus honore videri potest, sunt perspicacia mentis, ingenium, doctrina, prudentia, magnitudo animi, eloquentia mascula, fortitudo, res gestae, cet. Haec enim omnia merito venerantur homines, quia praeclara et humano generi vtilia sunt; 2. ea, quae cum virtute coniuncta prosunt, et venerationem merentur, seiuncta potius contemtum pariant. Sic laude digna nobilitas, forma egregia, opum amplitudo, itinera in terras longinquas facta; ast haec omnia nihili, si virtus desit; et tamen haec pro fundamento honoris et existimationis intensiuae habentur; immo aliquando honorantur 3. quaedam vitia; tam male aliquando homines ponunt calculum, e. g. Auctor est CARPZOV. in *Praxi crimin.* sua aetate in quibusdam aulis maximi fieri solitos esse homines bibaces, quos venerationis caussa politicos vocarint; et quis ignoret, fuisse tempora, quibus magno honore fruerentur homines pugnaces.

§. 14.

Haec omnia tantum ius imperfectum tribuunt; nam ideo non semper quis fruitur honoribus, quia iis dignus est prae aliis, sed ob alias caussas, de quibus hic quaeritur.

Dicimus non ideo honoribus aliquem frui, quod iis dignus sit; nam 1. anceps et difficile est iudicium, quis omnibus dignior; Ferunt Alexandrum M. morientem interrogatum, quem successorem designet? respondisse, dignissimum; id ad liquidum numquam perductum, sed gladio decisum est; 2. quamuis etiam quis vna re emineat, potest tamen alteri competitori inesse aliud, quod aeque praeclarum, immo praeclarius habetur; e. g. Scipione temporibus belli Punici permulti fuere seniores in rebus ciuilibus experientissimi, fortes, et doctiores; sed quia non opus erat sene rerum ciuilium perito

rito, erudito, ſed forti et magnanimo Imperatore, is competitoribus omnibus a Romanis praeferebatur.

Contra ius perfectum ad honorem ſeu exiſtimationem intenſiuam tribuunt non niſi tria: 1. Imperium; naturaliter enim ſuperior eſt, qui imperat, inferior, qui paret; 2. Pactum, quo et electio pertinet; hinc ſuperior omnibus Polonis eſt Rex Poloniae, quia electus; ſufficit vero et pactum tacitum, quod ex diuturno vſu et patientia praeſumitur; e. g. Imperator fruitur praerogatiua, quamuis nullum forte pactum proprie dictum vel expreſſum interceſſerit; 3. Lex in ſtatu ciuili: quo pertinent leges de praecedentia latae, quae ſuum cuique locum aſſignant.

Ex his, ſi quis aliquid pro ſe allegare poteſt, ius imperfectum habet honorem quemdam ſibi vindicandi.

§. 15.

Sed iam quoque de effectu exiſtimationis intenſiuae; tum in ſtatu naturali, tam in ſtatu ciuili.

Quod ad naturalem ſtatum attinet, notum eſt, quanta animorum contentione de προεδρία certent maximi Principes et Res publicae, adeo vt ſaepe res ad vim et iurgia redierit. Notum eſt, quid ea de re inter Hiſpanos et Gallos actum ſit in Anglia, vbi legatus Gallicus locum ante Hiſpanum adfectans ab hoc ita cohibitus eſt, vt lora equorum inciderentur. Conf. ZWANTZIG. in *Theatro praecedentiae.*

Quaeritur ergo, *quae προεδρίας fundamenta pro ſe allegare ſoleant?* Recenſuit illa auctor; ſunt illa 1. Antiquitas regni; ſed a) non ſequitur; id antiquius eſt, ergo praeſtantius; b) plerumque, quae de antiquitate nimia adferuntur, fabulas ſapiunt, veluti quae Hiſtorici Scoti et SAXO GRAMMATICVS de antiquiſſimis Scotiae et Daniae Regibus adferunt;

2. Amplitudo et potentia regni; ſed a) hic quoque deficit conſequentia, hoc amplum, ergo reliquis praeferendum; b) ſaepe et modicum regnum ob rectum regimen ampliſſimo quouis potentius eſt; ſic Macedonicum Perſarum Imperium deſtruxit; c) ita barbari reliquis omnibus praeferendi erunt.

3. Qualitas poteſtatis, e. g. quod quis ſine limitatione et reſtrictione imperat; ſed a) forma rerum publicarum eſt arbitraria; b) ſupra docuimus, nullam alteri praeferendam, quia omnes et commoda ſua et incommoda habeant; c) ita quoque barbari iure

Digitized by Google

prae reliquis omnibus praerogatiuam sibi vindicabunt.

4. Splendor titulorum; at saepe a) tituli admodum vani, e. g. Cosrois Persarum Regis, qui se fratrem solis appellauit; hodie Turcae Sultanum salutant dominum mundi, omniumque populorum, cet. b) hi sunt arbitrarii, et pro imperantium adfectu saepe mutantur; e. g. Russi principem suum olim vocabant Czaar, id est, Regem; nam in bibliis Russicis et Dauid Rex Israelitarum vocatur Czaar Dauid; fuit tempus, quum ab exteris reciperet titulum: *Gros-Fürst der Reussen*; hodie Imperatoris axioma gerunt; quisque Imperans potest in regno suo quemcumque titulum adsumere, quamuis non semper cogere possit exteros, vt eumdem illi honorem tribuant.

Quum ergo haec omnia vana sint, *quaeritur an dentur fundamenta magis solida*? Resp. 1. in statu naturali omnes aeque sunt liberi, omnes independentes, ergo omnes aequales, ergo nemo alteri praeferendus.

2. Potest tamen ex post facto contingere, vt cui praerogatiua competat ratione alterius: quum enim praerogatiua vel existimatio intensiua, ceu ad superiorem paragraphum notauimus, vel nascatur ex imperio, vel ex lege, vel ex pacto: satis patet, duos priores modos huc non quadrare; imperans enim in imperantem nullum habet imperium; nec in statu naturali communis est legislator, qui singulis imperantibus locum adsignare possit ergo superest.

3. Pactum; si ita ergo conuenit inter principes, vt vnus alteri praeferatur, standum est ista conuentione.

Tale pactum potest esse vel expressum, vt vnus loco alteri cessurum expressis verbis promittat, quamuis haec fortassis sint rarissima; vel tacita, quae ex diuturno vsu et patientia colliguntur. Ita Imperatori Romano-Germanico per tot saecula praerogatiuam nemo dubiam reddidit, adeoque recte colligitur, pacto et consensu tacito ei a reliquis concessam esse προεδρίαν.

§. 16.

In statu ciuili res minus est dubia, ibi enim omnia fundamenta existimationis intensiuae, quae ius perfectum tribuunt, locum habent.

Est in re publica 1. Imperium; ergo quicumque alteri quouis modo praeest, imperium in eum exercet, ille gaudet προεδρία; e. g. magistratus et ministri prae ciuibus reliquis; duces et officiales

bellici

bellici prae militibus; pater prae filio; maritus prae vxore, cet.

2. Lex; Imperans enim poteſt et ſolet cuiuis locum pro lubitu adſignare; vbi quidem a) principis eſt, merita cuiuſque ſtatus conſiderare, et prout vtilis ille eſt rei publicae, ita ei adſignare locum; ſed b) ciuis quoque eſt, adquieſcere in loco ſibi a principe adſignato, eumque prudenter ornare.

3. Pactum; quaeritur vero, *an ei pacto quis locum priorem ſibi ſtipulari poſſit in re publica?* diſtingue inter caſus, vbi προεδρία lege certa eſt definita, et vbi lex deficit, vel dubia eſt, et princeps rem decidere nolit; priore caſu pacto ciuium non eſt locus, a) quia contra legem non licet paciſci, et b) res cum magno praeiudicio ſucceſſorum eſſet coniuncta; poſteriore caſu nulla eſt ratio, cur pacto res decidi nequeat, et huius modi exempla paſſim exſtant.

CAPVT XV.

DE POTESTATE SVMMI IMPERII IN BONA CIVITATE CONTENTA.

§. 1.

Vidimus, quid ſummo imperanti in VOLVNTATEM, quid in VITAM, ac porro quid in EXISTIMATIONEM ciuium liceat; iam diſpiciendum, quid liceat in eorum BONA.

Ius vero Imperanti in bona ciuitate contenta eſſe, patet 1. ex natura ciuitatis; in re publica debet eſſe vnio virium; ad vires vel maxime pertinent bona ſeu pecunia, rerum gerendarum neruus, ergo ea vnienda, et Imperanti in eam eſt ius; 2. a maiori ad minus argumentando; quum enim et in vitam et famam imperanti ius ſit, ſi id exigat rei publicae ſalus, quidni in opes.

Id quale ſit, oſtenſurus auctor diſtinguit ciuitates, vbi bona abs ſummis imperantibus in ciues profecta ſunt, et vbi ea ciues ſibi propria induſtria quaeſiuerunt; priore caſu ius hoc imperantis abſolutum eſſe putat, poſteriore reſtrictum.

Sed prior 1. caſus fingi nequit. Errat ergo HOBBESIVS, *de ciue, cap. 16. §. 15.* dum ſtatuit, ciuium priuatorum dominium excludere quidem conciues, non autem Imperantes; exemplo filii fa-

Digitized by Google

milias; 2. proprietatem omnium bonorum penes solum imperantem esse non requirit rei publicae finis; 3. regna despotica, vbi Rex dominus omnium bonorum ciuitate contentorum, vel in calamitate publica exstiterunt, veluti in Aegypto sub Iosepho in summa annonae caritate, vel per vim apertam, aut ob seruile subditorum ingenium nata sunt. Iure autem gentium Imperanti soli rerum omnium dominium tribui nequit.

Itaque dicendum, *bona* quaedam esse *I.*) *priuata*, et quemque ciuem posse rerum suarum dominum esse, at principi tamen in bona illa, cuiuscumque in dominio sint, ius triplex competere: 1. *vt possit de vsu bonorum illorum leges praescribere ciuibus*, §. 2. 2. *vt illis possit tributa et vectigalia imponere*, §. 3. 3. *vt possit in casu necessitatis exercere dominium eminens*, §. 4. 4. *quaedam e contrario bona ciuitate contenta esse*; *II.*) *publica*, de quibus, §. 5. 6.

§. 2.

Primum ius summi Imperantis consistit in *potestate leges ferendi circa bonorum vsum*; quum enim vnio virium necessaria sit in re publica, vires autem vniri non possint, si prodigantur turpiter, consequens est, vt Imperantis sit prohibere, ne prodigantur, quod fit per leges. Hinc Imperator §. 2. *Inst. de his, qui sunt sui vel alien. iur.* dicit: *expedit rei publicae, ne quis re sua male vtatur.* Huc vero pertinent.

1. Leges, quae prohibent, ne bona ad extraneos perueniant, e. g. prohibita importatio mercium exportatio pecuniae, itemque, rerum, quae manufacturis nostris inseruire possunt.

2. Leges, quae ad conseruationem familiarum pertinent; e. g. ne quis de bonis auitis testetur, vti Hamburgi, Groningae; vt cognatis sit ius retractus.

3. Leges sumtuariae; prohibita mutatio formae vestium.

4. Leges lusibus oppositae.

5. Leges oppositae prodigis, iisque, qui foro cedunt.

6. Leges de restricta alienatione, oppignoratione, cet.

7. De modo possessionum, quibus legibus opus est, a) quoties magistratus pleraque ad se trahunt; Lex Thoria. b) quoties bona ecclesiis donantur immodice; ius amortizationis. Hinc et in Catholicorum prouinciis eius modi leges exstant, vt ecclesiae et monasteria non amplius adquirere possint bona immobilia.

Sunt

Sunt etiam quaedam leges, quae indirecte faciunt ad bona ciuium conseruanda amplificandaque, nempe 1. quaecumque ad florem commerciorum et artium opificiorumque aliquid conferunt; 2. quaecumque inhibent res sumtuosas et parum necessarias, veluti itinera et peregrinationes in terras exteras, 3. quaecumque lites et iurgia ciuium cohibent, cet.

§. 3.

Alterum est *ius imponendi vectigalia et tributa*. Liv. XXX. 44. *Tantum ex publicis malis sentimus, quantum ad priuatas res pertinet, nec in eis quidquam acrius, quam pecuniae damnum stimulat.* Hoc ius 1. in se iustissimum est: α) vniendae enim in re publica sunt vires, β) bonis quiete fruuntur subditi beneficio rei publicae et Imperantis; ergo et aliquid ad Imperantium et rei publicae conseruationem contribuere tenentur.

2. Non abutendum est hoc iure; abutitur autem Imperans, si α) proportionem non seruet in quantitate et qualitate bonorum, e. g. agrorum; β) onera imponat rebus non fructuosis, vti supra habuimus exempla vectigalium vmbrae, aëri, vrinae, et latrinis impositorum; γ) oneret res immodice, vt subditi nullum fructum ex rebus suis capiant.

3. Hinc in plerisque rebus publicis olim id ius indicendi tributa non absolute relinquebatur principis arbitrio; sed de vectigalibus et tributis consultabatur in Comitiis: hinc vocabantur *Gaben*, *Beten*, quasi tamquam dona et precario darentur. Quin ne administratio quidem aerarii soli principi relinquebatur, sed ea simul erat penes Ordines rei publicae, quod et hodienum in multis regnis et principatibus obseruatur. In Anglia administratio quidem relinquitur Regi, sed ita, vt rationes reddat Ordinibus.

§. 4.

Tertium ius est *dominium eminens*; inuidiosum vocabulum. Est autem ius summi Imperantis, quo ei licet bonis priuatorum vti, quoties id exigit rei publicae necessitas.

Primus hoc inculcauit Grotius, sed ita, vt sufficere putarit vtilitatem rei publicae, quamuis necessitas non vrgeret; ex eo principio Zeelandi Marchionatum Veram et Vlissingam sibi vindicant; quia hoc vtile futurum sit rei publicae. At Boeclerus, cuius ea-

Digitized by Google

de re exſtat ſingularis diſſertatio, hoc merito refellit, idque ius eleganter comparat facto Achabi, qui Nabothis vineam concupiſcebat, vt inde ſibi hortum adornaret.

Potius ergo dominium eminens his limitibus circumſcribendum, 1. vt neceſſitas hoc exigat; ea non habet legem; et quum imperanti tunc ius ſit in ipſam ciuium vitam, multo magis ius erit in eorum bona; 2. vt ei, qui inde detrimentum paſſus eſt, ſatisfiat a reliquis ciuibus. Quum enim alter prae altero praegrauari non debeat, facile patet, ei, qui praegrauatur, deberi ſatisfactionem et indemnitatem, niſi omnes eadem neceſſitas ſtringat.

Hinc locus eſt huius dominii eminentis exercitio, 1. ſi fundus occupandus, et caſtra ibi ac munimenta conſtruantur; 2. ſi res ſubditorum deuaſtandae, ne hoſtibus cedant; 3. ſi naues auferuntur, ad milites tranſportandos; 4. ſi pabulatum exeunt milites in agros priuatorum; 5. ſi in obſidionibus priuatorum agri occupantur, arbores caeduntur; 6. ſi vrgente fame granaria priuatorum recluduntur.

§. 5.

II. Iam ad *bona publica*. Res publica eſt perſona moralis; eſt ergo veluti perſona, adeoque poſſidet bona, quae vocantur populi, vel publica, quaſi populica.

Ea diuiduntur ab auctore in *aerarium* et *fiſcum*, rectius in *aerarium*, *fiſcum*, et *patrimonium principis*.

Differunt 1. ratione finis; aerarium deſtinatum eſt vſibus rei publicae; fiſcus ſuſtentationi principis; patrimonium familiae principis, e. g. vt et appanagiati in poſterum aliquid accipiant bonorum immobilium; 2. ratione iurium; in aerario princeps habet adminiſtrationem, non tamen ſemper priuatiue et ſolitarie; in fiſco vſumfructum; in patrimonio dominium. Hinc olim Romae aerario praeerant Praefecti aerarii, fiſco Procuratores Caeſarum, patrimonio Comites rerum priuatarum, quorum ſaepe mentio fit in iure noſtro; 3. ratione attributorum; res immobiles aerarii et fiſci ſunt inalienabiles, patrimonium alienabile. Hinc ſemper damnatae leges agrariae, ſeu de agro publico diuidendo, de quibus celeberrimus BVRMANNVS *in Diſſert. de vectigalibus populi Rom.* Semper viſum, reuocari poſſe domanialia ab anteceſſoribus alienata: ius in ſe non iniuſtum, quamuis in hypotheſi ſaepe accenſeantur bonis domanialibus, quae talia non ſint.

§. 6.

§. 6.

Subiungit auctor quaestionem, *an ipsum regnum possit alienari?* Distinguendum, an regnum sit patrimoniale, an vsufructuarium: illud alienari potest, hoc non potest nisi consensu populi; 1. quia princeps in eius modi regnis non habet plus iuris, quam ipsi a populo concessum; id ius autem ei non concessum; 2. electa est personae vel familiae qualitas; ergo alius imperans inuitis ciuibus non obtrudendus.

Nec interest, totum regnum, an eius pars alienetur, nam et tunc onus in reliquos incumbit: sed posterius habet exceptionem, si ex necessitate pacis ineundae caussa fiat alienatio partis regni; tunc enim quum finem velint subditi, nempe pacem, velle etiam debent media; hinc non iniusta fuit alienatio Minorcae, Gibraltaris, facta ab Hispanis in Anglos; prouinciarum quarumdam et vrbium Suecicarum in Russos, Danos, cet.

Denique vti Imperans alienare nequit regnum vel regni partem: ita nec abrumpere se debet pars altera inuita; id enim pro rebellione esset habendum, e. g. Corsi subducere se volebant iniustissime rei publicae Genuensium.

Attamen nec hic necessitatem habere legem facile patet: hinc si hostis partem auellit, etiam haec iure praestat homagium.

CAPVT XVI.

DE BELLO ET PACE.

§. 1.

INter iura maiestatis, de quibus adhuc ex instituto actum, est etiam IVS BELLI ET PACIS, idque adeo magni momenti, vt GROTIVS ideo totum ius gentium publicum vniuersale ius belli et pacis vocarit, atque ita inscripserit opus suum incomparabile.

Agitur hoc capite 1. *de iustitia belli*, §. 1-4. 2. *de modo bellum gerendi*, §. 5-11. 3. *de adquisitionibus per bellum*, §. 12-14. 4. *de contrario belli, id est, de pace*, §. 15. *ad fin.*

De iustitia belli duo quaeri possunt: 1. *an in genere bellum geri*

geri liceat ? §. 1. 2. *quaenam in specie sint caussae belli specificae ?* §. 2-4.

1. Quinam in genere bellum pro illicito, aut saltim pro indigno Christianis certandi genere habeant, supra vidimus *h. l. cap.* 8. §. 5. vbi et ERASMI argumenta profligauimus, quae iam repetere nihil attinet.

At quia hic ita dissentit HOBBESIVS, vt in alterum extremum ruat, et bellum pro statu hominis maxime naturali venditet, etiam huic satisfaciendum erit.

Naturale dicitur, quod aut a Deo inditum est creaturis, adeoque ex Dei intentione omnibus inest, quo sensu viuere, edere, bibere, dormire homini naturale esse diximus; aut *naturale* vocamus, quod rationis dictamini congruit, quo sensu conseruationem sui, procreationem et educationem sobolis, immo totum ius, quod ratio constituit, naturale vocamus.

Neutro sensu bellum pro statu maxime naturali hominis haberi potest, quia nec ad id nos Deus creauit, vt bella gereremus; nec rationi hoc consentaneum est, vt populus populum laedat, sed vt pacem colant.

Quemadmodum vero multa in se non sunt naturalia, quae tamen in statu extraordinario necessaria et rationi consentanea sunt, veluti venae sectio, resecatio membri putridi, vstulatio, cauterium: ita et bellum in statu hominis extraordinario est iustum. Pax colenda, (hic est status naturalis et ordinarius hominis): at si pacem colere non licet per aliorum iniurias, bellum gerendum.

Quid vero est *bellum*? est status societatum liberarum de iure controuerso inter se vi certantium, et propositum certandi retinentium.

Status.) Non actus; nam saepe actu non inter se certant belligerantes, e. g. hyeme; vel si mari bellum geritur, et classes in portum subducuntur, et tamen manet bellum.

Societatum liberarum.) Nam quae aliorum imperio subsunt, belli gerendi ius non habent, quia habent iudicem suum; hinc detestanda bella ciuilia, bella priuata, rebelliones seu bella inter imperantem et ciues.

De iure controuerso.) Est enim bellum modus litigandi in statu naturali, ergo plus, quam barbarum est, bellum honoris et gloriae, aut latrociniorum, aut amplificandi territorii caussa gerere; hinc Alexander vocatus latro totius orbis.

Vi.)

Vi.) Nondum ergo est bellum, vbi tantum calamis digladiantur inter se principes, vel legati inter se disputant.

Propositum certandi retinentium.) Pertinet haec clausula ad tempus induciarum; saepe enim suspenditur vis armorum ad tempus, vel breue, vel longum: vbi quaeritur, *vtrum illae induciae ad belli, an ad pacis tempus et statum pertineant?* Resp. ad bellum, 1. quia adhuc certandi propositum remanet; 2. quia ius controuersum nondum ad liquidum perductum est.

§. 2.

At quaenam in specie caussae belli iustificae? Hic ante omnia distinguendum inter caussas *iustificas*, *politicas*, et *praetextus*: 1. caussae iustificae sunt, ob quas bellum dicitur iustum, e. g. vim vi repellere; 2. caussae politicae, ob quas bellum habetur rei publicae vtile, e. g. Cato decernebat Carthaginem delendam; 3. praetextus sunt caussae iustae, sed in facto falsae; e. g. lupus conquerebatur, ouem sibi aquam turbidam reddidisse.

Nos loquimur de primi generis caussis, quarum tres statuit GROTIVS, *de iur. bell. et pac. II.* 1. 2. a) vindicationem iuris ab altero nobis iniuste interuersi; talis erat caussa, ob quam gerebatur bellum Hispanicum; eo etiam pertinet laesio, ob quam satisfactio denegatur; hinc Sagunto exciso Romani bellum inferebant Carthaginiensibus; b) propulsationem vis iniustae; e. g. si quis armis nos adgrediatur, quem nulla iniuria laesimus; c) poenam; si gens enormi facinore contra ius naturae admisso se polluerit; quale bellum ab Israëlitis gestum *Iud. XVIIII.* Sed caussam postremam falsam esse, iam supra demonstrauimus, quia gens gente non est superior; poena autem semper a superiore infligenda. Vid. quae diximus supra *libr. II. cap.* 13. §. 5.

Remanent ergo duae caussae priores; si ergo vindicamus ius nobis per iniuriam interuersum, *bellum* erit OFFENSIVVM; sin propulsamus vim iniustam, DEFENSIVVM.

Itaque facile deciditur quaestio, *an omne bellum defensiuum sit iustum?* Negatur, quemadmodum nec omne offensiuum iniustum est; culpa non redit in auctorem pugnae, sed in eum, qui alteri fecit iniuriam, siue adgressus sit, siue non.

Quaeritur etiam, *an laesionem, quae bello gerendo sufficiat, magnam esse oporteat, et quantam?* Resp. quantacumque sit, vel quantulacumque, perinde est, nam 1. laedens etiam nos in re minima

Digitized by Google

et satisfactionem denegans, hostilem animum declarat; 2. qui in minimo laesit, plura et maiora adfectabit, simulac fuerit occasio; 3. quemadmodum in statu ciuili ne minimam quidem iniuriam pati teneor, sed semper mihi integrum est, actionem eo nomine instituere, ita et de bello idem sentiendum, quippe quod loco actionis ciuilis est in statu naturali.

Alia vero quaestio est, *an prudenter agat, qui ob caussas nullius momenti ad arma ruit?* iustum est, ob rem minimam actionem instituere, sed non ideo prudenter agit, qui id facit, sumtibusque duplo maioribus rem minimi pretii vindicat; ita et de bello statuendum.

§. 3.

Hinc recte suadet auctor, antequam belli aleae res committatur, experiunda esse quaeuis, vt de controuersia amice transigatur.

Eleganter CICERO, *de offic. I. 11. Quum duo sint genera decertandi, vnum per disceptationem, alterum per vim: quumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum: confugiendum est ad posterius, si vti non licet priore.*

Habet hoc iustas caussas, nam 1. omne bellum etiam iustum cum clade subditorum coniunctum est; 2. sumtus immensi requiruntur; 3. res aleae plena est, et tam qui iustum bellum gessit, quam adgressor succumbere potest

Hunc in finem prodita 1. colloquia, deductiones, legatorum conuentus; 2. prouocatio ad arbitros, sponsores; sic Athenienses et Megarenses de Salamine compromiserunt in Lacedaemonios; 3. addit auctor in maiore opere *libr. VIII. cap. 6.* §. 3. sortem; Commendant quidem hoc medium CHRYSOSTOMVS, *Orat. de fortuna*, AVGVSTINVS, *de doctrina Christiana, libr. I. c.* 28. GROT. *de iur. bell. et pac. II.* 23. 9. sed id parum prudens consilium.

Hinc facile apparet, quid sentiendum de bello repraesentatiuo, si caussa per duellum decidatur; tale quid factum inter Aeneam et Turnum, inter Horatios et Curiatios, de quibus Metius Suffetius apud LIVIVM *libr. III. Ineamus aliquam viam, qua vter vtri imperet, sine magna clade, sine multo sanguine vtriusque populi decerni possit.*

Certamen eius modi singulare in se non iniustum est: 1. si enim licet in statu naturali integros committere exercitus, quidni etiam

etiam pauciores? 2. ita res reuera in compendium mittitur, parciturque sanguini.

Sed consultum id numquam est, quia incertus sum, an alter sit fidem habiturus viribus integris; 3. quia sic nullum superest remedium emendandi cladem, quum contra in iusto bello raro res vno praelio transigatur.

§. 4.

Vidimus iustas bellorum caussas: iam de iniustis; quibus plerumque illae iustificae praetexuntur; eae vel

1. Apertae, quarum iniquitas et iniustitia in oculos veluti occurrit; quales a) auaritia et cupiditas fines proferendi, qua inprimis laborabant Romani, quidquid pro iis differat ALBERICVS GENTILIS in libello *de iustitia armorum Romanorum*, b) Gloriae studium, quo laborabat Alexander M. Absurda ergo sententia Rabinorum, qui Israëlitas existimant bella gerere, et populos subiugare potuisse ex decreto synedrii sine alia iusta caussa, modo id fecerit ad augmentum gloriae Israëlis. Vid. SELDENVS *de iur. natur. et gent. secundum disciplin. Hebraeor. VI. 3. et* 12.

2. Subtiliores, quae facilius pallio iustitiae velantur; quales a) metus ex vicini potentia; haec iniusta caussa, nisi potentia illa iniuste quaesita; b) metus ex vicini apparatu; haec quoque caussa iniusta, nisi certis argumentis constet, alterum arma aduersus nos parare; c) vtilitas iure destituta; e. g. Turca iam sollicitatur a Gallis ad arma contra Imperatorem, quia commodissima sit occasio amissa recuperandi; d) cupiditas sedes nouas quaerendi; inde notum bellum Cimbrorum cum Romanis; non possunt enim nouae sedes occupari, vbi non est vacua possessio, aliisque iam est ius quaesitum.

§. 5.

Haec de prima parte; iam II. *de modo gerendi bella*; vbi primo quaeritur, *vtrum bella vi tantum aperta gerenda sint, an et dolis et strategematibus vti liceat*?

Adfirmant hoc plerique; Cleandrites apud POLIAEN. *strategemat. libr. II. qua leonina non pertingit, vulpina adsuenda est.* Et quidem non male; Nam

1. Hosti licet nocere; id quum et strategematibus fiat, quidni his vtendum?

2. Ita parcitur multo ſanguini, et ſic finis facilius attingitur.

3. Saepe id neceſſarium eſt ob virium inaequalitatem.

4. Ipſe Deus heroibus veteris teſtamenti ſtratagemata praeſcripſit, veluti Ioſuae in capienda vrbe Ai.

Enim vero quum hac in re facile quis poſſit a iuſtitiae regulis deflectere, diſtinctione opus eſt. Aut hoſtis cum hoſte agit, tamquam cum hoſte, aut tamquam cum paciſcente: priore caſu circumuenire poteſt hoſtem, non poſteriore; hinc turpe, hoſti quoque fidem non ſeruare.

Recte Ageſilaus apud PLVTARCH. in eius *vita*: *fidem in foedere fallere nihil aliud eſt, quam Deos contemnere, hoſtium vero circumuentio non modo cum iuſtitia, ſed et cum magna laude et iucundo coniuncta eſt compendio.*

Praeterea etiam cauendum, ne ſtratagemata in ſe ſint contra honeſtum et decorum, qualia ſunt omnia 1. quae dolo malo innocentum cladem intendunt; quamuis enim haec plane caueri non poſſit: tamen etiam non adſectanda eſt ſtudio. Hinc ad ſtratagemata non pertinet infectio aquarum per venena; 2. quae decoro bellico aduerſantur, e. g. vti armis vetitis, percuſſores immittere capiti hoſtis, cet.

§. 6.

Hactenus de dolo: iam 2. de vi, de qua ius naturae et gentium commendat regulam: *Hoſti in hoſtem in infinitum omnia licent.* Haec regula recte intelligenda; ſenſus non eſt, licere omnia in infinitum, quod ad qualitatem, vt poſſit quis omni ſcelerum genere aduerſus hoſtem impune vti, vti VIRGILIVS exiſtimaſſe videtur, dum cecinit *Aen. II.* 390.

– *dolus, an virtus, quis in hoſte requirat?*

nec ſenſus eſt, laedendi animum non habere debere finem; potius enim bellum debet geri propter pacem; alias homo brutis ipſis eſſet deterior; ſed ſenſus eſt, poſſe quis aduerſus hoſtem vi vti, non donec reparata ſit iniuria, ſed donec ille ad ſatisfactionem paratus ſit, quamuis inter damna, quae nobis intulit et ipſe paſſus eſt, nulla ſit proportio.

Ratio eſt 1. quia, qui bellum nobiſcum iniuſtum gerit, hoſtili eſt animo, eumque retinet, quamdiu non paratus eſt ad ſatisfactionem, ergo et laedi poteſt tamdiu, donec ſatisfaciat, quamuis plus detrimenti patiatur.

2. Quia

2. Quia ea proportio seruari nequit in bello, vt in iudiciis, vbi auctoritas omnia moderatur, quum in bello per hostem ipsum stet, quamdiu laedi velit.

Sed tamen hunc rigorem temperat merito 1. humanitas, quae et humani generis, innocentum et posterorum rationem haberi iubet; hinc non probandum a) si praeter necessitatem omnia ferro flammisque deuastentur; b) arbores et siluae exscindantur; c) victi populi in seruitutem perpetuam abripiantur, d) in victis occidendis crudelitate, stupris, similibusque sceleribus delectentur.

2. Ratio belli: est decorum in bellis ex iudicio humaniorum gentium obseruandum; hinc non probantur a) arma vetita, e. g. falces, sagittae veneno infectae; b) seruitus bello captiuorum; c) supplicium deditítiorum.

§. 7.

Ad modum bella gerendi pertinet etiam diuisio belli in SOLLEMNE, et minus SOLLEMNE, quae dupliciter potest intelligi; vel 1. de personis bellum suscipientibus; tunc sollemne est inter liberas gentes, minus sollemne inter eas, qui superiorem habent, adeoque eius generis sunt omnia bella ciuilia, priuata, diffidationes; vel 2. de ritu bellum suscipiendi, tunc bellum sollemne est, quod sollemniter indictum, minus sollemne, quod minus sollemniter. Talis ritus apud Persas erat postulatio terrae et aquae, de qua saepe HERODOTVS; apud Romanos indictio per faeciales, sacerdotes, qui sagminibus et armis instructi in hostium fines ibant et res repetebant, non auditi hastam in fines hostium proiiciebant, cum certa imprecationis formula, de qua BRISSON. *de formul. et sollemnib. popul. Rom. verb.*

Inter Europaeos saeculo adhuc XVI. bellum indici solebat per cyrices, *Herolde*, qui certo induti vestium genere litteras diffidationis ipsi hostili Regi tradebant; quale exemplum historia refert de Carolo V. Imperatore, qui hoc ritu Francisco I. bellum indixit. Hodie id fieri solet per clarigationem et manifesta, de quibus I. H. BOECLERVS, eorumque publicationem ad sonitum tubarum et tympanorum.

Quaeritur vero, *an hoc discrimen agnoscat ius naturae et gentium?* Resp. priore sensu hanc diuisionem omnino esse realem, nam bellum liberarum gentium est iustum, ciuile et priuatum iniustum.

Digitized by Google

In illo capti tractantur tamquam hostes, in ciuili tamquam ciues: (hinc seruituti in bellis hisce non erat locus), GROTIVS, *de iur. bell. et pac. III.* 3. 23. in priuato tamquam rebelles.

At posteriore sensu res redit ad arbitrium gentium; ritus enim sunt arbitrarii, hinc et ratione populorum, et ratione temporum variant.

Illud modo obseruandum, 1. denunciationem belli non debere fieri per ritus impios, et regulis iusti, honesti, decori contrarios; sic Turcae bellum denunciant, legatos illius nationis in diros carceres abripiendo; 2. ritibus his semel receptis vtendum esse, ne alter deinde conqueratur, bellum iustum secum gestum non esse; latrocinia et diffidationes in se sunt turpia, ab iis ergo vt distinguantur bella iusta, aliquo ritu opus est; 3. non violandos esse hostes conuitiis et iniuriis scurrilibus; nam a) res agitur inter Reges magnosque principes; b) eo ipso alteri populo ius damus par pari referendi; c) litterae eius modi semel scriptae manent etiam pace inita, et perpetuo impediunt amicitiam gentium.

§. 8.

Quum ergo et personae bellum gerentes discrimen inter bella faciant; quaestio est, *quis bellum gerere possit?* Resp. gentes liberae; hinc status imperii habent quidem ius belli et pacis ratione exterorum, non autem inter se; fractae pacis rei sunt, qui arma aduersus constatum accipiunt.

Nam bellum est ob defectum iudiciorum; defectus hic tantum est in statu naturali, vbi nullus superior, non in ciuili et vbi superior est, ergo et in illo bellum iustum est, in hoc iniustum.

Hinc pendet solutio quaestionis, *an magistratus, e. g. praeses prouinciae possit bellum indicere et gerere iniussu principis vel populi?* Neg. 1. quia habet superiorem, cuius auspiciis prouinciae praeest; 2. quia res cum periculo totius rei publicae coniuncta est. Talia inter ipsos priuatos speciale requirunt mandatum. Legatorum Fabiorum audacia apud LIV. V. 36.

Excipiuntur tamen casus; 1. si hostis prouinciam adgrediatur; defensio enim semper commissa censetur praesidi prouinciae; 2. si prouincia sit admodum remota, vt non possit speciale mandatum exspectari; hinc Batauorum praeses Indiae bella cum barbaris prius aliquando conficit, quam de eo illato nuncii aduenerunt.

Sed id fit 1. ex mandato cum libera; 2. quia bella ista Indica breui

breui tempore confici solent, Indis artis bella gerendi et armorum admodum imperitis, et nec terra marique satis validis aduersus tot classes et munimenta, quae Batavi ibi habent.

§. 9.

Sed quaeritur, *an et ob facta non ciuitatis, sed aliena, e. g. priuatorum, bellum iuste geratur?* Resp. In se hoc fieri non potest, quia bellum est status gentium liberarum de iure controuerso inter se certantium: vbi ergo non est ius controuersum, ibi nec bellum esse potest. Ius vero controuersum hic non inter duas ciuitates, sed inter vnam ciuitatem et priuatum, quocum bellum non geritur.

Sed quemadmodum supra in doctrina de imputatione demonstrauimus, multis modis contingere posse, vt cui alienum factum imputetur: ita id hoc casu ita contingit, 1. si Imperans vel res publica denegat satisfactionem, et potius factum defendit; hinc Galli Romam delebant, quod legati Fabii adiuuerant Clusinos, eorumque deditio denegaretur, Liv. V. 36. Corinthus funditus exscindebatur, quia ciues quidam legatos Romanorum violarant; ita Carthaginienses negabant suo iussu excisam Saguntum, et tamen iure bello petebantur, quia hoc Hannibalis factum probabant defendebantque, et Hannibalem poena eximebant; 2. si quis hosti receptum dat, eumque ope et consilio adiuuat; vtrumque coniungi debet: hinc ob solum perfugium bellum non mouetur iure; sic e. g. ideo numquam iniuriam sibi fieri dixerunt Angli, quod Papa Iacobum Stuartum, Hispani Ducem Ormondiae receperunt. At perpetuum fere bellum erat inter Regem Angliae Guilielmum III. et Ludouicum XIIII. Regem Franciae, quia hic non modo receperat Iacobum II. Regem ex Anglia profugum, verum etiam pecunia, nauibus, militibus iuuabat ad inuadendam Hiberniam.

Quid vero si profugi petatur deditio? Ea non semper iure petitur, si nimirum paratus sit princeps, ad quem alter profugit, ad iustitiam administrandam, et sane, si innocens est, cur dederetur? sin nocens, cur non aeque puniri posset a iudice deprehensionis, quam in foro delicti?

Enim vero circa huius modi priuatos raro solet oriri controuersia; nam vix vnius priuati caussa bellum sibi arcesset Princeps, si aliae desint; nec deditionem admodum vrgebit natio, si periculum

sit,

sit, ne inde bellum nascatur. GROT. *de iur bell. et pac. II.* 21. 3. *seqq.*

Attamen si Princeps imperii priuatum proscriptum ex Imperii decreto recipiat, ipse quoque in proscriptionem potest incidere. Exemplum Io. Friderici, Ducis Saxoniae, Grumbachium recipientis Gothae notissimum est.

§. 10.

Quum vero casu, qui superiore paragrapho explicatus est, magis plerumque repressaliis vtantur gentes, quam bello: quaeritur, quid sint repressaliae?

Repressaliae sunt ius, quo Imperans vtitur, quum sibi vel subditis iustitia denegatur, vt gentis istius bona tam diu arresto constringantur, donec sibi suisque satisfactum sit; e. g. Fridericus Guilielmus frustra a Rege Hispaniae exegerat aes alienum, ergo armabat nauem, et Hispanicam nauem intercipiebat.

Differunt hae ab arresto; a) arresto enim constringuntur bona debitoris, repressaliae etiam ad bona non debitoris pertinent, modo eiusdem sit nationis; b) arrestum forum fundat, non repressaliae.

Officia circa repressalias sunt: 1. non vtendum repressaliis, nisi iussu magistratus; contra sentiunt GROT. *III.* 2. 7. BODIN. *de re publ. I.* 10. a) quia vis prohibita priuatis; b) quia saepe sunt belli praeludium: at solide eos refellit ZIEGLERVS;

2. Non plus retinendum ex rebus interceptis, quam ad exsoluendum debitum requiritur; sic enim non esset satisfactio, sed laesio, si e. g. pro debito 10000. imperialium retineretur nauis 100000. imperialium.

3. Is, qui bona amisit, regressum habet aduersus debitorem; et hinc etiam iure potest petere, vt iura sibi a creditore cedantur, quo ex iure etiam cesso aduersus debitorem agere possit.

§. 11.

Denique quum repressaliis vi vtamur contra alium, quam qui nobis debet, quaeritur, *an et vis adhiberi possit pro aliis*, id est, *an pro aliis bellum geri queat?*

Id

Id procul dubio adfirmandum; saepe enim non minus ad nos pertinet vicini periculum, quam ad illos ipsos:

Tunc tua res agitur, paries quum proximus ardet.

Sed facile patet, requiri 1. iustam caussam, sine qua ne pro nobis quidem bellum iure gerimus, nedum pro aliis.

2. Vinculum aliquod, quale dat a) subiectio; ita Mithridati bellum illatum a Romanis, qui ciues Romanos et publicanos in Asia occiderat; b) foedus; ita Carthaginiensibus bellum indixere Romani, quod Saguntum, sociam ciuitatem, inuaserant; c) cognatio; hanc caussam hodierno bello praetexere videmus Regem Galliae: adfinitatem cum Stanislao; d) communis caussa; ita saepe mouente arma Turcarum Imperatore, reliqui Christiani principes socios se praebuere ad communem hostem coërcendum.

Sed quaeritur, *an tunc, quum bellum pro aliis suscipitur, et lucrari quid ex bello possimus?* Adfirm. ideo, 1. quia non solum id agitur, vt iniuria vindicetur, sed et vt in posterum securiores fiamus; quod obtinetur, si ad mediocritatem redigatur nimia potentia; 2. quia multae impensae impendendae fuerunt ob alterius iniustitiam, quae refundantur. Hinc vitio verti non potest Anglis quod Gibraltar, Minoricam sibi retinuerint in pace.

§. 12.

Hac paragrapho agitur *de decoro belli*: sed hanc materiam iam paullo ante occupauimus; nihil ergo attinet, eam hic repetere.

§. 13.

III. Sequitur tertia pars capitis, *de adquisitionibus in bello.*

Quemadmodum iusto titulo habemus, quod nobis adiudicatum a iudice: ita et quod bello, modo legitimo, adquisiuimus. Prouocat ad hunc titulum ipse Iacobus moriens, *Genes. XXXXVIII. 23. Hanc terram gladio et arcu meo comparaui*; id praelegebat Iosepho.

Titulum hunc vel modum adquirendi veteres vocabant OCCVPATIONEM; quum vero occupatio sit rerum nullius, fingebant et res hostium ratione hostium esse nullius, adeoque cedere occupanti. Sed hoc iam refutauimus supra *libr. I. cap. 12. §. 14.* si enim esset

res nullius ratione hostium, eas possessores ne defendere quidem possent; multo minus eas recuperandi ius esset hosti.

Non opus est illis ambagibus; ius adquirendi est ex ipso iure belli, quod hosti in hostem omnia in infinitum permittit, adeoque etiam, vt ipsi omnia eripiat, immobilia et mobilia.

Ratione dominii distinguitur 1. inter res mobiles, quae statim nostrae sunt, simul ac eas praesidiis nostris intulimus; et 2. immobiles, quae etiam statim nostrae sunt ratione tertii, ratione hostis tum demum, vbi in pace iuri suo cedit: antequam enim id fiat, hosti victo et ius et animus est recuperandi. Quemadmodum vero in statu ciuili nostrum dicere non possumus, in quo alteri est ius vindicandi: ita nec in statu naturali, vbi alteri est ius et animus recuperandi.

Sed quaeritur, 1. *cui praeda adquiratur*? de immobilibus enim nemo dubitat, quin adquirantur rei publicae; res mobiles vero saltim iure communi adquiri putant singulis; quod tamen falsum esse docet *L. penult. D. ad leg. Iul. pecul.*

Iure naturae et gentium haec quoque adquiruntur rei publicae, 1. quia eius auspiciis et sumtibus geritur bellum, 2. quia milites tantum ministerium praestant rei publicae; quidquid vero aliorum ministerio et operis adquiritur, id nobis adquiritur.

Concedi tamen priuatis potest praeda 1. ad acuendam fortitudinem, 2. si suo sumtu et periculo aliquis in hostes arma paret.

An vero et res incorporales adquiruntur victori? Resp. aut rebus inhaerent, et tunc tamquam accessoria adquiruntur cum ipsis rebus; aut inhaerent personae victi principis, ita vt ob personae qualitatem competant, et illa in victorem non transeunt; hinc e. g. occupata prouincia transeunt tituli, praetensiones, vectigalia, aliaque iura: non autem victo principe transeunt ad victorem iura in vxorem, liberos, cet.

§. 14.

Hinc facile patet, *quomodo in victorem transeat ipsum imperium in victos?* Regnum enim est vel

PATRIMONIALE, tunc imperium adquirit victor vel per expressam cessionem, quoties in conditionibus pacis iuri suo renunciat, vel

vel per tacitam, quoties animum recuperandi deponit. Cyrus Croesi regnum hoc modo adquisiuit; Quum enim regnum patrimoniale sit in dominio principis, nullum dubium est, quin hic et expresse cedere, et tacite derelinquere illud possit.

VSVFRVCTVARIVM seu legitimum, tunc adquirit illud victor, 1. per pactum expressum inter gentem victam et victorem; si victi sponte se subiiciunt, homagium praestant; e. g. Iustinianus ita adquisiuit regnum Vandalicum in Africa; 2. per tacitam patientiam, si coacti quidem se subiiciunt, at deinde in victoris imperio adquiescunt, animum recuperandi deponunt; sic Romani adquisiuerunt regnum Macedonicum, Aegyptiacum.

§. 15. 16.

Progredimur ad IIII. partem, vbi agitur de pace, et quidem *de praeparamento pacis, induciis*, §. 15. *de pace ipsa*, §. 16. 17.

Induciae sunt pactum belligerantium, quo saluo statu belli, actus tantum belli in certum tempus suspenduntur.

Pactum.) Ergo sancte seruandum ex eo principio, quod inculcauimus §. 5. Agimus enim cum hoste tamquam cum paciscente.

Saluo statu belli.) Ergo induciae pertinent ad bellum, quia ius controuersum manet.

Actus belli.) Siue omnes, siue quidam; vnde sine ratione Hispani absurdum putabant Hollandorum postulatum, vt induciae fierent in Europa, non in India, GROT. *Histor. Belgic. ad annum* 1608. praeterea id intelligitur tantum de actibus belli offensiuis, non de defensiuis.

Ad certum tempus suspenduntur.) Siue breue illud sit, siue longum. Ceterum quamuis vtroque casu induciae pertineant ad bellum, tamen pro spatio illo longioris temporis, vel breuioris, induciae diuiduntur 1. in bellicas, quando hostes manent in procinctu; 2. pacificas, vbi per plures annos nulla fit expeditio.

Hinc facile deciditur quaestio, *an etiam pax detur ad certos annos?* Lacedaemonii pacem inierunt in annos 50. IVSTIN. III. 7. Gustauus itidem ad annos 50. LOCCENIVS *Histor. Suec. libr. VI. a* 1541. Reuera eius modi pax non est pax, quia propositum certandi retinent, sed induciae tantum.

Induciae porro sunt 1. vel *expressae*, quae expresso pacto ineuntur; 2. *tacitae*, quando necessitas ipsa inducias facit, e. g. hiems vehementior, maris intemperies.

Differentia in eo consistit, quod ad arma posteriore casu redire licet, quandocumque placet; non casu priore; induciae incipiunt a die sequente diem pacti, et durant ita, vt vltimus dies adhuc ad inducias pertineat.

§. 17.

Pax est pactum omnem hostilitatem plane tollens. 1. Non patitur exceptionem metus, nisi iniuste extorta pax per vim captiuo Principi illatam; exceptio Francisci I. Regis Franciae. Vid. DANCKELMANNVS *de captiuorum principum pactis*; 2. quaestio, an cum rebellibus iniri possit? Adfirmat GROT. III. 14. 6. aut enim victi sunt, aut victores: si victi; Princeps ignouit, dum cum iis pactus est pacem; sin vicerunt, transegit cum iis.

Officia circa pacem sunt: 1. *pacis leges sancte seruandae*, pacta enim seruanda sunt, 2. *abstinendum ab omni cauillatoria interpretatione*, 3. *sponsores succurrere tenentur parti aduersus pacis leges laesae.* Aliud si ex noua caussa bellum sit motum.

CAPVT XVII.

DE FOEDERIBVS.

§. 1.

VLtimum ius maiestatis, quod auctor expendit, in specie est *ius foederum*; quorum considerantur *definitio et diuisiones*, §. 1-7. *adiuncta*, §. 8.

Foedus est pactum societatum liberarum ad alterutrius aut vtriusque vtilitatem initum; vere ergo natura non differunt foedus et pactum, sed subiecto tantum, quemadmodum ius gentium et ius naturae.

Pactum.) Hinc pax etiam est foedus; ab eo tamen distinguitur, quia pax est conuentio necessaria, foedus conuentio voluntaria.

Socie-

Digitized by Google

Societatum liberarum.) Earumque imperantium; hinc foedera non sunt, quae ineuntur inter Imperantem et ciues, sed compacta, capitulationes, cet.

Ad alterius seu vtriusque vtilitatem.) Sunt enim alia foedera, ceu infra docebimus, aequalia, alia inaequalia.

Hinc admodum absonum est, quod scribit PLINIVS Thesea inuenisse foedera: sunt enim iuris gentium, nec inuentore opus habent, sed forsitan inuenit aliquos ritus in foederibus adhibitos, quales praecipue apud Orientales sectio victimae, apud Romanos percussio suis, addita formula: *Si sciens fallo, tum me Iupiter salua vrbe et re publica eiiciat, quemadmodum ego hunc lapidem*; hinc *Iouem lapidem iurare.*

Ceterum foederum diuisio prima haec est: alia iuri naturae nihil superaddunt, quae vocamus *foedera generalia*; alia quid superaddunt et disponunt, quod iure naturae non debetur, quae vocamus *specialia*; e. g. foedera de pace inuicem colenda sunt generalia; foedera de certo subsidio sibi inuicem praestando, specialia.

§. 2.

Generalia varia sunt, veluti 1. Foedera amicitiae inter Abrahamum et Abimelechum, *Genes. XXI.* 23. 2. Foedera de hospitii iure; hoc ius olim inter priuatos et integras ciuitates obtinebat, vt aduenis praeberentur hospitia et lautia, vid. SCHILTER. *Diss. de iure hospitii*, sed haec hodie extra vsum. Eodem GROT. *de iur. bell. et pac. II.* 15. refert foedera commerciorum caussa inita; sed hoc ex principio, quod commercia terra marique libera esse debeant; quod manifesto falsum: quum enim quaedam commercia ciuibus et rei publicae noxia esse possint, quis negat, ea prohiberi posse? atqui si prohiberi possunt, possunt etiam permitti, et si permittuntur, permittitur quid, quod iure naturae non debetur.

Quaeritur, *an eius modi foedera aliquam vtilitatem habeant?* Dubitari posset, quia iam tum iure naturae debentur, quae nobis illis stipulamur; sed 1. potest contingere, vt amicitia rupta sit; 2. potest etiam alter sibi persuadere, se nobis iure denegare officia amicitiae; opus est ergo eius modi foederibus; exemplo esse potest transactio Passauiensis. Conf. OBRECHT. *de sponsore pacis*, I. §. 3.

§. 6.

Sequitur noua diuiſio foederum: alia enim ſunt, quod ad finem attinet, BELLI cauſſa inita, alia ad PACEM conſeruandam comparata.

Belli cauſſa foedera ineuntur vel cum hoſte, vel cum amicis et ſociis, foedera ſyſtematica, de quibus iam ſupra actum *libr. II. cap.* 8. §. 10. *ſeqq.*

Dicenda ergo quaedam de foederibus, quibus conuenit, vt populus in certo bello ſit neutrarum partium. Ita hodie neutrarum partium volunt eſſe Hollandi, Veneti, Heluetii; de hoc praecipue quaeritur, *an gens cogi poſſit, vel vt ſit neutrarum partium, vel vt ab iſta impartialitate* (neutralité) *diſcedat?* Vtroque caſu diſtinguendum, vtrum iam foedere nexus ſit populus alteri, tunc nulla coactio locum habet, vt ſit neutrarum partium; contra cogi poteſt, vt arma corripiat. Ita ſuperiore bello Galli cogere non potuerunt Circulos ſuperiores ad neutralitatem, et hodie Imperator iniuriam ſibi ab Hollandis fieri conqueritur, quod neutrarum partium eſſe velint, quum ex foedere teneantur ad auxilium.

Vbi foedus eius modi non adeſt, nec coactioni locus eſt ad arma corripienda, e. g. hodie apud Venetos. Cogi vero quis poteſt, vt ſit neutrarum partium; ſic ſuperiore bello Imperator cogebat Pontificem, vt ſit neutrarum partium.

§. 7.

Foederum tertia diuiſio ab effectu eſt, quod alia ſint REALIA; quae cum re publica ineuntur, et ſucceſſores omnes, vniuerſales et ſingulares obligant: PERSONALIA, quae cum Imperante, non cum re publica ineuntur; e. g. Rex Poloniae foedera poteſt inire, quae ad conſeruationem dignitatis ſuae pertinent, vel ad Electoratum, quae ad rem publicam plane non pertinent, ac proinde ſucceſſores ſingulares plane non obligabunt in Polonia.

Realia praeſumuntur omnia 1. cum liberis populis inita; populus enim ſemper idem cenſetur, licet forma mutetur: hinc fruſtra cauillabantur Latini, ſe non obligari foederibus cum Romanis initis ſub Tarquinio Superbo Rege, quia non amplius Regem haberent; 2. quae intuitu imperii ineuntur pro imperantibus et ſucceſſoribus; hinc pacis tractatus et ſucceſſores obligant etiam ſingulares; 3. quae cum

cum consensu Statuum vel Ordinum inita: e. g. Badensis pax; Olivensis.

§. 8.

Adfinia foederibus sunt SPONSIONES, per quas intelligimus foedera a magistratu vel ministro sine iussu et mandato imperantis vel rei publicae inita.

Distinguendum tamen, an minister generali, an speciali mandato destituatur; posterius enim non nocet, si adsit prius: deinde distinguendum, vtrum minister profiteatur, se mandato destitui, et hinc tantum aliquid concedat sub spe rati; an vero dolo malo dissimulet, se mandatum non habere: priori casu nihil ei imputari potest, posteriore potest ob dolum.

Iam iure gentium certum est, 1. rem publicam non obligari foedere suo iniussu et sine mandato a ministris inito, quia nemo potest obligare tertium, nisi mandantem; 2. ministrum, qui in dolo versatur, populo decepto et laeso teneri ad satisfactionem; hanc satisfactionem iure feciali Rom. in eo constitisse nouimus, vt minister nudus reuinctis in tergum manibus per feciales dederetur hostibus, eoque pertinent celeberrimae sponsiones, Caudina apud LIVIVM *VIIII.* 8. *seqq.* et Numantina, cuius etiam in iure nostro fit mentio, *L.* 17. *D. de legation.* Ob priorem Spurius Postumius Consul; ob posteriorem Hostilius Mancinus deditus; neuter vero ab hostibus receptus est.

Hodie tamen non praecise ignominiosa requiritur deditio, sed sufficit vel deditio, vel alia satisfactio, prout eam sibi stipulatur gens laesa.

CAPVT

CAPVT XVIII.

DE OFFICIIS CIVIVM.

§. 1.

QVae hactenus fusius dicta sunt, ad officia imperantium pertinuerunt: sequuntur vltimo hoc capite *officia ciuium*, vbi quaeritur 1. *quotuplicia illa sint?* §. 1. 2. *quaenam sint generalia?* §. 2-5. 3. *quaenam specialia?* §. 6-14. 4. *quandocumque vtraque cessent?* §. 15.

Ciues duplicem repraesentant personam; considerari enim possunt tamquam membra vnius eiusdemque corporis, vel rei publicae; id est, tamquam ciues; et tunc omnes inter se sunt aequales, cuiuscumque sint dignitatis; omnes enim ciuium commodis fruuntur, et onera subeunt, nisi sint priuilegio exemtionis muniti.

Deinde etiam considerantur tamquam officiales, qui certam dignitatem, certumque officium in re publica administrant, et hactenus non sunt aequales, ceu supra in *cap. de existimatione* demonstrauimus.

Secundum hoc duplicem respectum officia ciuium diuiduntur in GENERALIA, ad quae omnes indistincte tenentur tamquam ciues; SPECIALIA, ad quae quisque comtemplatione officii vel status sui obstrictus est; sic miles debet rei publicae certa officia, ad quae non tenetur legatus, cet. In illis possumus plus praestare, quam debemus, in his id in vitio ponitur.

§. 2.

Iam de *generalibus*; quae pertinent vel 1. *ad Imperantem*; e. g. vt eum dignis honoribus persequamur, §. 3. 2. *ad rem publicam vel patriam*, e. g. vt eam defendamus, §. 4. 3. *ad conciues singulos*, e. g. vt cum iis iuste et ciuiliter viuamus, §. 5.

Addunt aliqui *Deum*, sed ei non debemus officia tamquam ciues, sed tamquam homines, eadem debituri, si vel maxime extra ciuitatem in statu naturali viueremus; quod exemplo officiorum erga se ipsum illustrari potest, ad quae ciues itidem obstricti sunt, sed non tamquam ciues, sed tamquam homines.

Poteſt quidem et ciui ſpecialis obligatio naſci ex legibus eccleſiaſticis; ſed hae non verſantur circa ipſum cultum Dei, ſed circa ritus, id eſt, res in ſe indifferentes. Vir prudens tamen et illas obſeruabit, partim quia ciuis eſt, partim ne exemplo aliis noceat: at haec officia proprie non praeſtat Deo, ſed ſuperiori qui hos ritus praeſcripſit.

§. 3.

Imperanti debemus REVERENTIAM, FIDELITATEM, OBSEQVIVM; iſtam, quia eſt ſuperior, et talis quidem, qui pro noſtra et publica ſalute excubat, qui ſalutem noſtram promouet; ei debemus amorem, amor erga ſuperiorem vocatur veneratio vel reuerentia, ceu ſupra demonſtrauimus, ergo imperanti debemus venerationem et reuerentiam. Illam quoque, nempe fidelitatem debemus, quia principi obſtricti ſumus ex pacto; ſi praeſtamus, quod ex pacto debemus, fidem praeſtamus, adeoque ſumus fideles, ergo principi obſtricti ſumus ad fidelitatem. Hoc nempe obſequium debemus, quia rei publicae vna eſt voluntas, et quidem per ſubmiſſionem voluntatum noſtrarum; qui ſubmittit alteri voluntatem, obſequitur, ergo debemus principi obſequium.

REVERENTIA ſe exſerit in eo, vt imperantem quouis modo diſcernamus a reliquis conciuibus; hinc erga illos vtendum a) titulis conſuetis et honoribus, b) geſtibus in re publica receptis; ſic Angli Regi ſeruiunt genu ſubnixi, c) ſermone modeſto, ne de imperante ſcabioſe loquamur.

FIDELITAS a) ne exteris plus deditus ſit, quam Imperanti; hinc ſupplicio quouis dignae coniurationes, proditiones, corruptiones; b) vt imperantis et rei publicae ſalus ſuprema lex ſit, ſalua tamen humanitate erga exteros; ſtolidum ergo conſilium Hippocratis negantis, ſe Perſis peſte laborantibus ſubuenturum; eas epiſtolas edidit THOMASIVS in *Hiſtor. ſapient. et ſtultit.*

OBSEQVIVM tum erga leges, tum erga iuſſa ſpecialia principis.

§. 4.

2. Officia erga patriam in dubium vocauit IO. CLERICVS in *Arte critica*, II, 2, 5, 16. exiſtimans, ſi idea patriae reſoluatur, per eam vel intelligi prouinciam, agros, vrbes, pagos, aedificia; vel homines in illa prouincia degentes, qui plerique ſtulti et mali

ſunt;

sunt; ridet ergo vetus illud dicterium Horatianum: *dulce est pro patria mori.*

Sed per patriam intelligimus ipsam rei publicae structuram, quatenus illa per pacta coaluit; ea destructa et nos peribimus: quum ergo aliter seruari non possit, quam si illam tueamur et defendamus, patriae debemus hoc officium, vt saluam quouis modo praestemus; ergo patriae obstricti sumus 1. ad CARITATEM, tum ob beneficia, quibus salua illa perfruimur, tum ob naturalem instinctum; Patriae fumus igne alieno luculentior. Vlysses Ithacae suae scopulos omnibus Calypso et Antinoi deliciis praetulit: 2. ad FIDELITATEM, quia officia haec nascuntur ex rei publicae structura; haec autem in pactis consistit; pacta requirunt, vt fides seruetur; 3. ad DEFENSIONEM; hoc exigit finis rerum publicarum.

§. 5.

3. Officia generalia erga conciues denuo ex fine et structura rei publicae deriuantur. Finis rei publicae est securitas, non modo externa aduersus hostes insidiantes, verum etiam interna aduersus conciues. Ex eo sequitur, 1. vt cum conciuibus pacifice sit viuendum; adeoque 2. turbae, tumultus non dandi; 3. a factionibus abstinendum; 4. honori et vtilitati ciuium non inuidendum sit.

§. 6.

Officia specialia diuiduntur in LATIORA, quae se per totam rem publicam diffundunt, §. 6. STRICTIORA, quae ad cuiusuis officium pertinent, §. 7-14.

Latius officium est vnicum, idque permagni momenti: ne quis adfectet in re publica officium vel statum, cui impar sit; nam si id facit, 1. refragatur vocationi Dei, 2. non adsequetur finem deficientibus mediis, 3. prodit eo ipso ambitionem et auaritiam.

Ex eo vero fluit, nec artibus vetitis vtendum esse ad obtinenda officia; quas artes vetitas Romani vno et communi nomine vocarunt AMBITVM, cui varias saepe leges admodum seueras, et in his quoque legem Iuliam de ambitu opposuerunt. His artibus permissis fieri non potest, quin vel indigni admoueantur clauo rei publicae, vel nimis potentes libertatem opprimant; quod inprimis in aristocratiis et democratiis metuendum.

§. 7.

Strictiora officia CONSILIARIORVM ex fine patent, 1. nosse rem publicam, eiusque formam; 2. consilia adtemperare vtilitati rei publicae: vtilitas autem est vel adparens, vbi seiunguntur iustum, honestum; et vtile verum, vbi semper honesto iungitur vtilitas; 3. nec principi, nec populo adulari; 4. abesse a factionibus.

Quaeritur, *an malum consilium puniri possit?* et quidem ob solam infelicitatem euentus? Ita facere solent Turcae, ita olim Carthaginienses; sed absurdum, nam 1. nihil contra fidem actum; 2. consilium non est obligatorium; 3. euentum nemo praestare potest; et optima consilia saepe male cedunt; 4. deerunt Consiliarii cordati, si periculosum fuerit, consilia dare.

§. 8.

Ministrorum ecclesiasticorum officium partim in DOCENDO, partim in EXEMPLO consistit; quae officia ex fine huius status ecclesiastici fluunt, qui est, vt se aliosque beatos reddant. Quum tamen hic finis non pertineat ad ciuitatem vel rem publicam: alia hic quaerenda sunt officia ministrorum, quae tamquam boni ciues rei publicae debent. Talia sunt, 1. nullas proponere doctrinas rei publicae noxias; 2. non agere demagogos, et ciues concionibus seditiosis concitare aduersus rem publicam; 3. non subtrahere se magistratuum imperio, et formare rem publicam in re publica.

§. 9.

DOCENTIVM finis est, iuuentutem reddere doctiorem melioremque; hinc 1. eorum doctrinae sint verae et vtiles; hinc Cato censuit, vt sophistae vrbe submouerentur; hinc non ferendae artes noxiae, astrologia, chiromantia; 2. verae sint doctrinae; addantur probationes et demonstrationes; aliud est praecipere, aliud docere; Non satisfacit illud αὐτὸς ἔφα, 3. auditores ad virtutem perducant, a) quia homo improbus et dissolutus nihil prodest rei publicae, si vel Salomone esset sapientior; b) praeterea non potest ad veram sapientiam et eruditionem peruenire, qui vitiis indulget; nam et socors erit ad quaeuis bona, et necessaria negli-

get,

Digitized by Google

get, et perpetuo ideis stolidis et prauis mens occupabitur, nec ordinem in studiis obseruabit.

Quaeritur, *an libertas philosophandi permittenda sit docentibus?* Distinguendum inter doctrinas indifferentes, et cum rei publicae damno coniunctas: posteriorum ratione nulla potest permitti libertas, e. g. atheismus, magistratum non esse necessarium, iudicia esse iniusta, bellum non geri posse a Christiano, cet. Hinc Hegesiae πεισιθανάτῳ libertatem non indulserunt Reges Aegyptii doctrinas suas propagandi. In indifferentibus permittenda libertas, quia 1. veritas in apricum protrahitur; 2. multa noua reperiuntur; 3. si falsa simul in lucem prodeunt, ea mox profligabuntur a viris doctis. Hinc vidimus eo tempore, quo adhuc sectaria obtinebat philosophia, nihil noui inuentum; si quid enim inueniretur, supprimebantur ingenia. Exemplum Rogerii Baconis.

§. 10.

IVDICVM; Eorum finis est iustitiam administrare, 1. facilem accessum praebere; non cuiuis domi. Id enim frustraneum est, et cum periculo corruptionis coniunctum, nisi periculum vrgeat; sicuti tribuni plebis noctu quoque ianuas apertas habere tenebantur; sed in iudicio; 2. non respicere personas; leges sunt caecae, iudices autem viuae leges, 3. lites reddere breuiores; corruptiones fugere, si vel maxime proficiscantur ab eo, cuius iusta caussa est; nam cur praemiis adduci se patitur ad litem pro eo dandam, qui et praemio non dato id iure exigere poterat; 5. iudicare secundum acta; quam enim periculosum sit, rem committere iudicis conscientiae, iam supra dictum; 6. nihil habere notorium nisi ex actis.

§. 11.

MILITVM alii praesunt; alii parent; illorum fidei est, militibus recte vti ad conseruationem rei publicae; ergo 1. eos exercere debent, vt arma expedire, iussibus parere, in aciem disponi discant, vt taceamus, hoc et ad valetudinem facere; 2. disciplinam seueram habere, ne cui vim faciant, ne voluptatibus diffluant, ne frena mordeant; 3. militibus parcere, rem publicam aleae non committere; 4. commeatus curam gerere; parum ardoris in aciem

 adse-

adferent milites ferias agentes esuriales ; 5. militibus pro re publica, non contra illam vti ; hinc insigne facinus admisere Marius, Sulla, Caesar, Pompeius, qui rem publicam viribus suis euerterunt.

§. 12.

Gregariorum militum finis, vt vi hostium opponantur, eamque sustineant ; ergo ab iis iure exigitur a) fortitudo, quae sane toto caelo differt a temeritate ; b) stationes non deserendae, ergo fuga delictum ; Romani infames habebant, qui vulnus in tergo accepissent ; c) obsequium strictum, sine quo bellum non geritur ; d) officium a IOANNE BAPTISTA praescriptum : *Nemini vim inferre, neque facere iniuriam.*

§. 13.

Legatorum finis est, principis personam repraesentare apud exteros, et sic eius vtilitatem promouere, ac si ipse princeps adesset ; ergo 1. decet eos esse graues, cautos, circumspectos ; 2. nec securos nimis, nec iusto suspicaciores ; 3. mandatorum tenaces, 4. aduersus corruptiones inuictos ; 5. taciturnos.

§. 14.

Quaestorum finis, recte dispensare opes rei publicae ; ergo 1. exigere debent sine acerbitate ; Caroli V. iudicium erat de Belgis, nullum populum libentius conferre tributa, si humaniter tractetur, nullum esse magis pertinacem, si vi vtaris ; 2. ad rei publicae necessitates expendere pecuniam, non in suam rem conuertere ; 3. rationes reddere adcuratas.

§. 15.

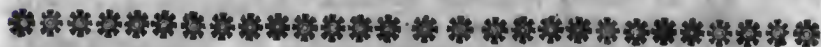
Superest IV. vltima pars, *quamdiu ciuium officia durent ? et quando cessent ?* Specialia, quamdiu durat officium ; generalia, quamdiu quis ciuis est.

Ciues

Digitized by Google

Ciues esse desinunt 1. per migrationem voluntariam; si requisita obseruentur, e. g. si homines proprii sunt, non nisi cum consensu domini; si liberi, solutis gabellis; 2. per exsilium, per quod tamen non ius accipiunt aliquid machinandi contra rem publicam; 3. per occupationem ab hoste factam, quo imperium in victores transit; 4. aliquando per colonias; *aliquando* dico; nam, vt recte obseruat GELLIVS, coloniae quaedam sunt *liberae*, veluti Romae Albanorum; *sociae*; quae comiter tantum venerantur maiorem patriam, et cum ea perpetuum foedus colunt, e. g. Carthago Tyriorum; *subditae*, quae ita ducuntur, vt constanter metropoli subiectae maneant, hodie Hispanorum, Gallorum, Anglorum, Batauorum in Indiam et Americam ductae.

Solae ergo liberae coloniae officiis generalibus erga metropolim vel maiorem patriam plane liberantur, non reliquae.

INDEX CAPITVM.

* * * * * * * * * * * * * * * * *

LIBER I.

LIBER II.

FINIS.

523513

Digitized by Google

523513

Digitized by Google

Digitized